№ 1137.
1. 4.
64°
F. f.

BIBLIOTEKA
Zakł. Nar. im. Ossolińskich
XVII
2148

Ex libris Christophori Polubinski

Praga VI P. 1.

1627

RESPUBLICA,
Sive Status Regni
POLONIÆ, LITUANIÆ,
PRUSSIÆ, LIVONIÆ,
etc.
diuersorum Autorum.

LVGDVNI BATAVORVM.
Ex Officina Elzeviriana.
ANNO CIↃIↃCXXVII.
Cum Privilegio.

BIBL.
ZN.

XVII - 2148 - 1

ADMONITIO
AD LECTOREM
rei Politicæ ſtudioſum.

EN tibi, Benevole Lector, jam ſecundam editionem commentarii de Regno Poloniæ. & quidem priore multo copioſiorem & nonnihil perfectiorem : è priore enim quædam exemimus, quæ minus ad inſtitutum noſtrum facere videbantur, & in eorum locum alia magis opportuna ſubſtituimus, ut facile ex indiculo capitum per te animadvertes. Paucula adhuc ſunt quæ te deſideraturum credimus, & quæ magnopere jam addere optabamus ; nimirum pleniorem patrimonii Regii, & redituum annuorum Regni explicationem ; itemque Eccleſiaſticorum opes, quas ſummas eſſe

nemo ignorat; denique Illustrium Nobilium familias & dignitates; siquidem nulla est Regio in Christiano orbe quæ antiqua nobilitate æque glorietur. verum quia in hisce sine certo & indubiæ fidei authore, qui præeat, facile & vulgo peccatur; & in postrema præsertim parte multorum indignatio merito metuenda est: jam quidem nobis in hac parte cessandum judicavimus: consultius judicantes, Polonos per patriæ suæ decus obtestari, ut nobis in hac parte auxilio esse velint, & ut ea quæ desiderant, ipsi nobis submittant: ita enim & de publico & de patria sua bene mereri poterunt; & studium nostrum, politicarum rerum studiosos adiuvandi, magis magisque accendent. Bene vale.

INDI-

INDICVLVS
Capitum quæ hoc commentario continentur.

I.

STanislai Krzistanovvic Iurisconsulti Status Regni Poloniæ compendiosa descriptio. Pag. 1.

II.

Poloniæ descriptio Martini Cromeri. Pag. 32.

III.

Poloniæ Regni descriptio ex Thuani Historiarum lib. LVI. 234.

IV.

De Valachia, ex Thuani Historiarum lib. LVIII. 254.

V.

De Lituanæ gentis origine & moribus, ex Alexandri Guagnini Sauromatia Europæa. 256.

VI.

Quædam ad Lithuaniam pertinentia, ex fragmentis Michalonis Lituani. 265.

VII.

De Ducatu Samogitiæ, ex Alexandro Guagnino. 274.

VIII.

Ioannis Lasicii Poloni de Diis Samogitarum cæterorumque Sarmatarum. 295

IX.

Articuli constitutionum bellicarum magni Ducatus Lituaniæ, in comitiis generalibus constituti, à supremo & generali copiarum imperatore fortissimo, & heroë perpetua memoria dignissimo, illustri D. Gregorio Chodkievvicio Castellano Vilnensi confirmati, & militibus imperati. 309.

X. Prus-

X.

Prussiæ cum suis Provinciis & civitatibus compendiosa descriptio, ex Alexandro Guagnino. 318.

XI.

Origo & Series Principum Teutonici ordinis. 343.

XII.

Livoniæ descriptio. addita est quoque brevis narratio quomodo hæc regio in ius invictissimi Regis Poloniæ, Sigismundi Augusti &c., cesserit. 366.

XIII.

Ioannis Boteri Poloniæ descriptio. 402.

XIV.

De Novo in Polonia Rege eligendo, Honorii dissertatio. 424.

XV. *Ioan-*

XV.

Ioannis Barclaii iudicium de Polonia & ingeniis Polonorum. 436.

XVI.

Series ac ordo Principum & Regum Poloniæ, ex Alstedii Chronologia. 440.

XVII.

De Re nummaria Polonorum, ex Historia Salomonis Neugebaueri à Cadano. 443.

XVIII.

De Vectigalibus Regis Poloniæ, ex eodem Salomone Neugebauero. 445.

STA-

I.

STANISLAI KRZISTANOVVIC
Iuriſconſulti

STATVS REGNI POLONIÆ COMPENDIOSA DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

VT à Rege, tanquam ſuo capite, totum negotium initium capiat, Rex Poloniæ, provincias ditioni ſuæ ſubjectas, eaſque linguis fere omnes, vel dialectis ſaltem nonnullas differentes, habet octo: Poloniam Majorem, & Minorem: Magnum Ducatum Lituaniæ, Ducatus item Ruſſiæ, Pruſſiæ, Maſſoviæ, Samogitiæ, Pomeraniæ, Livoniæ. Ex his provinciis habent nonnullæ Duces, Regi & regno Poloniæ Feudatarios, ut ſunt in Pruſſia, Livonia & Pomerania.

Valachiæ quoque, ſive Moldaviæ inferioris, quæ eſt Ruſſiæ contermina,

Princeps, Regum Poloniæ per multos annos fuit Feudatarius; cujus etiam homagii, Regibus & regno Poloniæ sæpius præstiti, extat in Statutis regni, forma juramenti. Invalescente postmodum Turcarum potentia, Principes illi, sive, ut vocantur, Palatini, Turcarum quoque Imperium comiter colere, & tributis annuis pacem redimere cœperunt; ita tamen, ut Poloniæ quoque regum majestatem & fidem agnoscerent, ac mittendis etiam, statis temporibus, honorariis, muneribus, nempe equis Thracicis generosis, bobus in usum culinæ, vinis Creticis, & id genus aliis, subjectionem fiduciariam profiterentur; & fœdere æquo inter Polonos & Turcas in pacem mutuam sancito, disertis verbis caveretur, ne Provinciam illam cuiquam, Turcarum Princeps, unquam, præter Poloniæ regis voluntatem committeret: utque is, qui eam obtineret, regi quoque Poloniæ fidelis esset. Nuper autem, anno salutis humanæ MDXCV, cum Turcarum Princeps eam Provinciam, contra pacta, Tartaris inhabitandam concessisset, à Polonorum exercitu, opera Ioannis Zamoscii Cancellarii Magni, & Generalis exercituum regni, Tartaris ejectis, deductus in illam est unus ex indige-

nis

nis illis, jure regni Poloniæ ac prærogativis nobilitatis ante donatus: iſque eam nunc regi Poloniæ juramento obſtrictus pacate adminiſtrat.

Sunt & alii in regno, titulo Ducum & Marchionum inſigniti: qui tamen cum reliquis regni Proceribus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus, communi jure utuntur. Ordo etenim equeſtris, cum magnam ſibi apud ſuos Principes & Rempublicam paraſſet laudem, & merita, bellicis artibus, ac fortitudine militari, ad eam cum Titulatis æqualitatem pervenit, ut æquo jure, & ad capeſſendos honores, & ad liberam novi Regis electionem pertineat. Vnde tanta omnium & par libertas. Quamvis nobilium filii, vel ſtudio civilitatis, prudentiæque uſu rerum comparandæ, incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, contra Occidentalium morem, non modo in Magnatum, Epiſcoporum, Sacerdotumq; clientelas; verum etiam in parium, ac tenuiorum, inferiorumque nonnunquam, eorum præſertim qui Magiſtratus gerunt, aut aliquo ſunt in aula Regis numero, aut opibus, induſtria, eruditione, gratiave populari valent, miniſterium ſe tradunt; aut à parentibus ſuis traduntur. Nec pudendum aut

dedecori affine est genus hoc ministerii, sed liberale & sociabile: nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviret: honestaque habetur hæc juventutis Equestris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in æqualibus fortunis continens. Hinc fit, ut multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, ampliſſimasque facultates, & opes, ipsorum virtus, Heroumque beneficia, provehant.

Provinciarum Poloniæ divisio.

PRovinciæ omnes dividuntur in Diœceses & Palatinatus. Hi in Castellanatus, sive Distrietus. Qui item subdividuntur in Capitaneatus, sive Præfecturas, easque duplices: cum Iurisdictione videlicet, & sine Iurisdictione, quæ sunt bona regia, sive patrimoniũ Principis. In bona deinde hæreditaria Ecclesiæ, Dominorum ac Nobilium.

Diœceses.

DIœceses latius se extendunt nonnullæ, quam ut uno Palatinatu comprehendantur. Cracovienſis namque (Archiepiscopatus quondam) tres Pala-

Palatinatus ſuo continet ambitu; Cracovienſem, Sendomirienſem,& Lublinenſem. Vilnenſis totius Magni Ducatus Lituaniæ finibus, licet admodum amplis, terminatur. Samogitia itidem (Regnum olim) unicum habet Epiſcopum. & ſic quædam aliæ.

Diœceſes in regno Poloniæ numerantur in univerſum ſedecim,duæ quidem Archiepiſcopales, reliquæ Epiſcopales, hoc ordine.

Archiepiſcopales.

Gneſnenſis.
Leopolienſis.

Epiſcopales.

Cracovienſis.
Cuiavienſis.
Vilnenſis.
Poſmanienſis.
Plocenſis.
Varmienſis.
Luceorienſis.
Præmiſlienſis.
Samogitiæ.
Culmenſis.
Chelmenſis.
Kiovienſis.
Camenecenſis.
Vendenſis.

Gneſnenſis Sedis Archiepiſcopus,eſt Legatus natus,regni Primas,ac primus

Princeps. Hic non ſolum juriſdictionem habet in univerſum in regno Clerum, ac primum in ordine ſenatorio locum: verum etiam ſummam in conſiliis auctoritatem: & qui interregni tempore DD. Senatores regni, ad conſultandum de rebus ad Rempublicam pertinentibus convocat, legationes externas audit, diem & locum electioni novi Regis indicit: eundem electum nominat, & promulgat, ac poſtea in ſolemnibus coronationis Comitiis, Cracoviæ celebrari ſolitis, diademate capiti impoſito inaugurat. Metropolitanæ ſedis Leopolienſis Archiepiſcopus ſecundum locum in Senatu obtinet. Eum ſequuntur ordine ſupra declarato Epiſcopi, qui in ordine ſenatorio omnes ſeculares præcedunt. Ea namque fuit regum Poloniæ pietas, ut ſtatim à receptione fidei Chriſtianæ, Catholicæ, orthodoxæ, Romanæ, redacto regni ſui ad imitationem aliarum, quæ fidem jam ſuſceperant, Provinciarũ regimine omni, illud inſuper addiderint, quod Eccleſiarum antiſtites primum debeant perpetuo in Senatu Regni obtinere locum; eoſque, uti Eccleſias illorum curæ ſubjectas, atque adeo univerſum Clerum, ampliſſimis donaverẽ immunitatibus: quibus etiam nunc gau-

gaudent, maximo regni illius commodo, emolumento, adjumento, addo & ornamento.

Palatinatus.

PAlatinatus (ut à Diœceſibus ad eos tranſeamus) omnes certos habent limites & diſterminia. Proprie autem Palatinatus ſunt Ducatus, ſive ſpectes amplitudinem territorii cujuſque, ſive Nobilitatem in quolibet Palatinatu degentem. Ex ea namque, cum ſit numeroſa, juſta ſemper haberi poteſt manus, ad hoſtes propulſandos, vel etiam laceſſendos bello. Proinde Palatinus quilibet, eſt Princeps creatus, primarius in ordine ſecularium Senator, & Dux exercitus ſui Palatinatus. Sed præter munus ſenatorium, non exercet ſuum militiæ officium, niſi tempore generalis ex univerſo regno expeditionis. Ad quam non recurritur niſi ingruente aliqua hoſtis potentiſſimi vi. Pacis tempore habet jus in ſuo Palatinatu, conventus Nobilitatis inſtituere: iiſque & judiciis præſidere: pretia rebus venalibus, præter tempus comitiorum & belli, imponere: ponderum & menſurarum curam gerere. Iudæorum quoque Iudicia ad Palatinum pertinent. Sunt Palatini in toto regno Po-

loniæ Magnoque Ducatu Lituaniæ XXXIV. Cum quibus nonnulli, quoad locum in Senatu, Caſtellani & unus Capitaneus, prærogativa quadam utuntur: & inter eos Caſtellanus Cracovienſis, ex quodam ſingulari privilegio, omnes ſecularis ordinis Senatores præcedit. Hic autem ordo ſervatur.

Caſtellanus
Cracovienſis.
Palatinus
Cracovienſis.
Poſnanienſis.
Vilnenſis.
Sendomirienſis.
Caſtellanus
Vilnenſis.
Palatini
Caliſſienſis.
Trocenſis.
Siradienſis.
Caſtellanus
Trocenſis.
Palatinus
Lenciciæ.
Capitaneus
Samogitiæ.
Palatini
Breſtenſis.
Kiovienſis.
Inoulodiſlanienſis.

Russiæ.
Volhiniæ.
Podoliæ.
Smolcensis.
Lublinensis.
Polocensis.
Belzensis.
Novogrodensis.
Plocensis.
Vitebscensis.
Massoviæ.
Podlachiæ.
Ravensis.
Bresciensis.
Culmensis.
Mscislaviensis.
Mariæburgensis.
Braslaviensis.
Pomeraniæ.
Minscensis.
Vendensis.
Derpatensis.
Parnaviensis.

Castellanatus.

SEquuntur Castellanatus: Illi sunt Districtus, Territoria, sive partes Palatinatus cuiusque; qui etiam certis circumscripti sunt limitibus; uti quoque bona Regia, à bonis Ecclesiæ, Dominorum ac Nobilium, hæreditariis ibidem

exiſtentibus, diſcreta. Sunt autem in Palatinatu uno, aliquando quaterni, terni, bini minimum Caſtellanatus. Caſtellanus vero ad munus Senatorium, quo itidem fungitur, obtinet vices in exercitu ſui Palatini, illiuſque loco præeſt ſui quiſque diſtrictus Nobilitati, hac eadem generali, ad bellum, expeditione. Nullam præterea Iuriſdictionem extra belli negotium in territorio, quamvis ſenatoria dignitate gaudeat, exercet. Caſtellani in regno ſunt numero LXXXIII, duplicis tamen ordinis: Quidam vocantur majores: quidam minores. Majores ſunt XXXI.

Poſnanienſis.
Sendomirienſis.
Caliſſienſis.
VVoiinicenſis.
Gneſnenſis.
Siradienſis.
Lenciciæ.
Samogitiæ.
Breſtenſis.
Kiovienſis.
Inoulodiſlavienſis.
Leopolienſis.
Volchiniæ.
Camenecenſis.
Smolſcenſis.

Lubli-

Lublinenſis.
Polocenſis.
Belzenſis.
Novogrodenſis.
Plocenſis.
Vitebſcenſis.
Cernenſis.
Podlachiæ.
Ravenſis.
Breſcienſis.
Culmenſis.
Mſciſlavienſis.
Elbingenſis.
Braſlavienſis.
Gedanenſis.
Minſcenſis.

Hi propterea dicuntur majores, quia cum cæteris Senatoribus, tam Eccleſiaſticis, quam ſecularibus, ad omnia etiam ſecretiſſima conſilia admittuntur. Minores ſunt LII.

Sandecenſis.
Medirecenſis.
VViſlicenſis.
Biecenſis.
Rogoſnenſis.
Radomienſis.
Zavvichoſtenſis.
Lendenſis.
Sremenſis.
Zarnovienſis.

Malo-

Malogoſtenſis.
VVielunenſis.
Præmiſlienſis.
Halicienſis.
Sanocenſis.
Chelmenſis.
Dobrinenſis.
Polanecenſis.
Premetenſis.
Crivinenſis.
Czechovienſis.
Naclenſis.
Roſpierienſis.
Biechovienſis.
Bidgoſtienſis.
Breſinenſis.
Kruſvicenſis.
Oſvviecimenſis.
Camenenſis.
Spicimirienſis.
Inovvlodenſis.
Kovalienſis.
Santocenſis.
Sochacovienſis.
VVarſovienſis.
Goſtinenſis.
VViſnenſis.
Raciaſenſis.
Siepreenſis.
VVyſogrodenſis.
Ripinenſis.

Zakro-

Zakrocimenſis.
Cziechanovienſis.
Livenſis.
Slonſcenſis.
Lubacovienſis.
Conarienſis, terræ Siradienſis.
Conarienſis, terræ Lenciciæ.
Conarienſis, terræ Cuiaviæ.
VVendenſis.
Derpatenſis.
Pernavienſis.

Minores vero vocantur ideo, qui etiamſi cum cæteris ſupradictis Senatoribus regni, Senatorum privilegiis in reliquis gaudeant, & ſint vere Senatores; à ſecretioribus tamen conſiliis nonnunquam excluduntur.

Et hi ſunt triplicis ordinis Senatores regni: Epiſcopi cum duobus Archiepiſcopis, Palatini, & Caſtellani. Sequuntur officiales regni.

Officiales Regni.

HI ſunt duplicis ordinis: Quidam ſunt ordinis Senatorii, qui cum prædictis Senatoribus iiſdem prærogativis utuntur: Quidam ſunt extra ordinem Senatorium. Ordinis Senatorii ſunt x.

Marſchalcus regni ſupremus.

Mar-

Marſchalcus ſupremus M. Duc. Lituaniæ.
Cancellarius regni.
Cancellarius M. D. Lit.
Vicecancellarius regni.
Vicecancellarius M. D. Lit.
Theſaurarius regni.
Theſaurarius M. D. Lit.
Marſchalcus curiæ regni.
Marſchalcus curiæ M. D. Lit.

Marſchalcus eſt Magiſter Aulæ regiæ, & adminiſter conſilii publici: penes quem jus eſt, convocandi Senatum, juſſu Regis, vel Primatis: præſtandi ſilentium & audientiam: faciendi poteſtatem in Comitiis, dicendæ ſententiæ: Legatos externos adventantes excipiendi, illiſque de rebus neceſſariis providendi: ejiciendi è conſilio eos, qui ad id non pertinent: pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & ultimi ſupplicii, illaq; exequendi: promulgandi ad populum Senatuſconſulta: moderandi pompis publicis: Hoſpites Illuſtres ſuſcipiendi: compeſcendi motus inquietorum atq; turbulentorum, non modo circa Senatum, & in publico, ſed etiam in privatis Regis cœnaculis & habitaculis: animadvertendi in delicta, quæ in loco & opido domicilii, ſive hoſpitii regii, vel comitiorum, admittuntur.

tuntur. Denique in Comitiis,& in comitatu regio, diversoria distribuendi: & imponendi rebus venalibus pretia. Marschalci etiam est,in aulicum Regis comitatum & administros mensæ regiæ,aliorumque munerum aulicorum, (profanos duntaxat intelligo) jurisdictio, censura & animadversio, ne vel suum negligant officium, vel contra decorum aliquid committant. In publicis conventibus, & Regi, in publicum prodeunti, præfert erectum sceptrum ligneum, seu baculum. Hæc eadem privilegia habent Marschalci curiæ in absentia Supremorum.

Cancellarius, Vicecancellarius, tam regni, quam M. D. Lit., nominibus & loco distincti: potestate & munere exæquati. Diplomatibus,edictis, mandatis, epistolis, & aliis Scripturis regiis conscribendis, atque signandis, quæq; ad eum mittuntur, accipiendis & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent signa Regia. Cancellarius quidem majus; Vicecancellarius minus. Auctoritas eorum eousque patet, ut multa inconsulto rege signare;quæ vero contra leges esse videntur, jubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine; & quibus de rebus consilium haberi debet, in senatu proponunt.

ponunt. Denique ſenatuſconſulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum, ab Vrbanis & Opidanis, Præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum. Secretariis, ſcribis, ſacerdotibus, concionatoribus & cantoribus aulicis, cæremoniiſque circa regem eccleſiaſticis, is præſertim qui eſt de ſacro ordine, moderatur. Lege enim, alterum ex iis ſacri, alterum profani ordinis eſſe oportet. Vnde conſuetudine longa introductum, ut Vicecancellarius, mortuo Cancellario, propter loci & ſententiæ dicendæ prærogativam ſuccedat. Quare huic dignitati, viri doctrina inſignes, & in regni negotiis optime verſati, ſemper ſolent deputari: qui prudenter, quid fieri, vel concedi poſſit, quid item non, Regem cum ſuæ Majeſtatis debita dignitate, informent. Nec debebit quiſquam exiſtimare, officium hoc ſimile eſſe ſcribarum muneri, quod antiquitus vile fuiſſe, docuit Reverendus admodum pater Nicolaus Serarius è Societate Ieſu SS. Theologiæ Doctor; ſuarum Moguntiacarum rerum lib. 1. cap. 29. ubi demonſtravit docte, illud Officii genus

nus in dignitatis honorem transiisse.

Thesaurarius, ipso nomine indicat officium suum. Est enim promus & condus thesauri Regis: symbolorum seu insignium Regni, quæ sunt, corona pomum, sceptrum, & gladius: supellectilis, & redituum regiorum scripturarumque, & monumentorum publicorum, actor: & moderator quorumvis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum Regis: & rationum reddendarum exactor: monetariæ officinæ magister: stipendiorum, tam militarium, quam aulicorum solutor. Reddendæ rationi Regi obnoxius.

Atque hic addendum necessario, Officiales istos ordinis Senatorii, etsi videri loco esse postremo inter Senatores: auctoritatem tamen habere eos maximam: & quorum cuique ad primas in regno dignitates, ipso jure patet aditus. Nam cum hi exsequantur quicquid in Senatu unquam conclusum fuerit: uti sufficientiam quisque suam testatam facere, imo & diligentiam, in negotiis expediendis satagit: ita pro magis commendato & bene merito habetur.

Officiales ordinis non Senatorii.

OFficiales extra ordinem Senatorium dividuntur rursus in tres classes: vel enim sunt totius regni & M.D. Lit., vel sunt aulæ Regiæ, vel Districtuum. Totius regni seu Generales sunt hi:

Exercituum regni Generalis.
Exercituum M. D. Lit.
Exercituum regni Campestris.
Exercituum M.D.Lit. Campestris.
Militiæ aulicæ Præfectus.
Secretarius major regni spiritualis.
Referendarius regni spiritualis.
Referendarius M.D. Lit. spiritualis.
Referendarius regni secularis.
Referendarius M.D. Lit. secularis.
Pocillatores utriusque gentis duo.
Dapum inciſores duo.
Gladiferi etiam duo.
Thesaurarius curiæ regni.
Thesaurarius M. D. Lit. curiæ.
Thesaurarius Prussiæ.
Assessores judiciorum curiæ.
Notarius causarum curiæ.
Notarius Cancellariæ M.D.Lit.
Regentes Regni Cancellariæ.
Instigatores causarum fisci.
Notarii campestres.
Excubiarum contra Tartaros præfectus.

Telo-

Teloniorum, fodinarum argenti, plumbi, ſalis, præfecti.
Pecuniæ cudendæ præfectus. &
Præfectus ſylvarum.

Circa hos Officiales hoc obſervandum. Vt enim ordinis ſenatorii officialibus, ad primas dignitates: ita hiſce ad ordinem ſenatorium major patet aditus: præcipue vero Secretario majori, Referendariis. Cenſentur namque de Rege & Republica eſſe præ reliquis bene meriti: & qui ob uſum rerum, & facultates ampliores, dignitatem Senatoriam tueri commodius poſſunt.

Exercituum regni Generalis & M.D. Lit. eſt Dux & moderator belli ſecundum Regem, & vicarius Regis. Ducit exercitum: capit locum caſtris: acies inſtruit: dat ſignum pugnæ & receptus: commeatus & annonæ curam in bello gerit: precia rebus venalibus imponit, ponderibuſque & menſuris earum modum ſtatuit: in delinquentes animadvertit: & ut paucis reliqua comprehendam, in exercitu, & tempore belli indicti, uterque auctoritate regia plenipotenter utitur. Hoc etiam uſitatum in hac dignitate conferenda, quod ferme ſemper demandetur aliquibus ex ordine Senatorio, qui magis habentur apti. Ideo non eſt, quod mir

retur quiſpiam, tam amplas dignitates, & quarum maximus in regno Poloniæ uſus, in ſenatu non cenſeri. Senatoribus namque conferuntur: vel etiam dignitas ſenatoria confertur una, ſi quis ex privatis tanto muneri exiſtimatur idoneus eſſe.

Campeſtris Dux exercituum tam regni quam M.D. Lit, eſt Vicarius Generalis Ducis à Rege datus. Excubiarum potiſſimum explorationumque curam gerit, mercenariis militibus, illo præſertim abſente, præeſt, totalemque juriſdictionem in exercitu eodem tempore exercet.

Militiæ Aulicæ Præfectus, eſt præſes illorum militum, qui ad cuſtodiam regiam, præſente rege, in caſtris ordinantur, exercetque in eos juriſdictionem, ſecundum Regem, plenariam. Durat autem ejus poteſtas, quouſque Rex manet in caſtris.

Secretarius major regni, abſentium Cancellariæ præſidum vicem ſupplet in aula & comitatu Regis: nec tamen ut illi, geſtat ſignum regium, ſed quoties opus eſt, petito ab illo annulo ſignatorio, tam diplomata publica, quam Epiſtolas ipſo præſente ſignat. Habet hic ſecundum Cancellarium prærogativam ante omnes, capeſſendi

honores

honores Episcopales, qui vacaverint. Habet & locum honoratiorem inter cæteros Officiales, tam aulæ, quam terrarum, seu districtuum.

Referendarii utriusque gentis & ordinis, sunt supplicum libellorum Magistri, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quin etiam in litibus urbanis disceptandis, eidem Cancellariæ præsto sunt: ejusque permissu exponunt Regi cum consilio causas & controversias litigantium: habentque locum in judiciis Regis, extra comitiorum tempus celebrari solitis, sententiæ ferendæ.

Pocillatores, utriusque gentis duo, ipso nomine indicant officia sua: quibus adjungere licet dapum incisores.

Gladiferi in pompa publica Regi præferunt ensem.

Thesaurarius curiæ regni & M. D. Lit., supremi Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhibeturque aliquando & à præsente, ad pleraque omnia, quæ ipsum concernunt.

Thesaurarius Prussiæ est, qui pecuniam omnem, & rationes à Præfectis & ministris bonorum Regis & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit: & vel ipse adminis-

ſtrat, vel Theſaurario regni tradit. Aſſeſſores judiciorum curiæ, ſunt pleriq; Officiales, qui in aula regis præſentes ſunt, utpote ſupplicum libellorum Magiſtri, ſive Referendarii, Vicecancellarius, & nonnulli ex Secretariis.

Notarii curiæ, tam regni, quam M. D. Lit. nomine declarant munus ſuum.

Regentes Cancellariæ ſunt illi, qui Notariis curiæ cum poteſtate præſunt.

Inſtigator cauſarum fiſci eſt, qui bona jure caduco ad Regem & fiſcum ejus devoluta, judicia à poſſidentibus repetit, & fiſco vendicat: ſive illa civium, ſive externorum, ſive nobilium, per confiſcationem Regi competentia fuerint.

Notarius Campeſtris, eſt mercenariorum militum conſcriptor: & ſtipendiorum ſolutor.

Præfectus excubiarum contra Tartaros, qui in finibus regni, verſus Scythas aſſiduas gerit excubias, ne inopinas excurſiones in regnum faciant: teneturque is ſemper tempeſtive Generalem exercituum præmonere, ut mature hoſti cum exercitu occurratur.

Præfecti teloniorum ſunt; qui tributa & vectigalia regni exigunt, eorumque rationes Regi competenti tempore reddunt.

Præ-

Præfecti fodinarum argenti, plumbi, ſalis, curam gerunt horum metallorum: juriſdictionemque exercent in operarios: rationibus reddendis Regi obnoxii.

Præfecti pecuniæ cudendæ, ſunt potiſſimum Theſaurarii, ad quorum officium pertinet, ut proba & juſti valoris moneta in regno cudatur.

Præfecti ſylvarum ſunt, qui in ſylvis, in quibus Rex ſolet venationibus aliquando indulgere, prohibent, ne quivis promiſcue venetur:

Officiales Aulæ regis.

Camerarius ſupremus.
Pocillatores.
Inciſores Dapum.
Vexilliferi.
Stabuli Præfecti.
Culinæ Præfecti.
Curruum Præfecti.
Camerarii, vulgo lectiſtratores.
Pincerna.
Subdapifer.
Stabuli Vicepræfectus.
Venator primarius.
Aulici, quorum magnus numerus.
Secretarii.
Salariati.

Pueri Regii.
Cubicularii.
Notarius thesauri major.
Stipatores.
Doctores Medici.
Capellani.
Notarii thesauri.
Musici.
Ostiarii.
Satellites.
Hospitiorum distributor.
Curruum vicepræfectus.
Dispensator.
Vini distributor.
Tibicines.
Tympanistæ.
Equisones.
Argenti custodes.
Culinæ familia.
Artifices omnis generis.
Artifices Stabuli famuli.
Artifices & famuli curruum.
Venatores & aucupes.
Apparitores.

Horum Officialium munera, ex ipsis nominibus nota esse possunt: sunt tamen plerique, qui peculiare quid habent: quorum officia paucis adnotabo.

Camerarius supremus præest cubiculo, Lectistratoribus & cubicularis regiis, advertitque ut omnia pro digni-

dignitate Regis administrentur.

Subdapifer curat, ordine fercula mensæ regiæ adferri, præcedens cum sceptro seu baculo dapiferum.

Aulici, quorum magnus est numerus, sunt primarii ex Nobilibus constituti, equis stipendia merentes, præsidii honorisque regii causa; quem equestrem seu curulem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est, atque splendidus: huic Marschalci moderantur, & delinquentes omnes puniunt. Sunt etiam quidam aulici, qui non habent necesse equos alere: hi prodeuntem in publicum Regem pedestres deducunt; quanquam in solemnibus pompis non inusitatum est, ut equites quoque equestrem Regem antecedant.

Secretarii, quamvis nullum peculiare certúmque munus attributum habeant, ad nutum tamen Regis præsto sunt, in obeundis ejus nomine legationibus, inscriptionibus, & lectionibus publicarum ac regiarum scripturarum: in acciendis & deducendis ad Regem vel in senatum Illustribus hospitibus & Legatis Principum: in exquirendis & referendis sententiis, ægrotorum, & à consilio absentium primariorum senatorũ: in recognoscen-

dis pro Rege locis & factis, & cauſis controverſis, regiorum præſertim hominum & adminiſtrorum, inter ipſos, vel cum magiſtratibus ſuis: & ſi qua ſunt alia honeſta, & cum dignitate conjuncta miniſteria.

Salariati, ſunt Concionatores, ſervitores interioris cubiculi, & ſimiles, quibus certa ſtipendia, & certa merces numerari ſolet.

Pueri regii & Cubicularii præſto ſunt ad quævis domeſtica regis miniſteria. Cubiculariorum tamen peculiaris uſus eſt in acciendis in Senatum & ad Regem Conſiliariis, & deferendis quoquo verſus literis, mandatis edictiſque regiis. Quam ad rem opidatim, & vicatim, illis mandato regis equi ſubminiſtrantur.

Officiales Diſtrictuum.

OFficiales Diſtrictuum poſſunt commode dividi in duas claſſes, ut quidam ſint Officiales terreſtres: quidam Officiales caſtrenſes.

Terreſtres Officiales ſunt:

Succamerarius.
Vexilliſer.
Iudex.
Dapiſer.

Pocil-

Pocillator.
Venator.
Subjudex.
Pincerna.
Subdapifer.
Notarius.
Gladifer.
Quæſtor.
Tribunus.

Succamerarius eſt, qui regendis finibus agrorum, ac bonorũ terreſtrium, tam ad Regem, quam ad Nobilitatem, capitula, cives, pertinentium, præeſt. Qui juratus oportet ut ſit: habetque is ad id munus obeundum Vicarios, qui Camerarii vocantur: eoſque ſibi legit arbitratu ſuo ex Equeſtri ordine ejuſdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult.

Iudex terreſtris, cauſis & controverſiis privatis, Nobilitatis, diſceptandis & judicandis cum Subjudice præſidet; qui eſt ejus ſocius, non vicarius, loco tamen inferior: quibus adjungitur Notarius ſeu Actuarius judicii, qui habet quoque in illis judiciis jus dicendæ ſententiæ.

Quæſtor eſt exactor contributionum publicarum in certo territorio, obnoxius rationibus reddendis.

Tribunus cuſtos eſt Arcis, in ſuo quiſ-

quiſque territorio, durante bello: ob eamque cauſam vacationem habet militiæ.

Cæterorum Officialium miniſteria ex nominibus nota ſunt.

Officiales Caſtrenſes.

Capitanei cum juriſdictione.
Capitanei ſine juriſdictione.
Burggravii.
Vicecapitanei.
Iudices.
Notarii.

Capitanei cum juriſdictione ſunt præfecti arcium & civitatum regiarum, qui vocantur brachium regale. Iſti judicia exercent, querelarum quidem nomine appellata, utpote quæ fiunt in cauſis levioribus, ſingulis duabus ordinarie ſeptimanis. Caſtrenſia vero, ubi videlicet diſceptatur de cauſis gravioribus, ſingulis ſex ſeptimanis: niſi quid obſtet. Habent hi Vicecapitaneos, Iudices, Notarios: imo & familiam numeroſiorem, & peditatum, ad prohibendum, ne cuipiam vis inferatur, vel inſolentiores contra leges patriæ delinquant impune. Habent itaque juriſdictionem coërcitionemque late patentem, non modo in agreſtes & opidanos: verum etiam in Equeſtris ordinis

ordinis homines. Præterea omnium aliorum judicum, ecclesiasticorum juxta, ac profanorum, sententias executioni mandare possunt, si executores vel nolint, vel non proficiant. Gerunt etiam curam commodorum & redituum regis, qui ex re familiari ac pensionibus opidanorum proveniunt. Qui tamen reditus, quarta detracta, illis ob merita eximia donantur. Illis etiam inter reliquos officiales cujuscunque ordinis, major patet ad ordinem senatorium capessendum aditus.

Capitanei sine jurisdictione sunt qui vulgo tenutarii bonorum regalium nuncupantur. Hi nulla judicia exercent: insolentias tamen leviores coërcendi jus quandoque habent.

Burggravii sunt custodes arcium, qui pacis juxta ac belli tempore, nocturnas, atque etiam, quando opus est, diurnas excubias, per se vel suos administros servant, Capitanei auctoritati subiecti.

Sequuntur nobiles, barones, comites, duces, possessiones ibidem habentes suas, & hæreditates: Tum & Ecclesiarum, sive Cathedralium & Collegiatarum Capitulares; sive Parochialium ac aliarum quarumvis Rectores: Vt omittam civitates, opida, villas, arces:

arces: demum & mercatores, artifices, & id genus plebem.

Iam ex his nobilibus, baronibus, & reliquis assumuntur ad dignitates senatorias, solius arbitrio Regis. Interim vero opera, cujus vel quorum visum fuerit, utitur Rex in legationibus, in commissionibus, in finibus regundis, in contributionum publicarum exactionibus, in militia, & id genus muniis publicis.

Sed & ipsimet de medio sui, per electionem & liberis suffragiis, magis idoneos quandoque ablegant cum potestate Nunciorum terrestrium ad Comitia regni generalia: nonnunquam mittunt ad Regem de suis necessitatibus acturi: aliquando deputant Iudices ad Tribunal Regni. Quod cum sit ultimæ instantiæ, provocatio ab eo non datur, nisi ex paritate sententiarum causa aliqua remittatur ad Comitia, Regi & Senatui discutienda, & decidenda. Cum enim Rex causas & actiones Nobilium per appellationes ad judicium suum devolutas, expedire ob occupationes, quæ illi semper maximæ, non usquequaque potuisset: consultum illi esse volentes justitiæ & rebus suis; eam judiciorum formam adinvenerunt, deq; indulgentia Principis confirmationem ejus-

ejuſdem obtinuerunt. Non tamen Rex jam vacat à jure dicundo: civitatum & opidorum omnium quæ jure utuntur Saxonico, cauſæ agitantur in curia. Cauſæ item Fiſci ad judicium ejus pertinent regium, & quædam aliæ. Criminalium vero inter Nobiles cauſarum, ipſe eſt unicus cum Senatu Iudex. In ejus namque manu fideli honores omnium poſiti & pœnæ.

Illud quoque libertatis habent præcipuum, quod una cum DD. Senatoribus ad electionem novi Regis pertineant, non ſolum deficiente, poſt obitum Regis, prole maſcula, quæ ſuccedere debeat, (quis enim invitis illis regni ſibi habenas ſumeret?) verum etiam dum Princeps legitimus ſucceſſor, ſecundum leges regni, in Regem debet eligi. Hic etenim, licet ſuccedat ſemper, præcedit tamen facta in perſonam ipſius electio. Neque hoc imminuit quidquam de majeſtate tanti Regis, cum & duo præcipua orbis Chriſtiani capita, eadem ratione conſtituantur in imperio quiſque ſuo, per modum videlicet electionis: atque ii tamen idem jus in ſuos, quod & cuique Principi hæreditario itidem in proprios. Faciunt demum cum debito in reges ſuos cultu, obſervantia, & ſubjectionis teſtifi-

ſtificatione, animis nimirum promptis,& volentibus: nec unquam committunt,quin hic eligatur,cui ipſo jure debeatur ſucceſſio. Non tamen eum modum negligunt, ne tantam libertatem ire perditum videantur: cum & regis eo majorem in populum benevolentiam hac ſe ratione magis promereri ac retinere exiſtimant;& neceſſitate quadam Principem ſuum obſtringere, quo filium, quem ſibi deſignatum velit ſucceſſorem,literis, rerum uſu, cæteriſque virtutibus, inprimis vero pietate ſedulo curet imbuendum: ab his namque omnibus inſtructum eum eſſe oportet, qui tam amplis,longe lateque patentibus, tum in medio potentiſſimorum hoſtium ſitis Regnis, imperaturus unquam eſt, & habenas eorum moderaturus.

II.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER PRIOR.

De ſitu Poloniæ & gente Polona.

IN iis libris, quos triginta de origine & rebus geſtis Polonorum conſcripſimus,oſtendimus, Polonos gentem eſſe Slavi-

Slavicam & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progressa, transmisso Vistula flumine, in iis Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesque domicilii & imperii sui versus occasum & septentrionem longe lateque protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus, in septentrionem quidem secundum utramque fere ejus fluminis ripam, in occasum vero secundum dorsum Herciniæ sylvæ, quo Boëmia clauditur, atque inde porro secundum Albim fluvium, ad ejus ipsius, atque adeo usque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum sive Baltheum, quicquid terrarum est, ejus gentis ditione teneretur. Ac universe quidem eos populos Slavos seu Slavinos sese dixisse: A finitimis vero cum Venedos seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse: peculiariter vero, eos, qui versus occasum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, sive Luzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Veralabos, Retarios, Licicavicos, Heveldos, Vuloinos etiam, quod nomen cum Polonorum nomine cognationē habet, dictos esse. Quos omnes Slavicæ

nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis satraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum & Germanorum ditionem nomenque postea transiisse, memoriæ proditum est. Polonorum autem nomen vernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cujusdam populi, & vetustumne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus ullis externis id invenio: Nec unum ejus etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho seu Lacho duce, Polachos, quasi posteritatem Lachi, dictos esse: Alii vero à campestri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataque una litera Polonos, & ab iis regionem Poloniam appellari volunt. Ejus autem non iidem semper fines fuere. Nam Russiæ permagnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ nonnullam & Polessensem tractum barbaris Iazygibus sive Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adjecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorũ occidentalium detrimenta, posteriori tempore

Silesia

Silesia fere omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ Cassubiæque reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Russia Podoliæque pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masovia fere. Sed hæ provinciæ his duobus non amplius seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæque ea qua nunc Prussia continetur. Rursus tamen Lithuani, securis fœdere & societate ipsorum Polonis, Polessensem tractum fere omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Russiæ & Podoliæ, avorum nostrorum memoria, regibus vel faventibus, vel conniventibus, ad se revocarũt, quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ii populi nuper adeo, extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro in jus & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renovato & ampliato antiquo fœdere, conjunxere. Instituta tamen sua, & magistratus, & jurisdictionem peculiarem retinuere. Cæterum nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ de-

trimenta in hac descriptione præterivimus, ita modo commemoratas accessiones cujuspiam alius operi reservamus, aliis jam distenti studiis & occupationibus. Nec Livoniam attingimus, cujus à vicinis principibus misere discerptæ, maxima pars ante pauculos annos in ditionem ejusdem regis venit. Ne Prussiam quidem ducalem exactius describemus. Licet enim ea justis armis repressa ac domita, ex fœdere majestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat, neq; linguam tamen, neque instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis pene priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Masoviæ: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polonici fere juris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidũ Lemburgum, & arx Bythovia, complectemur, propterea, quod ea beneficio regum superiorum in jus ducum ulterioris Pomeraniæ transiit. Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarii regis Poloni, jurantque ritu solenni in verba ejus, quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum, nostra memoria creatum, Magistri cum primoribus ordinis Crucigerorum, seu

Teu-

Teuthonicorum Sanctæ Mariæ militum, cum ejus provinciæ dominarentur, jurabant. Valachiam quoque prætermittemus: quæ fuit & ipsa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus, sua lingua, suisque ducibus utens, qui Vojevodæ seu Palatini dicuntur. Qui duo primum fuere, Transalpinensis, & Moldavicus: quorum hic à nostratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur: ille vero Multanicus. Verum extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diviso inter fratres principatu Moldavico. Ac Bessarabia quidem jampridem subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi jam dedititii sunt ejusdem gentis, patrum, avorum, & proavorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipsi jurare soliti.

Poloniæ fines & ambitus.

Nunc igitur Polonia, quæ quidem uno regno & jure cõtinetur, quatenus à nobis describitur, secundum longitudinem terræ habitabilis, è sententia geographorum, & inprimis secundum delineationem amici mei Venceslai Grodecii, à tricesimo octavo gradu ad

quinquageſimum ſecundum vel tertium (incerti ſunt enim in illa ſolitudine Scythica fines ejus) ab occaſu æſtivo verſus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quam per ducenta milliaria Polonica: (quorum unumquodque quatuor Italica in ſe continet; Tametſi Ruſſica & Podolica ſunt aliquanto longiora.) Quin certis literatum monumentis doceri poteſt, Ociacoviam arcem ad oſtium Boryſthenis LIV gradu longitudinis ſitam, aliquando in ditione Polonorum regum fuiſſe. Latitudo autem Poloniæ, qua maxime Orientalis, & qua Occidentalis eſt, XXX plus minus milliariorum eſt. Et Occidentalis quidem habet imam poli elevationem LII, ſummam LIV graduum XL fere minutorum. Orientalis vero ſummam quidem LI ferme, imam autem XLIX graduum. Pocucenſis tamen Ruſſiæ tractus, à quadrageſimo octavo incipit. Cæterum in medio, qua latiſſime centum miliariis patet Polonia, & cum in meridiem paululum recurvatur, tum in ſeptentrionem magis ad mare Baltheum ſeu Venedicum, & ſecundum extremam oram Maſoviæ dorſo prominet, imam quidem poli elevationem habet in ora Scepuſii quadraginta novẽ graduum,

ſum-

ſummam vero in litore maris, & in Puſcenſi ora quinque ferme & quinquaginta: ita ut figura ejus intenſi arcus ſpeciem præ ſe ferat: cujus nervus paululum reductus ad meridiem & occaſum hybernum quadamtenus ſpectet, exterior vero curvatura in ſeptentrionem & ortum æſtivum obverſa ſit. Quod ſi quis novas acceſſiones Poleſſiæ, & ei confinis Ruſſiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Livoniæ, Pruſſiamque ducalem, & Lithuaniam cum ſua Samogitia, & Ruſſia alba Moſchis finitima, (quæ omnia jam uno regno continentur) annumeret, multo longius & latius verſus orientem ſolem & ſeptentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim ſitæ ſunt arces & oppida, Kiovia, Caniovia, & Circaſſi, ultra LIV gradum longitudinis. Pruſſiæ vero ducalis & Samogitiæ latus ſeptentrionale quinquageſimum ſextum, finitimæ autem Ruſſiæ albæ LVII gradum latitudinis attingit. Porro continens his Livonia, quatenus cum duce novo Curonienſi ſive Curlandico (qui partem ejus nonnullam obtinet) regis Poloni Majeſtatem agnoſcit, LXI gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici, à finibus Marchiæ Brandeburgenſis ad Nieprum ducta recta linea, non mi-

nus CCXL milliaria complectitur, si XV milliaria uni gradui respondent: Latitudo vero, ab ora Pocucensi ad Pernaviam Livoniæ, ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc circumscribimus, ab occidente sole incipientibus, Marchia Brandeburgensi & Pomerania ulteriore: a septentrione mari Venedico & Sarmatico: cujus adversa litora tenent Sueones sive Sueti. Inde Prussia ducali, eique continente Lithuania in ortum æstivum fere vergente. Hinc porro campestribus Scytharum sive Tartarorum solitudinibus prorsus orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde vero plane australi Valachia sive Moldavia: Deinceps Vngaria, & in africum & occasum hybernum obversa Silesia Boëmicæ ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania, palustres densæque sylvæ eam fere dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria vero sylvestrium montium cacumina: itemque ab occidentali parte Moldaviæ. Nam à reliqua Moldavia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nester fluvius eam & finitimam ei Podoliam dividit: idemque, nisi fallor, limes

limes est ejus ipsius Podoliæ cum Bialogrodensi Turcarum ora: ut Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tartaris Ociacovien sibus, aut certe cum utrisque. incertus is est, ut diximus, propter vastitatem & solitudinem. Equa solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomine. Prussia vero ducalis sic est implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali sejungenda est) difficulter ut queant distingui. A Masovia sylvæ eam dirimunt.

Poloniæ partes.

Partes insigniores Poloniæ sunt, major & minor Polonia, Russia, & Prussia regia, Podolia, Masovia, & Cuiavia. Quæ & ipsæ deinde satrapiis, vel, ut vulgo loquuntur, palatinatibus ac territoriis fere distinctæ sunt. Major Polonia duas satrapias, nimirũ Posnanien-sem, & Calissien-sem, complexa, occidentalis est; Silesiam, Marchiam Pomeraniamq; ulteriorem, meridionali occiduo & arctoo latere attingens. Magis autem ad occidentem vergit Posnanien-sis satrapia; Calissien-sis contra ad ortum & septentrionẽ: qua parte sunt Paluci, Craina, & Cassubia, tractus terræ non contemnendi. Minor Polonia

Orientalis est, Cracovienſi, Sendomirienſi, & quæ hujus pars quondam fuit Lublinenſi ſatrapiis definita, hoc ipſo ordine, quo nunc ſunt enumeratæ, verſus aquilonem & ortum æſtivum ſitis. Quæ à ſeptentrione, Maſoviæ & Poleſienſi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat; ab ortu, Ruſſiæ; à meridie vero, Vngariæ & Sileſiæ finitima eſt. Sunt autem ſatrapiæ Cracovienſis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepuſio & Vngariæ finitimus: Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracoviæ vicinior eſt: Submontanus vero Ruſſiæ & Sandomirienſi ſatrapiæ jungitur. Lublinenſis item ſatrapiæ pars eſt Poleſie reliquum, quod à Lithuanis detractum non fuit, utrumque à ſylvis ita dictum verius, quam Podlaſie dialecto Ruſſica, quaſi Poloniæ finitimum. Niſi quis forte Podlaſie Polonis ſubjectum interpretari malit. Sileſiæ pars ea, quæ adhuc eſt Polonicæ ditionis, ſic implicata eſt Cracovienſi ſatrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullam habet: Sed in Cracovienſi fere cenſetur: Habet autem tria territoria, Oſuencimenſe, Zatorienſe, & Severienſe. Quorum duo priora ſuperiori tempore ſuos habuerũt duces: Nunc præ-

præfecturæ regiæ sunt. Severiense est in ditione Episcopi Cracovienſis. Meridionale & occidentale latus ejus ipsius Silesiæ : cætera tenet Silesia Boëmicæ ditionis, nempe Cessinenſis , & hujus pars quondam Pelcinenſis: Ratiborienſis item & Opolienſis principatus, sive ducatus, ut vocant. Ab ortu vero hiberno Scepusienſem tractum vix & modice ea attingit. Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus , olim cum Polonici juris esset, ad Vngaricum traductus : de quo alibi suis locis attigimus. Deinde vero nonnulla pars ejus cum tredecim oppidis & arce Liblio, sive Lubovulia rursus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta est , atque etiam nunc ab ejus præfecto & ejus nomine administratur, Cracovienſi satrapiæ tractuique Scicicio versus meridiem adjacens. Inter minorem vero & majorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes, intermediæ sunt Satrapiæ, Siradienſis, Lencicienſis, & Ravenſis, nullum commune nomẽ habentes. Quarum prima ad meridiem & Silesiam , Lencicienſis & Ravenſis ad septentrionem vergunt, Masoviamque attingunt. Harum autem occidentalior est Lencicienſis. Nonnunquam eæ tres una cum Cuia-

via, imo & Maſovia, majori Poloniæ, ſicut Ruſſia & Podolia minori, accenſentur. Cuiavia vero ab ortu, Maſoviæ & Ravenſi ſatrapiæ; à meridie Leucienſi & Caliſſienſi jungitur. Continet autem in ſe duas ſatrapias, Breſtenſem, quæ magis ad ortum & meridiem vergit; atque Inonladiſlavienſem, ſive Iuninladiſlavienſem, quæ magis eſt occidua & ſeptentrionalis. Cujus non exigua pars eſt Dobrinum, ultra Viſtulam, ab oppido ſic dictum: latere orientali confine Maſoviæ; ſeptentrionali vero, Pruſſiæ. Maſovia quoque eodem latere Pruſſiam, orientali Lithuaniam & Poleſſenſem tractum, & verſus ortum hibernum Poloniam minorem, ejuſque ſatrapiam Sendomirienſem, meridionali vero Ravenſem attingit: Duabus ſatrapiis diſtincta: Plocenſi nimirum, quæ occidentalis eſt; & ea, quæ peculiariter Maſoviæ nomen retinet, propterea quod diutius ducum ſuorum, de Polonorum principum ſtirpe oriundorum, dominatu ſegregata, poſtrema omnium noſtra memoria defecta ducibus, ex pactis, & jure feudi, ut vocant, Poloniæ redintegrata eſt. Quæ quidem orientalis eſt. Ravenſis quoque ſatrapia quondam pars Maſoviæ fuit, ſuoſque duces habuit, ſicut

&

& Plocenſis, & pleræque omnes. Pruſſia regia præter meridionale latus, quod jam eſt expoſitum, ab occaſu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A ſeptentrione ſinu Baltheo ſeu Venedico, ſive Codano; ab ortu Pruſſia ducali cingitur. Tribus autem ſatrapiis diſtincta eſt, Culmenſi, Mariæburgenſi, & Pomeranica. Quarum hæc occidentalis eſt: Reliquæ duæ, Viſtula flumine ab illa diremptæ, orientales. Ex his autem Culmenſis ad meridiem ſpectat, Mariæburgenſis vero ad ſeptẽtrionem. Varmia, & ipſa pars eſt Pruſſiæ regiæ, ad aquilonem ſeu euroaquilonem vergens, ducali fere undique cincta, & ab ea quodam tempore majorem in modum acciſa: Mariẽburgenſem quoque ſatrapiam contingit: Nec in ulla ſatrapia cenſetur, ſubjecta epiſcopo ſuo, & ſacro Eccleſiæ ejus collegio, Regis Poloni Majeſtatem agnoſcentibus. Michalovienſe autem territorium eſt in ſatrapia Culmenſi, Maſoviæ ac Dobrino finitimum: olim pars Maſoviæ. Ducalis Pruſſiæ (ut eam quoque, quo magis perſpicua ſit hæc Poloniæ deſcriptio, hic obiter attingamus) præter regiam Pruſſiam, limes eſt, à ſeptentrione mare Sarmaticum, cum lacu Curonienſi, & ora Livoniæ:

Ab

Ab ortu Samogitia, cæteraque Lithuania: A meridie vero Maſovia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Pruſſia priuſquam ſub jugum Chriſti miſſa eſt, alios fines habuit, & aliter diviſa fuit. Fuit autem ea decem regionibus ſive tractibus deſcripta: videlicet Pomeſanienſi, in quo eſt Mariæburgum, Chriſtiburgum, Quizinum ſive Marienverderum: Pogeſanienſi, in quo eſt Elbinga & Hollandia: Erminio ſive Varmienſi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natangino, ubi eſt Balga, Brandemburgum, Cruciburgum: Sambienſi, in quo ſunt Mons regius ſive Kœnixberga & Lochſtete: Nadravenſi, quo Tapelacoca, Inſterburgum, & Vonſdorfia continentur: Salavenſi, in quo eſt Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipſe nomen ſuum retinet, & ad Aquilonem ortumque æſtivum inter utrumque Habum & mare longe prominet: Bartheno, quo Raſtenburgum, Bartheſteinum, & Reſla ſive Reſelia continentur: & Salindo, qui neſcio an is ſit, in quo Galindas populos ponit Ptolomæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & viribus maxime pollens, ita ut ad ſex millia equitum, peditū etiam ingen-

ingentem numerum conficeret. Cæterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum vero decem millia conficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in vetusto quodam libro Germanica lingua scripto legimus. Cæterum Culmensis tractus, & Pomerania, Poloniæ, non Prussiæ partes fuere. Sed nos cætera prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A septentrione Russiam albam & Volyniam habet: Ab austro Vngariam, eiusque populum Ceculos, & nonnullam Moldaviæ partem attingit eo tractu terræ qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldavia sive Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis est orientalis Russiæ. Continet Russia duas satrapias, nempe Belsensem, quæ ad Volyniam & Lithuaniam vergit, & eam, quæ peculiariter Russica & Leopoliensis dicitur, australem magis & orientalem: Nisi quod Chelmensis tractus eius non exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsensem prominet, & Polessiæ finitimus est. Reliquum autem orientale latus eiusdem Russiæ, ac totius Polonici regni, claudit Podolia, ab aquilone & euro albæ Russiæ, à cætero ortu vastis campis Tartaricis

atque

atque Turcicis, ut diximus, à meridie vero Moldaviæ continens: Totaque una ſatrapia cenſetur, quam Podolicam vocant. Olim Podolia & Ruſſia, tam ea, quæ nunc Poloniæ pars eſt, quam ea, quæ eſt in ditione Lithuanorum & Moſchorum, ſuos habuit duces, quemadmodum luculentius oſtendimus in hiſtoria: Quorum ſtirps cum late propagata eſſet, partim ipſa ſeſe inteſtinis diſſidiis atque civilibus bellis confecit, partim à Polovuciis, qui Gothi fuiſſe videntur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adjuncta eſt imperio, partim in nomen & jus de ſe ortorum Moſchorum tranſiit. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, ſed plerique nudum propemodum, retinentes: Inter Polonos vero nulla ducum ſupereſt memoria. Hi nunc ſunt Poloniæ, quatenus hic eam deſcripſimus, fines, hæ partes.

Soli cœlique qualitates.

Eſt autem regio tota fere plana & aprica, maxime qua ad occidentem ſolem & ſeptentrionem vergit, & quæ penitus orientalis eſt Podolia, ac vel nomine ipſo declivitatem præ ſe fert, vicinorum Moldaviæ, Ruſſiæ & Vngariæ

gariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Ruſſia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana eſt & ſylveſtris Quo longius autem inde recedit, eo lenius declivis eſt, magiſque culta & meliore gleba. Tametſi in meditullio quoque Sendomirienſis ſatrapia, aliqua ex parte leniter montoſa, ſeu verius clivoſa eſt. Pruſſia pleraque omnis, excepta Mariçburgenſi ſatrapia, qua ad Habum & mare vergit, collibus molliter & ad fertilitatem amœnitatemque commode diſtincta eſt. Itemque pars nonnulla Cuiaviæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Ruſſiam ab Vngaria dirimunt, ardui & ſylveſtres, non ignoti ſunt etiam veteribus Geographis & Hiſtoricis. Et in his celebris eſt inprimis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus. Alii Bieſciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellati, externis ignoti ſunt. In meditullio vero minoris Poloniæ Lyſecius eſt, quaſi tu dicas calvum, ſive calvaſtrum, in quo monaſterium eſt, S. Crucis nomine lignoque celebre: & Vavelus, arce Cracovienſi quam ſuo ipſius nomine nobilior, & is in quo ſitum eſt Cienſtochovienſe monaſterium, quem Clarum latine monachi, ni fallor, in-

colæ appellavere Sylveſtris ſane fuit ſuperioribus temporibus pleraque omnis Polonia: Ex eone autem tempore, ex quo habitari cœpit, an poſtea peſtium bellorumque incommodis eo redacta, non liquet. Sed Sigiſmundi ſenioris, filiique ejus Sigiſmundi Auguſti, optimorum & mitiſſimorum, ſapientiumque regum ſtudio, diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deeſt etiam nunc ſylvarum copia. Neque enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter paſcua & melliſicia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac neceſſaria, partim etiam propter ſaxoſi vel arenoſi ſoli ſterilitatem. Sunt autem ſylvæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem fere in planis & arenoſis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utriſque, ſed uberiore gleba præditis. Multæ ſunt etiam in planis juxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & paſcuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum alveariis gravidæ fiunt, materiamque ædificiis navium ac domorum, malis, tabulis, & vaſis aptam, ut & taxi & terebin-

thi

thi, ſuppeditant: Quercus & fagi etiam paſtum uberem porcis feriſque præbent. Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta ſubminiſtrant. Tanta eſt enim vis frigoris in his regionibus interdum, ut radicitus areſcant arbores, & aqua ex æditiori loco effuſa, priuſquam terram contigerit, in glaciem concreſcat. Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribuſve menſibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac ſextum uſque glacie concreta, non modo peditibus, verumetiam equitibus & curribus ac plauſtris, quamvis oneratis, multis ſimul longo ſpatio pervia & ſecura præbent itinera. Equidem quodam tempore ultima die menſis Martii Viſtulam in Maſovia, per firmam adhuc glaciem, cum curru & quadrigis & aliquot equitum comitatu tranſivi. Hac etiam præterita hyeme in Pruſſia glacialis piſcatio in lacubus poſt initium Novembris cœpta, duravit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen ſunt non infrequentia, & fructuoſa, ad Viſtulam præſertim, & in ſuburbanis Cracovienſibus, Sendomirienſibus, Varſavienſibus, Torunenſibus, Gdanenſibus: El-

bingenſibus item, Fraumburgenſibus, Veliſcenſibus & Bochnenſibus, licet remotioribus à Viſtula, totoque tractu Submontano atque Sciricienſi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, perſicorum, ceraſorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, quarum uvæ in minore Polonia eſui quidem non inſuaves ſunt, præſertim ſi æſtas & autumnus temperiem ſuam ſervent: ſed vinum inde expreſſum acerbius, ubi defecatum eſt. Aliquanto ſuavius & copioſius exprimitur apud Croſnam Sileſiæ in finibus majoris Poloniæ. Apud Toruniam quoque in Pruſſia vineæ coli cœpere non infeliciter, ut audio. Neque negat ſolum Polonicum caſtaneas, mora, cotonea, ficus, amygdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenſes Italiæ delitias, palatinariumque lenocinia, ſi adhibeatur cultura diligentior, & à gelu cuſtodia. Nec metalla foſſiliaque deſunt in montanis: plumbi quidem intermixto argento apud Ilcuſſum, Slacoviam, Chranoviam, & Novagoram oppida ſatrapiæ Cracovienſis, & in finibus Sileſiæ: argenti vivi apud Tuſtanum in Ruſſia: æris & lazurii, & plumbi item apud Chencinos:

nos: ferri plurimis in locis sylvestribus: nitri apud Visliciam & alibi: salis apud Bochnam & Velisca in satrapia Cracovienſi, & apud Haliciam, Colomeiam, Solum, (quod quidem à sale nomen habet,) & aliis compluribus in locis Russiæ. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modum farinæ vel nivis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: in tractu vero Cracovienſi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium in subterraneis specubus, alte lateque excavatis, & villas, templa, oppidaque superædificata sustinentibus, ferro excinditur, comminutumque deinde, & mola tritum, ad usus hominum accommodatur; partim & ipsum ex aqua injectis lapidei salis frustulis & quisquiliis, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa lividus est fere, ac luto respersus. Candidum, & in modum crystalli pellucidum, rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum vero despumatis sordibus candidissimum redditur, nivi non dissimile. Fertur, in salinis Bochnenſibus reperiri quiddam pici concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum solvat alvum.

Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gallorum, & aliorum animalium assimulatæ voces in profundissimis specubus: idque mali & incommodi alicujus imminentis portentū vulgo habetur. In majore quoque Polonia apud Pincum salinæ sunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Osvencimensis territorii & Scepusii aquæ salsæ, unde salem coctum vidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ sunt. Porro in desertis Podaliæ, & Borysthenivicinis locis, lacus est, cujus aqua sereno & ardente sole, in solidum salem concrescit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo, tanquam in glacie versentur, sectumque in frusta arbitratu suo avehant. Quamprimum autem pluit, solvitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum vero sive Beciam oppidum in submontana regione, vitriolum effodi, ac in viridem lapideamque duritiem decoqui, nuper cœpit: *Coppervvaßer*, hoc est, æris aquam, Germani, & nostrates item, appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabaster quibusdam in locis effodiuntur. Est in majore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibilis; sed à multis confir-

confirmatur) ollæ, amphoræ, cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata durescunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porro in mari Sarmatico Prussiam alluente colligitur succinum, sive electrum; (ambram etiam externi vocant.) quod fluctibus appulsum ad littora, homines nudi obviam euntes parvis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durescit, tornoque ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Pissia Episcopæ Varmiensis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis fossâ altius humo fertur inveniri. Spumane maris concreta id sit, an succus & gummi arboris, an quippiam aliud, non est hujus loci disputare. Est sane leve & pellucidum: Estque fulvum & candidum: Candido majus pretium. Ferunt, si incendatur, odore venenum necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, non arte, sed vel opificio naturæ, vel fortuitis casibus inclusa.

Flumina Poloniæ.

Aquis irrigua est pleraque omnis Polonia: sed fluvios navigabiles non multos habet: Præcipui sunt Vistula, Donaiecius, Sanus; Vieper, quasi quis dicat porcum; Varta, Noteſſius, Nester, Prutus, Bugus, Bohus sive Bogus, Pripetius, Narva, Drevancia. Nam Odra, quem veteribus Gutalum seu Viadum esse volunt, in confinio Moraviæ & Sileſiæ existens, & per hanc secundum Poloniæ limitem, perque Marchiam ac Pomeraniam ulteriorem permeans, infra Scecinum in Venedicum sinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Ruſſiam albam, eique confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacoviam munitionem Tartaricam seſe exonerat, ortus in Moschovia. Boryſthenes is est veteribus Græcis & Latinis, omnium scriptorum consensu, præter Bernardum Vapovium. Qui similitudine nominis, ut credibile est, adductus, Boryſthenem vult esse Berezinam: qui in Nieprum ab æstivo occasu influit, minor eo & ignobilior. Vistula in Cessinensi ora è Sarmaticis montibus exoriens, versus æstivum occasum & septentrionem pri-

primum, mox versus orientem aliquantisper, deinde à Sendomiria versus septentrionem rursus per minorem Poloniam decurrit. A Varsavia vero rursus ad occasum æquinoctialem, & mox æstivum flexus, Masoviam interluit, Dobrinumque à reliqua Cuiavia dirimit. Vbi autem Prussiæ fines attigit, in septentrionem reflexus, deinceps mediam eam dividit. Supra Mariæburgum autem in duos alveos præaltis aggeribus objectis sectus, insulam insignem & fertilem, quam Zulavam majorem vocant nostri, efficit, & nomen amittit. Ac sinister quidem alveus, qui major est, Lenivuca, dexter vero Nogatus vocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus ostiis, ille vero duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis quidem gradu 41, latitudinis vero 54. Fontes autem Vistulæ sunt longitudinis itidem 41 gradu, latitudinis 49, minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum spatio Vistula, Solam, Premsam, Scavam, Donaiecium, Visiocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Viepram, Pilciam receptis Drevicia & Volboria, Bsuram, Narvam cum Bugo, Drevanciam, Berdam, Ossam, & Motlaviam

minora flumina excipit: & Oſuencimum, Zatoriam, Cracoviam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varſaviam, Ploſcum, Vladiſlaviam, Teruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Novum, Gnevum ſive Mevam, Mariæburgum, Derſaviam, & Gdanum urbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoveciam, Nepolomice, Corcinum, Zavichoſtum, Cervenſcum, Monaſterium, Zacrocimum, Viſſegradum, Sochacioviam, Dobrinum, Bobrovunicos, Racianzum, Sluzoviam, Dyboviam, Nieſſoviam, Starigradum, ſive Althauſum, & Suece, & adhærentes eis vicos alluit. Donajecius (quod nomen parvum Danubium ſignificat) ex eiſdem Sarmaticis jugis non longe à Viſtulæ fontibus paulo orientalior exortus, per Scepuſium & Submontanum tractum decurrit, Sorſtenumque & Muſſinam, & Melſtinum arces & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, præterlapſus, non longe ab Opatovecio vico Viſtulæ miſcetur. Sanus à Bieſciadis jugis, longitudinis gr. 44, latitudinis 48, minuto 30, naſcens, & verſus ſeptentrionem & occaſum æſtivum profluens, poſteaquam Lieſcum, Sobenum, Sanacum, Brozoviam, Præmiſliam, Radimnum, Iaroſlaviam,

Lezei-

Lezeiſcum, Ruſſiæ arces & oppida prætergreſſus eſt, Viſlocumque alium à Viſloca, & Viarum minores fluvios in ſe recipit, apud Sendomiriam oppidum long. gr. 44 fere, lat. 50, minuto 30, Viſtulam & ipſe ſubit. Varta apud Cromoloviam ſatrapiæ Cracovienſis oppidum ortus, longitudinis gradu 40. min. 50, latitudinis gradu 50, min. 30, per Siradienſem ſatrapiam & majorem Poloniam verſus occaſum æſtivum fere decurrit, Olſtinum, Cenſtochoviam, Meſtoviam, Siradiam, Vartam, Vneoviam, Colum, Cominum, Pyſdros, Sremum, Curnicum, Poſnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, VVroncos, Siracoviam, Mezichodum, oppida & vicos cum adjunctis arcibus, & Landiſbergam veteris Marchiæ præterfluens, Nyrumque, VVreſmiam, Velinam, Proſniam, Obram, & Noteſſium minores fluvios excipiens: & apud Coſtrinum oppidum, in Odram è Sileſia occurrentem influit, long. grad. 37, lat. 52, min. 50. Noteſſius vero apud Cruſuiciam Cuiaviæ oppidum è Goblo lacu exiſtens, & ipſe per majorem Poloniam verſus occaſum hybernum means, Pacoſſum ambit: Labiſſinum, Naclum, Pilam, Vſce, Drenumque arces & oppida præterlabitur. Neſter,

ſter, quem Tyram veteribus vocari volunt, in Ruſſia è Sarmaticis jugis non longe à Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus Aquilonem profluit, deinde ad ortum converſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſciam, & Moraquam ignobiliora flumina abſorbet, & Zidacioviam, Haliciam, Ceſſibieſos, Cervonum, Chocimum, Valachiæ, & alia quædam oppida præterlapſus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longo ſpatio dividit: Ad extremum deflexo nonnihil in meridiem alveo, ſupra Bialogrodum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ & Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum ſive continentem ei Obidovum lacum influit, long. gr. 53, lat. 47, min. 30. Bugus in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, long. gr. 46, lat. 49, exoriens, & primum in occaſum, mox in ſeptentrionem ſecundum occidentale latus Volyniæ tendens, poſtremo ad occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum, receptis Volodaroa, Belſo, Rata, Suinia, Muchavecio fluviis, emenſus eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodium, Lubomliam Ruſſica, Breſteque, Ianoviam, Drochicinum Poleſſenſia, & Camenecium Maſoviticam oppida præ-

prætergreſſus eſt, apud Serocecium vicum, long. gr. 43, lat. 52, min. 40, Narvæ à ſeptentrione & ortu æſtivo è Lithuania profluenti ægre miſcetur, nigrorem ſuum retinens aliquamdiu. Nec multo inferius victor Narva apud Nouidvuorum oppidum Viſtulam ſubit. Eſt autem peculiaris Narvæ natura, ſicut & Dlugoſſus annotavit, quod non fert venenoſa animalia, uſque adeo, ut ſerpentes, qui navibus Bugo delatis adhæſerint, edito ſibilo refugiant, cum primum ad aquam ejus fluminis attigerint. Pripetius in Chelmenſi tractu è palude non longe à Lubomlia exiſtens, long. gr. 47, lat. 50, præter occiduum & ſeptentrionale latus Volyniæ, diverſus à Bugo, per Ruſſiam albam longo ſpatio verſus orientem ſolem progreditur, & cum nonnullis aliis, tum Styro, Turo, Slucio, Suiſlocio grandibus fluviis auctus, Nieprum ſive Boryſthenē ſupra Kioviam ſubit, long. gr. 51, lat. 53 fere. Bohus autem, ſive Bogus, è palude ortus in finibus Podoliæ, long. gr. 49, lat. 49, min. 30, itidem per Ruſſiam albam meridionalior longo terrarum tractu ad ortum tendit: ad extremum deflexo in meridiem curſu, & ipſe in Boryſthenem non longe ab oſtiis ejus, long. grad. 55, lat. 48, ſeſe exone-

exonerat. Prutus è jugo montium Sarmaticorum, longitud.gr. 46, min. 50, lat. 47, min. 30, versus aquilonem in Pocuce delapsus, & Colomeiam Sniatinumque præterlapsus, inde per Valachiam sive Moldaviam primum orientalis, deinde australis versus Bulgariam in Danubium decurrit, long. gr. 52, lat. 45 fere. In Prussia vero Alla & Passaria, non longis inter se spatiis orti, versus septentrionem fluunt: Et Passaria quidem infra Olstinecium, sive Hochsteinum, (ut vocant Germani,) ducale oppidum existens, Morango, Libstadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis præteritis, Habum lacum subit, long. gradu 42, min. 34, latit. 54: Alla sive Alna vero supra Allesteinum S. Collegii Varmiensis arcem & oppidum, cui etiam nomen dedit, oriens, præteritis Vartemberga, Gutestadia, Heilsberga, sive Allesberga, Varmiensibus, & Barthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo, ducalibus oppidis, apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per ducalem Prussiam decurrenti, miscetur, & cum eo infra Kœnixbergam, hoc est, Regium montem urbem, long. gr. 43, lat. 54, Habo lacu recipitur. Drevantia vero non ita longo ab iis intervallo oriens, diversoque meatu

meatu versus Austrum fluens, supra Toruniam à Vistula excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc sufficiant.

Lacus Poloniæ & Prussiæ.

Lacubus, piscosis inprimis, abundat Prussia. In his nominatissimus est Habus, cujus modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgo vocant: Ad quindecim milliaria in longitudinem, inter Gdanum & Regium montem urbes, secundum mare patens, & ab eo angusta insula, quæ Neringa appellatur, disjunctus: In latitudinem vero duo milliaria plus minus. Ac Elbingam quidem urbem non longo spacio adspicit, eique portum efficit, ejusdem nominis flumine navigabili influente. Tolkemitam vero, Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in modum arcis munita impendet,) Balgam, Brandeburgum, & Fishausum oppida & arces alluit, receptisque, ut dixi, Vistula & Prægola, & aliis minoribus fluminibus, apud Locstete arcem mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter est eodem nomine, cognomento Curoniensis, in Prussia ducali, in quo sunt ostia Nemenis fluvii (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos

&

& mare peninſula eſt, quæ & ipſa Neringa, ſed Curonienſis, appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos eſt Druſnus ſive Drauſenus lacus in Mariæburgenſi ſatrapia, unde Elbinga flumen profluit: Partecinus Lubnus, Reuſſina, & Viecininus in Culmenſi: In Pomeranico vero Stuorzonagaci, quaſi quis ſtratum vel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochoviam, ac Tucholiam oppida, ſeptem milliarium ſpatio longus, quinque latus: Vnde Berda fluvius profluens, per Crempſcum, Lubovum, & Charſicovum minores lacus in Viſtulam influit infra Bydgoſtiam. Nec ignobiliores his ſunt Vſdice, Lubſcus, Oſſiecinus in eodem tractu: Alii minores. Sunt & in Varmienſi ditione non pauci: Præcipui vero Dadaius, Zainus, Vadangus, Piſſia, Blanke, quaſi albus, Sinſer, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plauicus, Vulpingus, Clebergus, Coſnicus, Obelus, Marangus, & alii complures. Sunt & in ducali Pruſſia multi & grandes, quos omittimus. Habet & major Polonia & Cuiavia nonnullos piſcoſoſque. In quibus Goplus princeps eſt, quinque milliaria patens in longum, ſemis in latum. Secundum hunc ſunt Blendnus, Povizus, Sleſinus, Sanus,

Pied-

Piednicia, Niezamyſlus, Vonieſca, Lomunice, Pcievus, Lubſtovus, Dravuſcus, Noblim, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cujus inſula Cneſnenſis baſilica initio condita fuiſſe, indeque propter difficilem aditum, in eum, quo nunc eſt, locum tranſlata eſſe putatur, quemadmodum Dlugoſſus memorat. In Cuiavia vero Tur, Lanſcus, Bielſcus, Lubotinus, Orlie, Berdovus, Borimovus, Crevianta: Et in Dobrinenſi tractu Gorznus, Mocovus & Scampſcus, minores aliquanto ſuperioribus. Prolacubus minor Polonia, Sileſia, Ruſſia, ac Podolia piſcinas habent arte manuque factas permultas ac grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinenſis maxime & Chelmenſis tractus. E quibus Biale, hoc eſt, Albus, per antiphraſim ſic dictus, prætereundus non eſt: Cujus aqua Aprili & Majo menſibus fuſcos reddit lavantes: Piſces autem pinguiſſimos profert, qui braſmi, à noſtratibus autem cleſcii vocantur. Eſt & in Belſenſi lacus Crinice, non amplus, verum profundus. De quo illud memorabile annotavit idem Dlugoſſus, quod certis temporibus altero vel tertio quoq; anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur prope ad fundum uſque, aquis vicini montis cavernas

subeuntibus. Atque ibi tunc facile prehenduntur pisces in aqua vadabili. Post dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiam in majoribus piscinis & fluminibus, hyberno tempore commodiores fere sunt piscationes, quam æstate, pertusa certis intervallis glacie, retique per majus foramen in aquam immisso: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumve opera longo spacio in diversum tractum, coëuntibus rursus piscatoribus, alio foramine piscibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piscium in lacubus & piscinis. Vtrobique enim sunt lupi, sive lucei, prasmi, percæ, rhombi, (si modo sic appellandi sunt ii, quos nos carassios dicimus,) sumi, sendacii, cirtæ, sive certæ, à delitiis, ni fallor, apud Germanos nomen sortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas vocant Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum vult Ioannes Dubravius Olomucensis Episcopus. Tametsi minus frequentes hi sunt in lacubus, quam in piscinis: In quas parvuli tanquam in vivaria studiose includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos sulvizas & sielavas nostrates, Germani marenas vocant. Piscis est dulcis & sapidus, alecisimi-

lis.

lis. Fluviatiles vero sunt cum iidem fere omnes, tum delicati inprimis, truta, barbo, sive mullus, (barvenam vocant,) fundulus, oculata, quæ lampreda quoque dicitur, alosa, sive borbocha, cujus jecur potissimum est in deliciis: à nostratibus mientus vocatur. itemque lipien, sliz, berzana, ucleia, jasdez, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis, à nostratibus appellatur: quibus latina nomina dare non habemus. Quanquam quid vetat, Alberti Magni, & aliorum scriptorum, qui ejusmodi res persecuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus ad latinum sonum conformatis appellare? Quod in superioribus quoque nonnullis factum est. Cancris & anguillis abundat inprimis Nida fluvius. Anguillis etiam & silintis Habus, & alii nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus non admodum abundat ea regio. Nobiles autem præcipue sunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum sale conditorum maximus est vulgo usus in tota Polonia, atque adeo in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Moravia & Vngaria. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia pauci prehenduntur: A Cymbrica autem Chersoneso, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi navibus

eo importantur. Pomuchlæ non desunt, neque passeres. Salmonem sive esocem, & sturionem, inter marinos ne an fluviatiles numerem: nescio. Utrobique quidem prehenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suaviores, quanto longius à mari & Habo recesserint. Quin universe pisces ii, qui in fluviis juxta ac lacubus & mari victitant, sapidiores sunt in fluviis, quam in mari vel lacubus capti. Non est hic prætereunda quarundam aquarum non vulgaris natura. Est in Scepusio rivus ex arduis montibus profluens, cujus guttæ in lapideam duritiem concrescunt, ita ut ex iis sponte existant fulcra sustentantia canales, quibus rivus ille ad molettrinas deducitur. Est & fons sive lacus pestilentem aquam & vaporem emittens, cujus non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aves necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & ulcera hominum & jumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus.

Ani-

Animantia & feræ Poloniæ.

E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorum quoque alicubi: cervorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt cervorum venationibus. Et horum autem, & onagrorum atque bisontium, Prussia ducalis, eique finitima Masovia, ferax est, & inprimis Podolia: ubi agminatim in campis non modo hæ feræ, verumetiam feri equi pascuntur. Est autem bisons prægrandis, verum perniciissima fera, magnis & introrsus leniter incurvis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem jactat, & arbores mediocri crassitudine evertit. Magnitudinis ejus illud quoque est argumentum, quod in capite ejus inter cornua, duo, imo tres etiam homines, possunt considere. Habet villosum & hispidum corium, & sub mento palearia. Caro ejus sale condita in delitiis est magnatibus & principibus. Cornu, sonorum, & ob id venatoribus in usu est. Zubrum seu zanbrum vocant nostrates: Imo & Græci recentiores: Onager

vero los appellatur. Alcem hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alii ex veteribus. Fera est longis cruribus & auribus, aliquanto major equo, colore cæsio & fusco, mas capite cornuto: Cujus ungula posteriorum crurum, si Autumni initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali præsertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca, Vngariæ finitima. Cæterum uri, hoc est, boves sylvestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masoviticis sylvis apud Vyskitcos extant. Et harum quidem ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui vero pelles subministrant panthera, sive is est lupus cervarius, (ris appellatur à nostratibus,) maculosis ventre & pedibus: quæ partes maxime in precio sunt. martes, sive mardures, quas cunas dicimus. vulpes, lupi, rosomaci. lutri item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus aliis super alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium

mutat,

mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in ſicco maneat. Pellem habet in dorſo hiſpidam, ſed mollem: unde fimbriæ fiunt exornandis veſtibus hibernis & pileis. Vrſorum quoque volæ cum digitis eſitantur: pelles etiam ſtragulæ veſtis uſum præbent. Quin & veſtire his famulos cœperunt ii, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & ſciuri cultui juxta ac eſui apti ſunt. Sunt etiam in Podolia animalia ſciurorum vel cuniculorum magnitudine, in cavernis degentia, varias & maculoſas pelles habentia, quæ & ipſæ ad veſtitum & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos vulgo vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania, propter vaſtitatem ſylveſtrem. De biſontium venatione ſcire operæ pretium eſt, quod in campis Podolicis ſegregati ex agmine ſinguli ab equitibus ſagittariis ordine in gyrum diſpoſitis conficiuntur. Vnus enim poſt alium feræ adequitantes, jaculantur, citatiſque equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem inſequitur. Interim ferit eam alius: Quem illa rurſus priore dimiſſo inſequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In ſylvis vero ii deprehenſi oportuno aliquo loco, dejectu

arborum à ruſticanis hominibus ad id coactis, quaſi intra ſepes includuntur, plures etiam quam ſinguli, ita ut effugere inde non poſſint. Deinde extructa ex tempore principibus & magnatibus ac fœminis cavea ſive tabulato editiori, ex quo tuto ſpectare poſſint, venatores cum venabulis ad ſuam quiſque arborem diſponuntur. Mox ab equitibus, ſtrepitu & clamore, admiſſuque canum, fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore poſt arborem latente, ut cuique maxime appropinqua, efferata ictu, arborem, cujus objectu ille ſe tegit, cornibus petit, & cum arbor ſit gracilior, quam ut ambobus cornibus in eam poſſit impingere, fronte ac toto corporis niſu in eam incumbit, cornibus utrinque prominentibus. Vrget interim ſemel adactum in præcordia ferrum venator, ſenſim cedens appetenti ſe feræ ac circum arborem gyrantinec deſunt canes grandiores morſibus adjuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorſus concidat. Quod ſi venator ictum fruſtratus ſit, aut minus oportune intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ objectat. Hoc enim colore maxime effe-

efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit, recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Linguæ ejus contactus vitatur, qua longius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremam vestis ejus oram contingat. Est enim ea scabra. Vrsi vero, quamvis prægrandes, etiam vivi capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesque feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut se commovere nequeat, & avehitur. Vnde post, ubi libitum est, ad spectaculum & urbanam vel campestrem venationem emittitur. Sic autem colligatur, ut uno tractu funis ex arca prominens solvatur. Vidimus aliquando in spectaculo equulum, & quidem castratum, cum urso prægrandi commissum. qui ex intervallo accurrens, obverso tergo calcibus ursum petebat & refugiebat, urso ad stipitem, laxiore tamen fune, alligato. Sed alia persequamur. De jumentorum genere. Bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis, & mulis caret. Aliunde ii nonnunquam adducuntur, sed non durant. Ovium item & caprarum ferax est.

Volucria Poloniæ.

Avium quoque magnam habet copiam. Præter altiles autem, nempe gallos gallinaceos, domesticos juxta ac Indicos, (qui nuper adeo invecti sunt,) anseres, anates, & columbas, in deliciis hæ sunt: Pygargus, quem quidam bistardam vocant, eo quod tardior sit propter molem corporis, & vix à terra evolet: pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturnus, sive starnus, & quæ cierzem & ciecciorca, & glusietz, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et ut rapaces, aquilas, falcones, accipitres, milvios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoque avicularum aptarum esui ingens est copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in solis fere Lovicienſibus campis cum nive existit ac disparet: avicula passere non multo major: quam à nive sniegulam vocamus. Turdus rarior est, itemque pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo, quando latinum non habemus. avis est sylvestris, gallina non multo minor, in campis Russicis & Podolicis. In iisdem reperiuntur coturnices virentibus pedibus, quarum esus spasmum inducit. Ex avibus majores atque teneriores sub hyemis initium

tium gregatim avolant, vereque novo redeunt: Nonnullæ minores, velut hirundines & cypſeli, implicitis inter ſe pedibus & alis conglobatæ in lacus, paludes, & piſcinas ſeſe immergunt, ac vere novo emergunt, & explicantes ſeſe evolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piſcantibus, ſine ullo ſenſu & motu, & ad ignem admotæ, vel in hypocauſtis calidis poſitæ, reviviſcunt & evolant, ſed ſtatim læſæ frigore, vel ignis calore atque vapore inſolito, emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores, in ſylvis vel circum domos & villas vitam degunt. Nec plura nunc de ſitu, ubertate & omni deſcriptione Poloniæ.

Idioma, mores & ingenia Polonorum.

Genti Polonæ ſicut originem, ita & linguam communem eſſe cum Boëmis, Ruſſis, Moſchis, Croatis, Moravis, Sileſiis, Caſſubiis, Bulgaris, Raſciis, Serbis, Illyriis, & univerſo nomine Slavico ſeu Venedico, alibi expoſuimus. Tametſi dialectis ea tam varia eſt, ut nonnulli ex his populis ægre & vix ſe invicem intelligant. Cæterum ab aliis omnibus linguis ea prorſus diverſa eſt. Niſi quod multa inſtrumentorum, ope-

operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priſcis, ni fallor, incolis Germanis, mutuata eſt. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi ſparſim in urbibus habitantes, verum oppida pene tota & pagi pleni utentium lingua Germanica in ſubmontana regione, eique finitimis Ruſſia & Scepuſio, itemque in extrema ora majoris Poloniæ, deductis eo, ſicut & in Sileſiam & in Pruſſiam, quodam tempore Germanorum coloniis, & multis de plebe compendii ſui cauſa ſubinde immigrantibus. Quin & equeſtres quædam familiæ antiquitus è Germania ducunt originé. Cui rei argumento ſunt ſtemmata ſive inſignia, & eorúm nomina. Sed jam ii atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilii, & connubiis, magna ex parte in Polonos tranſierunt. Libenter autem & Poloni propter multum uſum & commercia cum Germanis condiſcunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinam, propter ſacrorum ritus & ſacerdotia, ſcribendique uſum, qui vulgatiſſimus fuit antiquitus hac lingua, cum in privatis ſcripturis & epiſtolis, tum in actis publicis ac diplomatibus, mandatis, edi-

edictis, decretisque principum, & omnium judicum & magistratuum. Estque etiam nunc, aliquanto tamen minus, in usu. Nostras enim lingua neque tam copiosa est quam aliæ, neque scriptu lectuque facilis. Sed Prussiæ incolæ, cum maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi sint, in conscribendis actis judiciorum Germanica lingua magis utuntur, vulgo mixtim Polonica & Germanica loquentes. Prisci Prussi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt habentque ab utraque penitus diversam. In Russia, meridionali præsertim, jam fere usitatior est Polonica dialectus, quam vernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polonis propter ubertatem soli & militiam adversus Tartaros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Russia Podoliaque Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi vero longe frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prussiam, sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua lingua utuntur: sed & Polonica, vel Russica: Hebræi vero passim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atque opifices in urbes primarias nostra fere memoria: Estque nonnullus ejus linguæ usus etiam apud Polo-

Polonos elegantiores. Libenter enim ii peregrinantur in Italia.

Civitates & oppida Poloniæ.

Pagis autem & vicis potiſſimum, atque etiam oppidis, gens Polona antiquitus habitat: quibus fere caſtella & arces adjunctæ ſunt, dominorum & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atque cultas non multas habet. Princeps eſt *Cracovia* in minore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ cum ædificiorum privatorum juxta ac publicorum ſplendore atque munitione, tum rerum omnium ad victum cultumque corporis pertinentium, & mercium exoticarum copia, emporio, magnis ad vitam degendam commoditatibus, hominumque frequentia, civilitate & elegantia, facile primum locum obtinet, & cum claris Germaniæ Italiæque urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitus. Neque caret Italis. Habet oportunitatem Viſtulæ fluvii, quo piſces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è vicina Sileſia importantur. Nonnulla etiam, cum alio, tum in Pruſſiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet item ſuburbana ampla & frequentia, & cum hortis

tis atque pomariis delicatis, tum vivariis piscium & prædiis culta, ac temperie cœli amœna. Adjuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo juncta, interlabente Vistula. Est tamen intermedius urbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia. Quem flexus Vistulæ tria latera ambientis, & influentis in eum Kudaviæ occursus facit insulam. A septentrione vero pomariis urbis continens est Cleparia, non tamen cincta mœnibus, ut est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracovia à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ & Stradomiæ imminentem, mœnibus turribusque munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumque præterea delubrorum, & aliarum privatarum domuum ædificiis exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra fere memoria in eam, quæ nunc visitur, formam, amplitudinem & splendorem redegit. Habet Academiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinæ studiis & professione florentem. Olim tamen, quam nunc, honestis disciplinis & frequentia præceptorum juxta ac studiosorum florentiorem, cum principes viri ornamentis patriæ magis faverent ac studerent,

rent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel ferro Turcico divexatæ, & ferme subactæ essent gentes finitimæ. Sita est autem urbs ea non procul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longitudinis quidem gradu 42, latitudinis vero 50.

Secundum hanc sunt haud ignobilia oppida, in eadem minore Polonia ac diœcesi Cracovienſi. *Lublinum*, tricesimo sexto milliario versus ortum æstivum, long. 45 fere, lat. amplius 51 gradu: non spacioſum quidem, sed bene exædificatum, & externarum gentium, Christianarum juxta ac barbararum, emporio nobile: Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouca, Biezzum sive Becia, Visticia, & Ilcuſtum & Osuencimum in Sileſia.

In majore Polonia *Posnania* urbs est, æmula Cracoviæ, quinquaginta milliariis ab ea distans, longitudinis quidem gradu 39, lat. vero 52, min. 30, itidem commerciis & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academiam, opera & sumptibus Ioannis Lubrantii episcopi noſtra ætate fundatam, sed à succeſſoribus ejus neglectam habet. Nunc tamen ea cura & munificentia Episcopi Adami Conarii instauratur. Habet & arcem, & basilicam

sedem-

sedemque episcopi, cum oppidis Srodca & Valisievo, interlabente Varta flumine disjunctam.

Secundum hanc sunt oppida Calissia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaque nobilis, Vuschovua, quam Freistadiam Germani vocant, Costenum & Slupcia episcopi.

In Russia *Leopolis* long. gradu fere 46, latitud. 49, sita quinquagesimo à Cracovia milliario: Vrbs est satis munita, duas arces adjunctas habens; emporio civiumque elegantia & humanitate florens, ac sede alterius Archiepiscopi, duorumque episcoporum, nempe Armenici atque Russici, non ignobilis.

Sunt etiam oppida *Præmislia* & *Crosna*: Quorum Præmislia arce munita, & duobus episcopis, latino sive catholico, & Russico, cohonestata est. *Chelma* quoque itidem duos habet episcopos: sed propter oppidi seu vici immuniti infrequentiam, Tartaricasque excursiones, catholici episcopi cathedra Crasnostaviam translata est.

In Podolia *Camenecia* est, urbs cum arce, natura loci manuque permunita, triginta milliariis bene longis distans à Leopoli: versus ortum hybernum long. grad. 49 ferme, lat. vero 48,

min. 30. Habetque & ipsa suum episcopum.

In Masovia *Varsavia* est, longitudinis 43, lat. 52 gr. & minuto 20: pari fere spatio, hoc est, quadraginta milliariis, à Cracovia & Posnania. Deinde *Ploscum* basilica nobile & episcopo, ejusque episcopi oppidum Pultovia cum arce, & Lomza.

In Cuiavia sunt, *Breste*, & *Vladislavia* sedes & oppidum episcopi, cum arce, quam Stanislaus Carncovius episcopus nuper splendidiorem & magis habitalem reddidit.

In Prussia vero *Gdanum* sive *Dantiscum*, octogesimo ferme à Cracovia milliario, à Posnania vero quadragesimo; à mari, uno ferme: longitudinis quidem gradu 41, minuto 30, latitudinis vero 54, min. 20. urbs est è tribus oppidis coagmentata, portu, navalibus, & horreis nobilis: copia & varietate mercimoniorum, partim maritimorum ex toto occidente & septentrione, partim terrestrium ex diversis mundi partibus, & fluviatilium, maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate, abundans: munitione firma, civium & convenarum industria ac diligentia culta.

Gdano proxima dignitate nunc est

Toru-

Torunia, viginti quatuor milliariis introrsum versus Posnaniam & Cracoviam ab eo distans, & in ripa Vistulæ sita, logitudinis grad. 41, lat. 32, duobusque oppidis distincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere: quod ab ipsa itidem Culmæ prius usu venerat: quæ civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea cætera omnis Prussia atque etiam Masovia pleraque, jus peteret: quod inde etiamnum Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: Cumq; superiori tempore in ditione regia fuisset, nunc paret episcopo, qui inde nomen habet. Tamersi cathedra ejus est in oppido Culmesea, uno milliario inde distante.

Elbinga etiam Prussiæ urbs est gemina, permunita & copiosa: nisi quod ejus quoque luminibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons sive *Kœnixberga*, vicinæ, & majore commoditate portuum copiosæ urbes. Est autem Regius mons, ducalis Prussiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, nostraque memoria etiam basilica & sede episcopi

Sambienſis inſignis: terreſtri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum vero aliquanto minore intervallo à Gdano diſtans, long. gradu 43, lat. 54, min. 50. Prægola flumen oppida interſecat, & uno ferme milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens eſt admodum utraque Pruſſia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia primarium eſt *Mariæburgum*, cum ipſum per ſe mœnibus turribuſque permunitum, tum arce ampliſſima & munitiſſima nobile, ſitum ad Nogatum brachium Viſtulæ, ſexto ab urbe Gdano milliario: Propter adjacentis autem inſulæ, cujus mentionem ſupra fecimus, uberatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copioſum & frequens. Ea vero inſula in paluſtri olim reſtagnantis Viſtulæ ſolo operibus & prærati ac firmi aggeris objectu effecta, magno hominum labore non ſine periculo ab inundatione fluminis defenſatur. Major vocatur. Minor autem appellatur ea planicies, quæ ad Gdanum eſt inter alterum ejuſdem Viſtulæ brachium dorſumque montis vicini uſque ad mare: & ipſa paluſtris fere olim; nunc autem foſſarum ductibus exculta & facta compaſcua. Mariæburgo non

non multum ulla re cedit *Allesberga*, sive *Heilsberga*, episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra Fraumbergam est, quemadmodum superius attigimus. Initio vero, *Brunsbergæ* ea fuit collocata. Quod ipsum quoque oppidum geminum, permunitum, frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussiæ numerari queat. Quam nuper vir amplissimus Stanislaus Hosius, S. R. E. Cardinalis & Varmiensis episcopus, una cum sacro ejus ipsius Ecclesiæ collegio, studiis literarum atque doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adjutoribus, & in religione catholica conservat, collegio religioso eorum hominum, qui de societate Iesu vocantur, in ea collocato. His oppidis non multum cedunt Guteſtadia, Allesteinum, Resla, Vormita, Melsacum, Vatemberga, Sebergum in eodem tractu ac diœcesi Varmiensi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta sive Starigrodū, Nouum, Gneum, Dersavia. In reliqua Prussia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubavia, Razinum, & inter hæc interjectum ducale Quizinum, quod Germani Mariæverder vocant, non ita pridem sedes Pomesanienſis episcopi: Cujus diœcesis insulam quoque majorem

& Stumenſe territorium complectebatur. Nunc ea caret epiſcopo. Hæc omnia oppida & ipſa per ſe mœnibus cincta ſunt, & fere arces validas & bene exædificatas, ſed vetuſtas, adjunctas habent. In cætera quoque Polonia non infrequentia ſunt oppida, aut ſi vicos appellare malumus, pleraque ſine ullis mœnibus, nec niſi ligneis ædificiis: præter templa & caſtella ſive arces adjunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adjunctis oppidis: Melſtinum, Tencinum, Landiſcorona, Ogrodenecia, Lipovecia, Olſtinum, Pilcia, Sorſtenum, Soben, Ocecium, Viſnice. Sunt & monaſteria ad munitionem pariter & commoditatem habitatorum exædificata, & vicis pagiſve non longe diſtantibus frequentata: Tinecenſe, Mogilenſe, Miechovienſe, Andreovienſe, Breſcenſe, Stananticenſe, Coprivunicenſe ſive Pocrivunicenſe, Lyſſecenſe, Cienſtochovienſe, Vitovienſe, Suleovienſe, Landenſe, Lubinenſe, Cervenſcenſe, Paradiſenſe, Mogilnenſe, Tremeſnenſe, Secechovienſe, Vangrovecenſe, & Sarnovicenſe, Pelplinenſe, Olivenſe, Zucovienſe in Pruſſia. Pagi plerique omnes ad lacus, rivos, & flumina ſiti ſunt, ſparſim duplici, utplurimum, ordine

dine disjectis agrestium domiciliis. In his casæ sunt ligneæ vel luteæ, humiles pleræque, omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & cultiores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus inculte habitant: Oppidani vero cultius etiam, lateritiis fere domibus interjectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem instructis: Quæ tamen pleræque stramentis tectæ sunt: nonnullæ lateritiis tegulis. Vrbes longe sunt cultiores, nisi quod habent domos angustiores. Cæteræ vero Poloniæ urbes primariæ laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus cum Germani mercatores superiori ætate lateribus & lapidibus elegantius ædificare cœpissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenentur, illosque superare contendunt: Nec in urbibus modo, sed etiam in villis lautius habitare student, Italorum fere opificum opera & industria. Hypocaustorum permagnus est usus majore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiam, & Prussiæ partem quandam: ubi agrestes per hybernum tempus accenso in medio domicilii foco cum pecudibus, jumentis, ac cæteris animalibus & avibus dome-

ſticis in ſordibus, fœtore, atque fumo (licet non deſint ampla fumaria) vitam degunt: ſicut & in Samogitia, & aliis ad Septentrionem vergentibus regionibus. Quanquam hypocauſta quoque, agreſtium duntaxat, pleraque fumoſa ſunt, (ut quæ furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & ſumariis magna ex parte careant,) & anſerum, anatum, gallinarumque cum pullis ſuis, ac ovicularum quoque, capellarum, vitellorum, ac fucularum, propter hybernum gelu, admiſſu & receptu ſordida.

Polonorum inſtituta & mores.

Balnearum item excalfactarum frequens eſt Polonis uſus æſtate juxta ac hyeme ad abluenda & levanda ſudore corpora. In quibus mares ſeorſum lavant à fœminis. Veſtium genus neque unum eſt, neque certum, aut ſuum cuique ordini, conditioni, ætati & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ paſſim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis utuntur. Quanquam id novum eſt. Reticulis tamen, aut lineis velis ſive flammeis, eæ capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita ſertis aureis, gemmatis, vel ſericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ,

mitæ, progrediuntur in propatulum: Sed nunc eæ, atque etiam matronæ, pileis fericeis, pellibus ſuffultis, itidem ac mares fere, tectæ incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agreſti præſertim & vicana, ſuccidia, lactariis, piſciculis, oleribuſque potiſſimum conſtat. Nunc multi vervecina quoque, & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carnium fora in pagis quoq; apud templa & parœcias feſtis diebus inſtituuntur. Vrbanis, atque nobilitati, victus eſt dapſilior: Et jam lautior etiam: menſæque cum altilibus, tum feris animalibus, avibuſque, & piſcibus lautis, inſtructæ: in quibus permagnus eſt aromatum, neque exiguus ſaccari, & aliorum exoticorum condimentorum uſus: Nec oleribus exquiſitis & piſtatiis eæ carent. Nec deſunt bellaria, aliæque lautitiæ, cum domi natæ, tum exoticæ. Triticei panis vinique uſus non ita pridem inolevit apud elegantiores. Nunc quidem utroque multum utitur etiam vulgus in conviviis: Vino quoque, præſertim in minore Polonia vicina Vngariæ & Moraviæ. Nec obſtat pretium. Cæterum ſiliginei panis, & cereviſiæ, promiſcuus eſt uſus in tota Polonia. Fit autem cereviſia in Pruſſia quidem ex ordeo,

in cætera vero Polonia etiam è tritico minutatim molito seu confracto & aqua decocto cum lupulo. Admiscetur nonnunquam tritico siligo, vel spelta, vel avena. Mel quoque itidem cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est: Russis præsertim & Podoliis, apud quos permagna est apum & mellis optimi ex dictamno & aliis bene olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Prussis & Masoviis mel deest; Qui & ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgo vocant. Solet autem is condiri Varsaviæ peculiariter succo è cerasis rubive malis expresso, aut aromatibus: & pro ratione condimentorum, kerstrangi, malinici, ac troinici nomen accipit. Color hominum fere candidus est: capillus flavus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulo excedens. Habitudo corporum succulenta. nisi quod fœminis, & maxime puellis nobilioribus urbanisque, studium est, ut se reddant curatura junceas, quemadmodum inquit ille. alioqui formæ atque teneritudinis non magna ab iis adhibetur cura. Fucare autem faciem, & capillos tingere, indecorum habetur. Sed est in viris juxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia

nia Polonorum sunt aperta & candida, & falli quam fallere magis apta: non tam irritabilia, quam placabilia: minime proterva aut pertinacia: imo valde tractabilia, si commode ac placide tractentur. Exemplis autem inprimis ii commoventur: & sunt principibus & magistratibus suis satis morigeri. Ad comitatem, civilitatem, benignitatem & hospitalitatem prompti, ita ut ignotos & externos non modo libenter suscipiant hospitio, sed etiam invitent, & omni officio prosequantur: & non modo ad convictum atque familiaritatem quorumlibet faciles, verumetiam ad mores & imitationem eorum, cum quibus vivunt, externorum præsertim, flexibiles. Iuventutis laxior est paulo & neglectior educatio: Sed ea naturæ bonitate compensatur. Ad Scholas quidem & magistros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, omnibus, pauperibus juxta ac divitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præsertim, studiũ est. Multi pædagogos domi alunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos vulgo, cum quibus latine tamen loqui possit. Puellæ quoque nobiles & urbanæ, vel domi vel in monasteriis, vernacula, imo & latina

latina lingua legere & ſcribere diſcunt: Adultiores, puellæ quidem rei familiari, culinariæ præſertim & pecuariæ curandæ, lanificioque ſeu linificio potius, atque textrinæ, & acu pingendi arti, manus admovent: Mares vero agriculturæ, vel opificio cuipiam, vel mercaturæ, vel magiſtratuum & procerum ſacerdotumve opulentiorum miniſteriis vel affectationi ſeſe addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eoſque in re familiari curanda ſublevant, ac decedentibus eis, patresfamilias facti, rem ſuam agunt. Complures libenter peregrinantur, diſpendiorum rei familias negligentes, egeſtatiſque & omnium, quæ peregrinantes conſequuntur, incommodorum tolerantes. Externa enim magis, quam domeſtica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas pervenerint, cupide & facile diſcunt. Quin etiam in victu cultuq; corporis & moribus, novi aliquid peregre afferre ſtudent, indeque elegantiæ laudem quærunt. Quod jam ad opiniones quoque de religione proſerpſit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inventis perdiſcendis ea magis accommodant, quam ut novi aliquid ipſi

excogitent, & excellere magnopere ulla re ſtudeant. Id adeo fit, ſive quod uni alicui arti & ſtudio non libenter ſeſe addicunt, ſed multa noſſe cupiunt: ſive incuria, ſegnitie, laboriſque fugitatione, quæ pleriſque in rebus peculiaris eſt huic genti; præſertim quod homines, ad quorum uſum fere liberalia juxta ac mechanica ſtudia referuntur, mediocritate contenti, exquiſitam artificum & operum præſtantiam non magnopere requirunt: ſeu denique quod ditiores otio delitiiſque ſeſe dedunt, relicta tenuioribus ingenii & induſtriæ exercitatione; hos vero, cum ſit difficile, ut ait Philoſophus, egentem bene operari, præſidiis vitæ comparandis diſtineri, & alienis nonnunquam ab ingenio ſuo ſtudiis & negotiis implicari neceſſe eſt. Atque ubi, quod ſatis eſt, compararint, & ipſi ferme ſuperiorum ſimiles evadunt, vel rei familiaris tuendæ cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum conſectatione diſtrahuntur: idque ſive ambitionis ſtimulis incitati, ſive quo ſe ſuoſque certo aliquo præſidio ab aliorum injuriis & contumeliis vindicent. Neſcio enim quomodo fit, ut ad vitæ commoda & ornamenta nō modo comparanda, ſed etiam tuenda non ſatis præſidii ſit, hac noſtra præ-

præsertim ætate, in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac jure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse videntur, quam ad studia doctrinæ. Nisi forte illas contempsere potius, quam assequi nequivere. Externis quidem plerisque opificibus antiquitus usi sunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atque doctrinæ studia accuratius consectantur, inprimis ii, qui his præsidiis ex humilitate sordibusque domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adjiciunt. Severiores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consectati sunt Poloni. Non defuere nobis sane superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atque etiam theologi, ii præsertim, qui vocantur Scholastici, cum instituta Cracoviæ ante centum septuaginta annos Academia, magistri ejus generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent vulgo & primoribus, atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarum eruditarum studia diu neglecta jacuere: Nec solum apud majores nostros, verum & alibi fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat,

erat, unde noſtrates ea diſcerent poſt acceptas cum religione Chriſtiana literas & cultum vitæ mitioris. Quo factum eſt, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum ſibi edendum eſſe ducerent, ſi quid forte excitandi ſui aliorumve docendorum cauſa conſcripſiſſent. Neque ſane expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum virorum memoria cum ipſis pariter extincta eſt. Nunc certe poſteaquam animadverſum eſt, in pretio eſſe linguarum, eloquentiæ humanitatiſque ſtudia, cupide ea quoque noſtrates amplexi ſunt, ſed ad uſum civilem vulgarem magis quam ad gloriam. Non defuere tamen noſtra hac ætate, neque nunc deſunt, cum in ſtudiis humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ, magni quidam & excellentes viri, qui, cum commoda vitæ honeſtiſſimis diſciplinis, & gloriæ, ſive utilitati publicæ poſthabuiſſent, eo evaſerunt, ut admirationi ſint, ſi non ſuis, certe externis, incorruptius judicantibus. Sed eos recenſere nunc neceſſe non eſt. Nec medicinam poſthabent, poſteaquam ea, vulgatis delicatiore & laxiore victus ratione morbis, in precio eſſe

esse cœpit. In aliis minus elaborant, propterea quod minus ea conducere videntur ad commoda & ornamenta vitæ comparanda. Non est enim novum, plurimos mortales hunc finem studiis laboribusque suis statuere, patresque similes illius habere, de quo canit poëta quidam:

Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas?

Rem porro familiarem diligentius curare, non ita pridem, & eodem prope tempore, quo bellorum incommodis vacui luxum splendoremque, consectari cœpimus. Sed in ea minor est vulgo parta tuendi ac dispensandi quam acquirendi diligentia. Majores quidem nostri comparandis divitiis non magnopere incubuere, satis habentes, sine magna cura & labore, unde in diem propemodum, si non laute, non dure quidem certe, nec parce cum suis viverent: Itaque tranquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur alienum: Minus erat litium: Minus jurgiorum atque cædium: Minus fraudium & perjuriorum. Major autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum, affiniumque inter ipsos concordia & benevolentia. Major non modo parentum, sed etiam quorumvis natu grandiorum

rum reverentia. Ferrara finium regundorum judicia. Herciſcundæ vero familiæ nulla propemodum. Cæterorum enim cognatorum aut vicinorum natu majorum interventu & interceſſione componebatur, ſi quid ulla de re exortum erat controverſiæ, quod ipſi inter ſe vicini vel neceſſarii tranſigere familiariter nequiviſſent. Res militaris quoniam cum inſtituto gentis tum temporum quadam conditione in honore fuit ſuperioribus, atque adeo omnibus fere ſeculis, extitere multi virtute bellica præſtantes viri, maxime noſtra memoria, non ita pridem extincti. Et quamvis in diuturna pace & otio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgo in Polonis vigor ille animorum, laudiſque bellicæ ſtudium, ſi qua ſe uſquam offerat idonea virtutis exercendæ occaſio. Meditationem & exercitationem viri ſapientes requirunt. Idque ideo fortaſſe, quia deſunt virtuti ſua præmia, & quod ignavo otio & conviviis pluſculum indulgetur. Ad hæc autem, & feſtas epulas, conveniunt plerunque vicini & neceſſarii inter ſe, ad unum aliquem viri ſoli, vel pariter cum fæminis. Nec turpe habetur puellas intereſſe, & earum colloquia, convivia, choreaſque à juvenibus

frequentari, parentibus earum cognatiſque natu majoribus præſentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec raro in ejuſmodi conviviis ſimultates & inimicitiæ abolentur, & vel diſſolutæ vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoq; pugnæ inter convivas, amicos & neceſſarios accenduntur, jurgiis plerunque inter viliora ſervitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis convivator habetur, cui curæ non eſt, ut ſervitia convivarum bene paſta ac pota ſint. Quo fertiliores enim ſunt hæ regiones, eo magis indulgent homines vulgo crapulæ prolixioribuſque conviviis & compotationibus, ita ut multi eum ſolum ducant fructum laborum atque divitiarum ſuarum. Vigent autem paſſim inter mares compotationes ad æquales hauſtus, non ſolum in conviviis, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi cauſa convenire ſolet: Eoque provecta eſt hæc licentia, ut quod profeſtis diebus partum eſt, feſto die potando fere prodigatur. Atque inde fit, proſerpente potandi etiam profeſtis diebus & otii conſuetudine & inertia, ut anguſtiore

ſtiore re familiari utantur multi: præſertim cum nemini curæ ſit, quid privatus quiſque gerat negotii, unde & quomodo ſeſe ſuſtentet: & fluctuoſa ſit autem dominis & magiſtratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua vectigalium publicorum juxta ac privatorum portio è cauponis corrogatur. Exoleſcit tamen ſenſim apud honoratiores illa ad æquales hauſtus potandi conſuetudo, eorum ſtudio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem ſtudioſius colunt, peregrinati ſunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inoleſcit. In cultu quoque corporis, veſtiumque numero, varietate ac pretio, major luxus exiſtit. Nec ſolum exoticis pannis & pellibus, verumetiam ſerico & purpura veſtiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibuſque præſtantium genere, honore vel facultatibus, exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus ſumptuariis modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præſcribentibus.

Hominum ordines in Polonia.

Quo planiora autem & abſolutiora ſint omnia, quæ de gente Polona perſequi-

sequimur, ordines & genera hominum describamus: Quæ descriptio reipublicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto. Ac genere quidē in equestrem ordinem sive nobilitatem, atque plebem distribuitur: Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum qui fanorum atque sacrorum administrationem non habet, profanum appellare. Vulgo ecclesiasticum & laicum, vel spiritualem & secularem statum & ordinem vocitant. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atque defensionem cæteræ multitudinis regionisque segregata est: Atque inde qui sunt hujus ordinis, antiquitus milites, nunc equites fere ab equestri militia, cui sunt obnoxii, à latine loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate mutuato nisi fallor à Germanis vocabulo, (quasi *geslechter,*) vocantur: & Ziemianie, quasi agrarii, vel, ut vulgo interpretantur, terrigenæ, à terra & agris, quos fere colunt & habitant, antiquitus hæreditariis, pretiove seu principis beneficio partis, vocantur. Habet autem

tem ea multas & magnas prærogativas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ sunt, partim moribus & institutis invaluere: Quæ magna ex parte sparsim opportunis locis huic & historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli fere subjecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum & à magistratibus regni & regiis, quemadmodum posteriori libro ostendemus. E cæteris, privatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subjectam habet: Nisi forte in Russia, antiquitus, & prisco ducum gentis jure. Habet etiam Cracovienſis Episcopus in Severienſi ditione: Habet & Varmienſis, ejusque ipsius ecclesiæ collegium: Quin & Plocenſis Præpositus: & alii fortasse. Licet tamen homini nobili sive equiti scultetiam, ut vulgo vocant, sive advocatiam, in bonis alienis paganis juxta ac oppidanis voluntate domini obtinere. (De Scultetiis autem & Advocatiis posteriore libro dicemus.) Licet etiam privati conditione in urbem vel oppidum cujuslibet commigrare, salvis personæ suæ prærogativis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porro genere censetur & meritis, adjuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum

majores aut parentes virtutis ergo in eum ordinem allecti, militiæque adscripti, & gentilitio signo donati sunt, quive ipsi hæc meruere virtute sua. Sed præstabilius habetur, nobilem natum esse, quam factum. Nasci autem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo conjunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamvis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familiis, neque nobilitatis prærogativis fruuntur. Conferendi porro hujus decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem, solus habet Princeps: Idque vel suo ipsius judicio & beneficio facit, vel interveniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicujus familiæ virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur, communicantium. Ejusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam novo non licet. Sed posteritas eorum pari cum aliis natis equitibus jure esse incipit. Amittitur porro nobilitas decreto Principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculturæ studiis, for-

sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore & minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec est ullum in ea patritiorum comitumve discrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeo paucis quibusdam, parentum, vel ipsorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio, Comitum decus denuo partum est. Ducum, qui peculiares haberent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quam id, quod à Bolesiao Krivousto Principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos divisisset. Verum id jam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos duces, habentque etiamnum ii, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Volynii. Neque enim subactis, vel in deditionem acceptis ea prærogativa adempta fuit. De Prussorum & Curonienſium ducibus post attingemus. Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus, non locis, & regionibus., verum signis quibusdam gentilitiis, quæ arma & insignia vocant, eorumque appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus mul-

tas ſtirpes & familias cognominibus & agnationibus diſtinctas complectuntur. Verbi gratia, Lelivicorum gens, cujus ſignum eſt, nova luna ſuperne ſtellam inter cornua continens in cæleſtino ſcuto, Tarnoviam, Pileciam, Melſtiniam, & alias nonnullas honeſtas & amplas familias comprehendit. Signa vero gentilitia, ſive inſignia, partim à rebus, quarum ſunt notæ, quemadmodum Topororum ab aſcia, partim ab eventu, ut Ielitiorum à viſceribus transfixis, appellationem habent. Plurimorum ratio obſcura eſt. Niſi forte à primis conditoribus gentium ea ſumpta ſunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites. Sed undelibet ſumpta aut indita nomina, ad longam poſteritatem, amiſſo etiam vel commutato Patrimonio, recte tranſmittebant. Qualia ſuperſunt etiam nunc multa cum alibi, tum in Submontano & Scirienſi tractu, & in Ruſſia. Vt ſunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianſcus, Pirſchala, Cmita, Farureius, & alia ejuſdem generis. Nunc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus, deflexa paululum per denominationem in *ski* ſive *ki* voce, appellari.

lari. Ea vero deflexio vel adjectio ſyllabæ à latine loquentibus & ſcribentibus in *ius* commutatur, ita ut à Choina Choinski, & pro ea Latine Chonius, à Craſne Craſinski, & pro eo Craſinius, à Laſco Laski, appelletur: Cæterum pro eo non Laſcius, ſed Laſcus dicitur. Quod nos in hiſtoria ſecuti ſumus, perſpicuitati orationis & externorum auribus inſervientes. Idem veteres hiſtoricos Græcos & Latinos in barbaris nominibus factitaſſe animadvertimus. Interdum autem ſine hac deflexione vel adjectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quiſque ortus, vel cujus dominus eſt, cum præpoſitione *de*, vel *à*, vel *ab*, vel *in*, cognominis loco uſurpatur, à magnatibus præſertim & clarioribus: ita ut verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felſtein quis appelletur. Obſervaturque in his vulgo diſcrimen quoddam non magis à Polonis, quam à Germanis & Boëmis: qui itidem utuntur hujuſcemodi appellationibus. *In* enim præpoſitionem iis fere attribuunt, qui domini ſunt locorum: cæteras etiam iis, qui inde duntaxat orti vel oriundi ſunt, etiam ſi ibi non habeant ubi pedem figant. Gentilitiorum autem ſignorum, quæ quidem quærendo inveſtigare potuimus,

appellationes hæ ſunt. In quibus enumerandis ordinem primarũ literarum & vernaculæ linguæ ſonũ ſervabimus. Abram ſive Valdorf: Amadei: Bialina: Biberſtein: Bodulia: Bohoria: Boitza: Brog: Bozeſtado: Buincia, ſive Buincza: Byliny: Ciolek: Copaczina: Comia: Cielantcoua: Coruitz ſive Bies: Choleua: Cotfitz: Corab: Corciak ſive Corczak: Dambroua: Dãbroua altera: Dembno: Doliva: Dolenga: Drzevicza: Druzina: Drija: Dzialoſſa: Godziemba: Goſdoua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthovva: Helm: Ianina: Iaſtrzembiec: Ielita ſive Koſſarogi: Iednorozez: Iunoſſa: Korsboc: Kerdei: Labents: Lariſſa: Leliva: Liada: Levat ſive Leopardus: Lodzia: Lzavia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandroſtca: Nalencz: Nieſobia: Nieczuia: Novina: Oliva: Oſmarog: Odrovvanz: Oſtoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilava: Pirzchala: Povalia ſive Ogon: Pobozè: Pogonia: Polucoſia: Pravvda: Pomian: Przegina: Prus: Prus alterum, quod & Navilki: Proſnia: Rava: Radvan: Roza: Rogala: Ruchaba: Rolia: Scheliga: Slepovvron: Socolia: Servicaptur: Schilde: Staricon: Starza, quod & Oſſoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srenava: Sulima:

Svvirc-

Svvirczek: Sirocomlia: Schumberg sive Corfitza: Svvinca: Tarnava: Topor: Topacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniava: VVzelie: Vieruſſova: Venzik: Vadvva: Vierzinkovva: Zabavva: Zadora sive Plomien: Zagrobia. Duorum nomina non tenemus. Ea ſunt albæ aquilæ, anterior pars dimidia à capite cauda tenus erecta, cũ duabus ſtellis à tergo: & quinque roſæ albæ in quincuncem collocatæ. Vnde ſimul ex gente Iaſtrzembecia ego maternum genus duco: Pater vero meus è Pirzchalia & Oſmarogia. Nihil autem vetat his noſtrũ quoq; adjungere, quo me una cum fratribus meis, & omni poſteritate noſtra optimus rex Sigiſmundus Auguſtus ornavit, dimidiam aquilam, pectore tenus naturali colore, extenſis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro ſcuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom. Imp. electus immortali memoria digniſſimus, cum legatione apud eum ejuſdem regis nomine in ſeptimum annum fungerer, gentilitium Auſtriacæ familiæ ſuæ ſtemma, rubram in albo ſcuto tæniam per tranſverſum ductam ſubdidit, & duo nigræ Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ ſuperpoſuit. Cur autem minus liceat cuipiam, à ſe parato, quã ab aliis relicto, decore gaudere?

dere? Et hactenus quidē de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasq; describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; villa, vel castello, vel arce, rem familiarē operis & laboribus adscriptitiorum suorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregum, armentorum, & apiariorum fructu, itemq; venatione & aucupio, nō modo sustentans sese cum domesticis suis familiis, verumetiam honestas divitias comparans, vendēdis iis quæ supersunt usui domestico, quæq; desunt, inde viciſſim comparandis. Matres autem familias, & puellas nobiles, lanificium, & linū, canabumque, & rem pecuariam tractantes, non dedecet vendere ea, quæ ex hujusmodi re familiari & fructibus ejus supersunt usui domestico. Quin & culinæ curam eæ gerunt, exceptis illustrioribus & senatoriis, quæ hæc pleraque dedignantur, aut pedisequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis aut curribus vehuntur: Mares vero vel iisdem, vel equis potius. Pedestrem incedere per viam, longiorem præsertim, minus honorificum vulgo habetur, nisi paupertas necessitatem imponat. Iam

autem

autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbib⁹ domicilia figere, villis & ruſticis prædiis relictis, incipiũt. Prodeuntem in publicum nobilem virum juxta ac fœminam aſſeclis maribus, fœminam vero etiam puellis pediſſequis ſtipari, honorificum habetur. Et in eum uſum alit quiſq; domi ſuæ famulitium pro modo facultatum: indeq; ſimili figura & colore veſtium, nõ ſine ſumptu & luxu, veſtiri uſitatum eſt. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non niſi per urbem, vel ad ſuburbana, pedeſtres aſſectantur. Ac Senatores quidem primarii, pedeſtres juxta ac equeſtres, medii fere inter aſſeclas mares incedunt, honoratioribus antecedẽtibus, cætera vero turba cum pueris ſubſequente. In cætera nobilitate aſſeclæ omnes heros ſubſequũtur. Matronas autem & puellas nobiles mares quidẽ antecedunt, fœminæ ſubſequuntur, prẽter filias, & quæ in filiarũ loco habentur; & ſorores puellas, quæ ſecundũ anteambulones proxime matrem vel ſororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pediſſequis cum uſus ad miniſteria, tum ſtatura, forma, elegantia & genus. Nec deeſt copia equeſtriũ ac nobilium juvenum, qui vel ſtudio civilitatis, prudentiæ-

dentiæque usu rerum comparandæ incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel præsidii contra vim potentiorum sibi suisque comparandi causa, non modo in magnatum & episcoporum, sacerdotumque ac doctorum clientelas, verumetiam in parium, ac tenuiorum inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula Principis, aut opibus, industria, eruditione gratiave populari valent, affectationem & ministerium, parva, vel nulla mercede, à parentibus & propinquis traduntur, vel ipsi sese addicunt: Duratque ea servitus, quoad utrique, hero, inquam, & servo sive clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum & amicorum liberos pio quodam & honesto juventutis educandæ studio ultro sibi in familiaritatem & ministerium adsciscunt. Ad eundem modum & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc servitutis, sed liberale & sociabile: Nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviverit: Honestaque habetur hæc juventutis equestris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in inæqualibus fortunis continens:

nens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verumetiam ad ſummos nonnunquam honores, ampliſſimaſque facultates & opes, ipſorum virtus herorumque beneficentia provehit: idque maxime conciliandis luculentis conjugiis vel ſacerdotiis. Honeſtatis magna ſemper à nobilitate ratio habita eſt. Fraudem facere, promiſſum fallere, pejerare, mentiri, probroſum & infame ſemper habitum eſt, atque etiam nunc habetur, quamvis in majore, quam olim, habendi ſtudio & licentia. Quod ſi quid ejuſcemodi in probri loco cuiquam objiciatur, præſertim ab ejuſdem ordinis viro non tam legibus & magiſtratuum judicio & auctoritate, quam ferro manuque vindicatur. Diſſimulare quidem probroſum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeiis minor eſt cura dignitatis, atque pompoſæ ambitionis, exceptis urbanis fœminis, quæ & ipſæ bene cultæ & una aut altera pediſſequa comitatæ incedere ſtudent: Vita autem laborioſior & ſolicitior, tam mulierum, quam virorum, nullo fere ſexus diſcrimine: niſi quod fœminæ opificia non exercent, neque vecturam, neque negotiandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra

fines

fines regni adeunt, domique negotiantur. In judicio ſtandi jus non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles ſive equites non ſunt, ſive ſint agricolæ, olitores, apiarii & pecuarii, ſive opifices & operarii, ſive caupones, propolæ, vectores, & mercatores, & ſive in agris, quemadmodum ſuperius attigimus, pagis atque vicis vitam degant, ſive in oppidis & urbibus. Ac urbes quidē & oppida à mercatoribus, opificibus & propolis habitantur. Vici autē & pagi, & ſuburbana prædia, ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones vero, molitores, operarii, vectores, jumentorūque locatores, utrobiq; ſunt. Sunt autē aliquando meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quā agreſtes. Ac cenſum quidem annuum utrique dominis ſuis penſitant: verum agreſtes & vicani pleriq; omnes, operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios uſus domeſticos, non ſolum manuarias verumetiam cum jumentis, ipſi, per ſe, vel per mercenarios & operarios ſuos præſtāt. Nec alio cuiquam commigrare incōſulto domino licet: ita ut videantur eſſe glebæ adſcriptitii, nec multū à ſervis differant, præſertim ut nunc ſunt tempora. *Cmiecie* ſeu *cmetones* vulgo vocantur. His autē

dete-

deteriore conditione hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; *chlopi* appellantur: Quam appellationem velut probrosam non fert nobilitas. Habent sane in eos domini vitæ necisq; potestatem; præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis sacrorumque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautiorem per famulos & vicarios administrantes, & ipsi otio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atq; inde crescunt rerum pretia; & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro sive ecclesiastico ordine. Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abjecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseque colit, hæreticarum novationum insolens & impatiens ante nostram ætatem. Nuper adeo nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengaria seu Calviniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis juvenibus, levitate animorũ & curioso studio novitatis inductis, peregre invecta, multorum animos infecit. Quod olim quoq; de Hussitica &

Viclefica, extremis VVladiſlai Iagellionis regis, & primis filiorum ejus VVladiſlai & Cazimiri temporibus (cum horum juxta ac illius ætas contemneretur,) uſu venire cœperat. Sed principum & epiſcoporum virtute, auctoritate, ſtudio, ac diligentia, cæterorumque procerum pietate, gravitate & conſtantia, malum altius radices agere permiſſum non eſt. Itaque retinuerunt ii tunc cum priſca religione etiam dignitatem auctoritatemque ſuam, & rempublicam. Quæ qui nunc vivunt, utinam poſteris etiam ſuis relinquant! Iam autem non ſolum illæ, quas dudum memoravi, verumetiam Picardorum, Anabaptiſtarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Tritheitarum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & neſcio quæ non peſtes, proh nefas, Poloniam, laxatis ſemel licentiæ habenis, agminatim invadunt, & prætextu, ſeu verius abuſu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, ſibi quiſque religionis magiſter, atque adeo rex & lex, eſſe incipit. Sed hæc alibi prolixius deploravimus. Pruſſi aliquanto poſterius Chriſto nomina dedere: Citius autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi ſunt, urbani præſertim, & qui ſunt Germanici

ſan-

sanguinis, proprer mercatorum & opificum Germanorum frequentiam & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim ea colluvies hominum quasi ad pileum vocata, semel ecclesiasticæ disciplinæ jugum excussisset, à magistratibus sive timore, sive perversa animi inductione, & ob jusjurandum præceptoribus suis in Germania datum, eodem inclinatis, non modo non repressa est, sed magis etiam confirmatur & incitatur. Multi tamen adhuc pia majorum instituta retinent, præsertim ubi magistratus officium suum faciunt, alienum non usurpant. Masovi tenaciores antiquæ religionis & pietatis, à profanis novationibus ferme abhorrent. Abhorrent etiam Russi inprimis. Græcos autem hi sequuntur, quos ab initio religionis magistros habuere, & cum iis à nobis, hoc est, à Romanæ & catholicæ ecclesiæ consensu, sese per sacrilegum schisma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum Latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu divino publice Latina lingua utimur, & cum sapientissimis & sanctissimis majoribus ipsorum, Græcorum juxta ac nostris, summam Romani Pontificis dignitatem & auctoritatem

in universo Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ii dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quam dogmatibus religionis. Vulgata autem divortia, quamvis levi de causa. Plurimi tamen ex iis, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesiæ societatem & instituta transierunt, eodemque cum cæteris Polonis jure sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæque incolentes, suis & ipsi ritibus suaque lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ii tamen, sicut accepimus, à Romana ecclesia & Romano pontifice: Qui Principatum ejus in universa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi vero, quibus aliunde pulsis, Russiæ & Lithuaniæ, ac totius fere Poloniæ oppida referta sunt, suam retinent religionem: nisi forte superstitio vel impietas ea potius dici debet. Feruntur etiam Tartari Ceremissi in uno aut altero oppido Podoliæ suis uti ritibus & impietate Mahometana, quemadmodum & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatum, qualibus vulgo ea gens utitur, in suggesto editiore positũ, ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas cum falsis

suis

ſuis religionibus, & ad inſtitutum noſtrum revertamur. Tam apud Ruſſos igitur, & Armenos, quam apud Polonos, qui Chriſti Dei ac magiſtri noſtri inſtitutis convenienter pietatem colunt antiquitus, certus eſt ordo eorum hominum, qui religioni ſacriſque peculiariter moderantur & inſerviunt, non genere, ſed eorum, penes quos ejus rei poteſtas eſt antiquitus & jam inde ab temporibus Apoſtolicis (Epiſcoporum inquam) auctoritate, ſegregatione, & initiatione ſive conſecratione, à cætera omni multitudine diſtinctus: quem ſacrum & eccleſiaſticum & ſpiritualem dici ſupra memoravimus. In quo non modo epiſcopi & ſacerdotes, verumetiam cæteri ſacrorum adminiſtri, & monachi monachæque cenſentur, è plebeio juxta ac equeſtri ordine allecti. Vtriſque enim antiquitus jam inde ab initio patuit aditus ad hunc ordinem. Patrum demum aut avorum noſtrorum memoria ab epiſcopalibus nō tam functionibus quam ſedibus, & primariis quarundam opulentiorum baſilicarum, ſive eccleſiarum, ut vulgo vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebeii (theologis, juriconſultis, & medicis aliquot exceptis)

excludi cœpere. Quod jam ad Abbatias quoque & monaſteria (ubi ex profeſſo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam ſacer ordo veſtitu & cultu corporis à cætera multitudine: Sed & inter ſe non modo à cæteris ſacerdotibus epiſcopi, & ab utriſque monachi, verumetiam ipſæ inter ſe monachorum & monacharum ſectæ, partim figura, partim colore veſtium, partim toto vitæ inſtituto diſtinguuntur. Quæ quoniam communia ſunt Polonis cum cæteris Chriſtianis populis, perſequi hic prolixius neceſſe non eſt. Proinde diſtinctis ordinibus, reliquam rei familiaris Polonicæ rationem paucis concludamus.

Res nummaria Poloniæ.

In magna rerum omnium copia, ut ſit, major aliquanto fuit ſuperioribus temporibus, quam nunc eſt, argenti & auri, reique numariæ penuria, præſertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota eſſent noſtris majoribus tranſmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, ſed externis & maxime Boëmicis uſi ſunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro Magno rege æs & argentum ſignari

signari ad exemplum Boëmorum. Aureos vero numos primus omnium Sigismundus rex, hujus Sigismundi Augusti pater, nostra memoria signavit, bonitate & pondere Vngaricorum. Tametsi Alexandri quoque fratris ejus aureum numum vidimus. Sic autem crevit jam auri pretium, ut pro duplo carior nunc sit aureus numus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo, partim propter luxum, & crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesima octava, nunc quinquagesima secunda vel tertia, imo jam quarta & quinta pars aurei Vngarici, sexagenæ sive copæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima, fertonis duodecima, scoti vero dimidia. Sic vulgo dicuntur pondera sive genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores grosso numi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans cruciatum Germanicum: Sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obo-

lus vero decima octava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati: Superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent grossi & mediantes. Argentei vero sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus senior. Sed jam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiamnunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

Commercia Polonorum.

Magna sunt enim nunc, si unquam alias, Polonis variarum rerum cum cæteris gentibus commercia: quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem inprimis siligo, triticum, hordeum, avena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, sebum, alutæ, mel, cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraque materies fabricandis navibus & ornandis domibus apta: Cerevisia quoque & herba quædam tingendis lanæ & serico idonea. Iam vero & boum, vervecum & equorum permagna vis non

non modo finitimis, verumetiam remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem & laboris incommodorumque tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem vicissim aliunde panni, non modo sericei & aurei, sed etiam lanei lineiq; subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum & hominum ornamenta, quorum opificia minus exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & aliis gentibus suppeditetur. Margaritæ item & gemmæ, & pelles sabellinæ, pantherinæ, sive lupicervariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, ursinæ, & aliarum ferarum, quarum majorem copiam producunt interiores septentrionis orientisq; sylvæ. Husiones quoque sive mariani, & haleces, & alia salsamẽta, & vento vel sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs, cum facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber pascuis Valachia, sive Moldavia, & Bestiaria: sicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Moravia: Ex Austria, Rhetia, Slavonia, Italia, Creta, & Græcia, importantur etiam, sed pauciora.

Gedanum autē, Renenſe,& Gallicum, & Hiſpanienſe Canarienſe quoque & Creticum navibus advehitur. Porro aromata, & varia eduliorum condimenta atque cupediæ, quæ una cum vino, & pannis aureis ac ſericeis, gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longe ab oriente & occidente importantur. Harum autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum commercia ſunt Polonis, maritima quidem cum accolis ſinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgenſibus, Holſatis, Danis, Friſiis, Hollandis, Brabantis & aliis Belgis, Gallis, Livonibus, Moſchis, Sueonibus ſive Suetis, Norvegiis, Anglis, Scotis, Hiſpanis etiam & Luſitanis. Itemque per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terreſtria vero cum Germanis, Moravis, Sileſiis, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldavis, Moſchis, Armenis, atque Turcis. Sed jam hunc librum claudamus, altero Reipublicæ Polonæ rationem deſcripturi. Ac primum quidem de Magiſtratibus & muneribus publicis perſequemur: deinde vero judiciorum, comitiorum & belli rationem explicabimus: ſic tamen, utrobique ut Pruſſos ad calcem operis

operis vitandæ perplexitatis causa reservemus.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Princeps.

DE tribus primis & simplicibus rerumpublicarum formis, quæ vel unius, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate juris continentur, unius principatum Poloni semper, præter duo quædam tempora, de quibus in historia memoravimus, amplexi sunt, bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis usi Principibus. Fuitque contenta Polonia Principis sive Ducis nomine, & imperio, donec Otto III ejus nominis Imperator Romanus Boleslaum cognomento Chrobrum (Chrabrum vulgo vocant) paulo post susceptam religionem Christianam, hoc est, anno post Christum natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est.

est. Nec tamen ultra quartum regem tunc is honos manſit apud hanc gentem. Nam poſt alterum Boleſlaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, Principes Polonorum regio nomine abſtinuerunt. Deinde vero anno Chriſti 1295 revocatum & renovatum id in Præmiſlo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunq; liberis liberi populi ſuffragiis delatum, cum antea Poloni externum Principem non habuiſſent: Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quam ex ea, quæ à Biaſto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua ſucceſſione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, ſed electionis jure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adſtrictus, infinitam non modo omnium rerum, ſed etiam vitæ neciſque omnium poteſtatem habens. Poſt ſuſceptam vero publice religionem Chriſtianam, temperari ea cœpit primum piis monitis atque doctrina epiſcoporum & ſacerdotum, (quorum permagna erat dignatio & auctoritas in rudi etiam tum & literarum experti populo,) ac cæterorum Chriſtianorum populorum imitatione

& moribus: deinde vero bellatricis nobilitatis meritis & obsequiis, fortassis autem & contentionibus, multa de suo jure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sane angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & utrique subjectos homines atque bona, circumscripta est. Ac in sacerdotes quidem jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ rex nihil prorsus juris habet. De equitis vero capite & fama non nisi in Comitiis cum Senatu judicat, certis aliquot causis exceptis. Senatu autem inconsulto, neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publice cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia nova instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam majorem ad rempublicam pertinentem statuit aut facit. Porro leges novas condere, pecuniam extra ordinem publice imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absque consensu cæteræ nobilitatis, sive equestris & militaris ordinis: De quo fere Magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum summa reipublicæ. Itaque nunc regnum

& respublica Polonorum à veteri Lacedæmoniorum, vel hujus temporis Venetorum, reipublicæ ratione non multum differt. Ius creandi regis penes Senatum est, de quo paulo post dicemus. Atque id etiam equester ordo sibi vendicare cœpit, ita ut tum demum in eo ratum sit senatus judicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temere tamen disceditur à stirpe regia mascula, si qua extat. A novo Rege jusjurandum exigitur in hanc sententiam, Quod secundum leges & instituta majorum regnaturus sit, & suum cuique ordini & homini jus privilegiumq; & beneficium, à prioribus Regibus collatum, salvum conservaturus, neque de regni finibus & bonis quicquam diminuturus, quin amissa etiam ab aliis pro virili sua recuperaturus. Vicissim autem senatus omnis in verba ejus jurat. Inauguratur autem (si tamen hoc verbo uti fas est) olim quidem in Gnesnensi, nunc vero in Cracoviensi basilica, ritu solenni Christianorum, ab archiepiscopo Gnesnensi sacris operante, ac duobus proximis episcopis: unctusque inter scapulas sacro oleo ante aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eucharistiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto

cepto in dextram sceptro & in lævam pomo aureis, in editiore solio ex tempore præparato collocatur, omnibusque rite peractis coronatus in regiam reducitur. Postridie pompa itidem solenni coronatus in forum urbis equo vehitur, senatoribus equestribus, episcopis quidé pone sequentibus, profanis vero antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomum, sceptrum & strictum gladium proxime ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublime cum iis pedester conscendit, & in editiori solio collocatur. Sedentem senatus paulo inferior ordine circumsidet. Deinde assurgens ille, versus quatuor mundi partes gladium vibrat, rursumque residens, ejus contactu sive leni ictu inter scapulas cujusque, nobiles & equites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Vrbani autem & oppidani magistratus in verba novi regis jurant. Inde rite peractis omnibus, in arcem cum eadem pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diversa est reginæ inauguratio: quæ fit præsente, deducente, & postulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam etiam ad forum rex ipse quoque coronatus cum simili pompa. Sed non juratur in verba

verba reginæ, nec ei defertur ulla potestas aut jurisdictio.

Vectigalia regia.

Vectigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitii quotannis tributum *poradline*, quod nos rastrale dicere possumus, (regale etiam vocatur) in jugerum, seu laneum & mansum, ut vulgo vocant, duodenos grossos, & quidem latos sive Pragenses: qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quam nunc est. Pensitabant & alias quasdam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarũ rerum pensiones: Nec modo agricolæ, sed & oppidani: Quin & equites sive milites non penitus immunes erant. Et jumenta autem hi ei, quacunque iter faciebat, alii secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant libera ab hujusmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes

videre

videre licet in vetuſtis Principum diplomatis: Nempe Przevvod, Povvos, Stoza, Stan, Povvolove, Targove, Crova, Podvvodii, Voginia, Narzas, Sep, Podvvorovve, Opolie. Liberæ autem Principi erant ubique piſcationes atque venationes: Aliis non erant, ne in ſuo quidem cuiquam fundo, abſque peculiari Principis indulgentia. Mulctæ quoque maleficiorũ Principi dependebantur. Quæ cum ita eſſent, cumq; permagna eſſet rerum omnium ad victũ pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitiſſent, aut vulgata eſſent, non diſtrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis. quæq; expenſionibus in cellam ejus comportata erant, neq; ad unum aliquem totius regni locũ (quod non ſine gravi agreſtium preſſurâ futurum erat) convehebantur: ſed in præfecturis aſſervabantur. Cumque ad officium Principis pertinere exiſtimaretur, non deſidem & uni alicui loco affixum hærere, ſed obire omne regnum, & fines ejus tueri, omnium uſibus ſeſe exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum injuriis vindicare, quoquo is veniret cum equitatu & comitatu ſuo aulico, ejus præfecturæ fructibus &

proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusve esset, sive quoad horrea cellæque sufficerent, seu deniq; descriptis cuique præfecto, pro ratione præfecturæ & proventuum, certis temporum spatiis. Atque hoc illud est, quod scriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polonus egestatis causa regnum suum obire perpetuo necesse habeat, quō à suis hominibus quasi precario sustentetur. Cæterum postea cum Principes vel certo se loco continere, vel bellis distenti peregre diutius abesse cœpissent, distrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cujusque familia moderatis usibus supererant. Remissæ sunt deinde Principum beneficentia sacro equestri ordini, & utriusque adscriptitiis & subditis pleræque omnes pensiones & onera. Nunc sane equestris & ecclesiastici ordinis homines nihil Regi pensitare necesse habēt. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitii, præter binos grossos vernaculos de manso, sive laneo (quæ idem sunt) pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus colun-

tur,

tur, itemque ſuburbani & ſcultetorum (de quibus poſt attingemus) agri, ab ea quoque penſione immunes ſunt. Ne ſubſerviunt quidem Principi ſacerdotum & equitum homines agreſtes & oppidani, præterquam ad arces tempore belli reficiendas, atque etiam novas, ſi id à ſenatuſconſulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpoſiti monaſteriorum certas penſiones, quæ Stationes vulgo dicuntur, Regi denuo penſitare cœperunt. Adſcriptitii quoque ipſorum ad colendos Principi agros, ſubvectiones, & penſiones quaſdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præſidio tutiores ſint ab injuriis improborum. His autem exceptis ſoli præfecturarum adſcriptitii, in ſuis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia penſitando, rem familiarem Principis ſuſtinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquiſitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum uſus eſt: Quarum impenſa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuoſiſſimæ ſunt ſalinæ. Sed habet in iis equeſter ordo hanc prærogativam, ut in uſum ſuum domeſticum, ſtatis anni tempo-

ribus aliquanto minoris emat ſalem quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet inſtituendi & exigendi telonii, præter peculiarem regis indulgentiam: idque ob neceſſariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in ſuo cuique ſolo inſtituere licet. Duplex autem eſt telonium: vetus & novum. Ac vetus quidem exile eſt, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negotiantur. Novum vero majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, ſebi, & aliarū mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine penſitatur. Vtriuſque immunitatem habent eccleſiaſticus & equeſter ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc eſt, venum ea exportet, quæ ipſe aliunde emerit, ac non de ſuo pararit. Si quis tamen boves emptos ſuo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac ſi domi ejus nati ſint. Publicæ quoq; civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. De novo fuit ſuperiori tempore controverſia inter equeſtrem ordinem

atque

atque regem. Hęc igitur nunc sunt perpetua Principis vectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuipiam jure hæreditario, Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius revocata, multos conturbavit, & non exiguos motus excitavit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis, regi pensitatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia & sartatecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se ac republica, & in alios usus impendit: inde & senatoribus fere, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotiis, certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios pretio venditi. Et hactenus quidem de Principe sive Rege ac vectigalibus ejus. Iam de legibus.

De Legibus Poloniæ.

Legum scriptarum nullus fuit usus apud Polonos vetustioribus tempori-

bus: Nec ullæ extant antiquiores iis, quas Cazimirus Magnus rex condidit: Quæ sane pauculæ sunt. Nec multæ iis à filiis ejus Ioanne Alberto & Alexandro adjectæ sunt. Extremis demum fere temporibus Sigismundi senioris, & regnante filio ejus Sigismundo Augusto, magis ac magis exarsit & longius progressus est pruritus & libido novarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut hæ propemodum exolescant, novæ autem vix, aut ne vix quidem inolescant; sed utræque, hæ quidem novitate, illæ vero vetustate sua, in contemptum vulgo veniant, maxima reipublicæ pernicie. Earum autem condendarum potestas est simul penes regem, senatum, & nuncios nobilitatis; nec nisi in comitiis. Statuta regni vocantur. Priscis temporibus viva lex erat Rex sive Princeps: Qui cum unus in tam amplo regno omnia neque præstare, neque providere, ac ne judiciorum quidem difficultates recte explicare posse videretur, & lubricus autem procliviſque ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores sive Consiliarii, qui & consilia actionesque ejus ad salutem reipublicæ, & judicia ad justitiæ & æquitatis trutinam

nam dirigerent,& monitis consiliisque salubribus, quasi vivis quibusdam legibus, pro re nata cum animum ejus informarent, tum potestatem modificarentur.

Senatus Regius.

Hic est Senatus Regius, multo amplior modo, quam olim: certo hominum numero constans,quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi jurati ad hoc collegium & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus quoad vivit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus Archiepiscopi duo, septem Episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in majore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi vero sunt, Cracoviensis in minore, Posnaniensis in majore Polonia: VVladislaviensis in Cuiavia & Pomerania, qui tamen jam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masovia: In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo servant in

senatu dicendaque sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Russici & Græci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi VVladicas vocant, nimirum Leopolienſis, Præmisliensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & aliis Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiovienſi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni suum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latius paterent versus occidentem solem fines Poloniæ, VVratislavienſis quoque & Lubusliensis episcopi, & Camenenſis, in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in provincia Gnesnenſi censentur. Et nostra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nunc Camenenſis episcopatus in ducum Pomeraniæ, Lubusliensis in Marchionum Brandeburgenſium faucibus, VVratislavienſis in regum Boëmiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini, hoc ordine: Cracovienſis & Posnanienſis, alternis vicibus inter se priora & posteriora habentes

loca

loca & ſuffragia: Deinde Sendomirienſis, Caliſſienſis, Siradienſis, Lencicienſis, Breſtenſis, VVladiſlavienſis, ſive Iunivvladiſlavienſis, Leopolienſis ſive Ruſſiæ, Podoliæ, Lublinenſis, Belſenſis, Plocenſis, Maſoviæ, & Ravenſis. Caſtellani, Cracovienſis, Voinicienſis, Sandecenſis,& Biecenſis in Satrapia ſive Palatinatu Cracovienſi: Poſnanienſis,Medirecenſis,Rogoſnenſis,Sremenſis, Præmentenſis, Crivinenſis, & Santocenſis in Poſnanienſi: Sendomirienſis, Viſſicienſis, Radomienſis,Zavichoſtenſis, Zarnovienſis, Malogoſtenſis, Polanecenſis, Cechovienſis in Sendomirienſi: Caliſſienſis, Gneſnenſis,Landenſis, Naclenſis, Biechovienſis, Camenenſis in Caliſſienſi:Siradienſis,Roſpirenſis, Spicimirienſis, Velunenſis & Conarienſis in Siradienſi:Lencicienſis, Brezinenſis, Inovvlodenſis, & Conarienſis alius in Lencicienſi: In Breſtenſi Breſtenſis,Cruſuicienſis &Covalienſis: In Iunivvladiſlavienſi Iunivvladiſlavienſis, Bydgoſtienſis, & Conarienſis item alius: itemque Dobrinenſis, Ripinenſis, & Slonnenſis in terra Dobrinenſi: In Ruſſia Leopolienſis, Præmiſlienſis,Halicienſis,Sanocenſis & Chelmenſis: In Podolia unicus Camenecenſis: In Lublinenſi item Lublinenſis:

In Belsenſi Belsenſis : In Plocenſi Plocenſis, Racianzenſis & Siepercenſis: In Maſovia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſavienſis, Viſſegradenſis, Zacrocimenſis, Ciechanonienſis & Livenſis: In Ravenſi Ravenſis, Sochaciovienſis, & Goſtinenſis : In Sileſia unus Oſuincimenſis: Palatinum ea non habet. Ex his Caſtellanis qui primi in unaquaque ſatrapia modo à nobis enumerati ſunt, eum inter ſe ſervant ordinem, quo Palatinos recenſuimus, excepto Cracovienſi, qui ex quodam tempore Palatinos omnes loco ſuffragioque anteit. Voinicienſis item & huic proximus Gneſnenſis prærogativa quadam inter Caliſſienſem & Siradienſem Caſtellanos interjecti ſunt. Cæterorum hic eſſe legitimus ordo exiſtimatur, ut Ravenſi, qui ſuperiorum extremus eſt, proximus ſit Sandecenſis: deinde Medirecenſis, Viſlicienſis, Biecenſis, Rogoſnenſis, Radomienſis, Zavichoſtenſis, Landenſis, Sremenſis, Zarnovienſis, Malogoſtenſis, Velunenſis, Præmiſlienſis, Halicienſis, Sanocenſis, Chelmenſis, Dobrinenſis, Polanecenſis, Prementenſis, Crivinenſis, Cechovienſis, Naclenſis, Roſpirenſis, Biechovienſis, Oſuencimenſis, Brezinenſis, Cruſuicienſis, Bydgoſtienſis, Camenenſis, Spicimirienſis, Inovvlodenſis,

denſis, Covalienſis, Santocenſis, Sochaciovienſis, Goſtinenſis, Viznenſis, Varſavienſis, Racianzenſis, Siepercenſis, Viſlegrodenſis, Ripinenſis, Zacrocimenſis, Ciechanovienſis, Livenſis, Slonenſis: extremi tres Gonarienſes: In quibus primum locum is, qui eſt in Siradienſi ſatrapia, medium qui in Lencicienſi, ultimum qui in Inovvladiſlavienſi, obtinet. Sunt item in Senatu Magiſtratus quidam & adminiſtri Principis, quos Officiales regni vocant: Nempe Mareſcalcus, qui magnus dicitur Cancellarius, Procancellarius ſive Vicecancellarius, ac Theſaurarius. Eſt etiam unus de magiſtratibus aulicis, ſed curiæ Principis, Mareſcalcus curiæ. Putantur etiam duo Præfecti ſeu Capitanei, nempe majoris Poloniæ, & Cracovienſis, ad conſilium pertinere. Sed perraro uſu venit ut ii non aliquo alio honore Senatorio prædiți ſint. Horum autem omnium magiſtratuum loca & ſuffragia in conſilio ſunt ſecundum Caſtellanos eo, quo hic à nobis conſcripti ſunt, ordine. Niſi ſi quo alio eminentiori honore ii cohoneſtentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur eſt Conſilium publicum apud Polonos, & Senatus regius ſive regni, ſex & nonaginta conſiliariis conſtans: Quorũ alii vocantur majo-

majores, alii minores consiliarii. Sunt autem majores Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarii aliquot satrapiarum Castellani usque ad Siradiensem fortassis: Cæteri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consiliis secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarii. Verum de his & omni republica Prussica separatim posterius persequemur. Accessere nuper (posteaquam hæc nos conscripsimus) & Lithuanici, cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adjecit. Eos quoque alii loco reservabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipsi jurati in Senatum, sed, ut auditores modo, & quasi seminarium quoddam senatus: Neque locum habent in consessu consiliariorum, neque dictionem sententiæ. Ex his autem unus primi sive majoris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulo post: Duo referendarii sive supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarii aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostii causa, idque in suo tantum quisq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum præsertim, filios adolescentes admitti

admitti in Senatum, non inusitatum est. Quanquam solent & ii sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius interfint consiliis. Convocantur autem Senatores à Principe ad consilium: præsentes quidem quoties opus est: qui vero longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicujus gratia, nimirum ad nuptias Principis, seu liberorum ejus, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba Principis juraturus sit. Cum iis vero, qui adsunt, Princeps pro re nata consultat. Nisi forte res gravior ac difficilior incidat, quæ plurium consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitiis. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, majores præsertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio senatorum sive consiliariorum regni sufficerint, si unum illud addiderimus, quod subserviunt ii quoque Principi & reipublicæ quoties opus est; domi quidem in judiciis, cum aliis, tum recuperatoriis, quas commissiones vulgo vocamus; foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publice cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus

& ho-

& honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, curamque totius reipublicæ, peculiaria officia pro diversitate magistratuum sive honorum attributa. Ac archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum ii peculiare habent in Polonia, præ cæteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Maximi legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet jurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quod antiquo gentis instituto & prærogativa primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, convocandi senatum, senatusque consulta definiendi & edicendi, absente Rege, & regno vacante. Sed nos institutum nostrum persequamur. Palatini munera sunt, esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, ut Voievoda dicatur, quasi dux belli, sive copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat

nomen

nomen honoſque Comitum Palatinorum. Porro in pace, Palatini eſt, in ſua cujuſq; ſatrapia conventus nobilitatis inſtituere, iiſque, & judiciis præſidere: pretia rebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & menſurarum curam gerere: Iudæorum quoq; patrocinium & judicia ad Palatinũ pertinent. Caſtellani quaſi legati ſunt Palatinorum, ductoreſque & præſides nobilitatis ſub ſuo quiſque Palatino. Appellantur autem Caſtellani etiam vernacula lingua mutuato à Latinis vocabulo, à caſtellis ſive oppidis, eorumque territoriis, quæ ſinguli ſingula habent attributa: non quod dominatum, juriſdictionem, aut curationem in eis habeant, ſed legationem tantum bellicam, cujus modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniverſarios. Indeque ſuam quiſque denominationem ſumit, videlicet, ut Voinicienſis vel Sremenſis, vel alius cujuſpiam loci Caſtellanus vocetur. Vocantur etiam perſæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione in *ki* vel *ski* ſyllabam deflexa, verbi gratia, pan Poſnanski, pan Ploski. Solus autem Cracovienſis Caſtellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is honorem

rem habet, absque ullo prorsus munere, præter commune Senatorium: Tam Palatinum autem, quam Castellanum, lege esse non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum seu bona terrestria. Vocanturque ii utrique vulgo communi vocabulo dignitarii, quasi dignitate & honore præditi, addito fere satrapiæ seu terræ nomine.

Magistratus & Officiales Regni.

Magistratus vero sive officiales regni ab officiis, & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur, ad universam rempublicam pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina superius jam indicavimus. Quibus singulis REGNI nomen adjungitur, ut, verbi gratia, Marescalcus & Cancellarius regni dicatur, eodemque modo cæteri. Officia vero singulorum hæc sunt:

Marescalcus quidem magister est aulæ regiæ, & administer consilii publici, penes quem jus est convocandi senatum jussu Regis, vel primatis, præstandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicendæ sententiæ, legatos externos introducendi, ejiciendi è consilio

silio eos qui ad id non pertinent, pronuntiandi decreta regia in causis infamiæ & capitalibus, promulgandi ad populum senatus consulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in privatis Principis cœnaculis & habitaculis, animadvertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilii sive hospitii regii, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diversoria distribuendi, & imponendi rebus venalibus pretia, unde etiam vectigal seu tributum forale ipsi provenit. Marescalci etiam est, in aulicum regis comitatum & administros mensæ regiæ, aliorumque numerum aulicorum, profanos præsertim, jurisdictio, censura & animadversio: eoque gestat is in publicis conventibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum sceptrum ligneum, sive baculum.

Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco distincti, sed potestate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & aliis scripturis regiis conscribendis atque signandis, quæque ad eum mittuntur accipiendis

piendis & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem majus, Vicecancellarius vero minus. Authoritas eorum eousque patet, ut multa inconsulto Principe signare: quæ vero contra leges esse videntur, jubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet, in Senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ii cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum: Secretariis, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremoniisque ecclesiasticis moderantur: is præsertim qui est de sacro ordine. Lege enim, quamvis non antiqua, alterutrum ex iis sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soli fere sacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ii in proxima exspectatione honorum sui uterque ordinis. Sed neque sacerdoti cum episcopatu, exceptis Præmislienſi, Culmensi, Chelmensi & Camenecensi, neque profano sive seculari cum ullo Palatinatu vel

Castel-

Caſtellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniventiam: eſt autem uſitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius, propter loci & ſententiæ dicendæ prærogativam.

Theſaurarius ipſo nomine indicat munus ſuum. Eſt enim promus & condus theſauri regii; ſymbolorum ſive inſignium regni, quæ ſunt, corona, pomum, ſceptrum, & gladius; ſuppellectilis & redituum regiorum, ſcripturarumque & monumentorum publicorum: auctor & moderator quorumvis quæſtorum, curatorum, atque diſpenſatorum Principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magiſter: ſtipendiorum tam militarium quam aulicorum ſolutor: reddendæ Principi rationi obnoxius. De Mareſcalco curiæ, & præfectis, referendariis, & ſecretariis, dicemus poſtea.

Numerantur etiam inter Magiſtratus & Officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & ſupremus exercituum regni Capitaneus, alter Campiductor, ſeu campeſtris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux eſt & moderator belli ſecundum Principem, & vicarius Principis. Ducit exercitum, capit locum caſtris, acies inſtruit,

ſtruit, dat ſignum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, pretia rebus venalibus imponit, ponderibuſque & menſuris earum modum ſtatuit, & in delinquentes animadvertit. Campeſtris vero, hujus eſt quaſi vicarius à Principe datus: excubiarum potiſſimum explorationumque curam gerit, & mercenariis militibus, illo præſertim altero abſente, præeſt. Neuter tamen in Senatu locum habet: Quin temporarii eſſe perhibentur, neque inter magiſtratus regni habiti ſuperioribus temporibus. Longe minus autem alii quidem, qui ipſi noſtra fere memoria pro magiſtratibus regni haberi & appellari cœpere. Neque tamen in Senatu locum habent, neque functionem ullam ad univerſum regnum pertinentem. Ii vero ſunt gladifer, pocillator ſive pincerna, ſtructor menſæ, quem inciſorem vocant, dapifer, ſubdapifer, magiſter culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regiis præeſt. Et certe aut iidem ſunt terreſtres Cracovienſis ſatrapiæ, aut ea ſola de omnibus nullos habet. Itaque nos quoque de ſententia peritiorum inter terreſtres honores & magiſtratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terreſtres honores & magiſtratus, qui non univerſi

versi regni, sed terrarum atque satrapiarũ sunt peculiares. Officia terrestria vulgo appellantur: & his qui præditi sunt, Officiales terrestres. Sunt autẽ ii, succamerarius, capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, suppincerna, incisor, dapifer, subdapifer, tribunus, judex, subjudex, notarius, thesaurarius, venator, agaso sive equorum curator. Habentq; certas suas functiones sive curationes antiquitus, in sua quisque satrapia sive tractu, ac terra, ut vulgo loquuntur: quarum quælibet olim, discerpto in multos dominatus regno, suum ducem habuit. Ejus autem hi fuerunt administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen eundumque honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincernæ, suppincernæ, incisores, dapiferi, subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quod in extraordinariis judiciis, quas commissiones vocãt, regiis mandatis subserviunt, & in colloquiis assident. Tametsi etiamnunc ii peculiaribus suis muneribus fungi recte posse existimantur, in suo quisque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum Princeps adit: Nempe ut gladifer Posnanensis in Posnanensi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculũ administret: incisor sive structor mensam apponat:

dapifer dapes inferat: ſubdapifer dapiferum cum ſceptro ſeu baculo præcedat, ſuppincerna potus curam gerat, theſaurarius condus ac promus pecuniæ ſit ac ſupellectilis ejus. Cæteri ſane funguntur etiamnunc fere ſuis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum præfert exercitui ſuæ ſatrapiæ. Tribunus cuſtos eſt arcis in ſuo quiſque tractu, durante bello: Itaque vacationem habet militiæ. Venator venationibus & ſylvis præeſt. Agaſo equitio ſive armento equorum. Iudex cauſis &controverſiis privatis nobilitatis diſceptandis & judicandis præſidet una cum ſubjudice: qui ejus eſt ſocius, non vicarius, loco tantum inferior. Notarius ſcriba eſt & actuarius judicii: Sed habet ipſe quoque in judiciis jus dicendæ ſententiæ, conſuetudine magis, quam legum præſcripto. Cæterum Succamerarius (ut ejus partes poſtremo loco explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortaſſis præfuit cubiculo & cubiculariis Principis in ſua quiſque terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terreſtrium præeſt. Quem itidem atque judicem, ſubjudicem, & notarium, juratum eſſe oportet. Habetque is ad id munus obeundum vicarios & ipſos juratos

juratos, in singulis territoriis singulos, qui camerarii vocantur, sive cubicularii, propterea fortassis, quod antiquitus ministri cubiculi Principis ad id munus legebantur à succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratu suo ex equestri ordine ejusdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult. Cracoviensis Succamerarius præ cæteris ea prærogativa præditus est, ut salinarum ejus ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitaneorum officia statim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracovienſis quidem satrapia succamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium habet singulos: Posnanienſis cæteros quidem habet itidem singulos: Succamerarius vero, judices, subiudices & notarios binos. Habet enim hosce terra Vschovienſis peculiares, quæ à Polonia quodam tempore seiuncta fuit. Sendomirienſis satrapia cæteros quidem & ipsa singulos habet, præter tribunum, quem etiam Prisiovienſe territorium non ita pridem suum habere cœpit. Calissienſis item eosdem omnes habet singulos. Siradienſis structore & subdapifero caret: gladiferum,

pincernam, dapiferum habet ſingulos: Succamerarios, vexilliferos, judices, & notarios binos. Habet enim hos Velunenſe territorium ſuos, ex quo tempore avulſum fuit à Polonia, ſicut arbitror. Tribuni item duo ſunt in eadem ſatrapia, Major & Minor. Lencicienſis gladiferum, ſtructorem & ſubdapiferum nō habet, cæteros habet ſingulos. Itemque Breſtenſis. Inovvladiſlavienſis vero gladiferum unum habet, ſtructorem & ſubdapiferum nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinenſis terra peculiarem ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, judicem, ſubjudicē, & notarium. Ruſſia quinos habet ſuccamerarios, vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, judices, ſubjudices, & notarios: Nempe Leopolienſem, Præmiſlienſem, Sanocenſem, Halicienſem, & Chelmenſem: Gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos vero ſingulos, exceptis tribunis, quos duos habet, Camenecenſem atq; Trebovvlienſem. Lublinenſis ſatrapia gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nec ipſa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum ſingulos: cæteros binos. Lucovienſe enim territorium peculiares habet

bet ſuccamerarium, tribunum, judicem, ſubjudicem, & notarium. Belſenſis ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, judicem, ſubjudicem, & notarium habet ſingulos, cæteros non habet. Plocenſis ſuccamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum ſingulos: Iudicem vero & ſubjudicem & notarios binos: (Habet enim hos Zavvcrenſe territorium ſuos.) Structore ac ſubdapifero ea ſatrapia caret. Ravenſis vero ſtructore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis diſtinctos, videlicet Ravenſem, Goſtinenſem, & Sochaciovienſem. Maſovia judices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem, Viznenſem, Varſavienſem, Nurenſem, Vyſſegrodenſem, Zacrocimenſem, Ciechanovienſem, Lomzenſem, Oſtrolencenſem ſive Zembrovienſem, Rozanenſem, & Livenſem: Subjudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrovienſe enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos: Rozanenſe enim & Livenſe, atq; item Zembrovienſe territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzenſe quidem: Subdapiferum autem neq; hęc ipſa, neque Nurenſe: neque Vyſſegrodenſe: porro ſuppincernas

cernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masovia, nempe quinque: Suppincernam item Ravensis satrapia habet: Brestensis vero thesaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magistrum culinæ nulla præter Cracovienſem, si modo non regni is est: Agasonem nulla præter Russiam: Venatores solæ Cracovienſis, Posnanienſis, Siradienſis atque Lencicienſis singulos: Sendomirienſis vero & Masovitica binos: Hæc quidem Visnenſem & Lomzenſem: Illa vero Sendomirienſem & Radomienſem. Habent & Osuiencimenſis & Zatorienſis terræ suos iudices singulos: habet etiam Severienſis ab episcopo. Cæterorum terrestrium magistratuum nullum habet Silesia, Præfectis sive Capitaneis exceptis: De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem Præfectum recte dixerimus, addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor non solum arcis regiæ, verumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ, in sua quisq; præfectura, quam à vi tutam debet præstare & vindicare, & furibus latronibusque repurgare. Itaque iurisdictionem coërcitionemque habet late patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verumetiam in equestris ordinis homines: Qua de re accu-

accuratius ſuo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, eccleſiaſticorum iuxta ac profanorum, ſententias ad extremum executioni mandat, ſi executores alii nolint, vel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum Principis, qui ex re familiari, ac cenſibus & penſionibus oppidanorum & agreſtium proveniunt. Et omnino arces, & villæ, ſeu ruſtica prædia cum ſuis ſartis tectis, & oppida pagique Principis in ditione præfectorum ſunt. Solus omnium Cracovienſis præfectus licet ampliſſimam iuriſdictionem habeat, tamen ſartorum tectorum arcis, & redituum Principis curam non habet. Eſt enim magnus procurator eius arcis, qui utrunque hoc onus ſuſtinet. Nam Poſnanienſis præfectus, licet maiores etiam prærogativas & iuriſdictionem in tota maiore Polonia obtineat, atque ob id generalis maioris Poloniæ Capitaneus vocitetur, curat tamen ſarta tecta arcis Poſnanienſis duntaxat, & reditus regios eiuſdem territorii. Cætera enim territoria iuriſdictioni eius ſubiecta, habent fere ſuos curatores, quos etiam minus proprie præfectos appellamus: de quibus poſt agemus. Oportet autem præfectum eſſe equeſtris ordinis,

nis, agros & fundos proprios in ea ipſa præfectura, cui præficitur, habentem. Neque externo autem, neque regio vel ducali genere orto, conferri præfecturam fas eſt. Nec duas cuiquam habere licet: Ac ne unam quidem primariam duntaxat & juriſdictione præditam cum primaria Caſtellania vel Palatinatu ejuſdem ſatrapiæ: Poſnanienſi & Cracovienſi exceptis; in quibus non idem jus eſt. Ne Sileſiæ quidem cadunt ſub hanc legem. Habet Præfectus quilibet ſuum Vicarium, quem Vicecapitaneum vel Burggrabium vulgo vocant: Nos Suppræfectum fortaſſis non inepte dixerimus. Penes quem eſt vicaria præfecturæ totius poteſtas, & rerum judicatarum executio. Habet & alterum adminiſtrum, ſtatorum ac certis temporibus peragi ſolitorum judiciorum, quem judicem caſtrenſem dicunt. Vtrunque arbitratu ſuo creat & abdicat: Sed utrunque juratum itidem, atque ipſum præfectum, & ex equeſtri ordine eſſe, certaque bona terreſtria in ea ipſa præfectura habere oportet. Nec eundem judicem ſuppræfectum, terreſtremve & caſtrenſem judicem, eſſe fas eſt. Habet item præfectura quæque actuarium juratum, quem notarium caſtrenſem nominat. Non

sunt autem satrapiis, verum arcibus ac territoriis fere, quæ districtus vocantur, distinctæ præfecturæ: nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur.

Præfecturæ totius Poloniæ.

Sunt vero hæ totius Poloniæ præfecturæ: In majore quidem Polonia unica generalis, Posnanienſe, Costenſe, VVschovenſe, Calissienſe, Gnesnenſe, Pysdrenſe, Coninenſe, Keinenſe, & Naclenſe territoria complexa: In minore autem Cracovienſis, quæ præter primarium, alia tria territoria, videlicet Prosslovienſe, Xianzenſe & Lelovienſe in se continet. Præter eam sunt Sandecenſis & Biecenſis, præfecturæ cum jurisdictione. In Sendomiriēsi vero satrapia sunt: Sendomirienſis, Radomienſis, (Stenzicenſe quoq; territorium dudum complexa, quod jam peculiarem præfectum habet,) Corcinenſis, quæ & novæ civitatis dicitur, Chencinenſis, Opocinenſis, Pilsnenſis. In Lublinenſi ejusdem nominis præfectura est, & Lucovienſis. In Siradienſi Siradienſis, quæ Schadcovienſe quoque & Radomscenſe & Petricoviēse territoria annexa habet: Velunenſis item & Ostresslovienſis. In Lencicienſi unica est, tria habens territoria, nimi-

nimirum Lencicienſe, Brezinenſe, & Orlovienſe. In Cuiavia Breſtenſis, Cruſuicienſe item & Covalienſe, & Prædecenſe, territoria adiuncta habens: Iunivvladiſlavienſis cum annexo Bydgoſtienſi territorio: & Bobrovvnicenſis, Dobrinenſe, Ripinenſe & Libnenſe territoria complexa. In Ruſſia Leopolienſis, Præmiſlienſis, Sanocenſis, Halicienſis, Chelmenſis, & Craſnoſtavienſis. In Podolia Camenecenſis atque Trebovvlienſis. In Belſenſi ſatrapia Belſenſis, Buſcenſis, Grodlenſis, & Grabonecenſis. In Plocenſi unica cum tribus aliis territoriis, Zavvcrenſi, Mlavenſi, Srenenſi ſive Srencenſi. In Maſovia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſavienſis, cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſlegrodienſis, Zacrocimenſis, Ciechanovienſis, Lomzenſis, Rozanenſis, (in qua eſt Macovienſe territorium,) & Livenſis. In Ravenſi vero ſatrapia tres præfecturæ ſunt, Ravenſis, Goſtinenſis, & Sochaciovienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis & Zatorienſis. Præter has præfecturas ſunt & aliæ de ſuperioribus fere detractæ, & peculiariter, quamvis minus Latine, tenuta, earumque præfecti tenutarii vulgo vocantur: qui partim non habent ſua territoria, partim habent, verum ſine ulla iuriſ-

iurisdictione in nobilitatem. Nam ea est penes veros præfectos, quibus eæ tenutæ voluntate regia propter utilitatem, vel aliqua de causa detractæ sunt. Sunt autem ii tenutarii curatores, modo regiorum prædiorum atque redituum, & castellorum, plebisque subiectæ, non dissimili conditione magni procuratoris arcis Cracovienſis. In iis leges eæ, quæ de præfecturis quidem commemoratæ sunt, locum non habent. Omnium autem præfecturarum reditus, partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentariis & sylvis, partim è censibus & pensionibus agrestium & oppidanorum proveniunt, & vel certo pacto præfectis locantur à Principe, vel eorum fidei committuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxii sint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoque præfecturas non inusitatum est, eas præsertim, quæ iurisdictione carent, quæque non sunt primariæ cuiusque satrapiæ. Sed ita demum id legitimum est, si rata redituum portio quotannis de capite deducatur. Quod cum in desuetudinẽ abiisset superiori tempore, comitiorum decreto nunc revocatum est. In iis vero præfecturis, quæ iurisdictionem habent, si usus reipublicæ

blicę oppignorationem requirat, etiam aſſenſu Senatus comitiali opus eſt. Sola Sendomirienſis privilegio quodam neque oppignorari, neq; locari perpetua locatione poteſt. Habent & epiſcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos ſuos: Sed hoc nomine Principi nequaquã obnoxios. Habet arx Cracovienſis peculiariter decẽ cuſtodes, qui burggrabii, ſumpto à Germanis vocabulo, appellantur, ſine ulla poteſtate, præfecti auctoritati obnoxios: Qui pacis juxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quãdo opus eſt, excubias, per ſe, vel per adminiſtros ſuos ſervant. Habentque militiæ vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habẽt ſuos curatores & adminiſtros juratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præeſt autẽ ſalinis Bochnenſibus & Veliſcenſibus, earumque adminiſtris & operis, unus ſalinator, quem zupparium Cracovienſem vocant. Ruſſicis item unus, quem Ruſſicum appellant. Et eſt honorata hæc utraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neq; in terreſtribus magiſtratibus numerantur: Quemadmodum neque telonæ, ſive quæſtores teloniorum, neque tributorum atq;

exa-

exactionum publicarum exactores. Et ii vero utrique rationibus reddendis obnoxii sunt. Telonæ quidem, si non redemerint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuũ conjicere libuit, propterea quod eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque sive notarium thesauri regii nihil vetat his adjicere, quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium adjungit. Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestrem vocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum.

Ministeria aulica.

Sunt etiam à terrestribus magistratibus non multum diversa ministeria quædam in aula Principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumque & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministeriis in aula Principis funguntur, fidemque suam Principi ad suum quisque ministerium iureiurando obstringunt. Sunt autem ii: Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarii duo, Pincerna, Structor mẽsæ, Dapifer, Subdapifer, Magister culinæ, & Præfe-

ctus curruum. Nuper etiam his acceſſere Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à ſuperioribus magiſtratibus & officialibus cognominibus ſuis diſtinguuntur: nempe ut Mareſcalcus curiæ, Theſaurarius curiæ, atque eodem modo alii dicantur. Nec ſcio an & Secretarii in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumque munus attributum habeant, ſed ad nutum Principis præſto ſint in obeundis ejus nomine legationibus, in ſcriptionibus & lectionibus publicarum & regiarum ſcripturarum, in acciendis ac deducendis ad Regem vel in ſenatum illuſtribus hoſpitibus & legatis Principum, in exquirendis & referendis ſententiis ægrotorum, & à conſilio abſentium primariorum ſenatorum, in recognoſcendis pro Principe locis, factis, & cauſis controverſis, regiorum præſertim hominum, & adminiſtrorum inter ipſos, vel cum magiſtratibus ſuis, & ſi qua ſunt alia honeſta & cum dignitate conjuncta miniſteria. Numerus eorum certus non eſt. In his eminet unus, qui appellatur primus ſeu major Secretarius. Is abſentium Cancellariæ præſidum vicem ſupplet in aula & comitatu Principis: Nec tamen, ut illi, geſtat

ſignum

signum regium, sed quoties opus est, petito ab ipso annulo signatorio, tam diplomata publica, quam epistolas ipso præsente signat. Quod si is quoque absit, peragit ea quispiam de cæteris Secretariis, quem Princeps jusserit. Habet autem primus quoque Secretarius secundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogativam capessendi honores publicos & magistratus qui vacaverint: in arbitrio tamen regis positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Marescalco. Marescalcus curiæ absente Marescalco regni agit omnia quæ illius muneris sunt: A præsente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea quæ sunt majoris momenti peragenda, præfertque cum eo pariter Principi erectum sceptrum, Thesaurarius item Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhibeturque & ipse à præsente ad pleraque omnia. Succamerarius, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumque domesticorum Principis administrorum: Sub cujus potestate est supellex ad lectum & cubiculum Principis cultumque corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præest. Referendarii, supplicum libellorum magistri sunt, &

querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellariæ, ejusque permissu exponunt Regi cum consilio causas & controversias litigantium. Nuper adeo sententias quoque rogari cœperunt in regiis judiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductoris copiarum, magistri stabuli, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Cæterorum munera jam sunt explicata in terrestribus officiis & curationibus. Eadem enim sunt horum atque illorum: Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cuiq; satrapia sive terra. Hæc autem omnia honorata sunt ministeria: Minus illa, interioris cubiculi servitoris, curatoris lecti atq; dispensatoris. Cæterum stipendiarii & aulici Principis equites, concionatores, & sacrifici, quamvis honorato sint loco, tamen inter officiales non censentur: Multo minus stipatores, sive satellites, cubiculariique & pueri: Sed perpetui sunt administri Principis, & præsto sunt ipsi iter facienti, & quovis loco manenti. Ac sacrifici quidem per vices operantur sacris quotidie præsente re-

ge.

ge. Canunt etiam festis diebus, benedictionesque & gratiarum actiones ritu Christiano ad mensam ejus peragunt. Concionator sacris concionibus fungitur. Aulici vero (sic enim vocantur) equites equis stipendia merent, præsidii honorisque regii causa, & equestrem eum vel currulem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est atque splendidus, nobili juventute constans. In qua sunt complures magistratibus & officiis non modo aulicis verũ etiam terrestribus præditi. Ei vero Marescalci moderantur. Cæteri ministri non habent necesse equos alere. Itaque pedestres prodeuntem in publicum Principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatũ est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem Principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regiis, vel oppidatim suppeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his stipatores præsidii causa sunt circum Principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget majestatem Principis. Cubicularii & pueri præsto sunt ad quævis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in Senatum & ad Regem consiliariis, & perferendis

quoquo versus literis, mandatis, edictisque regiis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato Principis equi subministrantur. Quæ, subvectiones, &, lingua vernacula, *poduodæ* vocantur: Cursum publicum Latini vocant. Incedentem in publico Principem, aulici quidem antecedunt: stipatores prælongis securibus more peditum Germanorum armati latera ejus cingunt: cubicularii vero cum pueris subsequuntur, sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique episcopis ac secretariis ecclesiastici ordinis proxima Principi loca honoris causa concedant: Nisi forte regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum proceribus antecedunt: Reginam vero longus ordo sequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur est ratio universa aulæ & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci custodem, mapparium, canum venaticorum curatores, dimensorum distributores, janitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora ministeria: Quæ magna est turba, & sumptibus Principis alitur. Et quoniam omnia persequimur: volumus quidem certe. Habet etiam Regina suum comitatum, nec modo

modo puellarum & matronarum quæ in gynæceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum & aulicorum,& in his peculiares administros sive officiales. In primis Magistrum curiæ, qui omnibus præest, Reginamque prodeuntem cum sceptro antecedit: Magistram curiæ matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium,vel Secretarium: Cujus sunt munera,literas nomine Reginæ conscribere, & signare, & legere, & compellantibus eam responsa dare. Quod quidem nescio an cum Magistro curiæ commune habeat. Est autem & hic discrimen inter cancellarium & secretarium,quod hic non gestat signum Reginę,sicut ille:sed ab ea,quoties opus est, utendum accipit. Habet Regina etiam thesaurarium suum,& pincernam sive pocillatorem, & structorem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac stabuli magistros singulos: Itemque dispensatorem, abaci custodem, mapparium, & janitores,eodem, quo regii sunt, honoris discrimine: Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à Rege præbentur. Indidem ipsius quoq; Reginæ mensa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris, & jumenta comparantur. Quod si ea Regi superstes sit, vidua de suo ac de fructi-

bus & reditibus eorum bonorum, quæ Rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi Consilii sententia attribuerit, sese cum universo comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni terrestribus, & aulicis, nobis decursa sunto.

De ordine Ecclesiastico.

De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministeriis & curationibus, quales sunt secundum archiepiscopos & episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, decanorum, archidiaconorum, scholasticorum, cantorum, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus, officialium, commissariorum ministrorum, priorum, custodum sive guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæ pretium hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conventualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempublicam pertinent, exceptis archiepiscopis & episcopis, & si quibus forte

forte præterea peculiariter quædam reipublicæ munera, quorum ſuperius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par eſt, honor eis & omnibus ſacerdotibus habetur ſolo ſacerdotii nomine. Major etiam olim habebatur: id quod è vetuſtioribus literarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ii epiſcoporum & archiepiſcoporum poteſtati & juriſdictioni ſubjecti ſunt, præter, ſi qui Pontificis maximi, cujus eximia poteſtas eſt, auctoritate exempti ſunt.

Reliqui magiſtratus Poloniæ.

Plebes urbanæ, oppidanæ, vicanæ, & agreſtes, partim Principi parent, partim proceribus & equitibus: partim certis ſacerdotiis attributæ ſunt. Reguntur autem à ſuis quæque dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono, ſive ex arbitrio magis, quam certis legibus. Quanquam non carent tamen ſuo quæque jure: Quod non eſt unius modi, quemadmodum poſterius oſtendemus. Præter dominos autem, eorumque præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim ſuos magiſtratus. Ac in pagis quidem ſcultetum ſive advocatum hæreditarium vocant,

qui eſt quaſi deductor ac defenſor coloniæ: qui vel ipſe, per ſe, vel per vicarium ſuum, (& ipſum advocatum, ſed judicialem, vocant,) cum adjunctis aliquot ex aratorum numero ſcabinis (ſic appellantur judices, ſive aſſeſſores judicii) jus dicit. In civitatibus autem & oppidis & vicis præter hos ſunt etiam conſules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos eſt civitatis cujuſquam gubernatio & cuſtodia: in delinquentes animadverſio: publicorum commodorum adminiſtratio, curaque ædificiorum & ſartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præſidet magiſter civium, quem vulgo proconſulem vocitant, qui eos, quoties opus eſt, convocat, & in conſilium adhibet. Nam leviora ſine illis ipſe gerit. Conſulum non idem eſt ubique numerus. Habent item ſingulæ opificum ſocietates & contubernia in qualibet civitate & oppido ſuos magiſtros, & his adjunctos aliquot ſeniores. In majoribus urbibus ſunt etiam ædiles unus & alter, de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæſtores, & ſartorum tectorum curatores. In oppidis vero & vicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magiſtratus, in oppidis præſer-

præsertim, iuratos esse oportet, præter advocatos hæreditarios. Nullos autem communes magistratus pagi inter se, neque civitates, habent. Hæc de plebeiis magistratibus.

Electio magistratuum & Cleri.

Creandorum magistratuum, & honorum mandandorum, in Polonia non una est ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum canonum à collegiis primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarum vulgo nominant, legebantur: Nunc Princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, solus arbitratu suo edit episcopum,& Pontifici max. commendat (quod fiebat etiam à collegiis) ut eius auctoritate approbetur, præficiatur, & ab aliis episcopis consecretur. Cæperunt autem sic editi sive nominati indulgentia vel conniventia quadam admitti ad consilia publica priusquam approbentur à Pontifice: Non item ad functiones sacras, & iurisdictionem ecclesiasticam,& administrationem bonorum: Sed à morte episcopi collegium sacrum, distributis inter se curationibus, bona vacantia administrat: excepta Gnesnensi diœcesi,quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam

etiam vivente Archiepiſcopo. Ius autem dicit in ea juxta ac in aliis diœceſibus vacante ſede unus aliquis, quem collegium adminiſtratorem temporarium renunciaverit. Abbatum & præpoſitorum eligendorum jus collegia monachorum hactenus retinuere: Sed jam vix retinent, ab epiſcopis primum, deinde à regibus etiam labefactum & violatum. Ad electionem quidem certe, regius aſſenſus & epiſcopi auctoritas accedat, oportet. Cæterum in ſodalitiis & conventibus fratrum mendicantium neutrum horum requiritur. Ne in inferioribus quidem & quaſi vicariis locupletiorum monaſteriorum curationibus, quas fere præpoſituras vel prioratus vocant, prælati & canonici eccleſiarum cathedralium, partim à pontifice maximo, partim ab ipſarum epiſcopis, alternis menſibus creantur. Primariorum tamen ſecundum epiſcopos in unaquaque eccleſia prælatorum & nonnullorum canonicorum edendorum ſive commendandorum, &, ut vulgo loquuntur, præſentandorum jus regi conceſſum eſt pontificum ſuperiorum indulgentia. Indultum eſt idem jus etiam privatim quibuſdam, præſertim epiſcoporum curatoribus, in aliis quibuſ-

buſdam ſacerdotiis. In paræciis vero & aliis minoribus ſacerdotiis uſitatum & legitimum eſt, ut jus edendi ſit penes eos, unde profecta eſt donatio cujuſque ſacerdotii, vel in quorum bonis id proventuſque ejus ſiti ſunt, ſic tamen, ut penes epiſcopum ſit approbatio editi, & reprobatio, ſi non ſit idoneus: aut ſi plures pariter edantur, dijudicatio. Quod de illis quoque, qui à rege vel alio quopiam profano commendantur, ſive præſentantur, intelligendum eſt. Vocantur autem patroni uſitato juri pontificio nomine; collatores etiam vulgo, qui jus hoc edendi ſive præſentandi habent: Quibus invitis obtrudi ſacerdotem ſive beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi auctoritate: niſi ii ſeſe indignos eo jure reddiderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruſo pœna eſt proſcriptio. Quæ ſic obiter, & præter inſtitutum propemodum, hic nobis perſtricta ſunto. Ad Proprios reipublicæ Polonæ magiſtratus revertamur. Palatinos & Caſtellanos, & reliquum omnem ſenatum regni, Princeps legit, & jurejurando obſtringit ſibi, & regno, ſive reipublicæ. Idem confert præfecturas, cæteroſque omnes magiſtratus, honores

& mi-

& miniſteria publica. Sed in magiſtratibus regni illud receptum eſt, ut non niſi in comitiis renuncientur. In judice vero & ſubjudice, & ſcriba ſive notario, terreſtribus ita adſtricta eſt legibus poteſtas Principis, ut nobilitas eius ſatrapiæ ſive territorii, cuius judex, vel ſubjudex, vel ſcriba deceſſit, conventu inſtituto, auctore & præſide Palatino, quatuor patresfamilias equites eligat: de quibus Princeps unum, quem vult, in locum vacantem ſurroget. Abrogari vero magiſtratus aut honor ullus nemini poteſt, niſi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc eſt, libertatis civitatiſve, ſive nobilitatis & bonæ famæ amiſſionem: aut ſi quis alium magiſtratum honoremve adeptus ſit, quem cum priori retinere jure non poſſit. Ipſe ſe quiſque abdicare arbitratu ſuo poteſt. Præfectura, & metallorum, teloniorumque curatione, Princeps amovere quemlibet, quando vult, poteſt, niſi cui ipſe promiſerit, ac diplomate caverit, ut ad certum tempus, vel quoad vixerit, amoveri nequeat. Aulico item magiſtratu & miniſterio amovere quenque Regi licet. Non temere tamen id facit, nec fere ſine nota ignominiæ: niſi lex jubeat. Exactores tributorum annui fere

fere creantur à Rege, vel comitiali placito. Plebeios magistratus partim domini vel præfecti creant, partim ipsi sibi cives & oppidani legunt, præter Cracoviam: ubi Palatinus jus legendi senatus habet: abrogandi non habet: Nec nisi morte, aut maxima mediave capitis diminutione honoris amittitur: Ex omni etiam numero viginti quatuor consulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præsidentes vocant: de quibus certo ordine singuli fiunt magistri civium in sex hebdomadas. Nec multum diversa est ratio consulum in aliis quibusdam civitatibus & oppidis: Nisi quod præfecti in suæ quisque ditionis oppido unum aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiriæ, Clepariæ, & Prossoviæ magnus procurator arcis Cracovienſis, cum in legendis consulibus, tum in aliis rebus, præfecti vicem obtinet. Idem advocatum & scabinos juris supremi Theutonici sive Magdeburgenſis legit. Cæteros autem scabinos, ipsi consules sive decuriones in sua quique civitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracoviæ advocatum quoque judicialem. Cæterum scultetus sive advocatus hæreditarius in quovis oppido, vico atque pago semel à domi-

n-

no constitutus, magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, reique publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen jus fasq; domino amovere scultetum, & advocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi pretio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque ædificiorum. Nisi quid enorme & privatione dignũ is commiserit. Quo quidem jure multi sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, ut scultetis & advocatis hæreditariis sine ulla culpa ejectis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædiis suis adjunxerint, judiciis vero judiciales advocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium vero & aulicorum nulli fere sunt. Ne urbanorum quidem, & oppidanorum, & agrestium ulli fere certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunque consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ judicibus judi-

judiciorumque administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædiis, partim è salinis, vel teloniis, sive aliis quibusdam pensionibus à Principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli peramplos habent, unde non modo ipsi commode & cum dignitate vivere, & senatoria munera laute sustinere, verumetiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos recte alere ac tueri, & omnem cultum divinum cum dignitate administrare, & egenis denique liberaliter subvenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeq; cùm aliis quibuslibet sacrorum administris, tum parœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim privatorum munificentia adjecta. Ne abbatum quidem & cæterorum sacerdotum, prima-

riorum præsertim, quos prælatos vocant, & monasteriorum, atque etiam parœciarum piis & honestis usibus male prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, vel empta aliunde bona, censusve sacerdotiis adjungendo, templorumque splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum divinum redderent. Atque hæc omnia cum ipsis adeo personis ecclesiasticis maiorum legibus ac Principum benignitate immunia sunt à plerisque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisque rei familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes ac decimas invaditur longe maiore avaritiæ rapacitatisque infamia, quam egestatis relevatione. Multi tamen ex hoc ordine nullos habent certos reditus: sed partim Episcoporum & opulentiorum non modo sacerdotum, verumetiam profanorum stipendiis, partim

cæteræ

cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitam sustentant. Quales fere sunt etiam ii, qui vocantur Mendicantium conventus, sive collegia.

Iudicia Ecclesiastica.

Sed nos honorum & magistratuum omni ferme ratione explicata, ad judicia transeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeii, obnoxii sunt aliquatenus, in iis præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumve sacrarum ratione aliqua ex parte connexæ sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis: quæque his adversantur, de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgo vocant: Itemque de decimis, & fundis, & quibusvis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, vi, & injuria sacris initiato homini, reive, aut loco sacro, seu sacerdotii fundo illata. Adhæc de jure patrocinii sive Patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum jure quævis controversiæ:

itemque de jure matrimonii & natalium,& de miserabilium egentium personarum injuriis,quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æque ac profanis foris disceptantur , dummodo extra judicium testamenta sint condita. Aliter enim in eo foro disceptantur , in quo sunt condita. Nisi quid forte legatum sit pietatis ergo, & ad piam causam, ut vulgo loquuntur, hoc est, templis , ecclesiarumve ministris aut egenis : Quæ causa propria est ecclesiastici judicii. Est autem judiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ii,quos vocant vicarios in spiritualibus,Cancellarii & Officiales: Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab Episcopis, eorumque vices gerentibus provocatio est ad Archiepiscopos:& ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopolienſi Archiepiscopo:Idque eo nomine, quod ille est legatus perpetuus, sive, ut vulgo loquuntur , natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad ejus provinciam hi episcopi : Cracovienſis , VVladislavienſis, Posnanienſis , & Plocenſis in Polonia, VVratislavienſis in Silesia Boëmicæ ditionis : Lubeslenſis in

Mar-

Marchia Brandeburgenſi: Vilnenſis in Lithuania: & Mednicenſis in Samogitia: Olim Culmenſis quoque in Pruſſia, & Camenenſis in Pomerania ſub eo fuere: ſed avulſi ſunt poſtea. Ad Leopolienſem vero, Præmiſlienſis, Chelmenſis, Camenecenſis, Lucenſis, ſive Luceorienſis, atque Kiovienſis. Extrema tandem provocatio eſt ad Pontificem maximum antiquiſſimo Chriſtianæ religionis inſtituto. Omnes autem judices eccleſiaſtici iudicant, ſive adeo iudicare debent, è præſcripto eccleſiaſticorum & pontificiorum canonum: & præter diras ſive cenſuras & interdicta eccleſiaſtica, habent ius quoddam coërcendi ſontes, in ſui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem reſtrictius, ita ut contra hos ad executionem rerum iudicatarum, urbanorum ac terreſtrium magiſtratuum opem ad extremum imploraſſe neceſſe habeant. Nec ii iure eis deeſſe poſſunt aut debent.

Iudicia Politica.

Habent & profani inter ſe nobiles iuxta ac plebeii ſua iudicia: quibus ſacris initiatum aut ſacerdotio prædituum præeſſe non licet. Ac nobilitas quidem terreſtribus iudiciis peculiariter

ſubeſt: quæ à judice, ſubjudice, & notario terreſtribus exercentur, alibi quidem quater, alibi ſexies quotannis, alibi vero ſingulis menſibus: Niſi forte iudex, ſubjudex, aut notarius deſit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiave (de quibus paulo poſt dicemus) interveniant. Tunc enim ſilent judicia nobilitatis, non terreſtria modo, ſed & alia. Sunt autem in qualibet ſatrapia ſive palatinatu certa oppida, in quibus jus hoc dicitur nobilitati, in eo ipſo territorio bona agroſque habenti. Nec evocari quenquam è ſuo territorio licet, niſi ipſe certa obligatione nominatim ab hac prærogativa receſſerit. Cæterum qui nulla habet bona terreſtria, conveniri hoc jure non poteſt, ne ſacerdos quidem, exceptis cauſis finium regundorum, & adſcriptitii alieni profugi, cæſi, vel vulnerati: aut ſi ullo alio quam ſacerdotii nomine bona terreſtria poſſideat. Oppida vero ac territoria judiciaria hæc ſunt: In Cracovienſi quidem ſatrapia Cracovienſis arx, Proſſovia, Xianzum, Lelovia, Biezzum, Cichovia: In quo oppido & Sandecenſe territorium judicatur: In Poſnanienſi, Poſnania, Coſtenũ, VVſchona: In Sendomirienſi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Viſli-

cia,

cia, Pilſna: In Caliſſienſi, Caliſſia, Gneza, Pyſdri, Coninum, Keina, Naclum: In Siradienſi, Siradia, Schadcovia, Petricovia, Radomſci; Item Velunia & Oſtreſſovia: In Lencicienſi, Lencicia, Brezini, & Orlovia: In Breſtenſi, Breſte, Cruſuicia, Conale, & Prædecia: In Inovvladiſlavvienſi, eiuſdem nominis oppidum, & Bydgoſtia: itemque Dobrinum, Ripinum, & Lipnum: In Ruſſica, Leopolis, Præmiſlia, Sanocu, Halitia & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovvlia: In Lublinenſi, Lublinum, & Lucovia: In Belſenſi, Belſum, Buſcum, Grodlum: In Plocenſi, Ploſcum, Plonſcum, Bielſcum, Racianzum, Zavverze, Mlavva ac Srenſcum: In Maſovica, Cyrſcum, Vizna, Varſavia, Nur, Vyſſegradum, Zacrocimum, Ciechanovia, Lonza, Zembrovia, Rozanum, & Liva: In Ravenſi, Rava, Goſtinium & Sochaciovia. In Sileſia vero Oſuiencimenſe & Zatorienſe territoria ſuos utrunque peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, Præfecto præſidente. Ad eundem modum & Severienſis, epiſcopi Cracovienſis ditio, ſuum habet. Olim in Sileſia ipſi duces in ſua quiſque ditione iudiciis præſidebant. His iudiciis diſceptantur pleræque omnes cauſæ nobili-

tatis privatæ, ac civiles, quemadmodum loquuntur iureconsulti, ac civiliter institutæ. Regundorum finium controversia hoc ipso quidem iudicio primum disceptatur inter equites, vel inter equitem & sacerdotem: Sed ad extremum ad Succamerarium terrestrem remittitur: Qui in rem præsentem veniens, ipse per se vel per vicarium suum camerarium illius territorii eum definit, certisque metis atque signis fines controversos designat. Atque hæc est unica Succamerariorum iurisdictio. Cæterum si cum regiis bonis equiti sit controversia, non apud terrestre & Succamerarii iudicium ea disceptatur; sed Princeps equite postulante edit recuperatores aliquot de senatu ac terrestribus magistratibus sive officialibus eius satrapiæ, in qua est controversia: quos commissarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarius esse solet. Qui in rem præsentem venientes iudicium id peragunt. Idem fit, si sacerdotalis fundus & ager cum regio controversos fines habeat: Nisi quod episcopus quoque eius diœcesios editis à Principe recuperatoribus unum aut alterum de suis adiungit. Eademque ratio est petendi recuperatores à Principe in causa herciscundæ familiæ, sive dividendæ

dendæ hæreditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc iudicium etiam præfectus exercere poteſt. Criminales vero cauſæ de ſtupro, incendio, latrocinio, & vi armata alienis ædibus illata, ad præfectorum ſive capitaneorum in ſua cuiuſque præfectura iudicium pertinent. Civiles item, quæcunque adverſus eos equites inſtituuntur, qui certos agros & bona terreſtria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen ſua ei foro obnoxios ſe fecerunt, aut merent publica ſtipendia, aut ſacris initiato homini damnum vel iniuriam intulerunt, aut alienum adſcriptitium detinent, aut obſtaculis denique liberam fluvii navigationem impediverunt, aut ſi quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico ſuæ quiſque præfecturæ, ſexta quaque ſeptimana, per ſe ipſe, vel per vicarium ſuum iudicem caſtrenſem. Atque hæ ſunt iudicii caſtrenſis cauſæ. Officii vero, ſunt, rerum iudicatarum executio: viduarum de bonis dotalibus eiectarum, & aliorum ſpoliatorum reſtitutio: Itemq; in deprehenſos in ſcelere & recenti, ut dicunt, crimine, aut ſi quis rem alienam apud ſe deprehenſam non reddat domino repetenti: ad hæc

in turbatores conventuum & judiciorum, & qui vetitis armis utuntur: intolerantes cenſuras eccleſiaſticas ultra annum in injuſtos teloniorum exactores, & in ſacerdotes, qui juri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præter jus ad forum eccleſiaſticum evocant, animadverſio. In quibus cauſis quovis tempore cuivis querenti præſto eſſe debet præfecti auctoritas, per ſeipſum, vel per ſuppræfectum ſuum: Cuius juriſdictio ad cauſas officii pertinet, ſi præfectus ipſe jus non dicat. Denique furti ſuſpectos prehendendi, reoſque judicandi, & ſupplicio afficiendi jus habet præfectus & ſuppræfectus ejus. Equeſtres tamen non niſi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati ſunt. Porro ſtatus controverſiæ, hoc eſt, cum de genere cujuſquam ambigitur, & eæ cauſæ, quæ infamiæ, confiſcationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas eſſe expoſuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad ſolius Principis judicium pertinent. De quibus is in comitiis demum cum ſenatu cognoſcit. Præter ſi maleficium in loco domicilii Principis ipſius & ſub aſpectu eius patratum ſit. Tunc enim, ſi actor

fi actor recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur, absque citatione Princeps eum ipse per se, vel Mareschalcum judicat. De personalibus vero causis civilibus, aut civiliter institutis, quæ alioqui ad forum terrestre vel castrense pertinent, Princeps itidem quovis loco ac tempore cum iis, quos ad manum habet, consiliariis, citatum judicat. Quæ citatio curialis, & post curiam, vocatur. Sed eius usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in majore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contra. Id autem judicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos & administros suorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque & undecunque ii sint, Princeps ipse sibi, instigatore, ut vocant, officii petente, & cuivis postulanti jus dicit: Ac de provocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. Iniustus tributi publici exactor etiam apud Episcopum, Palatinum, vel Castellanum loci recte convenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum silent omnia supramemorata fora, penes Principem est ius omne, & iudicium eorum, quæ in castris & in ipsa expe-

expeditione flagitioſe aut ſcelerate admittuntur. De injuriis quidem damniſque datis in expeditione bellica palatini vel caſtellani, cuivis querenti contra ſuæ quiſque ſatrapiæ vel territorii homines, jus dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porro judiciis nobilitatis provocatio eſt ad principem: Niſi quod eæ, quæ fiunt à terreſtribus judiciis, in Colloquiis fere prius diſceptantur. Appellatur autem Colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, ut vocant, ac terreſtribus magiſtratibus judicium: Quod ſemel quotannis autumni tempore in qualibet ſatrapia ſive palatinatu exerceri debet, provocationum à terreſtribus & caſtrenſibus ejuſdem ſatrapiæ judiciis diſceptandarum cauſa. Quod etiam terminos generales vocãt. Vbi & alienationes & obligationes bonorum terreſtrium recte fiunt. Ab hoc itidem ad regem eſt provocatio. Sileſii ſoli Colloquiorum uſum non habent, neque Principem, ſed vicinorum duorum triumve Principatuum judicia appellant, in eiſque acquieſcunt. Verum id quoque jam exoleſcit, pleraque omni nobilitate in jus terreſtre Polonicum ſeſe transferente. Fuit autem aliquando in comitiis facta mentio inſtituendæ

in

in Polonia novæ judicum decuriæ, quæ de omnibus provocationibus absque provocatione cognoscerent, quale est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit, summam judiciorum cuiquam præter Principem concredere. Quo fit, ut Principe plurimis & variis judiciis distento, & aliis multis & gravibus tam ampli regni negotiis distracto, lites in multos annos comperendinentur, non sine dolore & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominum, nullaque, aut exigua certe, temere litiganti, & provocanti, & injusto judici, pœna imminente. Vnde capitales existunt inter necessarios quoque & cognatos inimicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactisque hominibus & justis prope exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa judicii comperendinatione, armis jus suum quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad provocationes redeamus. Earum duplex est ratio. Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur, justene an injuste judicatum sit. Motio vero est, in qua judex à quo provocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua & legibus adversa fuerit, ipse pudefiat, mulcteturq;.

Quod

Quod tamen iam ferme exolevit. Vtrobique autem regio vel colloquiorum iudicio iniuſtum decretum reſcinditur, vel corrigitur, univerſaque cauſa diſceptatur ac diiudicatur, etiamſi ab interlocutoria ſententia provocatum ſit. Tametſi non temere admittitur eiuſmodi provocatio. Cognitionum quoque Principis de provocationibus non una eſt ratio. Nam de iis, quæ fiunt à colloquiis, non niſi in comitiis cum frequenti ſenatu cognoſcit. Ad eundem modum de iis etiam, quæ fiunt à terreſtribus iudiciis. Nam de iis quoque recte à rege cognoſcitur in comitiis, ſi prius ea inſtituantur, quam colloquia. Itaque indiſcriminatim provocari ſolet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris vero provocationibus, quæ fiunt ab aliis iudiciis, etiam extra comitia cognoſcit is cum iis conſiliariis, quos ad manum habet, quovis tempore & loco: ſed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum ſiſtere ſe Principi neceſſe habet ulla ex cauſa, exceptis fiſcalibus. Tam in comitiis autem, quam extra ea in iudiciis regiis, adhibentur in conſilium etiam ſupplicum libellorum magiſtri ſive referendarii: Itemque iudex, ſubiudex, & notarius eius ſatrapiæ ſive territorii in quo

quo iudicium exercetur: præter, cum de provocatione ab ipsorum iudicio facta cognoscitur: Habentque ii postremi omnium dictionem sententiæ. Atque his fere foris atque rationibus nobilitatis iudicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianæ institutis alienus, provocandi adversarium ad singulare certamen, & ferro usque ad necem vel deditionem de iure & iniuria veroque & falso decernendi, nihil habet commune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tantum à Sigisinundo rege seniore admissum est. Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorum usus, ad iudicium tamen terrestre & castrense, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum obsolevit. Iudicatur autem nobilitas suis legibus, quæ paucæ sunt, & constitutiones vel statuta regni vocantur: tametsi Masovii peculiaria habent) vel moribus, vel ex æquo & bono, sive adeo iudicum opinione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à Principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus præconum, quos ministeriales terrestres appellant, magna-

magnaque eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in jure civili Romano & pontificio. Sed sunt ii fere illiterati, plebeii, & rusticani homines, palatini vel delegati cujuspiam regii arbitrio, nec semper exquisito delectu, creati. Verum in omni fere functione sua unum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus solvit. Reus condemnatus si judicatum non solvat, multatur & pignoratur. Condemnatur autem actori in civili causa, quanticunque is litem jurejurando interposito æstimaverit. Licet tamen judici ante jusjurandum ejus æstimationem moderari. Si non paruerit rei judicatæ reus, condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exolverit, præfecti regii ejus territorii, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adiecta certa mulcta, quod vadium vocant, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur mulcta: Sin tertium, triplicatur. Quæ vadia duplicata & triplicata appellantur.

tur. Quæ tamen ſublata jam ſunt. Et poſt interpoſitum unum vadium, reus, ſi pergat eſſe contumax, proſcribitur. Proſcriptus vero, ſi vi ſeſe nihilominus ſuaque tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipſe quidem prehenditur, bona vero ejus à præfecto poſſidentur, donec de reditibus eorum non modo judicatum, ſed multæ etiam & vadia ſolvantur. Indicta vero cauſa, hoc eſt, non citatum, neque convictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magiſtratui, ac ne Principi quidem licet, præter furem à ſervis pœnæ inter conſcios & complices ter editum, aut in maleficio quovis deprehenſum, aut qui ſatisdare nolit, vel non poſſit. Præfecto remiſſiori, in executione rei judicatæ, pœna eſt abrogatio præfecturæ: niſi forte eam oppignoratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipſi à Principe irrogatur, detrahenda de ſumma ejus capitali, quoties officium ſuum non fecerit. Oppidanis vero & plebeiis magiſtratibus equitem etiam in ſcelere deprehenſum ſine præfecti auctoritate judicare omnino fas non eſt. Sed ſufficiant hæc nunc de judiciis nobilitatis. Neque enim omnem judiciorum rationem &

formam perſequi hic nobis propoſitum eſt. Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidem ſimpliciſſima, quæ vel ab advocatis iudiciariis, & ſcabinis, vel à ſcultetis, vel à præfectis ſive dominis, eorumve procuratoribus & adminiſtris, ſine ſtrepitu & figura iudicii exercentur. In urbibus vero & oppidis exactiora ſunt: quibus equites quoque, qui in iis domicilia & ius civitatis habent, ſunt obnoxii in cauſis civilibus duntaxat. Ea vero partim penes advocatum & ſcabinos, partim penes decuriones ſive conſules & magiſtratum civium ſunt, partim etiam penes magiſtros contuberniorum. Conſules ac magiſtri contuberniorum ſine ſtrepitu & figura iudicii iudicant: Hi quidem ſinguli cum adiunctis ſibi primoribus ſive ſenioribus de levioribus cauſis ſui quiſque generis opificum: Conſules vero de quibuſvis, proprietatis modo & poſſeſſionis rerum ſoli, & hæreditatis, itemque capitalibus atque ſanguinariis exceptis: Quæ ad ſcabinorum & advocati iudicium peculiariter pertinent. Parvi momenti cauſas etiam magiſter civium ſolus cognoſcit. A quo itidem, atque à magiſtris contuberniorum, ad conſeſſum Conſulum eſt provocatio. Ab his porro ad Regem. Inolevit tamen multis

multis in locis mos, ut prius Præfectus, vel qui Præfecti loco est, appelletur, atq; inde demum ad Regem provocetur. Idque de regiis modo oppidis intelligendum est. Nam quæ alii cuipiam subsunt, in iis provocationes fiunt ad eorum dominos: Ab iisque sine provocatione iudicantur. Sed si quis adversus eum, qui ipsi non subest, iniuste iudicaverit, sive per se, sive per vicarium & procurarorem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est obnoxius. Porro episcoporum & aliorum ecclesiasticorum hominum subditis opem superioris (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis maximi) contra vim & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini cum advocato iurati præsident) accuratior servatur processus iudiciarius. Exerceturque id fere inter concives quintodecimo quoque die, nisi is festus sit: Externis vero & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus iudicii huius, quod magnũ vocant, ac ter statis anni temporibus ob graviores causas magistro civium præsidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est pro-

vocatio ad aliud quoddam judicium primariarum urbium. Quod quidem duplex eſt, itidem ac leges, quibus oppidani & agreſtes fere utuntur. Neque enim iiſdem ii cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Maſovia quidem, ubi jus Culmenſe viget, ad Varſavienſem, vel Plocenſem, hinc porro olim quidem ad Culmenſem, nunc autem ad Torunenſem in Pruſſia magiſtratum, atque inde demum ad regem provocatur. In cæteris vero partibus Poloniæ, ubi juris Teuthonici Magdeburgenſis uſus eſt, olim ad Magdeburgenſem civitatem provocabatur. Sed Cazimirus Magnus rex aliud quoddam judicium in arce Cracovienſi inſtituit, quod iuris ſupremi Teuthonici ſive Magdeburgenſis appellavit. In quo advocatus cum ſeptem ſcabinis, magno procuratore eiuſdem arcis præſidente, non tamen iudicante, iudicant de provocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumvis civitatum & oppidorum iudiciis. Inde vero provocatio eſt ad aliud iudicium, quod ſex civitatum dicitur. In quo eiuſdem Cazimiri inſtituto bini certorum oppidorum decuriones ſive conſules Cracoviam convenientes in arce ius dicunt ſine provocatione. De quo in hiſtoria fuſius perſecuti ſumus.

Cogno-

Cognoscit autem Princeps de provocationibus iis, quæ ab urbanis & rusticis judiciis veniunt, & omnino de controversiis plebeiorum suæ ditionis, atque etiam de querimoniis adversus præfectos suos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult consiliariis. Sæpe etiam consiliariis & referendariis, aut secretariis earum cognitionem delegat, sed ita, ut ipse tamen ad extremum, iis referentibus statum controversiæ, decernat: præsertim si causa ad equitem pertineat. Soli Cracovienses cives hoc prædíti sunt privilegio, quod à Senatu urbano nonnisi ad Principé est provocatio, & quod ejus, itemque Cazimirienſis & Cleparienſis civitatum causæ ab eo non nisi Cracoviæ judicantur. Habent & sculteti sive advocati hæreditarii pagorum & oppidorũ nonnullis in locis inter se peculiaria judicia. A quibus item ad jus supremum Teuthonicum, & inde ad sex civitates, vel ad Principem provocatur. Iure autem suo quisque judicatur, præter, quod causæ cædis & vulnerum Polonico tantum jure judicantur: Quo reus actoris jurejurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, eædem capitis luit supplicio. Post interpositam vero viginti quatuor hora-

rum moram, ad certam & lege constitutam capitis æstimationem damnatur: quæ diversa est equitis ac plebeii: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & hæredibus cæsi cedit multa: Pro equestri vero, solis liberis & hæredibus exolvitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masoviorum legibus carceris pœna solvitur is, qui profugus annum totum exulaverit. Cæterum plebeio equitem interfeciſſe capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, ut crebrescant magis indies iurgia cædesque. Executio rerum iudicatarum contra oppidanos & urbanos penes magistratum est in sua quemque civitate, aut si is negligat, domini vel præfecti auxilium imploratur. Et hactenus quidem de iudiciis.

Comitia publica Poloniæ.

Comitiorum ratio nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de causis ea habentur: propter consultationes de republica, & propter iudicia. Cum enim Polonis, quemadmodum supra memoravimus, ea potissimum forma reipu-

reipublicæ placuisset, in qua penes unum quidem esset judiciorum & rerum omnium in bello & in pace summa, sed ut is rerum agendarum & judicandarum consilia, cum compluribus consiliariis communicaret, hi porro cum propter alias functiones publicas, tum etiam propter curam rei suæ familiaris, ad latus Principis assidui esse non possent, placuit, ut ii ad certum locum & diem convocarentur à Principe, ad exercenda cum ipso iudicia, consiliaque de republica capienda. Hæc sunt comitia publica: Quæ etiam generales regni conventus vocant. Qui olim simplicioribus & melioribus sæculis bidui vel tridui spacio peragebantur. Augescentibus deinde iudiciis, & rebus agendis, extrahi cœpere in longius tempus comitia: Sic tamen, ut pro re nova & insolita annotarit Ioannes Dlugossius, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est, avorum fere nostrorum memoria, cum universa nobilitate, & una de omnibus civitate Cracovienſi, communicata sunt comitia: cœperuntque adhiberi legati nobilitatis, sive, ut vulgo loquuntur, nuncii terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, &

civitatis Cracovienſis. Principio quidem unam ob rem, quemadmodum in hiſtoria ex Dlugoſio retulimus: nempe ſciſcendi in bellum tributi cauſa. Deinde vero, cum ſive incuria Principum, ſive conſiliariorum conniventia, multa, quæ ad ſalutem & amplitudinem reipublicæ pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogativæ minui viderentur, ad alias etiam conſultationes de republ. accedere cœperunt, non ut conſiliarii, ſed ut monitores Principis atque conſiliariorum, & cuſtodes libertatis, & prærogativarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile ſane & ſalutare in primis genti Polonæ (ſi eo recte utatur) inſtitutum, & ad optime conſtitutarum olim rerumpublicarum Romanæ & Lacedæmoniæ mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera Tribuni plebis, Principũ & potentium libidini inertique & inutili adminiſtrationi reipublicæ objecti erant. Nunc igitur ſine nuntiis terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent inſtitui, indicuntur prius à Rege nobilitati conventus, quos vocant particulares, ad certos dies certaque oppida: Majoribus quidem Polonis, hoc eſt, Poſnanienſis & Caliſienſis ſatrapiarum equitibus, Srodam:

dam: Cracovienſi vero ſatrapiæ Proſſoviam: Sendomirienſi Radomiam: Siradienſi Schacoviam; excepto Velunenſi tractu, qui ſuum peculiarem conventum Veluni habet: Lencicienſi Lenciciam: Cuiaviis Radeoviam; Dobrinenſes tamen ſeparatim Ripini conveniunt: Ruſſis Vilnam; præter Chelmenſes, qui & ipſi Chelmæ ſuum habent: Podoliis Cameneciam: Lublinenſi ſatrapiæ Lublinum: Belſenſi Belſum: Plocenſi Razianzum in eodem tractu: Maſoviis Varſaviam: Ravenſi nobilitati Ravam: Sochacovienſi Sochacoviam: Goſtinenſi Gambinum. His igitur locis (niſi juſta cauſa obſtet) nobilitas cum conſiliariis & magiſtratibus terreſtribus, ſive, ut vulgo loquuntur, cum dignitariis & officialibus ejuſdem ſatrapiæ, vel tractus, ad templum convenit, & implorata ſacro publico ope divini numinis, legationem regiam audit, ubi, quando, & quibus de cauſis opus ſit haberi comitia: Deinde præeuntibus conſiliariis legatos ſuos ſive nuncios deligit, eiſq; vel peculiaria dat mandata ad comitia, vel univerſe poteſtatem facit curandi ea, quæcunque in commune è republica fore videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui privatum habet negotium &

litem in comitiis. Finitur nunciorum poteſtas unicis comitiis. Nec idem ſane eſt in omnibus ſatrapiis eorum numerus: Verum pro numero territoriorum eſſe debere exiſtimatur. Nunciis ita creatis in particularibus conventibus, mox inſtituuntur alii conventus, quos generales vocant. in maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Novacivitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracovienſis, Sendomirienſis, Ruſſicæ, Podolicæ, Belſenſis & Lublinenſis ſatrapiarum; ad illum vero reliquarum proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate qui volunt, conſtituta itidem à Principe die conveniunt, auditiſque iterum mandatis regiis, mandata nobilitatis, & quæ poſtulat uſus reipublicæ, inter ſe conferunt. Atque inde itur ad maiora comitia. Quo ubi conventum eſt, re ſacra ſolenni itidem in templo publice peracta, itur ad aulam. Ibi Principe & conſiliariis in corona conſidentibus, adſtantibuſque pone ſecretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius Principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune conſuli operæpretium ſit: deinde conſiliarii ab archiepiſcopis & epiſcopis orſi, ordine dicunt ſententias.

Hinc

Hinc nuncii petita à rege venia ſecedunt in aliud conclave, iiſdem de rebus inter ſe conſultaturi. Reverſique ſive eadem, ſive alia die, per unum aliquem exponunt id, quod ipſis in commune viſum eſt, quid probent, quidve requirant. Nonnunquam pluribus mandant, ſi plura ſint negotia proponenda, ut ſuum quiſque ediſſerat. Non modo enim iis de rebus, quæ Principis nomine propoſitæ fuere, ſed etiam ſi quid aliud ipſis in mentem venit, de republica poſtulant vel admonent. Id vero ſi eſt eiuſmodi, ut conſultationem requirat, & ab eorum functione non alienum eſſe videatur, dicuntur etiam de eo ſententiæ à ſenatoribus, excluſis nunciis: interdum etiam non excluſis. In omnibus autem conſiliis poſtremus omnium dicit Princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatiſque aut ſacri ordinis prærogativis ne adverſetur. Tunc enim refragari placito Principis non ſolum ſenatui, ſed etiam nunciis fas eſt. Itaque in eiuſmodi conſultationibus ſuſpendit fere ſententiam ſuam Rex, donec inter nuncios & ſenatores maioremve eorum partem conveniat. Sed hoc iam aliter modificatum eſt.

Cætera

Cætera autem consilia de republica, quæ legibus diserte excepta non sunt, nec prærogativis nobilitatis præjudicant, cũ senatu solo Princeps communicat. Quemadmodum judicia quoque cum eo solo exercet, minimum biduo vel triduo singulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidie fere, festis diebus exceptis, judicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii judices) ad Regem provocatur. Atque ii statum controversiæ cujusque, decretumque suum, in consessu reliqui senatus exponunt. Sententias tamen denuo non dicunt. Publicarum inter sacrum & militarem sive equestrem ordinem controversiarum arbitrium atq; transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid forte impediat, instituui usitatum est. Nihil tamen prohibet, quo minus, vel rarius, vel crebrius instituantur. Crebrius quidem ut id fiat, requirit judiciorum & provocationum disceptandarum multitudo: Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum, ac sextum fere mensem. Locus certus comitiis habendis olim nullus erat. Sed ubi Principi collibuerat, etiam sub dio

dio & in territoriis ea peragebantur. Postea lege in unum concluſa ſunt oppidum, in umbilico fere & meditullio totius Poloniæ ſitum Petricoviam. Sed ea iam inde nova lege in gratiam Lituanorum Varſaviam translata ſunt. Poteſt tamen Rex aſſentiente ſenatu, iuſta aliqua de cauſa alibi quoque ea inſtituere. Nec illud prætermittendum eſt, quod initio comitiorum nuntiis nobilitatis ſingulis certa pecunia in victum de publico numeratur. Senatoribus non item. Cæterum non venienti ad comitia ſenatori ſine iuſta cauſa, lege multa irrogatur: Sed ea vix unquam à Rege exigitur. Habet eccleſiaſticus quoque ordo in Polonia ſua comitia: quæ ſynodi græco, ſed latinis non inuſitato, nomine appellantur. Quarum cauſas & univerſam rationem è iure pontificio petat, qui volet. Hic illud modo annotandum eſt, quod licet Archiepiſcopus Leopolienſis ſuam habeat provinciam à Gneſnenſi diſtinctam, tamen & ipſe, & ſocii, vel, ut vocant, ſuffraganei eius Epiſcopi, Gneſnenſis Archiepiſcopi auctoritatem agnoſcunt, cum in provocationibus & iudiciis, tum in Synodis: Ad quas ab illo evocantur. Eſt autem ius, moſque, Petricoviæ, Lenciciæ, aut Loviciæ pro-

vin-

vincialem ſynodum tertio quoque anno, niſi res maiorem celeritatem, aliumve locum epiſcoporum conſenſu poſtulet, inſtitui; & adhiberi in conſilium abbates & præpoſitos monaſteriorum, & collegiorum ſacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia vocantur) legatos binos, vel ſingulos duntaxat. Sed nos à ſynodis & comitiis ab bellum tranſeamus.

Bellica inſtituta & potentia.

Id autem in hac gente à nobilitate geri uſitatum & legitimum eſt antiquitus: Quæ cuncta equeſtris militat, quemadmodum antea diximus, idque pro modo bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publice inſtituta ſit bonorum æſtimatio, modus hic fidei cuiuſque creditus, labente in deterius diſciplina & fide, arbitrarius factus eſt, non ſine reipublicæ totius incommodo & iniuria. Arbitrarium eſt genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non poſſunt, pedeſtres militant. Sculteti quoque ſive advocati hæreditarii, & quicunque fundos terreſtres hæreditarios habent, non ſunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, ſi quis paterfamilias à bello abfuerit, aut filium aduſ-

adultum, fratremve, qui ipse separata bona & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit. Cæterum pupillis impuberibus, ægrotis senio confectis, & viduis, per necessarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarii cæterorum præfectorum jurisdictionem habentium, vicecapitanei & burggrabii: & qui reipublicæ causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hæreditario, seu alio quovis, quam sacerdotiorum iure & nomine obtinent. Evocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoquoversus per præfecturas literis signo regio consignatis: Quæ deinde in pertica resti alligatæ (unde *restium* nomen acceperunt) à præconibus sive ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, sive magistratus, primoresque nobilitatis cuiusque præfecturæ, sublimes & conspicuæ circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet, interpolatis quaternis septimanis: Nisi decreto comitiali tempus id accidatur, binæque restes coniungantur. Post tertias demum

mum reſtes domo ſe quiſque movet ad ſuæ ſatrapiæ conventum ad certum locum certamque diem indictum. Inde porro auctore ac ductore Palatino cum ſui quiſque territorii Caſtellano ad conſtitutum à Principe prope fines regni locum pacati proficiſcuntur. Verum hoc quoque, ut alia nonnulla recte à maioribus inſtituta, augeſcente indies equitum licentia, conniventiaque magiſtratuum, in deſuetudinem abiit, magno non modo ſacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipſius nobilitatis prædiorum, & adſcriptitiorum incommodo damnoque. Neceſſe autem habet Princeps equeſtris ordinis homines ab hoſtibus in bello captos redimere, ac damna amiſſorum equorum, quæ ii extra fines regni acceperint, exolvere. Captum vero hoſtem, nobilem præſertim, is qui cepit, Principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vſu venit nonnunquam, ut hæ copiæ dividantur à Principe de ſententia ampliſſimi conſilii; ac cæteris quidem adverſus hoſtem proficiſcentibus, unius aut alterius ſatrapiæ nobilitas, vel plurium, ſi opus ſit, ad præſidium ejus oræ, unde item belli aliqua eſt ſuſpicio, relinquatur. Hæc eſt apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ in equitatu

tatu ſitum. Hæ ſunt opes & vires gentis: hæ copiæ externis pene incredibiles,& cum quibuſvis maximarum gentium opibus ac divitiis comparandæ: quibus olim Principes Poloni res magnas & præclaras geſſerunt, non domi modo illata bella propulſando, ſed foris etiam hoſtes ulciſcendo, fines imperii longe lateque proferendo,& amicis atque ſociis ſuccurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obſequio nobilitatis, eamque crebrorum ac diuturnorum, minimeque neceſſariorum bellorum incommodis exercerent,lege cautum eſt, intra hos ducentos annos, ut ne liceat Regi bellum facere ſine comitiis & aſſenſu ampliſſimi conſilii: & ut nobilitas fines quidem regni, quoties, & ubi opus eſt, abſque ullo ſtipendio tueri neceſſe habeat, non ſine Principe tamen, præterquam in interregno: Cæterum extra fines ne ad ullam militiam educi poſſit invita, niſi acceptis à Rege in quemlibet haſtatum equitem quinque marcis, quod perinde eſt hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus eſt fere apud Polonos præter mercenarium, ſi quem Princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onuſtos cum peditibus:

Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisque viis, quam armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & graviori bello, evocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoque & agrestes decimum quenque peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cum autem lentior sit expeditio hæc universa, & nonnunquam civibus & amicis magis, quam hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarii pedestris & equestris, ad subitarias Tartarorum & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus, ab alterutro duce exercitus longe laxiori potestate, & severiore disciplina, quam in expeditione publica reguntur. Est autem stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem vero quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Perexiguum id sane est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum pastumque pertinentium copia & utilitate longe levius etiam pretium rebus venalibus bellica

lex

lex imponeret, & charitas patriæ, ſtudiumque bellicæ virtutis & gloriæ, & ſpes adipiſcendorum publicorum honorum magis, quam ulla merces juventutem multitudine & otio abundantem ad facienda ſtipendia excitaret. In hoc vero ſtipendium publice confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgo vocant, agreſtibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati ſubjectis, imperato. Quo illi non inviti agrorum domorumque ſuarum vexationem redimunt, ſi modo redimunt; mercenariorum etiam militum, non contentorum ſtipendiis ſuis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec ſacerdotum nec nobilitatis, atque adeo neque regis ipſius bonis abſtinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum ſeu manſum, (certus agri modus eſt:) ex oppidis vero oſtiatim penditur. Quinetiam venalis cujuslibet potus nomine in oppidis juxta ac in pagis penſitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & ſculteti ſive advocati de ſuis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adſcriptitios, & plebeii, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua vel opera ſua victitant. Doctores, magiſtri, & ſcholaſtici, & qui literarum doctri-

næque ſtudiis vacant, immunes ſunt. Eſt & aliud quoddam tributum, in magna neceſſitate aliquando plebi univerſæ, exceptis ſcholaſticis, imperatum: Quod quia de ſingulis capitibus pendebatur, capitale dictum eſt. Imponit nonnunquam & ipſa ſibi nobilitas cum Rege & proceribus tributum de agris vel de cenſibus ſuis penſitandum, ſi uſus & neceſſitas poſtulet. Non niſi in comitiis autem hæc tributa ſciſcuntur ac decernuntur, & quidem conſentientibus conſiliariis pariter & nunciis terreſtribus. Cæterum eccleſiaſticus ordo una cum bonis & hominibus ſuis jam inde ab initio ſuſceptæ religionis Chriſtianæ, non modo militiæ perpetuam, ſicuti ſuperius attigimus, vacationem, ſed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipſe ſuperiori tempore oppidanos & agreſtes ſuos tributis, quæ cæteris imperantur, ultro reipublicæ gratia ſubjecit. Nunc jam pro lege habetur, ut quoties regiis & equitum ſubditis tributum imperatur, nec hi exortes ſint. Penſitant ipſi etiam nonnunquam ſacerdotes cum Epiſcopis rogati, urgente neceſſitate, & charitate patriæ ſuadente, de ſuis ſacerdotiis certam reddituum ſuorum portionem.

nem. Quam penſionem contributionem appellant. Ejus vero decernendæ jus eſt penes ſynodum provincialem. Exigendæ vero penes eos, quibus epiſcopi cum primario ſuo collegio in ſua quiſque diœceſi mandaverit. Superiorum autem illorum tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis arbitratu, nonnunquam de ſenatus atque nunciorum ſententia, per ſatrapias compluribus imponitur: Nec diutius id munus durat, quam ipſum tributum. Diſpenſatio penes Regem fere & theſaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipſa aliis comitiorum decreto mandatur. Dum hæc recognoſcimus, excogitata eſt nova ratio comparandæ in defenſionem regni militemque mercenarium pecuniæ. Rex enim benigniſſimus Sigiſmundus Auguſtus quartam partem redituum regiorum in eum uſum perpetuo reipublicæ conceſſit. Quæ pacis tempore in fiſcum, in arce Ravenſi conſtitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præſens, quæ de ratione belli, ac de univerſa republica Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus conſtitutionibus petatur.

Prussiæ Regiæ descriptio.

Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamvis eodem cum Polonis regno contineatur, tamen quia peculiare consilium publicum, peculiares leges, peculiaria judicia & comitia, ærariumque, & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diversam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortasse fuerit si de Ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiæ quæ nunc Ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo devictis barbaris populis sub jugum Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambiensi & Pomesaniensi ad nostra usque tempora Ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui se de hospitali S. Mariæ militiæ Hierosolymitanæ dixere, paruit. Cujus Ordinis præses Magister generalis, socii vero administrationis, & præfecti territoriorum, Præceptores & Commendatores appellati sunt. Qui cum pro amicis & sociis, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum episcopis in verba Regis Poloni jurarunt, & aliquandiu majestatem ejus comiter conservarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Mar-

Marchione Brandeburgensi Magistro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, auctore detractassent: Sigismundus rex senior, ut se & posteros suos illa perpetua defectionum bellorumque molestia liberaret, & Poloniæ Lituaniæque tranquillitatem majorem præstaret, fractis iis bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abjecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro ducem in Prussia jussit esse, hæreditariumque Principatum ipsi cum fratribus & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ii in verba regis Poloni ritu solenni jurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem ac Magister habuisset. Extant pacta conventa. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub Duce esse cœpit, summam omnium rerum potestatem Rege tamē Polono obnoxiam habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas ac magistratus mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de

ducali Prussia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde fere detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem juris & reipubl., sed leges tamen suas & instituta à Teuthonibus fere hausta, vel post subactos & ferme extirpatos priscos & barbaros Prussos deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque à senatu regni sejunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressius est hic magistratus. Vtitur autem omnis ferme Prussia, ducalis juxta ac regia, jure municipali, quod Culmense vocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc usque diem. Eruitur id quidem è tenebris & colligitur, sed nondum in lucé prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis & Fraumburgensis civitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulere. Et quoniam utrumque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense: indeque etiam ad Romanum. quibus de rebus, neq; Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico jure, neque plebisscitis civitatum, aut constitutionibus regiis cautum est. Dedit

dit enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prussiæ regiæ, partim Gdanensi civitati peculiariter. Easque auxit optimus ejus filius Sigismundus Augustus, cum in ea urbe esset ante annos duos & viginti. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridé etiam, cum idem Rex comitiali decreto clarissimos & prudentissimos aliquot senatores ad Elbingensem & Gdanensem civitates corrigendorum quorundam erratorum & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ii leges nonnullas, rebus, locis, atque temporibus accommodatas. Quas nuper is qui fuit Princeps ejus legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carnkovius VVladislavienſis Episcopus, in lucem edidit. Vectigalia regia non ampla sunt in Prussia: Eaque proveniunt potissimum è civitatum pensionibus, agris & prædiis insulanis, & præfecturis: Quarum tamen pleræque donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendia bellorum, superioribus temporibus accisæ, aut prorsus alienatæ sunt. Quod itidem aliis quoque vectigalibus in civitatum jus translatis factum est. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam Regis

ſcitis vel decretis, ſuperiori tempore compenſabantur. Metallorum ea regio ferax non eſt: Fruges non maligne profert, & linum, & lupulum: eaſque merces trans mare mittit. Mittit & materiam fabricandis navibus & vaſis, exornandiſque domibus aptam, & ceram, & cinerem, & bubula coria, imo & carnes. Sed hæc ei fere ſuppeditat Ruſſia, Samogitia, & Lituania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium majorem copiam eædem regiones, & Maſovia cæteraque Polonia ratibus & navibus fluviatilibus ſubminiſtrant. Accipit autem ea viciſſim tranſmarinis commerciis vina, oleum, aromata, ſaccarum, ſal, & alia condimenta menſarum; telam etiam & pannos laneos juxta ac ericeos, & quas præterea mittit Luſitania & India dives cupedias. Eaque omnia Polonis & Lituanis Pruſſia tranſmittit. Hinc eſt vulgo ſimul & nobilitati res lautior, veſtituſque & habitatio cultior. In victu quidem frugalitas priſca adhuc ferme retinetur. Vtinam compotationes eſſent moderatiores. Sed eſt in commune vitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen compotationes Pruſſis ordeacea cereviſia craſſiore ferme peraguntur. Vini non magnus eſt uſus.

Diſtin-

Distinguuntur Prussi, itidem ac Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulo meliore est conditione plebs in Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidem cum nobilitate jure, & iisdem legibus utitur, prærogativis modo quibusdam inferior: per quas tamen plebeii neque à bonis terrestribus, neque ab honoribus & magistratibus, neque à sacerdotiis, neque à consilio publico arcentur. Nec nobilitas modesta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque una cum sacro ordine nonnihil de immunitate sua, reipublicæ & concordiæ gratia. Sacerdotibus justus honos habetur, à catholicis præsertim. Monachi & monachæ cum nostra memoria Præsultore Luthero domicilia sua reliquissent, manent ea etiam nunc propemodum vacua & ruinosa, aliquot exceptis: quæ sane infrequentia sunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus est restricta, quam alibi. Senatus constat duobus Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis, totidem Succamerariis, & tribus primariis civitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum vero bini consules legati sive nuncii pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias.

tentias. Episcopi sunt, Princeps, senatus, & moderator Varmiensis. In qua episcopa me Pius ejus nominis quintus pontifex maximus, ultro petente D. Sigismundo Augusto rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio, (ipso libentissime assentiente) ante sex annos, Coadjutorem, ut vocant, dedit, successoremq; designavit, & collegium sacrum acceptavit. Sed revertamur ad institutum. Est ergo Princeps senatus Prussicis Varmiensis Episcopus: Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat: Quorum hic Theutonũ Crucigerorum opera quodam tempore de Gnesnensi provincia detractus, Rigensi addictus fuit, vehementer accisis reditibus & episcopa, ecclesiaque in ditionem ordinis ipsius redacta. Ille vero, Varmiensis, inquam, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropoliticam auctoritatem agnovit. Nunc vero à permultis annis in nulla provincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano Pontifici: Magistri & Ordinis dominatum nunquam agnovit: amicitiam & societatem, cum & ipse plerunque Germanici esset sanguinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimento suo & ecclesiæ suæ. Ad regnum vero Poloniæ ante centum annos certis pactis cum

Rege

Rege Cazimiro initis sese adjunxit. VVladislavienſis Episcopus habet non contemnendas possessiones in Pomerania. Atque ea tota ferme in diœcesi ipsius est, indeque Pomeraniæ quoque Episcopi titulum is usurpat, sed ad Prussicum consilium non pertinet. Palatini sunt Culmensis, Mariæburgensis, qui antehac Elbingensis dictus fuit, & Pomeranicus: Castellani, Culmensis, Elbingensis, & Gdanensis: Succamerarii itidem atque Palatini: Civitates, Torunensis, Elbingensis, & Gdanensis, in singulis satrapiis sive palatinatibus singulæ, eundem ordinem servantes inter se in consilio, quem sui Palatini. Hoc est consilium Prussicum. Consiliarios terrarum Prussiæ vocant. Quos & ipsos more aliorum juratos esse oportet. Varmiensis tamen Episcopus diversam ab aliis jurisjurandi rationem & formulam pacto præscriptam habet. Nam is, si Rex est in Prussia, ipso præsente: sin minus, nonnullis magistratibus Prussicis ad id delegatis in arce Mariæburgensi, præeunte verba aliquo Episcopo, jurat. Civitatum delegati injurati ad consilium admittuntur, aliquone privilegio, an per abusum, nescio. Habent autem consiliarii Prussici sua loca, & jus dicendæ sententiæ in ampliſſimo totius

totius regni Polonici consilio. Verum ea loca ante aliquot annos post auctum Lituanorum accessione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita tamen, ut nihilominus Episcopi inter Episcopos, Palatini inter Palatinos, Castellani inter Castellanos consideant. Ad calcem operis hujus ea singula secundum novam constitutionem Comitialem inter alios notata sunt. Palatinorum jurisdictio & auctoritas in Prussia major est, quam in cætera Polonia. Penes eos sunt multæ & supplicia delinquentium, rerumque judicatarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra urbes ii præstant. Castellani & Succamerarii eodem sunt jure, quo in Polonia. De Episcopis paulo post dicemus. Præter hos autem magistratus, habent Prussi thesaurarium, præfectos arcium, sive capitaneos, gladiferos, judices, & scabinos: verum ii non pertinent ad consilium. Thesaurarius est, qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & administris regiorum bonorum & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipse administrat vel thesaurario regni tradit. Olim is œconomus fuit seu procurator Mariæburgensis. Gladiferos singulos habent Culmensis

menſis & Pomeranicæ ſatrapiæ. Iudices novem ſunt. In Culmenſi quidem & Mariæburgenſi ſatrapiis ſinguli: in Pomeranica vero ſeptem, nempe totidem, quot territoria. Sunt autem ea, Slochovienſe, Tucholienſe, Suecenſe, Derſavienſe, Zucovienſe, Puſcenſe, & Mirachovienſe: habentque ſinguli judices in conſilio ſcabinos juratos aliquot. Præfecti, arcium & redituum regiorum in ſua quiſque præfectura curam & adminiſtrationem habent: Iuriſdictionem nullam ferme habent, præſertim in nobilitatem: neque in oppidanos amplam; In agreſtes ampliorem. Solus Mariæburgenſis neque redituum regiorum curam gerit, neque in agreſtes juriſdictionem habet: arci modo præeſt, ejuſque præſidio: quod perpetuum eſt. Cæterum conſtitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis & magiſtratibus prærogativas habet, velut generalis locum-tenens Regis in Pruſſia. Reddituum vero & ſubditorum regiorum, & ſartorum tectorum ejus ipſius arcis curationem habet theſaurarius. Igitur primaria totius Pruſſiæ Præfectura Mariæburgenſis eſt: Cui Polonus antiquitus præficitur. Nunc primus de Pruſſis, è Polonia tamen oriundus, ei præeſt, vir vigilantiſſimus, &

omni

omni genere virtutum ornatissimus, mihique amicissimus, Ioannes Costka, nuper, dum hæc nos recognoscimus, Palatinus Sendomirienſis à novo Rege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem ſatrapia ſunt hæ præfecturæ, Stumenſis, Gnevenſis, Novenſis & Stargardenſis ſive Starigrodenſis. In Culmenſi, Brodnicienſis, Grudentina, Radinenſis, Golubenſis, Rogoznenſis, Bratheinenſis, Covalienſis, Coprivvnéſis: In Pomeranica, Slochovienſis, Suecenſis, Tucholienſis, Derſavienſis, & Puſnenſis. Torunenſem vero, Elbingenſem, & Gdanenſem præfecturas, civitates ipſæ ſibi regia indulgentia & ex pacto vendicarunt, & per magiſtratus urbanos adminiſtrant. Epiſcopi cum collegiis ſuis ſuos & ipſi habent arcium atque territoriorum præfectos, quos fere Burggrabios vocant, ſuoſque judices & advocatos, & oppidanos magiſtratus. Habent & Cancellarios & officiales ſuos in cauſis eccleſiaſticis uterque Epiſcopus. Habent enim utramque juriſdictionem & ampliſſimam poteſtatem in ſuos. Varmienſis quidem epiſcopa in nulla cenſetur ſatrapia: Vno autem & non interpolato ambitu, in modum Principatus, bona certis finibus peculiariter circumſcripta & arci-

bus

bus atque oppidis exculta habet: Eaque sic divisa, ut duas partes Episcopus, tertiam collegium sive capitulum obtineat. In his utrique subjectam nobilitatem habent, & liberam jurisdictionem, ab omni Regiorum magistratuum jurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiam Elbingensis civitas cum suo territorio ad Varmiensem diœcesim: Quamvis jam aliquandiu hæretica labe infecta conniventibus regibus ab ecclesiastica episcopi jurisdictione sese subtrahere nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante cc annos ejusdem episcopi jurisdictioni subjectæ fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Episcopo Varmiensi per fraudem & injuriam Cruciferorum detracta esse memorantur. Subditi episcopi & collegii Varmiensis eodem, quo cæteri Prussi, jure municipali utuntur: Sed habét etiam peculiaria, inter se autem communia instituta: quæ *Landtz-ordnung*, hoc est, terræ constitutiones, vocant. Conventus etiam communes habet. Ad eos autẽ nobilitas, civitates, & sculteti cum liberis (de quibus postea dicemus) evocati, pro se quiq; binos vel plures etiam è singulis territoriis procuratores sive legatos mittunt, iis de rebus, quæ in consultationẽ veniunt, cum episcopo

& legatis collegii constituturos. Cæterum ea nobilitas omnis, & advocatus, & civitates, præter jusjurandum, quo partim in episcopi, partim in sacri collegii verba jurant, novo quoque Regi, ac deinde decimo quoque anno ei ipsi ex pacto fidem suam obstringunt. Tametsi de decimo anno in desuetudinem abiit, sublata causa, hoc est, pacatis prorsus rebus Prussicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militiæ. Iurant etiam Sacerdotes, quando certum aliquod sacerdotium adipiscuntur: Primarii tamen, qui Prælati & Canonici cathedrales appellantur, intra mensem, posteaquam in id collegium cooptati sunt. Sed hæc Regum fortassis indulgentia pacatis prorsus rebus Prussicis in desuetudinem abiere. Eos autem Pontifex quidem maximus creat, collegium vero una cum Episcopo elegit alternis mensibus: Excepto Præposito, qui à Rege editur, sive præsentatur, ab episcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & suffragium habent in collegio, sive capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cæteris una cum episcopo cooptantur. Ipse autem episcopus à solo rege desi-

gnatur,

gnatur, à pontifice maximo creatur. Cæterum Varmienſis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propoſitis, unus ab ejus ipſius eccleſiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demum ſacris pontificialibus ad præſcriptum eccleſiaſticorum canonum initiatur. Magiſtratus terreſtres in Pruſſia quoque itidem, ac in Polonia, à Rege creantur: Iudex tamen ex aliquot, à Palatino cum dignitariis & cætera nobilitate de conſeſſu ſcabinorum delectis, ab eo editur: Scabini ſoli à Palatino cum cæteris dignitariis illius loci creantur. Sunt autem & Pruſſici magiſtratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari poſſunt, niſi beneficio ac diplomate regio ſibi proſpexerint. Civitates à decurionibus, ſeu conſulibus, & quidem Germanicæ linguæ & ſanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neque ad artes mechanicas perdiſcendas admittunt) reguntur: Quorum non idem ubique, certus tamen eſt numerus. Et ipſi jus habent cooptandi, quos volunt, in ſua collegia, quoties vacat locus: eoque majore ſunt dignatione & auctoritate, quando volunt, & obſequentiorem habent

plebem. His præsident magistri civium, à decurionibus ac de numero ipsorum delecti, & ipsi, itidem atque decuriones, perpetui; in primariis quidem urbibus quaterni, in cæteris vero oppidis bini, per vices annuum gerentes magistratum. Habent item singulæ civitates juratos judices, sive scabinos, qui à decurionibus sive consulibus leguntur. Et ipsi autem perpetui sunt, nisi forte in numerum consulum cooptentur. Neque enim eundem consulem & scabinum esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi pars consulum loco scabinorum judicia exercet. Cæterum unus è consulibus eis præficitur, quem scultetum vel judicem vocant. Primariæ tres civitates etiam præfectos habent singulos, ut dudum memoravimus, quos vocant burggrabios, & eos quidem annuos fere: Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorii curam gerunt, causasque privatarum injuriarum & sanguinarias judicant, & pro iis multas irrogant. Hunc solum magistratum Rex in civitatibus creat, sed non nisi unum è sex vel octo è numero consulum ejusdem civitatis ab ipso collegio delectis. Iidem autem consules ex omni civium numero, Gdani quidem centum viros, alibi vero

vero pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam consilia de republica, & ex iis cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in seditionem erumpant, ut nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis judices terrestres cum suis scabinis, præsidente Palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controversia, itidem ac in Polonia, ad Regis judicium pertinet. A terrestribus iudiciis provocatio est ad consiliarios Prussiæ: inde vero ad Regem. In oppidis vero iudiciaria potestas fere omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad burggrabios vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules, quod ad privatorum hominum inter ipsos controversias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus, communicarunt. Ab eo vero iudicio in primariis quidem civitatibus ad consules civitatis cuiusque, in cæteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ: inde porro utrimque ad

regem provocatur. Rex vero de quibuſvis provocationibus ubilibet, & cum quibus vult, cognoſcit. Plerumque etiam cognitionem delegat Cancellariis & Iureconſultis. Alioqui privatum neminem è Pruſſia Regi evocare licet, exceptis iis cauſis, quæ ſunt fiſci & judicii regii propriæ. Magiſtratus terreſtres juxta ac urbanos evocat de iis duntaxat, quæ in magiſtratu perperam & præter officium egerint: vel, ſi mavult, conſiliariis Pruſſicis eas delegat, in comitiis cognoſcendas. Delegat etiam vel iiſdem, vel quibus vult, cauſas fiſci ſui, finium regendorum cum ſuis bonis, ac dividundæ inter fratres & cognatos hæreditatis: quaſvis item alias ab aliis ordinariis judicibus per provocationē ad ſe devolutas. Comitia bis quotannis habentur in Pruſſia ſtatis temporibus: Majo quidem menſe Mariæburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Sed Grudentina jam Toruniam, propter majorem commoditatem urbis, tranſlata ſunt. Ex juſtis tamen cauſis ea quoque loca mutari poſſunt. In iis comitiis à conſiliariis de republica in commune conſulratur, ſive ultro, ſive ex præſcripto regio: de provocationibus terreſtrium & oppidanorum judiciorum cognoſcitur:

scitur: & omnino judicia vel à rege delegata, vel si qua sunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Prussis, seu ducis ipsius legatis, nonnunquam Elbingæ ex fœdere, vel Mariæburgi, constituta certa die conventus habentur, & consultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controversiis. Non ita pridem in Prussia quoque nuncii nobilitatis & minorum civitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributi scisscendi causa: cujus decernendi potestatem neque rex neque consiliarii soli usurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeo mitti cœperunt. Scisscitur autem cervisiarum tributum plerumque in usus publicos, vel in gratiam regis: & non modo à cauponibus, verumetiam ab iis, qui eam in suos familiæque suæ privatos usus coquunt, penditur: vocaturque id vulgo cisa vel accisa. Nonnunquam etiam de censibus, agris, domibus, bonis & facultatibus, æstimatione facta, certa portio pensitanda decernitur. Varmiensis episcopæ subditi nihil habent negotii cum comitiis. Solus iis interest & præest episcopus, ac deinde iis, quæ ibi constituta sunt, ad peculiarem conventum suorum refert, de tributo præsertim. Nec temere ii

dissentire solent ab episcopi sui & conventus Prussici sententia. Nihil tamen vetat, ipsos arbitratu suo, auctoritate episcopi & capituli præeunte, peculiares leges,&,ut vocant, ordinationes sibi condere, tributumque sciscere. Quinetiam magistratus primariarum civitatum non raro imperant civibus suis tributum peculiare, & operas, aliaque onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia. Regia quidem Gdanensem & Elbingensem. Quorum hic in Habum lacum, ille recta in mare procurrit. Ducalis vero Regiomontanum sive Kœnixbergensem, qua Prægola fluvius in Habum influit. Atque hic quidem cum portoriis & omni jurisdictione & impendiis in ducis; duo vero reliqui in ipsarum civitatum, quibus adjacent, & magistratus potestate sunt. Verum is tamen, magistratus, inquam, sine permissu vel mandato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad bellum attinet, si qua vis hostilis ingruat Prussiæ, domesticis communibusque plebi cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem

dem cum proceribus equeſtris militat; ſculteti item & liberi: (quos ita vocant, propterea quod & ipſi ab operis & laboribus, quos ruſticani dominis ſuis præſtant, gratuitam immunitatem habent, medii quodam modo inter nobiles & ruſticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem.) Civitates equitatum atque peditatum ſuppeditant: Ruſticani peditatum tantum. Hæc ante inſtitutam coadunationem (quæ necdum maturuiſſe videtur) de Pruſſia & in univerſum de Polonia nobis σαφέστερον, quod ajunt, τῆ ἀμαθέστερον ſunt expoſita. Quæ cum civibus noſtris, tum externis, non ingrata fore ſperamus. Sic enim fiet, ut minus peregrinentur in hiſtoria noſtra.

III.

POLONIÆ REGNI DESCRIptio ex Thuani Hiſtoriarum lib. LVI.

VLtra Viſtulam, qui limes eſt Germaniæ orientem verſus, late jacent Sarmatiæ, Europæa prima, deinde Aſiatica, ad Septentrionem porrectæ, quæ Tanai fluvio, & Mæotide palude diſcriminantur. In Europæa Poloniæ regnum ſitum eſt, quod etiam citra Viſtulam verſus occaſum ad Oderam ſeu Viadrum uſque protenditur, & Pomeraniam ac Pruſſiam ampliſſimas Polonicæ ditionis beneficiarias provincias, quanquam & eaſdem Imperium Germanicum ſibi vindicat, Poloniam denique proprie dictam, à qua toti regno nomen, inter Viſtulam & Oderam amplectitur. Totum igitur regnum ab Odera ad Viſtulam & à Viſtula ad Boryſthenem hodie Nieperum dictum, à Ponto Euxino ad mare Balticum, ab extremis Lithuanorum finibus ad Moſcorum & Suecorum uſque limites extenditur. In Europææ Sarmatiæ ſpatio maximæ ac frequentiſſimæ regiones moribus ac lingua differentes, Polonia, Pruſſia,

Prussia, Masłovia, Samogitia, Livonia, Lithuania, Volhinia, Podolia, in unum fortissimum regni corpus coaluerunt. Polonia, cui à *Pole* nomen, quod vocabulum planiciem & venationem sonat, eo quod plana majori ex parte provincia & venationibus exercendis opportuna sit, in majorem & minorem dividitur, & ab occasu Oderam habet, & trans Oderam Germaniam omnium Europæ provinciarum maximam, à meridie Pannonias, ab ortu Lithuaniam respicit. regio ferax, oppidis ac vicis & castellis frequens, fluviis crebris irrigua, & adhæc generosa nobilitate abundans, quæ armorum curam fere cum literis conjungit. itaque & regionum visendarum gratia nobiles ac primores adolescentes crebro lares paternos deserunt, & magnam secum doctrinæ copiam & optimarum rerum usum non mediocrem, quod illis inclementis cœli rigore denegatur, ex peregrinationibus collectum domum referunt. Slavica lingua utuntur, ut & in Germania Boëmi, Silesii & Moravi, à Slavis è Roxolania populis profecta, qui circa Attilæ Hunnorum Regis tempora vacuas Vandalorum sedeis occupasse, & in interiorem Germaniam victricia arma intulisse memoran-

morantur. ab iis, ut genus, sic lingua propagata hodie quam latissime per septentrionem & orientem patet; eaque fere præter eos, quos dixi, Vindæ, Baltico mari vicinæ gentes, Pomerani, Lusatii, Roxolani, Moschi, quorum non solum in Europa, sed etiam in Asia latissimum est imperium, Circassii etiam Quinquemontani ad Pontum habitantes, Rasciani, Mœsii, Serviani, Bulgari, Bosnenses in Illyrico, Dalmatæ, Istri, Carniolani, ac denique Carinthii utuntur. Poloni Miecislao duce circa annum Christi IↃCCCC LXV sacra Christiana suscepere, Ioanne XIII Romæ sedente. Antiquissima apud eos urbium Gnesna, à Lecho primo gentis duce, uti fertur, condita; & à *Gniasdo*, quod nidum patria lingua significat, appellata, quod in eo loco aquilarum nidum reperisset Lechus; unde Principibus Polonis alba aquila expansis alis insigne etiam hodie manet. urbs archiepiscopali sede decorata est. archiepiscopus legatus R. S. natus & totius regni primas habetur; & subtracto è vivis Rege, etiam munere apud Polonos fungitur regio; mittendarumque ad exteros legationum, custodiendorum finium & promulgandorum comitiorum jus habet: Regem electum pronunciat,

nunciat, sacro oleo inungit, regiumque diadema imponit. in supremæ dignitatis signum sublatus præfertur ei baculus, & cibum sumpturo tympana militaria pulsantur, qui honos soli Regi in Polonia habetur. aula nulla post Regiam præterquam archiepiscopalis censetur; & aulici familiares ejus, non famuli, ut cæterorum episcoporum, vocantur. postea Cracus, qui circa annum Christi ıɔcc regnasse scribitur, Cracoviam ad Vistulæ ripam ædificavit, in eaque Regiam sedem fixit. postea Popielius senior, regionis montanæ pertæsus, in qua sita est Cracovia, regium tribunal Gnesnam retulit. & rursus Vladislaus Regiam circa annum ɔıɔ ccc xx Cracoviam transtulit; quæ & episcopali sede, & arce à Sigismundo I in colle Vouelo constructa maxime insignis est, & tribus oppidis contiguis, Casimiria, Cleparia, & Stradomio frequentissima efficitur. Casimiria Stradomio & interlabente Vistula, qui receptis amplius xıiii magnis fluminibus apud Gedanum urbem Borealis oræ nobilissimam & emporium illis locis celeberrimum in mare exoneratur, à Cracovia separatur; amplissimo ponte interjecto, facultatem ultro citroq; commeandi præstante. Casimiriæ con-

conjunctus est Hebræorum vicus, quem illi olim promiscuè cum Christianis habitabant postea seperatim, ut se à plebis injuriis asserrent, locum hunc multis magnis & elegantibus ædificiis exstructis occuparunt. præterea Cracoviæ gymnasium est & schola ab Vladislao I Iagellone instituta, in qua mathematicarum artium, philosophiæ, theologiæ, ac juris studia florent ac docentur. Altera Poloniæ urbs est Posnania, quam Varta celebris fluvius alluit, post Cracoviam & superbarum ædium splendore ac magnificentia mercatorum atque opificum omnis generis numero, & omnium rerum, non solum ad usum, sed etiam ad luxum necessariarum copia ceteras antecellens, episcopali & ipsa dignitate insignis. Secundum has duas primarias Vladislavia sive Cuiavia numeratur, quanquam nec ædificiis, neque opibus cum utraque comparanda, cujus episcopo ampliſſima diœcesis subest, nempe tota Pomerania & Gedanum ipsum, de quo modo diximus. Sunt in ea provincia præter ea aliæ urbes & oppida, quibus & ab illis cognominatis regionibus Palatini, quos lingua patria Vaivodas appellant, quasi militiæ duces dixeris, præficiuntur, iique sunt, qui

qui amplioribus provinciis præsunt. nam Castellani angustiorum regionum sunt præfecti. Lithuania post Poloniam sequitur, amplissima sed vasta provincia. campestris pabuli ferax, nemorosa, & pluribus æstate locis, postquam nives colliquatæ sunt, palustris. fluvios nobiliores habet Narvam, Chrononem & Beresinam, copia piscium maxime abundanteis; præterea Vilnam & Veliam, qui ad Vilnam de alterius nomine dictam urbem totius provinciæ metropolim confluunt. vitibus regio propter cœli rigorem, ut & Polonia, caret, sed populares birra atque cerevisia ex aqua, tritico, vel hordeo & lupulo cocta, item medone ex aqua, melle, lupuloque confecto utuntur. martarum, castorum, harmelinorum, aspreolorum, nigrarum & albarum vulpium, luporum, pantherarum, ursorum pelles Lithuani in omnem Europam transmittunt; Hercinia silva bonam provinciæ partem occupante. in qua præter alia animalia visuntur & jubati bisontes taurorum specie cornibus quandoque sic diductis, ut treis proceræ staturæ viros eorum intervallum capiat. alces item cervina effigie, colore tamen ad albedinem inclinante, cornibus nonnihil differentibus pro-

producit, quæ velociſſime currunt, ſed inſtar equi gradarii. pellibus biſontis & aliis præparatis in bello utuntur milites. carnes etiam inter delicata obſonia numerant, & alcinæ quidem ungulæ, ſi ſtatis temporibus abſcindantur, præſentiſſimum adverſus comitialem morbum remedium credunt. A Libone quodam Roma exule fabulantur nomen provinciæ inditum, quaſi Liboniam dicas, quæ poſtea primis mutatis literis Lithuania appellata ſit. & argumento eam fabulam firmant, quod multas Latinas voces eorum lingua admiſtas habeat. Nobilitas in ea magna, & primariæ dignitatis viri: in quibus dux Slucenſis, qui incredibili privatarum opum apparatu vel aliquibus Germaniæ & Italiæ Principibus exæquari poteſt: item Olicæ duces ex illuſtriſſima Radevilliorum familia, ex qua Sigiſmundus Auguſtus Barbaram lectiſſimam in uxorem duxit Nicolai ſororem, cujus induſtria & virtute juris Polonici Livonia facta eſt, ſicuti ſuo loco diximus. magna & clariſſimæ Chodkieviciorum comitum gentis inter Lithuanos & aliorum dignitas eſt. Vltimi ſeptentrionalium ad illas partes Chriſtianis ſacris initiati ſunt circa annum CIↃ CCC XXCVII, epiſcopo Vilnæ ab

ab Vladislao Iagellone tunc instituto, cujus successores Græcorum ritibus addicti diu Patriarchani Constantinopolitanum, ut & Roxolani, solum agnoscētes, Romano Pontifici obtemperare noluerunt. Prope Vilnam Tatari gens Scythica supra Vacam amnem agros colunt, Mahumetanæ superstitioni addicti, quos Vitoldus anno S. CIↃ CCCXCVI ex media Scythia abductos cum uxoribus & liberis in media Lithuania collocavit. ii suis legibus vivunt, & ex æquo cum Lithuanis magni Principis imperium agnoscunt, eorumque opera Rex in bello uti consuevit. cum cæteris Tataris continuum magis quam infestum bellum gerunt Poloni, quippe in Podoliam & Russiam usque fere excurrentibus. & hoc quidem anno in feriis Paschalibus CIↃ IↃCCC ex iis, Baca & Sicoza ducibus, ad Baram usque arcem progressi sunt, vicisque aliquot & prædiis circumjacentibus succensis, dum onusti Præda revertuntur, à familia Buczacii Præfecti Camienecensis inopinata eruptione circumventi sunt ac trucidati, spoliis receptis. Lithuaniæ Principes magni Ducis titulum usurpabant, non ab imperatoribus concessum, sed ut Moscorum Principes plurium Ducum

ditionibus in unum coaleſcentibus hanc prærogativam ſibi privata auctoritate ſumpſerunt, ita & Lithuanos duces feciſſe vero ſimile ſit. Cæterum inter magnos Lithuaniæ duces præſtantiſſimus fuit Iagello à Gedimino genus trahens, Olgirdi F., qui abrogatis gentilium ſuperſtitionibus primus Chriſtianorum ſacris initiatus eſt, Vladiſlai nomine accepto, & Reginam Heduvigen Ludovici Hungariæ & Poloniæ Regis filiam, quam Poloni regio diademate ornaverunt, uxorem duxit, & dotale regnum cum uxore accepit anno S. CIↃ CCC XXCVI. atque ut parem Polonis omnibus tam præclari beneficii referret gratiam, poſt conſummatum cum Regina conjugium, Lithuaniam omnem cum Samogitia, & ea Roxolaniæ parte, quæ in ditione ejus erat, Poloniæ regno jure ſempiterno adjunxit, & regibus Polonis obnoxiam fecit. ab eo ſtirps regum Poloniæ propagata eſt, quæ in Sigiſmundum Auguſtum anno ſuperiore defunctum deſiit. Lithuaniæ Roxolania regio ſubeſt. quod nomen tamen latius patet, & ut nomen ipſum præfert, diſſèminatam gentem ſignificans, quicquid terrarum eſt inter mare Balthicum & Livoniam, Succiam, Oceanum glacialem,

lem, Volgam, qui Rha hodie appellatur, Mæotim paludem, Pontum Euxinum, montes Sarmaticos, Poloniam, Lithuaniam, & Samogitiam, complectitur, in duasque regiones dividitur. quarum altera Carpathios montes non longe à Cracovia attingit, & secundum Tyram ad Valachorum fineis, atque ex altera parte Borysthenem & pontum Euxinum porrigitur: tum ad utramque Axiaci fluminis ripam vergit, & à Tanai Europæ & Asiæ limite ad Astracanum nobile emporium in citeriore Volgæ ripa ad ejus fere ostia, ubi à Medis, Persis, Armeniis, Scythis, & Moscis nundinæ celebrantur, per vasta terrarum spatia extenditur: inde Volga non magno interjecto spatio in LXX ramos scinditur, plurimis insulis factis; totidemque per ostia navigabilia in mare Hyrcanum sive Caspium evolvitur. & hæc quidem Roxolania, quæ ultra Borysthenem ad Persarum usque fineis extenditur, magno Moscoviæ duci paret: hæc, quam Regiam vocamus, Leopolienſi, Lublinenſi, Belsenſi, nec non Podoliæ, Voliniæ, Kioviæ, Circassiæ & Podlachiæ regionibus comprehenditur. eodem jure, quo Lithuania, atque adeo cum Lithuania in regni

Polonici ditionem conceſſit, ſicuti & Samogitia, quæ Prutenis & Livonis intermedia cum Lithuania contigua eſt, ferax frumenti & leguminum, ſilvis & nemoribus amœniſſimis exornata, ſed nulla celebri urbe aut illuſtri oppido inſignis. Maſovia autem doctiſſimorum & fortiſſimorum virorum fecundiſſima, cum antea communi totius Poloniæ nomine cenſeretur, tunc primum peculiarem adepta eſt appellationem, cum Maſlaus ſive Maſos Mieciſlai Polonorum Regis pocillator, circa annum Chriſti CIↃ XXXIV, ardente bellis civilibus regno, mortuo Rege, provinciæ dominationem invaſit, eamque de ſuo nomine Maſoviam vocavit. verum à Caſimiro I deinceps una cum Prutenicis auxiliaribus victus & tandem etiam ſupplicio affectus vitam cum Principatu amiſit. nomen tamen ſemel regioni inditum ab eo tempore manſit, quamvis provincia ad ampliſſimi regni corpus reverſa. Viſtula, Narva, & Bugo irrigatur, & uros, quos & turos patria lingua vocant, boum ſilveſtrium genus nigrum, ſola producit. Metropolis ejus eſt Varſavia ad Viſtulam, cui ligneo ingenti ponte conjungitur, ubi ob loci opportunitatem comitia regni celebrantur. ſecundum

dum eam Ploſcovia dignitate præcipua eſt. utraque epiſcopalis civitas. Pruſſia ſive Boruſſia,& Livonia ſuperſunt ampliſſimæ provinciæ regni Polonici beneficiariæ, de quibus cum ſuperioribus libris, qua ratione in ditionem Polonicam conceſſerunt, abunde dixerimus, non eſt quod earundem rerum repetitione lectori moleſti ſimus. Initio apud Polonos ſumma poteſtas penes unum fuit, iſque Lechus memoratur, de quo diximus. quo ſublato Principis unius imperium pertæſa gens, XII ex omni Procerum numero ſibi Duces ſeu Palatinos creavit, quibus & ſummam univerſæ reipubl. commiſit adminiſtrationem. ſed rurſus ad unum delata poteſtas eſt, qui Cracus fuit, Cracoviæ conditor, circa annum Chriſti 1000. cujus ſtirpe extincta Palatini rurſus remp. geſſerunt, donec Primiſlaus, homo plebeius, ſed aſſluto ingenio & virtute ſupra nataleis, cum feliciter rem adverſus Hungaros geſſiſſet, anno LX ſeculi inſequentis omnium ſuffragiis Princeps creatus eſt. quem alii atque alii longa temporum ſerie Principes ſecuti ſunt uſque ad Boleſlaum I, qui ab Othone III Cæſare, repudiato Ducis nomine, quo majores ſui contenti vixerant, in civitate Gneſnenſi Rex ſocius

& amicus Romani imperii appellatus est, anno Christi CIↃ I. quod cum successores diu servassent, eo tandem Boleslaus II post patratam Stanislai episcopi necem privatus est, quod tamen seculis aliquot deinceps Primislaus resumpsit, ex nobilitatis consilio à Iacobo archiepiscopo Gnesnensi Regio diademate insignitus, anno CIↃ CCXCV. Ab eo regium nomen mansit & dignitas regia, sed cum moderato potentiæ temperamento. nam quamvis Princeps supremam potestatem habeat, maxima tamen auctoritas remanet penes regni Senatum, qui ex nobilitate constat, plebe ab universa reip. procuratione omnino summota. ita ut optimatum veluti auctoritas regio imperio, regia vicissim potestas senatus & equestrium virorum libertate temperetur: sic fere ut amplissimum illud imperium regio splendore refulgeat, & regia in eo potestas, quæ plerunque ad libidinem & insaniam vergens, cum cuncta licent, omnium scelerum & injustitiæ seminarium est, sapientissimis senatorum & nobilitatis animadversionibus intra æquitatis terminos contineatur. itaque cum apud alios quicquid Regibus placuit legis habeat vigorem, heic non modo nullam sine Senatus

natus consilio & nobilitatis assensu fert legem, sed & legibus regni ipse obtemperare jubetur. incredibilis tamen est Regum in Polonia majestas, ac subditorum erga eum cultus, cum ex præscripto Legum regnare judicatur. quod enim præcipuum est, summa est juris dicendi penes eos potestas: & quanquam nihil in quemvis sine publici judicii auctoritate statuant acerbius, condonandi tamen multas, & ab legibus patrata nece gratiam faciendi jus habent. possunt & ad repentinos reip. motus urgente periculo universam nobilitatem signo dato ad arma vocare, & irruentibus hostibus sub vexillis opponere, mercenarium militem conscribere, creare militiæ magistros, exercitum exauctorare, & in militarium sanctionum violatores animadvertere. sed potissima eorum in creandis magistratibus & honoribus ac dignitatibus in eos, quos dignos censuerint, conferendis facultas spectatur. nam archiepiscopos, episcopos, cœnobiarchas, ecclesiarum primicerios dicunt: Palatinos, Castellanos, Marescalcos, Cancellarios, Thesaurarios, qui sunt regni senatores, ex arbitrio suo faciunt. gubernatores, & quos capitaneos vocant, cæterosque regionum judices ac

magiſtratus in ſingulis præficiunt provinciis. ſecretarios, ſupplicum libellorum magiſtros, ac reliquam curialium miniſtrorum turbam creant. plebeios homines propter egregia bello & pace erga remp. merita jure nobilitatis ornant. caſtella, pagos, vicoſque regaleis viris de ſe ac regno bene meritis utendos concedunt. proſcriptorum, & ſine legitimis hæredibus decedentium agros nobilibus viris in perpetuum donant. Omnes demum legationes, leges, literæ, diplomata, privilegia, & univerſa fœderum, induciarum & bellorum negotia regio nomine conficiuntur, ac regiis ſigillis firmantur, ita tamen ut in iis maximam auctoritatem tota regni univerſitas habeat. Ad hæc accedunt opes non mediocres. nam ampliſſimum regum eſt toto regno patrimonium, portoria ex mercatura complura. magna quoque pecuniæ vis ex fodinis ſalis è profundiſſimis terræ venis raro naturæ beneficio tanquam è ſaxo eruti quotannis in ærarium infertur. quales ſunt apud Bochnam, & Veliſcam in Satrapia Cracovienſi, apud Haliciam, Colomeiam, Salum, & aliis pluribus Roxolaniæ locis. præterea in deſertis Podoliæ ad Boryſthenem locis lacus eſt, cujus aqua ſereno & ardente

ardente sole in solidum salem concrescit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo tanquam in glacie versentur, sectumque in frusta arbitratu suo avehant. sed vilitas annonæ, & nobilitatis immunitates, ac sacri ordinis inprimis, in causa sunt, ut amplissimi regni, quam vicinorum, census sit tenuior. nam nobilitas universa omnibus soluta vectigalibus, bellica tantummodo munera privatis obire stipendiis tenetur, idque non nisi ad propulsandam hostium vim intra Sarmatici regni fineis. nam si ad inferendum exteris gentibus bellum extra Poloniam proficisci jubeantur, singulis terr is mensibus quinos aureos numos stipendium in hastam accipiunt. ita sacro ordine & nobilitate ab omni onere immuni, coloni equestrium hominum senos in singula jugera circiter solidos agnoscendæ regiæ potestati pendunt. regia item plebs moderatum vectigal exsolvit. interdum regibus ex amplissimi ordinis sententia licet universis regni ordinibus tributum imperare in communeis & publicos regni usus. Tam exiguo ærario innumerabilis, & qui cæterorum Christiani orbis Principum opes superat, equitatus ex milite voluntario apud eos conficitur.

nam Rex ex solis nobilibus, qui privatis sumptibus regno militare astricti sunt, centum quinquaginta millia gravioris & levioris armaturæ militum cogere, & in aciem, si necessitas ferat, educere potest. Secundum Regem maxima est & augustissima Senatus auctoritas, ad quem admittuntur Gnesnensis & Leopoliensis archiepiscopi, & VII episcopi, quo in numero Borussiæ episcopi non censentur. Post eos ordine veniunt Palatini numero XV, ut penes quos olim sublatis regibus summa reip. administratio bis fuerit. Et ultimi Castellani LXV, inter quos Cracovienſis Palatinus veteri prærogativa Palatinos omneis & dignitate & in dicenda sententia anteit. Sunt & alii, quos regni officialeis vocant, puta Marescalli II Poloniæ & Lithuaniæ, cancellarii item II & totidem procancellarii, quorum illi ambarum nationum sigilla majora, hi minora servant: summus secretarius, & II libellorum supplicum magistri, qui subditorum querelas ad Regem deferunt. Ita numerus omnium XCVIII conficit, quorum alii majores, alii minores consiliarii appellantur, quibus & Sigismundus Augustus alios recenter adjecit. Senatores à Rege in consilium vocantur, præ-

sentes

sentes quidem quoties opus est, absentes non nisi justas ob causlàs, ut si comitiorum tempus incidit, aut nuptiarum Principis aut liberorum ejus celebrandarum causlà, aut cum qui socius aut regno obnoxius dux in verba Regis juraturus venit. omnibus eadem est perpetua & constans tuendæ publicæ libertatis & propagandi regni voluntas. & cum deliberant, libere & sæpius acerrime sententias dicunt, Principem imprudentius regnantem objurgant, atque uno consensu & incorrupto judicio sanctissima majorum instituta & universas communis patriæ leges insuperabileis defendunt, quippe ex Præcipua totius regni nobilitate generis & virtutum commendatione delecti & exacto fidei sacramento in Senatum cooptati. iis quoque summus honos à Principe habetur: nam & venientibus ad se caput aperire summa cum oris suavitate & in proximo sedendi potestatem facere Rex consuevit. Alii sunt præter senatores & regni munerum curatores, ut ærarii quæstores, capitanei, quos vocant, qui sunt in minore Polonia XL, in majore XXX, in Massoviæ Principatu XII: vexillifer, pincerna, dapifer, structor. Splendidissimus militiæ totius regni ducis in exer-

exercitu magistratus, penes quem ut Principis vicarium in acie rei summa residet, potissimum excellit. quare hoc tam illustri honoris gradu non nisi primarii donantur senatores. Secundum quem & alii belli duces, quos campestreis vocant, sed longo proximi intervallo, numerantur. Ea autem summa Senatorum, & contra moderata Principis in Polonia potestas ex eo locum habuit, quod qui reipubl. clavum tenet, non naturæ legibus, quemadmodum cæterarum gentium Reges, in paternum & avitum regnum succedit, sed communibus senatorii & equestris ordinis suffragiis publicaque totius nobilitatis acclamatione Rex eligitur. & quanquam superiores Reges continuato fere temporum contextu alter alterum ex eodem genere exceperit, hoc non juri hæreditario, quod sibi vindicare prohibentur, sed virtutibus & innatis nobilitati Poloniæ erga regiam prolem studiis, ascribi debet, quæ natos paternæ virtutis hæredes futuros cum sibi persuaderet, quod in parentibus admirabatur, hoc de filiis eorum sperare facile potuit. ita tamen filii in paternum solium succedebant, ut non hæreditate, sed nobilitatis consensione regnum deferri existimarent, electio-

electione eo consilio prudentissime instituta, ut si qui Reges, quod in summa potestate fere usu venit, aut ab officio deflectere, vel publicam oppugnare libertatem vellent, hac saltem necessitatis lege & liberorum caritate in officio continerentur. sic Piastorum stirps 10, Iagellonum familia c c circiter annorum spatio in Polonia ordine successorio regnavit. A primis regni incunabulis, hoc est, ab anno Christi 101 usque ad Sigismundi Augusti obitum novies interregnum in Polonia fuit. & primum quidem, quanquam obscuris testimoniis numeratur, cum deficiente Lechi sobole, Visimirus seu Cracus ad regnum electione vocatus est. secundum post Craci mortem secutum est, quo tempore x 11 Palatini rempubl. administrarunt. tertium fuit, cum dirempta de Principatu per equorum cursum controversia, Lesconi infimæ sortis juveni sceptrum obvenit. quartum post Popielum II Crusviciæ à muribus devoratum, ut tradunt eorum annales, quando Piastus ille, Crusvicienſis civis & agri cultor, probitate pollens, omnium consentientibus votis Princeps designatus est. quintum post Mieciſlaum II, quando uxor ejus ob regnum perverse administratum à

Polo-

Polonis imperium femineum exosis, Casimiro etiam hærede innocuo excluso, pulsa est. sextum, cum post Primislaum ab Otthone Lango & Brandeburgicis occisum Venceslao Boëmiæ regi summa delata est. septimum post Casimiri Vladislai F. mortem, cum Ludovicus Hungariæ Rex Polonorum suffragiis ad regnum vocatus fuit. octavum denique, quando post Ludovici mortem Iagello Lithuanus regni gubernacula suscepit, cujus progenie in Sigismundo Augusto deficiente res postremo ad interregnum anno superiore rediit.

IV.

DE VALACHIA, EX Thuani Historiarum lib. LVIII.

IBrans Transsilvaniam Valachia, ac proinde *Transalpina* dicta, ortum versus & septentrionem excurrit. Cujus regia hodie est *Tergovista* sive *Tarnovisa*, à Flacco quodam prætore Romano, ut indigenæ volunt, ita appellata; fidemque opinioni vulgari adstruunt, quod multis ex lingua Romana detortis vocibus usque adhuc in ea regione utuntur.

tur. Hujus limites sunt ab occasu Aluta : à septentrione & ortu Hierasus; qui, hodie Prustus, curvato flexu in Danubium influens, insulam faucibus suis efficit; ultra quam porrigitur septentrionem versus Moldavia LXIV milliarium longitudine, & ipsa antiquæ Daciæ pars, in qua Getæ erant, Ovidiani exilii sedes; quam Tyras, qui hodie Nester, infra Russiæ Polonicæ & Podoliæ fineis ab ea parte claudit: ab ortu pontus Euxinus : à meridie Hierasus : ab occasu Valachia ipsa. Mediam intersecat Moldava, è Transilvaniæ montibus paullo infra Hierasi fontes ortus amnis; qui provinciæ dat nomen; & Soczaviam, quæ est Despotarum sedes, præterfluit; & inde rapido cursu Hoinam, Dobenisam, Argiamque parvos, sed perenneis amneis, secum trahens, in Alutam effunditur; qui postea Danubio juxta Nicopolim excipitur. Hæ provinciæ, quæ Christiana sacra, sed secundum Græcorum ritus, colunt, olim Hungarici imperii beneficiariæ, atque adeo tributariæ erant. nunc juris Turcici sunt; postquam Mahumetes, qui Byzantium ipsum Christianorum in oriente Imperatorum sedem in potestatem redegerat, Casimiro Hungariæ & Poloniæ

Rege

Rege bello Marianorum equitum occupato, neque Petro tunc utriusque Valachiæ Despotæ laboranti suppetias ferente, eas subegit anno CIↃ CCCCLVI tributo etiam II CIↃ aureorum annuo tantum tunc impositio. postea, Turcicis imperatoribus viciſſim Asiatico ac Persico bello occupatis, rursus Valachi modo Hungaris, modo Polonis paruere. sed lacerato ac pene profligato Hungariæ regno, & icto cum Polonis fœdere, Turcici imperatores eas provincias, atque adeo Transsilvaniam, tributarias fecere; impositis pro libidine seu Palatinis seu Vaivodis: sic Principes vocant; qui, ut sunt ad omnem offensionis aut gratiæ auram mobilia horum populorum ingenia & infida, multoties etiam mutavere.

V.

DE LITVANÆ GENTIS Origine & Moribus, ex Alexand. Guagnini Sauromatia Europæa.

PTolomæus ille universi orbis geographus curiosissimus, his in regionibus, quæ hodie à Lituanis coluntur, & quæ eorum

eorum ditioni, utpote Russia, Podolia, Volhinia, Podlassia Samogitiaque, subsunt, hos populos colonias suas (quorum hodie ne vestigium quidem appareret) antiquitus habuisse recenset, Galindos, Bodinos, Geninos, Sudinos, Cariones, Amaxobios, Stabanos, Sturnos, Nascios, Asurbios, VVibiones, Ombrones, inter Lublinam & Brestiam, Sargatiosque. Quos omnes ex Cimbris, Gotisque & Sarmatis, ortum sumpsisse, idem Ptolomæus asserit. Sarmatorum autem deductio cum latius à nobis descripta pateat, Cimbrorum nomen & successiones mihi explanandæ videntur. Cimbros itaque à Gomero nepote Nohæ ex maximo natu filio Iapheto ortos esse, nomenque ab eo per tot secula paululum immutatum trahere, consentiens omnium historicorum opinio est. Hæc posteritas Iapheti, cum majorem orbis terrarum partem in Europa Asiaque minori occupaverit, quod ipsi cum etymon nominis dilationem significantis, tum fausta Nohæ parentis imprecatio portendebant: pars eorum à Gomero orti, ad Bosphorum Cimmerium Mæotidis paludibus proximum, (qui de illis Cimmerius est appellatus,) ultra fontes Tanais fluvii, ubi in ducatu Rhesanensi

Moſchoviæ Principi ſubjecto oritur, ſedes ſuas habuerunt. Poſtea ſucceſſu temporis, quod haud difficile illis fuit, per regiones propinquas, Ruſſiam, Lituaniam, Livoniam, & Boruſſiam, nunc Pruſſiam appellatam, & Cimbricam Cherſoneſum, ubi Svveci, Dani, Golandi, progreſſi, toto eo litore ſe paſſim diffundentes late dominati ſunt, & caſtrato paululum nomine, literaque interjecta, Cimbri nuncupati. Quando vero & qua occaſione hæc migratio contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id conſtare poſſit, ignotum eſt. Cæterum, fuerunt ſemper Cimbri gens bellicoſa, ſtrenua, manu prompta; id enim res ab ipſis fortiſſime audaciſſimeque geſtæ teſtantur. His namque coloniis ſeptentrionalibus relictis in numero trecentorum millium, per Germanorum regiones in Helvetiam Galliamque inprimis penetrarunt. Deinde Hiſpanias populabundi vaſtaverunt. Inde annum circiter centeſimum decimum ante natum Chriſtum in Italiam excurrerunt, quam vaſtabundi paſſim deprædarunt, Romanorumque Conſulem Papyrium Carbonem cum univerſo exercitu fuderunt. Poſtea ab eiſdem M. Iunius

Sylva-

Sylvanus, & ipſe Conſul, contracta infœliciter pugna ſuperatur. Aurelius deinde Scaurus Conſulis legatus amiſſis copiis Romanis, in manus eorum vivus perveniens, à Bolo Rege Cimbrorum occiditur. Id, Tacito affirmante, actum eſt anno trecenteſimo quadrageſimo poſt urbem conditam. Tandem Romani majoribus copiis collectis in aditu Alpium contra Cimbros exercitum opponunt, fuſi tamen, & ad internecionem proſtrati. Vbi C. Manlius in pugna interfectus occubuit. Octuaginta vero millia Romanorum militum cæſa. Q. Servilius Cœpio, Imperator exercitus, ex conflictu funeſto vix cum denis elapſus, Romam tantæ cladis nuncius perveniens, bonis omnibus publicatis, ex decreto Senatus, quod temeritate ſua exercitum perdiderit, jugulatur. Ajunt, Romanos uno in prælio majori clade & detrimento nunquam affectos eſſe; quamobrem ſuſpenſis metu animis, de exitu imperii ſui magnopere ſolliciti, præſentique rerum ſuarum periculo vehementer conturbati ſunt, cum hoſtes exitium Vrbi minitantes propediem adventare nunciarentur. Cajum Marium ex Libya, ubi Iugurtham devicerat, ducem bellicoſiſſimum & fortunatum voca-

verunt; duobusque annis ab illa clade Romanorum elapsis, Marius Cimbrorum & Teutonum ad aquas Sextias cruento prælio ducenta millia fudit; tantaque fertur cæsorum multitudo, ut Massilienses, congestis defunctorum ossibus, vineas eisdem obsepserint, sanguineque humano agri, quasi stercore multo pinguescentes, uberrimi feracissimique redditi sint. Itaque Cimbri attenuati numero & viribus, sed animo minime fracti, in unum conglobati, Q. Catuli Proconsulis exercitum in fugam verterunt, ad fluviumque Atesin castrametati sunt. Quo Marius summa celeritate advolans, conjunctis copiis suis cum exercitu Catuli, inito prælio XXIX Iulii, centum quadraginta millia Cimbrorum occidit. Qua clade ad extrema redacti Italia egressi, patrias oras, utpote Daniam, Prussiam, Sueciam, Livoniam, Lituaniamque petierunt; ex quibus illi qui Lituaniam occupaverant, Gepidæ nuncupati fuere. Hac vero in regione, ubi Samogitia, Æneas Sylvius Massagetas, gentem Plinio celebrem, consedisse testatur; Lituanorum vero gentem, qui antiquitus Gepidi vocabantur, ex Gotis oriundam. Erasmus vero Stella pulchris rationibus affirmat, cum

Duce

Duce Litalano, sive Litvvone Vedenuti Prussiæ regis filio, anno Domini 573, in has regiones vicinas, patris imperio, quas olim Alani incolebant, venisse, Lituaniæque nomen à sui denominatione eisdem indidisse. Samogitiam vero à fratre ejusdem Litvvonis Saimone Principe appellatam, idem Erasmus Stella in Prussica historia testatur, quæ tunc temporis longe in Prussiam & Livoniam usque extendebatur: Similiter Lotialos, sive Lotvvonos, qui nunc Livones post Germanorum ingressum Latinis dicuntur, ab eodem Litvvone cum Litvvania pariter nomen traxisse. Hæ autem gentes, utpote Pruteni, Polovvci, Samogitæ, Gepidæ, Lituani, Livones, Curlandi, Iatvvingi sive Iazyges & Iaczvvingi appellati, ut unum idioma, ita eosdem mores, consuetudines, legesque & bellorum expeditiones in Christianos, concordi Marte semper habebant, nisi singulæ singulis Principibus finibusque certis dirimebantur. Iaczvvingi autem fuerunt populi crudelissimi, qui in finibus Lituaniæ, juxta Masoviam, ubi hodie Podlassia, colonias suas habebant, nec in bello referebant pedem, quin vincerent aut vincerentur: ideo bellis assiduis interierunt; reliqui

eorum in Lituanos, Ruſſos & Maſovitas, ob vicinitatem, abierunt. Opinantur alii, Lituanos à lituo, quod cornu venatorium ſignificat, dictos eſſe; quorum opinio, ut anilis & ſtulta, jure ab omnibus irridetur. Matthias autem Miechovienſis & Dlugoſſius, Polonicæ hiſtoriæ indagatores, ac annales Rutenorum teſtantur, Italos, Duce Palæmone, vel ob tyrannidem Neronis, vel promeritum exilium, aut ab Attila Hunnorum rege crudeliſſimas patriæ vaſtationes fugientes, has regiones, longa navigatione ſuperata, ex ſinu maris Balthici, quod Pruſſiam, Samogitiam, Livoniamque alluit, per Nemnam fluvium, Crononem Ptolomæo dictum, claſſe ingreſſos fuiſſe; quod & ipſa gens Lituanica ſtrenue aſſerit. quamplures enim dictiones Latinæ & Italicæ idiomati eorum intermixtæ habentur. Ajuntque, hunc Palæmonem (quem ipſum nomen, Latinum Italumque eſſe prodit) cum certa comitiva ex nobilibus propinquitate junctis collecta, quorum præcipuos, Vrſinos, Columnas, Iulianos, Cæſarianos, Gaſtaldos recenſent, Lituaniæ nobilibus familiis & ſtemmatibus principia dediſſe; vulgum vero Lituanorum, utpote colonos & agreſtes, ex Gotis natos aſſe-

asserunt; in hancque sententiam plurimi Polonicæ & Germanicæ ac Russorum historiæ scriptores astipulantur; quorum judicio & auctoritati nos quoque acquiescentes, cum eisdem sentire volumus.

Hic itaque Palæmon ob innatam industriam à gente barbara Princeps salutatus, eam nomine patriæ suæ Italiæ (præposito articulo Italis in fœminini generis nominibus efferendis consueto) *la Italia* appellasse creditur, quæ postea longo temporis successu, Italicis moribus idiomateque in barbariem populi commutatis, Lituania dicta est. Quidam etiam eosdem Italos à littore maris Balthici, quod Prussiam, Livoniam, Lituaniæ ac Samogitiæ extrema alluit, eo quod ibi prius consederint, Lituaniam connominasse putant. Succedente postea Palæmoni quodam ex eadem gente Principe, Itali recens Latinorum nomen non modo deposuerunt, sed ignotam quoque & peregrinam eorum incolarum linguam, apud quos Principatum arripuerant, addiscentes in suam cooptarunt, vivendique normam & modum cum eisdem barbaris susceperunt. Cæterum, hæc gens Lituana longo tempore à sui imperii primordiis obscura

fuit, Rutenorumque jugo subjecta, ut Princeps Kiovienſis, Ruſſiæ quondam Monarcha, ab eis perizomata ſubera-que, ob egeſtatem & ſoli ſterilitatem, in ſignum tantummodo ſubjectionis exigeret: Donec Mendolphus ſive Mendog, & VVitenen, Gediminuſque, duces illuſtres heroica magnanimitate illa innata, dudum peritia rei militaris oppreſſa excitata, rebellionem contra Rutenos ab anteceſſoribus ſuis inceptam continuantes, unus poſt alium in Lituaniæ imperio ſuccedentes, Ruſſiæ Principibus partim ſtrenuo Marte, partim aſtu frequentius aggreſſis, & quaſi debellatis, ſenſim adeo viribus creverunt, ut jugo Rutenis omnibus injecto, etiam ad tributa ſibi pendenda eos compellerent, quæ pluribus ab annis Rutenis ipſi pendebant, ac pro perizomatibus & ſubere aurum argentumque exegere.

VI. QVÆ-

VI.

QVÆDAM AD LITVAniam pertinentia, ex Fragmentis Michalonis Lituani.

NOs Lituani ex Italico sanguine oriundi sumus. Quod ita esse liquet ex sermone nostro semilatino, & ex ritibus Romanorum vetustis, qui non ita pridem desiere apud nos, videlicet ex crematis humanis cadaveribus, auguriis, auspiciis, aliisque superstitionibus, adhuc in quibusdam locis durantibus; maxime cultu Æsculapii, qui sub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigraverat, serpentis specie colitur, & in veneratione habetur. coluntur & sacri Penates, mares, lares, lemures, montes, specus, lacus, luci. Sed nec admodum diu sacer ille perpetuusque, qui cremandis victimis Romanorum Hebræorumque more fovebatur, extinctus est per baptismatis undam ugnis, id est, ignis. Etenim & ignis, & unda, aër, sol, mensis, dies, noctis, ros, aurora, deus, vir, devir, id est, levir, nepotis, neptis, tu, tuus, meus, suus, levis, tenuis, vivus, juvenis, vetustus, senis, oculus, auris, nasus, dentes, gentes, sta,

ſede, verte, inverte, perverte, aratum, occatum, ſatum, ſemen, lens, linum, canapum, avena, pecus, ovis, anguis, anſa, corbis, axis, rota, jugum, pondus, culeus, callis, cur, nunc, tractus, intractus, pertractus, extractus, merctus, immerctus, ſutus, inſutus, verſus, inverſus, perverſus, primus, unus, duo, tres, quatuor, quinque, ſex, ſeptem, & pleraque alia, idem ſignificant Lituano ſermone quod & Latino. Devenerant vero in hæc loca majores noſtri, milites & cives Romani, miſſi olim in colonias, ad arcendum à ſuis finibus gentes Scythicas, ſeu, ut certior fert opinio, ſub C. Iulio Cæſare appulſi, Oceani adverſis procellis; nempe cum is Cæſar, ut ſcribit Luc. Florus, victis Germanis & in Gallia cæſis, Rhenum proxima parte Germaniæ domita ſuperans, ac deinde Oceano in Britanniam disjecta tempeſtatibus claſſe, parum proſpere navigaret. delatæ enim naves majorum noſtrorum ad litus, ubi nunc eſt arx Samogitiæ Ploteli, creduntur egreſſi in terram. Quin & noſtro tempore pervenerunt naves quædam tranſmarinorum in illud idem litus. Vbi noſtri progenitores laborum & periculorum

rum maris pertæsi, & captivis tam viris quam fœminis onusti, cœpere in tabernaculis ad focos, more militari, adhuc in Samogitia durante, vitam degere. unde ulterius progressi, subegerunt vicinos populos Iaczuingos, deinde Roxolanos seu Ruthenos, quibus tum ut Moscis dominabantur Tartari Zavolhenses: & singulis Ruthenorum arcibus præsidebant ii, qui appellabantur Baskaki; è quibus exacti sunt à parentibus nostris Italis, qui postea Litali, deinde Lituani appellati sunt. Tum innata fortitudine, populis Ruthenicis, regionibus arcibusque è Tartarica atque Baskakorum servitute ereptis, ditionem suam à mari Samogitico, quod Baltheum dicitur, ad Pontum Euxinum, ubi ostia Borysthenis, & ad fines Valachiæ, alterius Romanorum coloniæ, & terras Voliniæ, Podoliæ, Kioviæ, Sievvier, atque campestres regiones, usque ad terminos Tauricæ ac Tovvani trajectum Borysthenis omnia occupando, & illinc aquilonem versus ad ultimam & proximam metropoli Moscoviæ arcem Mozaisco, ipsa quidem excluſa, sed VViazmam, Dorohobusz, Biela, Toropetz, Luki, Pskovv, Novihorod, omnibusque citerioribus arcibus & provinciis

vinciis inclusis, protulerunt. Postmodum amplificata sic virtute militari ditione sua, diadema quoque cum nomine regio obtinuerant Principi suo Mindavvgo, sacri baptismatis charactere insignito. Sed extincto illo rege, etiam nomen regium atque Christianum interierat, donec rursum vicina nobis & Christiana gens Polona, ad sacrum baptisma & regale fastigium anno Christi millesimo trecentesimo octuagesimo sexto invitaret feliciter hic dominantem proavum Sacræ Majestatis vestræ, divum VVladislavum, Lituanice Iagelonem nuncupatum, quo virtus duarum gentium confinium consociata fortior foret in reprimendo communi Christiani nominis hoste.

Iusticia quoque præstant nobis Tartari. nam reddunt unicuique statim quod ipsius est. Apud nos vero capit Iudex decimam partem rei judicatæ ab actore innocente. quæ judicis merces appellatur Peresliud. quæ ilico in tribunali solvenda est. Cum autem de minima fundi agitur particula, non decima datur, sed, licet non fuerit tanti pretii res judicata, centum grossi; quorum unus duos cruciatos nummos Germanicos valet, cum dimidia

cruciati

cruciati parte. majoris vero decimam capit ſemper ſummæ bonorum totius, quantacunque deducta fuerit in litem.

Ex injuriarum autem perſonalium & violentiarum utcunque inſimulatarum cauſis, capit à reo ratione multæ tantum quantum adjudicat actori. adjudicat autem propter tanta ſua lucra actori, aperte etiam calumnianti favens, pro offenſione ejus qualicunque, mari ſexagenas groſſorum vicenas, fœminæ quadragenas: pro damnis vero realibus, quicquid calumniator peierans aſſeruerit, centenas & millenas, etiamſi ne unam quidem ſexagenam valere appareat tota ejus ſubſtantia. Et pro homicidio, non juxta legem divinam, ut ſanguis ſanguine vindicetur, ſententia fertur, ſed pecuniaria fit, cum decimis magiſtratus. Quocirca frequentia hic committuntur parricidia. Et licet actor ingenuus in cauſis injuriarum victoria potitus, placetur à reo mollibus verbis: at non judex. is enim ſemper pecunias haurit, ab hoc multitias, ab illo decimarias.

Capit & decimas à pragmaticis ſanctionibus & tranſactionibus. In criminalibus vero cauſis, non decimam

ſed

sed totum capit, quicquid furtivum aut latroni ademtum deprehenditur penes aliquem, qui ejus proventus appellatur Litze. Quando autem res ipsa furtiva penes furem seu evictorem ejus, portanda est ad alium judicem: valorem ejus integrum capit prior judex. ita ut necessum sit apud nos repetenti rem suam surreptam, impendere in magistratus plusquam res ipsa valeat. quapropter multi cernentes sua jumenta furtim abacta, aut vi erepta, non audent litem propterea intentare. Fur etiam in recenti crimine captus, non à magistratu loci illius in quo deliquit aut captus est judicatur, sed per multa viarum discrimina ducitur judicandus ad suum dominum, interdum ad talem in cujus domum furta inferebat. quamobrem secure furta committuntur. At apud vicinos nostros Tartaros & Moscos, jurisdictio in omnes baronum & nobilium subditos, tam in civilibus quam criminalibus causis, non privato cuiquam, sed publico ordinarioque competit magistratui, eidemque sobrio, & simul cum aliis habitanti. nostri autem, & singuli seorsim, & bibentes id agunt, remotis arbitris & testibus, ubi quidvis patrare licet. Capit etiam præses apud nos

præter

præter ſcelus, 12 groſſos à jumento quod quis rapit, & appellans erraticum, trahit illud ad ſtabulum curiæ. Sic & ab homine etiam immerito in carcerem detruſo, totidem exigit groſſos. prætendens, ea ſtipendia jure ſibi, & carceris & ſtabuli ratione deberi. Famulus quoque judicis, executor ſententiæ, capit decimam rei judicatæ partem. quin etiam citra judiciarium ſtrepitum, accipit decimam debiti creditiſeu depoſiti, quantumcunque liquidi, etiamſi minime eat inficias. Et Notarius decimam pene pro litteris diffinitivis, ac pro qualibet opera ſua exigit aliquid: pro ſolo citationis ſigillo ad cauſam unius groſſi, quatuor. & quo carius omnia vendantur, neceſſe eſt citationem geminam, eamque ſigillatam & manu protonotarii ſubſcriptam eſſe: quod interdum antequam fit, notario in aliis occupato, elabitur non citatus reus, ut eorum natura eſt fugere. Capit item alius judicis apparitor VViſz, diem reo dicturus, in cauſa vel minima, ſiquidem Palatini fuerit, groſſos quinquaginta; ſi vicarii ejus, 30; ſi regius, vel ſe eum ſimulat, centum. Capit tantundem alter, id eſt, 100, vel 50, vel minimum 30. iſque Deczki dicitur, qui reum accerſit, & ad cauſam

cauſam cum citatione ducit. item fatelles tantundem rapit, qui à conteſtata lite, ad teſtes ſiſtendum examinandumve, aut ad agrum pratumve ab aliena pecude proculcatum aut depaſtum, ſeu ad aliud minus damnum videndum delegatur. Si pauper tantam pecuniam non habuerit, jumentis ſpoliatur. Iniquum & hoc, quod pauper aliquem è magnatibus citaturus, non invenit tum vel maximo præmio apparitorem. Nec hoc minus iniquum, quod vicinus meus potentior, ejuſdem mecum pagi hæres, alterius ſit fori: nec tam facile, ut ego, citatur: & quod appellationis remedium ſublatum ſit nobis, enormi pœna appoſita, ut eſt in ſtat. Lit. diſt. 6. art. 1. Prohibita etiam contra potentes vadia, quæ tenuibus ſunt arma & quaſi ſcuta ad protegendum. Ad hoc quicunque in teſtimonium nominantur, quibuſcunque in cauſis, præterquam in limitaribus, injurati fidem plene faciunt, ſolo quæſtu falſo teſtificandi viventes. Librum publicum ad referendas in eum venditiones & alia, præter privatas ſchedas, non habemus. Reus, etiamſi manifeſtus fuerit rerum alienarum raptor atque violator, non tamen ante ad judicium accerſitur,

quam

quam post menstruum à citatione spatium. Adhæc dum jumentum, quod 50 vel 100 grossis valeat, mihi eripitur, summa agriculturæ opportunitate, ego raptorem citare in judicium nequeo, donec prius citaturo eum satelliti solvero id integrum quod raptum valet, cum deinceps non solum solutio expensarum me non sequatur, sed nec reum de re ablata in judicium trahere, nisi post menstrua quædam intervalla, liceat. Itaque iniuria affectus aut totum raptori permittit, aut vi vel fraude par refert.

Tametsi vero duo ex optimatum numero Palatini in omni Lituania fungantur iudicum munere, locis non admodum disiuncti inter se; verum hi qui sufficere possunt, ut tam numerosi populi & tantarum provinciarum lites diiudicent? præsertim cum iisdem curæ sit respublica, ut vocentur voivodæ, id est, belli duces. quo fit ut occupati multitudine & publicorum & privatorum negotiorum, diebus festis, nempe cum sunt liberiores à negotiis, de litibus cognoscant. Sed id etiam mali accidit, quod non habeant certis locis tribunalia. Sæpe sunt quinquaginta amplius milliaria quærendi, iustitiæ consequendæ causa, ab

affecto injuria. eunt miseri homines à finibus Samogitiæ & Livoniæ, usque ad terminos Masoviæ & Moscoviæ, persequentes judicem ordinarium. Adhoc habemus quotannis 40 dies, recolendæ dominicæ passioni, jejunio, orationique dicatos. quos litibus attentius prosequendis transigimus. Habent ii Voivodæ suos vicarios, qui itidem, curato bene corpore, pro tribunali sedere inter conviviorum strepitus solent, parum gnari jurisprudentiæ, sed in suo Pereslud emulgendo accurati. at Moscovitæ gloriantur se à nobis leges sumpsisse Vitovvdinas, quas nos jam contemsimus: à Tartaris vero arma, vestes, & rationem bellandi absque curribus, exoticis cibariis & potionibus.

VII.

DE DVCATV SAMOGITIÆ, ex Alexand. Guagnino.

SAmogitia Regio satis ampla, proxima Lituaniæ, à septentrione Livoniæ contermina est; marique Baltheo sive Germanico ac occidente, nonnihil in septentrionem reflectendo, adjacet: Prussiam

siam quoque in vicinia habet. Nullo castro munito insignis est: civitates tamen in ea, cum pagis tam Regiæ quam nobilium, complures sunt. Huic regioni Præfectus, sive Capitaneus supremus, à Rege Poloniæ, magno Duce Lituaniæ, præponitur, neque temere is nisi gravissimas ob causas officio movetur, sed quoad vivit perpetuo manet. Episcopum habet Romanæ obedientiæ. Agrestis turba in humilibus casis, iisque oblongioribus, vitam ducit, in quibus ignis in medio accensus ardet, ad ignem vero paterfamilias cum domesticis serviscque sedet, jumentaque & totam supellectilem domesticam cernit: Solent enim sub eodem quo ipsi habitant tecto, sine ullo interstitio pecora habere. Majores eorundem cornibus animalium, urorum videlicet, pro poculis utuntur. Audaces sunt & strenui homines, & ad bellum prompti, loricis aliisque plurimis armis, præcipue autem cuspide venatorum, utuntur. Equos adeo parvos habent, ut vix credibile sit, ad tantos labores, eos posse sufficere, quibus foris in bello domique in colendis agris utuntur. Terram nō ferro sed ligno proscindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax & non arenosa

sit. Araturi, ligna complura, quibus vomeris loco utuntur, secum portare solent: scilicet, ut uno fracto, aliud atque aliud, ne quid in mora sit, in promptu habeant. Quidam ex provinciæ præfectis quo provinciales graviore labore levaret, multos ferreos vomeres fabricari fecerat: cum autem eo, sequentibusque aliquot annis, segetes quadam cœli intemperie exspectationi agricolarum non responderent, vulgus agrorum suorum sterilitatem ferreo vomeri pertinaciter adscribebat, nec aliud quicquam in causa esse putabat. præfectus eorum vulgi seditionem timens, amoto ferro suo, eos more agros colere permisit.

Provincia hæc nemoribus sylvisque abundat, in quibus horrendæ quandoque visiones fieri dicuntur. Mel nusquam melius nobiliusve, quodque minus ceræ habeat, albumque sit, quam in Samogitia reperitur. Sylvæque illic summas divitias ferunt. stipitibus enim cavatis mella passim promuntur. Sunt etiam nunc illic inter agrestes, idololatræ complures, qui serpentes quosdam, quatuor brevibus, lacertarum instar, pedibus, nigro obesoque corpore, Givojitos patria lingua dictos, tanquam

quam penates domi suæ nutriunt, eosque domo lustrata certis diebus ad appositum cibum prorepentes, cum tota familia, quoad saturati in locum suum revertantur, timore quodam circumstantes venerantur. Quod si adversi illis aliquid acciderit, serpentem deum domesticum male acceptum nec saturatum esse credunt.

Accidit hoc nuper in Lituania sex à Vilna milliaribus in pago quodam juxta civitatem Troki, quod quidam Christianus ab ejusmodi serpentis cultore aliquot alvearia apum emit. quem cum ad verum Christi cultum multo labore adduxisset, utque serpentem quem colebat occidere persuasisset, aliquanto post, cum ad visendas apes suas eo reversus fuisset, hominem facie deformatum, ore aures tenus miserabilem in modum diducto, offendit. tanti mali causam interrogatus, respondit, se quod serpenti deo suo domestico manus nefarias injecisset ad piaculum expiandum hac calamitate puniri, multoque graviora, si ad priores ritus suos non rediret, pati oportere. Est etiam quatuor à Vilna milliaribus Lavariski villa Regia, in qua à multis adhuc serpentes coluntur. Hæc quamvis non in Samogitia sed in Lituania

nia gesta sunt, pro exemplo tamen adduxi.

Agrestis turba in Samogitia sacrificium quoddam solennesque epulas gentili more sub finem mensis Octobris collectis frugibus quotannis celebrant hoc modo. Ad locum convivio epulisque sacris delectum omnes cum uxoribus, liberis & servis conveniunt, mensam fœno supersternunt, desuper panes apponunt, & ex utraque panis parte duo cervisiæ vasa statuunt. Postea adducunt vitulum, porcum & porcam, gallum & gallinam, & cætera domestica jumenta, ex ordine mares & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad sacrificandum hoc modo. In primis augur sive incantator quispiam, verba quædam proferens, animal verberare baculo orditur: deinde omnes qui adsunt jumentum per caput pedesque baculis verberant: postea tergum, ventrem, & cætera membra, concutiunt; dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik deus, (sic enim illum dæmonem agrestis turba appellat,) offerimus, gratiasque tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes & omnibus abundantes conservare dignatus es: nunc vero te rogamus, ut nos quoq; hoc anno præsenti fovere, tueri ab igne, ferro, peste, &

& inimicis quibuslibet, defendere digneris. Postea carnes jumentorum ad sacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoque ferculo, antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram omnesque angulos domus projiciunt, dicentes: Hæc tibi ô Ziemiennik nostra holocausta susci pe & comede benignus. Omnesque tunc temporis lautissime solenniter & opipare epulantur. Hic vero ritus gentilis & in Lituania Russiaque ab agrestibus, quibusdam in locis observatur. Mare quod Samogitiam alluit, Baltheum, à quibusdam Germanicum, ab aliis Prutenicũ dicitur: sinus Balthicus propriè nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Chersonesum, quæ Germanis *Iutland*, Latinis *Iutia* vocatur. Alluit quoque Germaniam; & omnem Pomeraniæ regionem, atque longo tractu Livoniam, Curlandiam, Regionesque quasdam Moschorum Principis, Svvetiam, Phinlandiam, Daniamq; circumluit. Hujus Regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ, titulo utitur. Vexillum album bicorne, stemmate Magni Ducatus Lituaniæ in campo rubeo insignitum, Samogitia in bello gestat. Incolæ Regionis, omnibus fere cum Lituanis, vestiuntur habitu

cinericio, moribus, regione, idiomate, paucula differentia interjecta utuntur. Ideo nunc ad describendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Lituania admodum sylvosa est, prout & Samogitia. paludes lacusque ingentes & amplissimos, in quibusdam locis maris formam referentes, habet. Præterea multos fluvios navigabiles. Quorum alii orientem versus, utpote Bog, (Herodoto Hypanis dictus) Perepetus, Tur, Svvisłocz, & Beresina, in Borysthenem, vulgo *Dnepr* dictum, exonerantur. Borysthenes vero pluribus fluviis haustis in oriente, tandem in meridiem decurrens, in Pontum Euxinum illabitur. Alii vero, Cronon, vulgo *Niemen* dictus, Vilia, Karevv, Bug, in occidentem nonnihil in septentrionem reflectendo decurrunt, in mareque Germanicum juxta Gedanum celeberrimum emporium Prussiæ exonerantur. Dzvvina autem, Ptolomeo Rubon, ex Moschovia ortus, à Riga duobus milliaribus eidem mari commiscetur.

Animalia in Lituania omnis generis parva sunt. Gens misera, maxime in villis & pagis, gravi servitute oppressa. nam ut quisque famulorum caterva stipatus; domum coloni alicujus ingres-

ingressus, impune quidvis facere, res ad vitæ usum necessarias capere, absumere, crudeliter etiam colonum verberare potest. Colonis quavis de causa ad dominos suos absque muneribus aditus non patet, quod si etiam admittantur, ad præfectos & officiales relegantur, qui nisi munera accipiant, nihil boni decernunt; & unumquodque verbum judicis in Lituania aurum est. Coloni quinque dies, aliquando sex, dominis suis laborant. dies vero lunæ privato labori conceditur. atque ut plurimum diebus Dominicis (nulla enim Divorum festa agrestes observant) quodvis opus absolvunt, agriculturam exercent, segetes prataque metunt, triturant, & id genus alia. Hoc vero & in Russia peculiare est. quod si interrogaveris, Quare Dominico die laboras? respondere solent, Nonne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter quaterque pro defendendis regni finibus pendunt. à dominis quoque tributis adventiciis graviter onerantur. Pane atro & vilissimo, siligine una cum spicis commolita, utuntur. Molendina sive pistrina manualia agrestes in pagis trina quinave domi habent, eisque ad commoliendas fruges utuntur;

dumque hæc molendina manibus vertunt, patrio more agreſtem quendam concentum edere ſolent, dicentes, Melior; hocque verbum frequentius ad cantilenæ ſimilitudinem repetunt. Id vero eſt tam viris quam mulieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc in opere habent, cantilenas agreſtes canant. Tubas quoque ligneas oblongas habent, quas inflantes, mirum quendam & diſſonum concentum edunt; aliquandoque unus duas inſimul tubas harmonia quadam reſpondente inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitæ, Livoneſque, veſtitu vili cinericio communiter utuntur: ut cum turmatim vulgum ſtantem in foro conſpexeris, neminem niſi cinericia veſte indutum videas; cothurnoſque ex tiliæ libro, vel ex pellibus jumentorum, una cum ſetis detractis, conficiunt. Currus leves abſque ullo ferri miniſterio conficiunt, & omnia compangunt arboreis gomphis, & ligna coacta vicem ferri complent, rotaſque ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine vel pice nunquam linunt currus, & quando multi inſimul vehuntur, mirus quidam concentus querulorum axium longe auditur. Verſus:

Neque

Neque linunt Ruteni querulos pinguedine currus;
Haud picis auxilium stridulus axis habet.
Auditur veniens longe crepitare colassa:
Sic fragiles currus, Russe, vocare soles.
Nam faciunt habiles uno vectore quadrigas
Invectas Ruteni, quas equus unus agit.
Nec facile invenies ferrato hærentia clavo
Plaustra, facit ligni cuncta ministerium.
Et sine ferri usu pangunt sua plaustra terebris,
Et lignum ligno consolidare solent.

Frumenta omnis generis, primo in calidissima casa fumo exsiccant,& postea in horreo coram extructo excutiunt.

Arandi seminandique modus in Russia alba Moschoviæ confini,& in Magno ducatu Lituaniæ.

INprimis agros hoc modo præparant: Circa festum Divorum Petri & Pauli, in æstate,ad festum usque assumptionis Mariæ, nemora myricesque exscindere solent; quam excisionem arbustorum vulgariter *Lada* appellant. Nam si nemus densum fuerit, stramine superster-

nunt,

nunt, per hyememque sic durare patiuntur. Vere autem postea redeunte, post Paschatis festum, sole torrido aliquot diebus ingruente, illam prostrationem prædictam arbustorum, stramine suppositio superstratoque, succendunt, & in cinerem comburunt. ubi vero terra combureretur, illic nihil fere nasceretur: ideo ligna incombusta congerunt, in struemque composita denuo succendunt. sicque in illa terra combusta & inculta, collectis duntaxat carbonibus, & titionibus superfluis, triticum seminant primo, & supra sementem, uno equo juncto aratro, arant & occant, in Russia videlicet. Lituani enim bobus cornibus aratrum trahentibus arare solent: tantaque ibi fecunditas dictu incredibilis subsequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmares. Eodem modo & hordeum seminatur, metitur, & colligitur, nisi quod crassiora nemora pro hordeo exscinduntur, & pinguiorem terram triticum exigit. In hujusmodi autem agris per annos sex vel octo, fimo stercoreque non superposito, seminare solent.

Quod si arbores nimis altæ & crassæ in ea sylva, ubi seminaturi sint, essent: utpote pinus, fraxini, robora, &

id

id genus aliæ: eas non succidunt; nisi frondes ramosque circumsecant, ne solem agro præripiant. Rusticus vero unus, omnes arbores una semel ascensa circumsecabit non descendendo. instrumentum enim ad id factum, quasi sedile, ad stapedæ similitudinem secundum proportionem hominis sedentis factum, arbori fune longo appendit; sicque sedens, à puero, fune alia ab arbore ad arborem facile transfertur: habetque ad latus alligatum lignum curvum, ad id studio præparatum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quam à vertice ad radicem usque circumsecat, & frondes illas eodem modo supradicto æstate redeunte succendit & seminat.

Siliginem postea seminant hyemalem super hæc culta novalia, tritico vel hordeo collecto: sed duobus vicibus ad siliginem arare coguntur, quam seminare incipiunt circa festum assumptionis Mariæ, XV Augusti. Quod si segnis agricola non absolverit seminationem ad alterum festum nativitatis Mariæ, quatuor hebdomadis, ad sequentem VIII Septembris diem, tunc fructifero proventu consueto frustratur. Hanc seminationem siliginis hyemalem appellant. Vere enim redeunte,

aliam,

aliam, Æstivalem vocatam, seminant.

Est quoque alius seminandi mos nuper adinventus, in prædicta prostratione succisioneque nemorum superius descriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam siliginis intermiscere solent, quam commixtionem vere instante, tempore consueto seminant. eadem æstate hordeum solummodo demetunt. siliginem vero subter hordeum ad modum graminis paulatim densissime crescentem per hyemem durare sinunt: quæ sequente æstate adeo fœcundissime densissimeque excrescit, ut equo vix eam densitatem penetrare possis; & ex uno grano triginta plurésve spicæ pullulare in tantam altitudinem solent, ut vir equo insidens, vix ex ea appareat. Omnes vero agros Ruteni uno equo juncto aratro proscindere solent. terra enim per se nimis facilis est.

Hic autem ordo in seminandis frumentariis, in tota fere Sarmatia observatur. Primo post festum Paschæ triticum seminant. postea siliginem æstivalem dictam: ab æstivali seminatione vulgariter Iarzycza appellatur, ad differentiam hyemalis siliginis, quæ, ut diximus, pro festo assumptionis Mariæ seminatur ad hyemem futuram: unde vulga-

vulgariter Ozimina dicitur. Ex hac si æstate seminaretur, nihil prorsus nasceretur,& è contra si æstivalis ad hyemem pro hyemali seminaretur,(quamvis sibi grano similes essent,& ejusdem quasi naturæ viderentur) nulli usui esset, sed in gramen inutile verteretur.

Hanc itaque æstivalem circa festum Paschæ seminant. Secundum agri possibilitatem præparationemque, Poloni, Lituani & Ruteni nigri,cum Masovitis & Prutenis, propter cœli solisque beneficium,& regiones temperatiores, priori seminatione longe antecedunt Rutenos albos & Moschovitas in Septentrionem degentes, qui ob intemperiem aëris posterius his omnibus seminare coguntur. attamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum est, quod siliginem seminantes æstivalem post Paschatis festum interdum aliquot elapsis hebdomadis, tamen eadem æstate, ut decet maturam quasi per octo duntaxat hebdomadas, demetunt, colligunt & recondunt.

Pisa circa ferias divi Adelberti seminant, vulgariter *Groch* dicta, quæ ad longum usum exsiccata reservant.

Avenam & hordeum post Pentecostes festum seminant, quæ vulgariter

ter *Owies* dicitur. Hordeum *Iecz mien* appellant.

Cicer undecim post Pascha hebdomadis elapsis ante D. Petri festum seminatur. *Tatarka* Polonis, *Grecicha* Rutenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa D. Ioannis Baptistæ serias seminantur. Et omnia eadem æstate seminata colliguntur, triturantur, trituratque in domibus reconduntur, ita ut granum ex penu ad seminandum depromptum, in decem, aliquando in octo hebdomadis, secundum solis clementiam, ad penu unde exivit revertatur, agricolæ suo centuplum fructum referens.

Poloni omnes, Ruteni nigri, (quorum Metropolis Leopolis est,) Masovitæ, Silesii, Pruteni & Lituani quidam, in horrea & acervos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patremfamilias quadringentos sexcentosve acervos, quasi turres quadrangulares eminentes reperies, ad quindecim plureſve interdum annos reconditi frumenti plenos.

Sed Ruteni albi, Moschovitæque omnes, & Lituani, statim de agro in penu frumenta defalcata & triturata congerunt & recondunt. quidam in cavernis subterraneis, in abditis sylvarum

rum ſtudio ad id effoſſis, & intus bene cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, inſuper omnia victuaria, carnes porcinas ſalſas,& id genus leguminum ad victum pertinentium, veſteſque & præcipuam ſupellectilem, recondere ſolent, præſertim belli tempore,ubi miſeri coloni ſecuri ſint ab incurſu hoſtili frequenti & rapinis ſuorum militum.

Hoc autem apud eos in villis præcipue obſervatur: Si quis forte capite damnatus fuerit, de ſeipſo, jubente domino, ſupplicium ſumere, ſuiſque manibus ſe ſuſpendere, etiam ſi recuſaverit, minis verberibuſque exagitatus cogitur. Atque hæc nobis de Lituanis ſufficiant. Hic tibi Lector candide ſciendum reſtat, quod in hoc magno Ducatu, qui Polono Regi cum univerſis ſuis provinciis ſubeſt, plurima ſunt oppida & caſtra, tam Regia quam Nobilium, Eccleſiaſticorumque, quæ hic non ſunt poſita. Hic enim nos ſolummodo provinciales inſignioreſque civitates & arces, quæ olim pro Ducatibus cum ſuis territoriis habebantur, deſcripſimus. Sunt præterea complures Duces particulares in Lituania, Comitatuſque; ex quibus Slucenſis Ducatus celebrior eſt.

Princeps enim illius, quamvis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci subsit, & ad quævis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in suo Ducatu, qui xxx miliaribus Polonicis in longitudinem & latitudinem patet, integre potitur, & thesauro privato cum Italiæ Germaniæque quibusvis Principibus magnis facile adæquari potest. Sunt quoque Duces alii plurimi insignes, quorum respectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur. Ex his primas obtinent Illustres & Magnifici Domini Radivilones, Dominus Nicolaus Radivilus, in Bierze & Dubingii dux, lumen patriæ & alter Cicero, Hectorque Lituaniæ, Palatinus Vilnensis, & illustris Heros Nicolaus Christophorus Radivilus, Dux in Olika & Niesvvicz, Comes in Schidlovviec, Marschalcus Curiæ dignissimus, fraterque suus idem Dux, Dei gratia Episcopus Vilnensis designatus, Georgii nomine gaudens. Ille quoque alter Scipio illustris heros Dominus Ioannes Chodkievvicus, Comes in Sklovv & Mess, Castellanus Vilnensis, Archimarschalcus magni Ducatus Lituaniæ, exercituumque imperator, & gubernator Livoniæ, ac capitaneus Samogitiæ generalis, virtutum speculum insigne,

Mar-

Martisque & Minervæ alumnus. Insuper multos alios heroum antiquorum quorumvis dignitatem adæquantes duces, & viros insignes, Lituaniæ celeberrimus Principatus fovet, quos sigillatim recensere ut difficile ac longum, ita minus necessarium nobis videtur.

VIII.

IOANNIS LASICII Poloni

DE DIIS SAMOGITARVM cæterorumque Sarmatarum.

SAmogitia mare attingit Balthicum. Cujus figura triangularis est. longitudo septuaginta milliarium Germanicorũ. Hanc separant fluvii: à Prussia Nemel; ab Curlandia, regione Livonica, Helingegau. quæ provinciæ, aliæque usque ad Borysthenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniæ imperium agnoscunt. In ea regionis sylvosæ parte, quæ ad Regiomontum, Academia, anno Christi 1544, 17 Augusti instituta, plurimum claret. Sunt antiqui Borussi: lingua, moribus ab iis diversi

Germanis, qui hodie permisti Polonis, Prussiam incolunt.

Tradunt veteres, majores Samogitarum, (Zamagitis enim se ipsi vocant) Italos fuisse. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitantem, illos etiam exsules Romanos, qui in Giaros sterili quadam insula habitabant, evocare in militiam voluisse. Verum hos metu crudelitatis imperatoriæ conscensis eorum à quibus bis terve evocabantur navibus, ipsismet autem cæsis, ad Pontum Euxinum appulisse. dehinc per saltus, ubi olim Romana venatio fuit, quique hodie magna ex parte excisi jam, Russiæ, Podoliæ, Lituaniæque cognomina habent, usque ad mare Balthicum, quod Russi, à Varetzgois quibusdam populis Livonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetrasse. rei hujus ut idololatriam, gentisque calliditatem, Romanæ similem: ita sermonem ex Latino quodammodo, barbaroque conflatum, indicium esse. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, & suorum Lituanorum, paulo hæc aliter refert. ait enim, classis Iulii Cæsaris ex Gallia in Britanniam navigantis partem, coortis tempestatibus, ad littus Samogiticum, ubi nunc est arx Ploteli, per-

perveniſſe, ſæpeque etiam hodie in illud ipſum littus, naves navigantium, vi ventorum ejici ſolere. ubi Lituanorum progenitores, periculorum maris pertæſi, & prædis onuſti, in tabernaculis ad focos, more militari, & adhuc in eadem Samogitia recepto, habitarint. unde ulterius progreſſi, laczuingos atque Roxolanos ſubegerint. Haud abſurda conjectura. Nam & Zamagitia, propter mare vicinum, & Lituaniam ſuperiorem, terræ inferioris appellationem habet: & Lituanorum cum Samogitis idem propemodum ſermo eſt, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quæ regio cum aquilonaris ſit, tam parvæ ſunt in ea media æſtate noctis tenebræ, ut radii ſolis occumbentis excipiant orientem, tumque plurimum agricolæ ſegetes demetant ſuas. nempe quod duabus ante meridiem horis, totidemque poſt, ſolis æſtum ferre in agris meſſores nequeant. Et licet vix ante, quam tribus poſt Pentecoſten hebdomadis, agros conſerant: tamen id ardor cœleſtis efficit, ut eodem quo & apud nos tempore, meſſis fiat: æſtas haud diu duret. Similis in Moſcovia fervor, (mirandam divinam providentiam) ſex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Secus fit in Irlandia ultra Sueciam, ſub ipſo polo. ibi enim ſex menſium dies eſt: totidem eſt nox; cujus tenebras focus perennis diſpellit. qui locus abeſt à Stokholm, metropoli & regia Sueciæ, trecentis milliaribus Germanicis. Id Iohannes tertius, Rex Sueco-rum, qui nunc rerum potitur, cuique ſua ditio bene nota eſt, cuidam medico, is autem mihi narravit. Sita eſt Stokholm in ipſo littore, trans mare Balthicum, è regione Samogitiæ.

Solum Samogiticum fertile quidem eſt, ſed cultores ejus pigri, nec aliis quam ligneis, ſuperſtitione quadam, in arando utuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant: cujus loco rapis toſtis, quæ minori labore proveniunt, & inſtar humani capitis naſcuntur, veſci ſoliti: his vero abſumtis, ad panem comedendum ſe convertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris divites, pinguibus paſcuis felices. Nec eis piſces deſunt. Potus, hydromel & cerviſia eſt. Hæc in vaſis, ex corticibus factis, poſitis intus ſaxis fervidis ex aqua, frumento, lupulo, unâ nocte cocta, protinus fæces accipit, poſteroque die bibitur. percommoda alvi purgandæ ratio. Præcipui cornibus urorum ornatis (boves ſunt ſylveſtres, valde

valde feroces) pro poculis utuntur. Strenuos compotatores, cantharo hydromelis, induſio, mantili, manicis, ſudariolo, ſeu re quavis alia operis domeſtici libenter donant. Quibus cerviſia nõ eſt, ii aquam bibunt, proceri, agiles, animoſi, robuſti, ad arma promti.

Vivunt autem vulgo centum annos. ſunt enim frugales, & modicis exercitiis dediti.

VVladiſlai Iagellonis Polonorum Regis opera, anno humanæ ſalutis 1413, (Lituani autem 1387,) Chriſtiana religione initiati ſunt. quibus epiſcopum Miednicii præfecit. duodecim parœcos dedit. dandis pecuniis, pannis cæruleis, pileiſque rubris, juxta montem Schatria, ad baptiſmum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque à Deo creatis concionante, unus illorum hiſce verbis Regem compellavit: *Mentitur*, inquit, *ô Rex, hic homo, non admodum ſenex. multi enim noſtrum centeſimum annum ſuperaverunt: tamen hæc minime recordantur. eadem illis pueris quæ ſenibus cœli converſio, eadem temporum viciſſitudo, idem curſus & fulgor ſyderum fuit.* Cui Rex, officio & ipſe concionatoris fungens, *Verum ais*, inquit: *nec falſum ſacerdos; qui non ſua ætate,*

sed multis ante seculis mundum divino mandatu ex nihilo extitisse dixit.

Rei pecuariæ adeo sunt studiosi, ut unus agricola sexaginta, alius duplo plus, paullo minus alius cornuti pecoris, præter oves & capras alat. Equi illorum parvuli: ob nimium opinor frigus: sed tamen robusti. quorum uno, anno Domini 1554, duobus florenis Vilnæ in Lituania emto, & trahæ juncto, vectus sum cursu celeri usque Cracoviam 120 mill. Germanicorum. Fœminæ pecori curando, viri agtis colendis dant operam. iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in uno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, vestes conficiunt. Quicquid horum supereſt, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, pretio tolerabili mittunt. lino enim maxime & cannabi, agros suos complent. Disperse per sylvas camposque degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum feneſtræ meridiem versus spectant. Studio Sigismundi Augusti Regis, anno 1572, 7 Iulii mortui, in cœtus & societates convocati. Mapalia, quæ turres appellant, sursum angusta, atque qua fumus & fœtor exeat, aperta, ex tignis, asseribus,

bus, stramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pavimento tabulato stante, habitant. ita paterfamilias omnia sua in conspectu habet, & feram noxiam, & frigus à pecore arcet, ad ostium cubat, deastro foci custodia commissa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunæ nocte extinguantur. Vbi crebro accidit, ut vel sus vel canis ex olla in foco stante, carnes auferat: aut rostrum, aqua fervente, lædat. Qui in pagis degunt, ii caulas separatas ab æstuariis habent. Tam hi quam illi plumis concisis culcitras farciunt. quæ non possunt non pungere, & vigilantem reddere cubantem. Paterfamilias, mactatis autumno avibus domesticis, iisque pecudibus ac bobus, quos se brumæ tempore non posse alere animadvertit, genio cum suis indulget: quæque supersunt, ea doliis inclusa, maritimis vendit. Foras egressus, alcem, aprum, cervum, avem, sciurum, bombarda, venabulo, balista, arcu conficit. Sunt enim jaculatores & sagittarii præstantes. in quorum curribus nihil omnino ferri invenias. omnia lignea, rotæ ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quod eas non illinant, stridentibus.

Virgo non ante nubit, quam triginta annos, aut minimum 24 expleat, & ipsa manibus suis, aliquot corbes vestium, omnibus cum sponso venientibus dispertiendarum, paret. tum enim dat singulis vel induſium, vel mappam, vel mantile, vel texta è lana tibialia, vel chirothecas. hæc in agrum non prodit, ni prius parentibus inserviat, & in omnibus morem gerat. idem facit filius. ac præmissi qui eam in matrimonium petant, primum omnium, num progenitoribus sit morigera, reique familiaris studiosa, considerant. Et viri & fœminæ, sunt amantissimi honesti. rarissima apud eos homicidia, furta, stupra, incestus. Puella stricto persequitur cultro se ad impudicitiam solicitantem. quæ duobus, ante & retro pendentibus de zona tintinnabulis, nocte autem semper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, ubi sit, quidve agat filia. Pater filio uxorem quærens, nec formam nec dotem spectat, satis esse ducens dotatam, si sit morata. quæ succi plena atque adulta, magna cum lætitia in domum soceri inducitur.

Præfectos, quos Civonias vocant, non adeunt, quin ipsis aliqua munuscula adferant. Summus toti regioni, dum

dum vivit, præest Lituanicus Senator. hodie est vir eximius Iohan. Kiska Palatino Vitepscensi natus. Inter eos qui minoris dignitatis sunt, fuit Iacobus Lascovius, Polonus nobilis, tractus Calissiensis, ex quo hæc percepi: qui in hisce hominibus pie erudiendis, & in certa loca cogendis, Sigismundi Augusti jussu, plurimum operæ impendit. Cui Deum Vnum prædicanti, respondebant idololatræ: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quasi omnibus nostris potentiorem inculcas? plus uno multi possunt, plura plures agunt.* Idem agrũ illorum ad 40 jugerum millia dimensus est. horum tria, uni rustico assignata, præter alia minutiora commoda, quinque florenos fructus annui Regi adferunt.

Iussi autem à Lascovio arbores excindere, invitissimi id, nec prius, quam ipsemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora incolere persuasum habent. sequitur persuasionem effectus. nam in sylvis illorum horrenda quædam visa ac spectra, tam auribus quam oculis spectantium sese offerunt. Tum unus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret. annuente præfecto, aliquot magno nisu hæc repetens decorticavit: *Vos me meis anseribus, galliisque gallinaceis spoliastis: proinde*

proinde & ego nudas vos faciam. credebat enim demens, deos rei suæ familiari pernicioſos, intra arbores & cortices latere. Quorum tantus pene eſt numerus, quantus aliorum apud Heſiodum. Nam præter eum, qui illis eſt Deus Auxtheias Viſlagiſtis, Deus omnipotens atque ſummus, permultos Zemopacios, id eſt, terreſtres, ii venerantur, qui nondum verum Deum Chriſtianorum cognoverunt. Percunos Deus tonitrus illis eſt: quem, cœlo tonante, agricola capite detecto, & ſuccidiam humeris per fundum portans, hiſce verbis alloquitur: *Percune devaite niemuski und mana, dievuu melſu tavvi palti mieſſu. Cohibe te*, inquit, *Percune, neve in meum agrum calamitatem immittas. ego vero tibi hanc ſuccidiam dabo.* Verum poſtquam nimbus præterit, carnes ipſe abſumit. Percuna tete, mater eſt fulminis atque tonitrui: quæ ſolem feſtum ac pulverulentum, balneo excipit: deinde lotum & nitidum, poſtera die emittit. Audros deo, maris cæterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus eſt ſummorum deorum. Auſca, dea eſt radiorum ſolis vel occumbentis, vel ſupra horizontem aſcendentis. Bezlea dea veſpertina, Brekſta tenebrarum.

Ligic-

Ligiczus, is Deus esse putatur, qui concordiæ inter homines & auctor est & conservator. Datanus donator est bonorum, seu largitor. Kirnis cæraſos arcis alicujus ſecundum lacum ſitæ curat. in quos, placandi ejus cauſa, gallos mactatos injiciunt, cæreoſque accenſos in eis figunt. nimirum ſicut ille avarus Euclio apud Plaut. in Aul. ture ac corona laris gratiam aucupabatur:

Nunc tuſculum emi, & haſce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco, noſtro lari:
Vt fortunatas faciat natæ nuptias.

Kremara porcorum ac ſuum est deus. cui ſimiliter focos excitant, & cerviſiam ſuper eos fundunt. Pizio juventus, ſponſam adductura ſponſo, ſacrum facit. puellæ quoque quendam Gondu adorant & invocant. Modeina & Ragaina ſylveſtres ſunt dii: uti Kierpiczus hujuſque adjutor Siliniczus, muſci in ſylvis naſcentis: cujus in ædificiis magnus apud illos est uſus. huic etiam muſcum lecturi ſacrificant. Tavvals deus, auctor facultatum. Orthus lacus est piſcoſus; quem colunt: quemadmodum & Ezernim lacuum deum.

Sunt etiam quædam veteres Nobilium familiæ, quæ peculiares colunt deos. ut Mikutiana Simonaitem, Mi-

che-

cheloviciana Sidzium, Schemietiana & Kiesgaliana Ventis Rekicziovum, alios. Kurvvaiczin Eraiczin agnellorum est deus; est & Gardunithis custos eorundem recens editorum. Prigirstitis hic est, qui murmurantes exaudire putatur. jubent igitur ut quis summisso murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirstitis audiat. Derfintos pacem conciliat. ut & Bentis is creditur, qui efficit, ut duo vel plures simul, iter aliquo instituant. Lavvkpatimo ituri aratum vel satum supplicant. Priparscis est, qui augere nefrendes existimatur. Ratainicza equorum habetur deus, ut VValgina aliorum pecorum. Krikstthos cruces in tumulis sepultorum custodit.

Sunt & omnium auguriorum divinationumque observantes. habentque Apidome mutati domicilii deum, nato cujusvis generis, vel cœco vel debili pullo, actutum sedes mutantur. Quin ipse quoque rex VVladislaus, genere Lituanus, has à matre superstitiones didicerat, ut eum diem infaustum sibi futurum crederet, quo primum calceum sinistrum fortuito accepisset. adhoc movebat se interdum in gyrum stans pede uno, foras è cubili proditurus. quorum similia multa observantur

tur ab Samogitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Cæsare teste, non ante prælium cum hoste committebant, quam nova luna fulsisset. Et nostrum quidam infeliciter se venaturos sibi persuadent, si domo egressis mulier occurrat, seu quis certum numerum capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis suum est deus. qui religiose colitur ab Budraicis, hoc est, fabris ferrariis. Lasdona avellanarum, Babilos apum dii sunt. hunc Russi Zosim cognominant. Sunt etiam deæ, Zemina terrestris, Austheia apum. utræque incrementa facere creduntur: ac cum examinantur apes, quo plures in alveos aliunde adducant, & fucos ab eis arceant, rogantur.

Nusquam autem vel candidius mel est, vel minus ceræ habet. unde illæ massæ cereæ, quæ navibus in Belgium, Galliam, Hispaniam deportantur. Præterea, sunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familiis, singulares dei. videlicet Devoitis agri Poiurskii, Vetustis Retovvskii, Guboi ac Tvverticos Sarakovvskii, Kirnis Plotelscii. Vielona Deus animarum. cui tum oblatio offertur, cum mortui pascuntur. dari autem illi solent frixæ placentulæ, quatuor locis sibi oppositis, paullulum

discissæ.

diſciſſæ. eæ Sikies Vielonia Pemixlos nominantur. VVarpulis is eſſe putatur, qui ſonitum ante & poſt tonitru in aëre facit. Cæterum quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dvvargonth, Klamals, Atlaibos, aliique ejus generis, non libenter id Chriſtianis aperiunt. Opitulatores illos hominum eſſe, ideoque invocandos perſuaſum habent. Numeias, vocant domeſticos. ut eſt Vblanicza deus, cui curæ eſt omnis ſupellex. Dugnai dea, præeſt farinæ ſubactæ. Peſſeias, inter pullos omnis generis recens natos, poſt focum latet. Tratitas Kirbixtu, deaſter eſt, qui ſcintillas tugurii reſtinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diva eſt, cui foci lucentis adminiſtratio creditur. Aſpelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiæ dea offertur à fœmina ea placenta, quæ prima è mactra ſumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc poſt, non alius quam paterfamilias, vel ejus conjux, comedit. Simili modo Rauguzemapati offerunt, poſteaque ebibunt, primum vel cerviſiæ vel aquæ mulſæ, è dolio hauſtum. quem Nulaidimos, illum autem primum è maſſa exemtum panem, Tasvvirzis cognominant. Eidem

dem cerviſiario deo offert, id eſt, præbibit paterfamilias cerviſiæ, poſt fæces acceptas intumeſcentis, ſpumantem pateram. tum demum & alii hauriunt. Si is abſit, mater id familias facit. Luibegeldas divas venerantes, ita compellant: *Luibegeldæ per mare porire ſekles gillie ſkaute. Vos deæ tranſmiſiſtis ad nos omnia ſemina ſiliginea, in putamine glandis.*

Eadem turba agreſtis, ut eſt auctor Alexander Guagninus, in Sarmatia, ſub finem menſis Octobris, frugibus plane collectis, ſolenne quoddam ſacrificium, eo modo celebrat. nam omnes ad ſacras epulas coacti, menſæ fœnum, poſtea panem, ac ex utraque parte duo vaſa cerviſiæ plena imponunt. deinde adducta utriuſque ſexus domeſtica animalia, ſuem, gallum, anſerem, vitulum, & ſi quæ ſunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput cæteraque membra fuſte verberat: quem turba idem agens, ac hæc dicens, ſequitur: *Hæc tibi, ô Zemienniki deus, gratias agentes offerimus: quod nos hoc anno incolumes conſervaris, & omnia nobis abunde dederis. idem ut & in poſterum facias, te oramus.*

Antequam vero ipſi comedant,

uniuſcujuſque ferculi portiunculam, abſciſſam, in omnes domus angulos, iſta dicentes, abjiciunt: *Accipe, ô Zemiennik, grato animo ſacrificium: atque lætus comede.* tum demum ipſi quoque prælaute epulantur. qui ritus etiam in nonnullis Lituaniæ atque Ruſſiæ locis obſervatur, ac Ilgi dicitur. fieri id ſacrum Laſcovius ait poſtridie feſti omnium Sanctorum. qui dies eſt ſecundus Novembris. quo die Samogitæ, Pruſſis, quibus erant oppignorati, quique in terra ipſorum fuere, exciſis, Vitoldo Duci Lituaniæ (qui diem obiit 1430, 27 Octob., VVladiſlai Iagellonis patruelis frater) ſeſe ultro ſubjecerunt. Tertio poſt Ilgas die, deum VVaizganthos colunt virgines, ut illius beneficio, tam lini quam cannabis habeant copiam. ubi altiſſima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, ſinu, & ſtans pede uno in ſedili, manuque ſiniſtra ſurſum elata, librum prolixum, vel tiliæ vel ulmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra vero craterem cerviſiæ, hæc loquens, tenet: *Waizganthos devaite augingmani linus teip ilgies, ikmani, duokmunus nogus eithi. Waizganthos* inquit, *produc nobis tam altum linum quam ego nunc alta ſum; neve nos nudos incedere*

incedere permittas. post hæc craterem exhaurit, (nam & fœminæ bibaces sunt) impletumque rursum, deo in terram effundit, & placentas è sinu ejicit, à deastris, si qui sint VVaizgantho, comedendas. Si hæc peragens, firma perstet, bonum lini proventum anno sequenti futurum, in animum inducit. Si lapsa, pede altero nitatur, dubitat de futura copia, fidemque effectus sequitur. iisdem feriis, mortuos è tumulis ad balneum & epulas invitant: totidemque sedilia, mantilia, indusia, quot invitati fuerint, in tugurio eam ad rem præparato ponunt. mensam cibo, potu onerant. dehinc in sua mapalia reversi, triduum comporant. quo exacto, illa omnia in sepulcris, potu perfusis, relinquunt. tandem etiam manibus valedicunt. interea hæc ii auferunt, qui in sylvis arbores cineris causa, quo fullones transmarini carere nequeunt, comburunt, & asseres faciunt, navium materiam, in Oceanum mittendam. Consimili huic errore, Christiani, seculo beati Augustini, in cœmeteriis apud memorias defunctorum, ut idem epistola 64 ait, comessabantur.

Veri quoque Livones hoc tempore, qui dura Germanorum servitute premuntur, monumentis mortuorum

cibum, potum, ſecurim, & nonnihil pecuniæ, hac cum nænia imponunt: *Tranſi*, inquit, *ô miſer, ab hoc rerum ſta- tu, in mundum meliorem. Vbi non tibi Germani amplius, ſed tu illis imperabis. habes arma, cibum, viaticum.*

Cum autem nimia æſtatis brevitas fruges demeſſas plane ſiccari non ſi- nat, fit hoc ſub tectis ad ignem. Tum vero precandus eſt illis hiſce verbis Ga- bie deus: *Gabie devaite pokielki, gar- nuleiski kirbixſtu. Flammam*, inquit, *eleva, at ne demittas ſcintillas.*

Smik Smik Perlevenu. hunc deum Lituani vere araturi veneranturpri- ma agri lyra vomere facta, hujus ipſius eſt. quam huic qui illam duxit, to- anno tranſgredi haud licet: alioqui divum ſibi infenſum haberet.

Skierſtuvves feſtum eſt farciminum ad quod deum Ezagulis ita vocant *Vielona velos atteik muſmup und ſtal Veni*, inquit, *cum mortuis, farcimi nobiſcum manducaturus.*

Aitvvaros eſt incubus, qui poſt ſep habitat. id enim verbum ipſum gnificat.

Kaukie, ſunt lemures, quos Ru Vboze appellant: barbatuli, altitudi unius palmi extenſi: iis qui illos e credunt conſpicui: aliis minime.

cibi omnis edulii apponuntur. quod nisi fiat, ea sunt opinione, ut ideo suas fortunas (id quod accidit) amittant. Nutriunt etiam quasi deos penates, nigri coloris, obesos & quadrupedes, quosdam serpentes, Givoitos vocatos. hos timore perculsi, dum ex antris ædium ad pastum appositum prorepunt, seque pasti in ea recipiunt, aspiciunt & colunt. Si quid infortunii accidat cultori, serpentem male fuisse tractatum censent.

Srutis, & Miechutele, colorum dii sunt: quos in sylvis, colores ad lanam tingendam quærentes, venerantur.

IX.

ARTICVLI CONSTITVTIO-num bellicarum Magni Ducatus Lituaniæ, in Comitiis generalibus constituti, à supremoque & generali copiarum imperatore fortissimo, & heroë perpetua memoria dignissimo, illustri Domino Gregorio Chodkievvicio, Castellano Vilnensi, confirmati & militibus imperati.

OMnis qui se obligaverit servitio Sacræ Regiæ Majestatis, debet in eo ad tempus præscriptum perseverare. Si vero

longius servitium militare indictum protractumque fuerit; miles autem servire amplius nolens in primo quartuali non indicaverit; tunc indictum servitium sequentis quartualis adimplere tenebitur.

II In alterius armis nemo audeat servire, sub pœna amissionis honoris.

III Si quis è castris discesserit, servitio non finito; nobilis ille si fuerit, honoris; plebeius vero capitis pœna puniatur. Ille autem qui ejusmodi hominem occiderit, præsertim non habentem literas à Campiductore, sive Rotmagistro suo, juste ab eo factum censebitur.

IV Lites, discordiasque, milites invicem seminare non audeant, sub gravi pœna.

V Quod si aliquis ex militibus, præcipue vero pedestribus, arma sua stipendiaria, quibus hostilis impetus arcetur, lusu alearum amiserit, vel si eques equum militiæ destinatum perluserit, tam lucrator, quam amissor, uterque suspensionis pœna puniatur.

VI Quicunque in Campiductorem, sive Rotmagistrum suum, Decurionemve, vel etiam servus in Dominum suum, manu aut verbis inhonestis sese commoverit, capitis pœna plectatur.

VII Si

VII Si quis in custodes castrorum impetum fecerit, vel custodiam demandatam obire renuerit, aut ad custodiam sine voluntate Campiductoris abierit, capite puniatur; excepto, si excubiæ ordinariæ illum prævenerint.

VIII Quicunque vulneraverit aliquem in ductu legionum sub extensione vexilli, pœna honoris & capitis puniatur.

IX Quicunque pedester in custodia locum suum non tenuerit, aut causa alicujus necessitatis inde discesserit, vel si in ordinatione acici excubiisve obdormierit, vel officium injunctum indiligenter oscitanterque obierit, circumspectori excubiarum liberum erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis pœna puniatur, honoreque privetur.

X Si quis in custodiam campestrem destinatus, sive ex muro cum hoste collocutus fuerit sine voluntate Campiductoris, convictus testimonio, pro ejusmodi facinore capitis pœna puniitor.

XI Si aliquis miles ex thesauro Sacræ Regiæ Majestatis tam de tormentis pulverem globosve, quam de aliis bonis Sacræ Regiæ Majestatis aliquid in usum suum convertere ausus fuerit;

sine quavis misericordia, turpi & vituperoso mortis genere puniatur.

XII Si quis speculatorem ab hostibus missum in domo sua foverit, vel de illo notitiam habuerit; talis, omni misericordia semota, in quatuor partes dilaniator.

XIII Quicunque tempore necessitatis, sive conflictus, à vexillo in fugam sese dederit, aut verbo aliquo fugiendi causam alicui præbuerit, caput & honorem amittito: similiter qui tempore periculi non conseruerit manus cum hoste, puniatur.

XIV Si aliquis temerarie in terram hostilem irruerit, vel occasionem hostibus dederit, sine voluntate Campiductoris; caput amittito.

XV Tempore nominis dati (quod Polonice *hasło* dicitur) unusquisque miles in ordine suo pacifice permaneat. Quod si post hoc extra ordinem comprehensus fuerit, vel si nomen indictum interroganti proferre nescierit, capitis pœna puniatur.

XVI Dato signo requiei per vocem tubæ, nullos clamores aut strepitus in castris aliquis facere audeat, sub gravi pœna.

XVII Si quis litem aliquam tempore distributionis nominum excitaverit,

rit, vel bombardam in hostem exoneraverit, capite plectatur.

XVIII Tabernæ & nocturnæ comessationes prohibitæ & vetitæ tunc temporis sint, sub gravi pœna.

XIX Nemo militum audeat aliquid violenter alicui eripere, sub pœna suspensionis. quod si aliquid acceperit præter victum, quod unius grossi pretio constet, sine quavis misericordia juguletur.

XX Nemo militum victus acquirendi causa absque servo Campiductoris in villas audeat discurrere, neve alicui injuria inferatur, sub pœna gravi.

XXI Hominem alienigenam, advenam, & ignotum, nemo in servitium militare suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXII Servitorem alterius commilitonis, sive Decurionis, nullis ad se persuasionibus & promissis allicere audeat, sub gravi pœna.

XXIII Nemo militum equos stipendiarios currui jungat; neque causa necessitatis privatæ, quamvis oportunæ, illis uti, vel alicui in usum dare audeat, sine licentia Campiductoris.

XXIV Advehentibus victum in castra, si aliquid per vim raptum fuerit, suspensionis pœna esto.

XXV Si quis in viam publicam mercandi præripiendique victus causa extra castra abierit turpe ob lucrum, graviter puniatur.

XXVI De emptione & venditione cibi & potus, Campiductor æstimationem faciat.

XXVII Quicunque ante æstimationem aliquid emerit, emptor pecuniis, venditor mercibus privetur. similiter & de eo intelligendum est, qui cariori pretio quam Campiductor constituerit, aliquid vendere ausus fuerit.

XXVIII Satellites à Campiductore missos, ad comprehendendum malefactorem, nemo verbis inhonestis proscindere audeat, sub gravi pœna. Similiter administratori justitiæ carnifici nemo illudere audeat, sub pœna honoris.

XXIX Militum præfectus sub pœna honoris tenetur indicare, quot milites in legione sua desiderentur. Arcis vero sive civitatis, cujus præsidia agit, incolam aut civem ad militiam nemo suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXX Vnusquisque militum præfectus diligenter animadvertat, ne arcem fidei suæ concreditã ad ultimum usque periculum vitæ tradere præsuma

mat, sub honoris & capitis pœna.

XXXI Decuriones commilitonesque, si rotmagister (quod absit) per signa aliqua castrum hostibus tradere conatus fuerit, illum captum Campiductori præsentare tenentor.

XXXII Rotmagister, sive militum præfectus, ad reserationem & occlusionem portarum castri, quotidie præsens tenetor adesse, neminique castrum tempore incongruo aperire audeat. Noctu vero omnes milites congregatos habere in arce tenetor.

XXXIII Nemo in castrum intromittitor, nisi certa notitia de illo habeatur, cujas sit, vel ob quam causam venerit; &, si justam causam dixerit, solus in castrum absque famulis intromittatur, qui absque Campiductoris licentia intromitti non possint.

XXXIV Quicunque militum, maxime autem pedestrium, deprædationis causa in terram hostilem frivolus abierit, talis pœna capitis puniatur.

XXXV Si alicui custodia ordinaria venerit, ille autem præsens custodi non adfuerit, capitis pœna esto.

XXXVI Si quis custodiæ munus obiens, sequentis custodiæ adeuntem non expectando abierit temerarie, caput amittito.

XXXVII

XXXVII Cui ex ordine custodiam obire contigerit, idque muneris temerarie per ebrietatem alearumque lusum neglexerit, caput & honorem amittito.

XXXVIII Nullus rotmagistrorum commilitonumve extra arcem discedat, neque suos milites ad quamvis legationem negotiorum suorum destinare audeat, sine licentia Campiductoris, maxime vero Campiductore ibidem præsente, sub gravi pœna.

XXXIX Rem forte inventam nemo apud se pernoctare sinat, sed Rotmagistro suo sive Campiductori eam indicet, sub pœna patibuli.

XL Quicunque militum absque armis, ad quæ stipendia accepit, ambulaverit, vinculis corrigatur.

XLI Nemo rixas motusque aliquos in arce exercere audeat, sub pœna atroci. quod si quis alicujus vulneraverit caput, item pro frivola gladii extractione, manum amittito.

XLII Ad quamvis justam defensionem arcis, maxime obsidionis tempore, nemo militum eorum, qui præsidia agentes in ea manent, propter seipsos laborare detrectet.

XLIII Rotmagistri & Decuriones, singuli suos milites semper instruant, doceant-

doceantque, quomodo unusquisque in acie legitime ordinateque stare, & armis suis competentibus commode uti possit. quod si ex ordine aliquis foras excesserit, caput amittito.

XLIV Commilitones, sive Decuriones, honeste sese gerant erga Rotmagistrum suum, non solummodo manu, verum etiam verbis. similiter & Rotmagister erga eosdem, neminem dehonestando, verberandove. sed si quid aliquis peccaverit, in corona omnium Decurionum, sociorumque, eum judicet & puniat. rebellem vero Campiductori indicet.

XLV Quod si aliquis commilitonum, sociorumve, sive ipse locum-tenens, Articulos supra scriptos, honoris & capitis pœna præmunitos, juste & legitime non observaverit, eum Rotmagister suus Campiductori sub fidejussione & nobilitatis honore ordinate transmittat.

X.

PRVSSIÆ CVM SVIS PROvinciis, & civitatibus, compendiosa descriptio, ex Alexandro Guagnino.

PRæclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Æneas Sylvius, qui in Prussia legationem frequenter obibat, scribit in suis Chronicis, quod Prussia rectius & convenientius Vlmigavia appellanda sit. & hoc non sine causa: nam populus, qui hanc regionem primo incolebat, Vlmigavus nuncupabatur. Ioannes autem Boëmus scribit, ab ortu solis in hanc Regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gotos, Venedosque, sive Vandalitas commigrasse. Matthias vero Miechoviensis, Polonorum Chronographiæ scriptor, lib.2,cap.8, refert, Regem Bithyniæ Prussam nomine ab Hannibale Carthaginensi admonitum, ut Romanis bellum inferret: quod cum ille suscepisset, male ei cessit. longe enim pluribus Romani totius orbis domini quam Prussa rex Bithyniæ copiis valebant. quocirca ab illis adeo cum universo

verso exercitu profligatus est, ut Bithyniam Regionem propriam relinquere cogeretur, & in Vlmigaviam longa peregrinatione venire, quam à suo nomine Prussiam appellavit. Commemorat & in alio loco eorundem Chronicorum idem Miechovienſis, multos Romanos in terram istam propter atrocia bella Romæ exorta migrasse, seque partim in Prussiam, partim Lituaniam, Livoniamque & Samogitiam diffudisse. Erasmus vero Stella asserit, in hanc regionem gentiles quosdam populos, Sargatianos, Gelidanos, Alanos, Venedosque venisse, qui omnes in Vlmigavia, non diu tamen, domicilium habuerunt. Sebastianus autem Franc, Germanorum Chronographiarum scriptor, sic de Prutenis eorumque sedibus inquit: Pruteni proximi sunt Vistulæ, sive Vandalo fluvio, qui Poloniam à Germania disterminat. hic fluit ex Silesia; Poloniaque minori & Masovia præterlapsa per Prussiam Gedanum usque decurrit, ibique in salsum mare exoneratur.

Ab æquinoctio itaque Prussiam Saxonia attingit: ab occidente Pomerania & mare Balthicum sive Germanicum: ab ortu solis Lituaniæ, à meridie Poloniæ regno & Masoviæ Ducatui conter-

contermina est: à septentrione Curlandia Livoniaque terminatur. Regio est fertilissima, frugum pecorisque abundans. Incoluerunt illam (maxime autem juxta Vistulam fluvium) Vlmigavi, Alani, Amaxobii, Gothique, ut testis est locupletissimus Ptolomæus. Hæ gentes inprimis immundos spiritus & profanas creaturas adoraverunt, usque ad tempora Friderici Cæsaris hujus nominis secundi, cujus consensu & approbatione à Teutonici ordinis Crucigeris, qui primo Mariani vel Pauperiani nuncupabantur, perdomiti sunt, & ad fidem Christianam conversi, anno Domini 1216. De his fusius Chronica Pontificum De ordine fratrum Teutonicorum eorumque origine legi postunt. Poterit insuper Sebastianus Francus in secunda parte Chronographiæ suæ videri.

Prisca antiquorum Prutenorum religio.

ANno Domini 503, Gentilibus Prutenis, sive Vlmigavis, Rex quidam Bruteno dictus imperavit. qui cum justos annos ætatis consecutus esset, regium sceptrum diutius tenere resignavit, quietam vitam ducere instituens, quocirca fratrem Veydenutum succes-

sorem

sorem sibi in regno elegit : traditoque fratri sceptro , ipse Bruteno summus sacerdos gentili ritu effectus est, nomenque ei dignitatis inditum fuit Kirie Kirieyto, quasi dicas, Proximus noster Dominus. Huic Pontifici suo Pruteni, & idolis, præclaram sane & cum maximo sumptu habitationem sub quercu quadam erexerant , locoq; Romanæ à Roma nomen indiderunt. Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem & altitudinem tela optima sericea extensa fuit. in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum Kirie Kirieyto dictum , & præcipuos ministros idolorum munia obeuntes, intrare poterat. Si autem aliquis invisendi, honorandi,adorandi vel offerendi gratia ad Idola venisset , tunc constituti Deorum ministri telam, ut idola viderentur,à quercu semovebant. Quercus hæc tripartita fuit. inter cæteras sylvas quercinas delectissimo in loco (ubi nunc oppidum Heyligenbeil , id est, Sancta securis , constructum est) sita erat. Ex una parte Prutenorum deum, qui Petuno, id est , fulmen , dicebatur, habebant. In hujus laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur, qui die nocteque perpetuo ardebat, & nunquam extinguebatur. quod si

negligentia miniſtrorum ad hoc officium præſtandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali ſupplicio afficiebantur. Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum; cujus cultus erat in ſerpente vivo retinendo, qui lacte, ut eo commodius viveret, alebatur. Tertia ex parte dæmoniacum idolum, Patelo nomine, ſitum fuit. hujus honor in retinendo alicujus mortui hominis capite conſiſtebat. Habuerunt prȩterea alios multos deos, quos adorabant, cultuque divino proſequebantur; ſemper tamen inter queceta holocauſta eis offerre ſolebant; & quot fere res habebant, tot præſides & deos conſtituebant. Fuit igitur deus ſingularis Vurſchayto gentiliter dictus, quem magno honore venerabantur, & pro lare ſive deo domeſtico ſuper omnia mobilia, jumentaque, utpote equos, boves, oves, capras, ſues, &c. eum præponebant. Alter Deus fuit Shneybrato dictus; hunc ſuper anſeres, gallinas, anates, columbos, pavones, &c. conſtituebant. Tertium Deum domeſticum, Gurcho dictum, habebant; omnibus eſculentis cibariiſque præponebatur.

Præterea tonitruis, lunæ, ſtellis, ſerpentibus, bubonibus, & omnibus pe-

creaturis, divinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam scripturam noverat. propterea nec fidem adhibebant, si quispiam diceret, hominem homini per literas animum & voluntatem aperire posse. Potus illorum, aqua melli commixta, & lac equinum erat. Liberales valde & hospitales advenis se exhibebant.

Divisio Prussiæ in duodecim Ducatus.

ANno Divinæ incarnationis 373, Vedenuto Princeps Prussiæ (qui Bruteno fratri voluntarie sceptra deponenti successit) duodecim filios procreavit; quorum hæc nomina fuere: Saymo, Neydro, Sudo, Slavo, Natango, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, Pomedzo, Colmo, & Lituo. Cumque jam Vedenuto Princeps centesimum decimum sextum annum attigisset, regiones Prussiæ inter filios divisit, Saymonemque natu majorem summæ rerum præfecit. Atque ita Prussia in duodecim Ducatus, secundum filiorum Principis Vedenuti numerum, divisa est, & unusquisque à suo Principe nomen accepit. Quos hic secundum ordinem, cum sua dispositione, castrisque

& civitatibus, annorumque numero, quando videlicet à Crucigeris potissimum erectæ sint, describemus.

Sudavia, Ducatus I.

PRimus & præcipuus Prussiæ ducatus Sudavia olim erat, qui à Sudavo Vedenuti filio, Principe suo, nomen sortitus est. Hic Ducatus omnes alios & præstantia & fertilitate antecellebat: nam quocunque tempore necessitatis, sex millia equitum, & octo millia peditum præstare valebat. In hac regione præcipui Nobiles & Proceres totius Prussiæ priscorum temvpore sedes suas habebant. nunc autem paludibus & sylvis maximis obsitus scatet, nec ullum vestigium tam insignis & nobilis regionis remanet, præter septem pagos, quos coloni possident, in Luptavensi territorio. tota enim est devastata à Crucigeris ordinis Teutonici, non aliam ob causam, quam propter inobedientiam & infidelitatem. Distinguit Sudaviam à Sambia regione palus quædam; à Ducatu vero Nadravensi fluvius Lavve appellatus.

Sam

Sambia, Ducatus 2.

SAmbia, nunc Szamland appellata, regio Prussiæ, à Principe Saymo nomen accepit. Hæc priori, cum potentia, tum fertilitate, non multum cedere videtur. poterat enim ex illa 4000 equitum,& 4000 peditum congregari. A Natangia regione fluvio Prægel dicto disterminatur.

Sequuntur castra & civitates ad Sambiensem Ducatum pertinentes:

Lebenicht, condita anno 1256
Kneypach, anno 1380
Regiomontum cum castro & antiqua(ut illi appellant)civitate, 1260
Fischusia, 1269
Lechstet, 1289
Mulmelburgia, 1279
Girmavia, Bobetia, Tyremburgia, Rudavia, Lubtavia, Bonũdia, Neuhusia, Schaccia, Rositta, VVargia, Chremetia, Gaymen, Ceilgarbia, VValdovia.

His nominibus arces in Sambia olim appellabantur cum suis civitatibus, quæ omnes à Crucigeris bene muratæ & fossis cinctæ extiterunt. nunc quædam arces in curias judiciales redactæ sunt. quarundam etiam magna pars humi prostrata jacet.

Natangia, Ducatus 3.

NAtangia regio à Principe Natango nomen ducit: quæ à Bartia regione flumine, Alla nominato, secernitur; à Pomesania Passaria fluvio disterminatur. Regio est optima. Arces & civitates plurimas, prout inferius ordine descriptæ sunt, habet:

Valdovia civitas, condita anno Domini 1256
Girdavia civitas, anno 1326
Cintia oppidum, 1313
Creneburga civitas cum arce, 1253
Heyligenbeil oppidum, 1301
Friedlandia civitas, 1312
Schippenbeilia civitas, 1319
Brandenburga oppidum cum arce, 1362 1239
Balga arx, 1400.
Damnovia civitas,

Nadrovia, Provincia 4.

REgio Nadrovia à Principe Nadro denominata est. eam à Natangia fluvius Pregiel disterminat; à Slavonia, Nara amne distinguitur. Hæc majori ex parte à fratribus ordinis Teutonici, propter infidelitatem incolarum, devastata est. Reliquiæ ejus & vestigia reperiuntur, casæ & tuguria, in quibus piscatores habitant.

Sla

Slavonia, Ducatus 5.

SLavonia regio quondam, priscorum Prutenorum temporibus, pro Ducatu computabatur. A Principe Slavo nomine denominationem accepit. Ex majore parte à Lituanis Crucigerisque depopulata est. Eam à Lituania Memula fluvius disterminat. Has infra scriptas munitiones & arces complectitur cum civitatibus & oppidis:

Ragneta, à Crucigeris fratribus constructa anno incarnationis divinæ	1253
Tilsa, anno	1289
Renum, anno	1276
Licovia,	1273
Salavia,	1385
Labia,	1258
Tapia,	1255
Vintburgia,	1409
Christoverder,	1253
Boytia,	1338
Cestia,	1185
Norbeitia,	1381
Vonsdorfa,	1391
Angerburgia,	1412
Dringofortia,	1403.

Bartonia, Ducatus 6.

BArtonia à Barto Principe nominis etymologiam ducit. Cum Lituanis & Moschovitis, terminis disceptat. A Lituania 70 stagnis & solitudine, à Galindia vero flumine quodam finitur. Nunc magna ex parte à Lituanis & Crucigeris pervastata est. Arces has cum oppidis, à Crucigeris erectas, complectitur:

Nordemburga, munitio à Crucigeris erecta anno	1505
Iohansburga, anno	1268
Gurgburga,	1259
Insterburga,	1342
Richteverder,	1396
Bartovia,	1365
Rhenum,	1375.

Galindia, Regio 7.

HÆc regio à Galindo Principe Galindia nuncupata est. Cujus Masoviæ sylva ingens à Meridie fines excipit. Quondam tam populosa fuit, ut successu temporis, populus in ea progenitus locum non haberet. Vnde præpositi regionis obstetricibus severe mandarunt, ut nullam fœminei sexus post partum prolem hac luce frui permitterent. quam rem cum minus ob-

servatam animadverterent, mamillas fœminis, ne amplius prolem educarent, amputarunt. quod facinus mulieribus summæ tristitiæ & miseriæ causa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam, auctoritate, nomine & potentia clara, quæ pro Prophetissa habebatur: oracula enim interrogantibus dabat. Huic cum mulieres calamitates suas exposuerunt, Prophetissa illa, miseræ sorti fœmineæ condolens, dolos quibus viros circumveniret, & perpetratum facinus ulciscceretur, expiaretque, indagare cogitareque cœpit; convocatisque omnibus proceribus, & nobilioribus viris Galindiæ, monuit eos, ut Christianis bellum, sine ullo armorum genere (eventus enim rerum prædicere solita erat) quam celerrime inferrent: hanc enim voluntatem deorum esse, serio affirmabat. quibus Galindæ auditis, sine ulla mora (certum enim esse credebant) juvenes senesque valida manu inermes in Polonorum & Masoviorum Christianorum provincias cum impetu excurrunt, nactaque ingenti hominum & jumentorum præda, ad sua proficiscuntur. Interim vero captorum Christianorum aliquot aufugiunt, continuoque reliquis Christianis nunciant, quomodo Galindi

sine armis in terram eruperint. Christiani re intellecta bene armati Galindos assecuti maxima cruentaque strage profligant, prædamque repetunt; bellumque continuantes, fugientes hostes in regionem usque eorum persequuntur; quam armis & igne evertunt; reliquias tamen matronarum, ancillarum, & juvenum, in captivitatem abducunt. Has civitates & munitiones Galindia complectitur:

Orteleburgum castellum, cujus instaurationis annus est 1266
Rastemburgum oppidum, 1329
Neyburgum arx & oppidum, 1238
Passenhumia oppidum, 1388
Dreschlovia arx & oppidum, 1338
Lucia castellum, 1348
Lucemburgia oppidum, 1349.

Varmia, Regio 8.

VArmia sive VVermelandia regio à VVarmo Principe nomen sortita est. à Pomesania provincia stagno, & flumine à Passaria discernitur: à Natangia parvis quibusdam fluviis. Has arces cum civitatibus complectitur:

Ressel arx & civitas, extructa anno 1337
Sreburg arx, anno 1348
Bichofstein civitas, 1325

VVar-

VVartemburga civitas, 1325
Allenſtein arx & civitas, 1367
Melſatia arx & civitas, 1326
Helsberga arx & civitas, 1320
VVermeditum arx & civitas, 1316
Gulſtadia civitas, 1326.

Hogkerlandia, Provincia 9.

HOgkerlandia ſive Pomeſania à Principis nomine Hogo appellata eſt. Eam à Natangia, Paſſaria fluvius ſeparat: à Pomeſania, duo fluvii, Melfink & Draſen appellati. Haſque arces cum oppidis complectitur:

Brandemburgum caſtrum & oppidum, extructum anno 1258
Frauemburgum oppidum, 1279
Tolkiemit oppidum, 1365
Munhuſia caſtellum, 1365
Scharpovia, prædium, 1400
Elbingenſe caſtrum, conſtructum anno 1237
Civitas vero ipſa Elbinga, celebris & populoſa, emporio clara, inſtaurata eſt anno 1239.

Culmenſis, Ducatus 10.

CVlmia Regio Pruſſiæ, à Culmo Principe denominationem trahit. A Polonia & Pomerania, Viſtula fluvio ſecernitur: à Pomeſania, flumine Oſſa: à Mi-

à Michlovia vero & Dobrinia territo-
riis, Drebnicz fluvio fines suos dirimit.
Has civitates & munitiones habet:
Culmina, civitas ampla, erecta anno
1223 12[illegible]
VVentslavia arx, anno 12[illegible]
Aldusia castrum, 12[illegible]
Grandentz arx & civitas, 12[illegible]
Gugeleburga civitas, 13[illegible]
Schonse arx cum civitate, 12[illegible]
Strasburga arx & civitas, 13[illegible]
Bartonia arx, 13[illegible]
Neumarckt civitas, 12[illegible]
Rogosna arx, 12[illegible]
Colmense civitas,
Torunia arx cum civitate amplissi-
ma, emporio clara, ad Vistulam
condita anno 12[illegible]
Papavia arx, 13[illegible]
Frideck arx, 13[illegible]
Lipno arx, 13[illegible]
Lesna civitas, 13[illegible]
Golba arx & civitas, 13[illegible]
Luben arx cum civitate, extructa
anno 12[illegible]
Reden civitas cum arce, 12[illegible]
Bergelavia arx, 13[illegible]
Lautergia arx, 13[illegible]
Hujus Ducatus titulo rex Poloniæ uti-
tur.

Pome-

Pomesania, provincia II.

POmesania à Pomesa Principe, finitur ab aliis regionibus Vistula, Elbinga, Drusno, Drobnicz, VVesslera. multæ in ea præclaræ arces & civitates, ut sequitur, habentur.

Marienburga civitas ampla, anno Domini 1302 extructa est: arx vero anno 1281 à fratribus Teutonicis erecta sub Magistro ordinis Hartmano Comite Heldrovienſi, natura loci munitissima, valloque fortissimo & fossa profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac commeatu copioso, apprime firmata, Regis Poloniæ præsidiis tenetur.

Nevvtichia opidum, extructum anno Domini 1329

Stum arx cum civitate, 1249

Cristburga arx & civitas, 1258

Preusmarck arx, 1329

Salfeld civitas, 1328

Merinek arx cum civitate, 1290

Holand arx & civitas, 1329

Lubstadia civitas, 1202

Osterrada arx & civitas, 1270

Rosenburga arx cum civitate, 1289

Marienverder arx cum civitate, 1311

Garnesia civitas, 1328

Germanica Eilovia arx cum civitate, 1337

Lebmulia civitas,	1337
Hohenſtein civitas,	1301
Schonembergia arx,	1319
Roſembergia civitas,	1315
Eilemburga civitas,	1299
Neumburga civitas cum arce,	1289
Salavia civitas cum arce,	1306.

Michlovia, Provincia 12.

MIchlovia admodum anguſta terra eſt. inter Brodnam & Drebnicz fluvios jacet: Hujus cauſa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fovebant. Nullam arcem præter unam civitatē Straſburgam, & tres munitiones, Berklii, Dornik, & Mechloviam habet.

Pomeraniæ regionem ampliſſimam, longo tractu mari adjacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ regionum deſcriptione latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus & Crucigeris habebant. In hac ſita eſt celeberrima urbs Gedanum ſive Dantiſcum appellata. à mari Germanico uno miliari abeſt. eam celeberrimus fluvius Viſtula præterlabitur, ibidemque ampliſſimis oſtiis in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ & Pruſſiæ emporium eſt, regi Poloniæ ſubjecta, anno Domini 1285 tranſlata.

Pru-

Prutenorum priſca barbaries.

PRuteni Gentiles, barbarie indomita rigentes, perverſi & infideles erant, vanas creaturas quaſlibet pro Diis colebant, nec ſe ad fidem Chriſtianam converti patiebantur. Idiomate proprio à Livonico non diſſimili utebantur. Polonis & Maſovitis tributarii erant, ſed frequenter nacta occaſione jugum excutiebant: ideo multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Poſtea anno Domini 1211, Conradus Maſoviæ Princeps, ex regibus Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus ſæpius variis excurſionibus infeſtatus, ad Imperatorem Friderícum hujus nominis ſecundum legatos deſtinavit, implorans auxilia adverſus infideles Prutenos. qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros, à Saracenis tunc temporis Hieroſolyma pulſos, in Pruſſiam 20000 miſit, quibus Princeps Maſoviæ Culmenſem terram inprimis donavit, cum arce Dobrzinenſi, hac conditione, ut tempore neceſſitatis ſubſidium ſibi contra infideles Prutenos ferrent, Pruſſiamque ſubjugatam inſimul partirentur.

Hæc autem Pruſſiæ regio, pleriſque ſinuoſis flexibus eſt ubique amœna, & opor-

oportunis portibus maris Balthici ma
xime commoda. urbium illustrium
oppidorum, arciumque frequentia
opimis incolarum divitiis, opibusq
ac terræ ubertate, supra modum clar
Pecoris omnigeni inæstimabili copi
piscationibus, venationibusque &
vis fructuosissimis, aërisque tempe
cum amœnitate conjuncta, prædi
est. & postquam fidem Christiana
Prussia suscepit, 72 arces præcipuas,
62 civitates principales habuit, à Cru
geris domus Teutonicæ erectas. qu
rum numerus nunc, temporis succe
su, plurimum crevit. multæ enim
frequentes civitates ac oppida, mun
tionesque, tam à Polonis quam Cr
cigeris, vario Marte utrinque decerta
tibus extructæ sunt. Longitudo ej
ex Aquilone in Austrum, à Torun
urbe confini Masoviæ usque ad Mem
lam castrum cum oppido, quinquagin
ta octo miliaribus extenditur. In lat
tudinem vero quinquaginta miliar
bus, Lituanos, & Masovitas contin
gens, patet.

Flumina præcipua & principalia
Prussia duodecim reperiuntur. Istu
sive Vistula, quæ Silesiam, Polonia
Masoviam & Prussiam præterlabitur
similiter Cronon sive Nemen ex L
tuan

tuania decurrens, Nogat, Elbinga, VVe-
ſera, Paſſaria, Alla, Prægel, Oſſa, Dreb-
nicz, Lica, Lavia. Extant quoque alia
plura flumina omni genere piſcium ab-
undantia, minus tamen hominibus,
præcipue externis, cognita. Lacubus
plurimis, aliquando ſeptem miliaribus
Polonicis patentibus, piſcibuſque om-
nis generis exundantibus, undique ſca-
tet. Gummi quoque genus luciditſi-
mum, quod ſuccinum ſive gleſſum,
vulgariter burſtin vocatur, in litore
maris Balthici copioſe colligitur. Cum
autem Pruſſia, ut copioſe ſuperius de-
ſcripſimus, barbarorum colonia anti-
quitus fuerit; Polonorum ac Teutoni-
corum armis ſubactam, ſacriſque ini-
tiatam ſe agnoſcit, qui in eam colonias
ſuas, barbaris penitus fere extirpatis,
deduxerunt: nuncq; tam Polonis, quam
Germanis equitibus, pariter civibus
agricoliſque, frequens eſt. Barbarorum
tamen reliquiæ ad Curlandicum lacum
hucuſque ſuperſunt, qui cum Livoni-
bus & Lituanis vicinis, idiomate, mo-
ribus, habituque, concordant. Porro
nulla in univerſo Poloniæ Regis domi-
nio regio reperitur, quæ tam frequen-
tibus civitatibus, arcibus & oppidis, ut
Pruſſia, abundet.

Hæc autem Pruſſiæ regio ampliſſi-

ma, omniumque fructuum, tam ex terra quam aqua nascentium, abundantissima, duplex est, Ducalis & Regalis. nam Dux, gratia Regis Poloniæ, in suis civitatibus & arcibus integre rerum potitur, ut vassallus & feudalis ac beneficiarius regni: Regiomontique, quæ est civitas maritima, sedem suam habet. In qua collegium communis studii ab Alberto præfato, primo ex Magistro Duce creato, fundatum. Est autem Regius mons urbs emporio clara: ad eam enim merces ex septentrionis regionibus copiose apportantur. In hanc sedem suam magistri transtulerunt Marienburga nobilissima, eaque munitissima arce, ac totius Prussiæ progugnaculo. quæ cum se expugnari non pateretur, Casimiro Regi Poloniæ, ut diximus, pro certa stipendiorum militibus Ordinis persolutione, dedita est. In ea assidue milites præsidiarii à rege Poloniæ asservantur, victu & omnibus ad bellum necessariis tam apprime provisa, ut sex annorum obsidionem sustinere possit. Est enim Regalis Prussiæ (id est, illarum arcium & civitatum, quas Rex electus extra Ducem armis majorum suorum acquisitas possidet) caput & Metropolis. A Gedano septem milliaribus distat. Plurimas

rimas nobiles civitates & arces quas ſuperius enumeravimus, Pruſſia complectitur.

Epiſcopatus vero quatuor Catholicos, poſtquam fidem Chriſtianam ſuſcepit, Pruſſia habebat: VVarmienſem, Culmenſem, Sambienſem & Pomeſanienſem. nunc Sambienſis VVarmienſi, Pomeſanienſis autem Culmenſi adjuncti. VVarmienſem Epiſcopatum, qui eſt præcipuus, Reverendiſſimus Dominus Staniſlaus Hoſius Polonus, Sacræ Romanæ Eccleſiæ Cardinalis digniſſimus, ſingulari pietate, & vitæ ſanctitate, ac doctrina cæleſti & ſcriptis divinis coruſcans adminiſtrat; qui malleus Hæreticorum indefeſſus, & Catholicæ Eccleſiæ propugnator ſtrenuus jure cenſendus eſt. Culmenſem Epiſcopatum, Reverendiſſimus Dominus N. Coſtca, virtutum & doctrinæ ſpeculum inſigne. Nunc de Pomerania Regione ampliſſima dicendum nobis occurrit. quæ etiam, Polonorum armis antiquitus perdomita, imperio paret. nam Boleſlaus Rex bellicoſiſſimus, anno Domini 1003 Ruſſiæ Principibus debellatis, ſtrenuoque Marte contuſis, perpetuum victoriæ monumentum, Herculeum imitatus opus, tres ferreas columnas in Boryſthene fluvio collocavit.

vit. Deinde, anno Domini 1008, Saxonibus bellum intulit,& omnem illorum regionem, circa Oderam, ad Albim & Salam fluvios,Cherſoneſumque Cimbricam, quæ hodie Dania appellatur,ſumma belli dexteritate ditioni ſuæ ſubjugavit. Vrbes earum regionum maximas, partim ſolo æquavit,partim ſuis Polonis munivit, gentemque univerſam Pomeranorum barbaram & incultam ad fidem Chriſtianam ſuſcipiendam armis coëgit, & ut ſempiterna memoria victoriæ feliciſſimæ apud poſteros extaret, in Albi, & Sala, Oſſaque fluviis, columnas æreas inclytus triumphator locavit. Totam Pruſſiam ac Pomeraniam, Chriſtianis infeſtiſſimas, perdomuit.

Ducatus Pomeraniæ.

POmerania regio ampliſſima,ab Holſatia ad Livoniam uſque, longo tractu juxta mare Germanicum extenditur, unde & nomen habet. Pomorze enim Slavis mari adjacentem regionem ſignificat. In hac Regione natio Slavonica antiquitus conſederat; ſed nunc Germani magna ex parte eam incolunt. Has præcipuas civitates à mari procul ſitas complectitur; Stetiniam, unde Ducatus Stetinenſis dicitur,

tur, Neugardiam, Lemburgam, Stargardiam, Bergradum, Camenetiam, Publinam, Grifemborgam, & alias complures. Quæ vero mari impendunt, Colberg, Camin, Coslin, Gribswald, Sund, Puczka, Revecol, Louemburg, Hechel &c. Iulinum in hac regione urbs erat celeberrima. nunc ruinis deformis jacet. Pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Crucigeris, longo tempore acriter decertabant. nunc titulo ejus Rex Poloniæ, qui in ea majori ex parte rerum potitur, Duxque Prussiæ, feudalis Regis Poloniæ, utuntur.

Gedanum, sive Dantiscum, hujus regionis metropolis, urbs amplissima & insignis, à mari Germanico uno miliari abest. Eam celeberrimus fluvius Vistula præterlabitur, ibidemque ampliſſimis ostiis in mare exoneratur. In ea totius Pomeraniæ & Prussiæ celeberrimum emporium est. ex ultramarinis enim regionibus longinquis, Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hispania, Svvecia, Dania, & Nordvvegia, naves ad eam appellunt. Ex Lituania quoque, Russia, Volinia, Poloniaque, variæ merces fluviis navigabilibus in eam deferuntur; præcipue vero siliginis & frumenti ingens copia ex supra nominatis

regionibus advehitur. Regi Poloniæ ſubjecta eſt, Caſtellanumque à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta eſt foſſa qua naves maximæ intra mœnia veniunt. Burggrabius cum proconſulibus, & conſulibus, regio nomine civitatem adminiſtrant. Cives omnes fere Germani ſunt, mercatoreſque ditiſſimi, ita ut Gedanum ædificiorum pulcherrima diſpoſitione, commerciorum varietate, maris Viſtulæque oportunitate, incolarum & externorum incredibili multitudine, civium divitiis, & inſtrumentorum bellicorum, ad hoſtes propulſandos, ac machinarum æneārum numero, cum præcipuis Europæ urbibus, meo judicio conferenda ſit. Prætorium maximo ſumptu, eoque regio, exædificatum, cum ſuperba turri; ædeſque ſacræ, cum privatis, ingenti auri pondere, artificioſe erectæ; Geldaque publicum urbis palatium; ac horologium divinis fere manibus elaboratum, cujus campanæ mirabilem quendam & ſuaviſſimum concentum edunt, ſecundum artificis voluntatem, & temporis convenientiam, in admirationem omnium gentium advenas attrahentes. Propugnaculum munitiſſimum in ipſo maris portu extructum, frequentibus directis

ctis machinis, ab armatis militibus custoditur. Vexillum totius Pomeraniæ, aquilam nigram in collo coronatam, gladium evaginatum manu humana tenentem, pro stemmate in campo aureo gestat, similem Prussiæ, quam in ejus principio expressimus.

Elbinga, civitas insignis ad ostia Albis fluvii, in littore maris magnificentissime & sumptuose extructa, splendidis civium opibus & mercatorum divitum frequentia claram spectabilemque se reddit. Ejus titulo Rex Poloniæ, scribens se Dominum terræ Elbingensis, maxime in privilegiis, utitur. Districtum enim amplissimum circumjacentem habet. Atque hæc de Prussia breviter dicta sufficiant.

XI.

ORIGO ET SERIES PRINcipum Teutonici ordinis.

ANno Domini 1188, cum Balduinus rex Christianus Hierosolymis regnaret, Saraceni & Barbari ex arce nomine Ptolomaida, latine Acona, Germanice Acris dicta, variis excursionibus Sanctam terram infestare solebant. Quamobrem

obrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petiit à Christianis. Longobardi igitur sexaginta galeras, & in his quinquaginta millia virorum, in subsidium miserunt, cum quibus multi homines probi, piæ peregrinationis causa, in terram Sanctam profecti sunt. Horum numerus erat 500, partim ex Saxonia, partim ex aliis provinciis Germaniæ. qui omnes in unam navem congregati, Aconam usque pervenerunt. ubi per integrum annum, cum infinita multitudine Christianorum, Aconam, antequam caperetur, oppugnaverunt. In oppugnatione, multi Christianorum, telis barbarorum læsi erant. unde in morbum inciderunt, passimque sparsi, cum neminem in terra aliena, qui sublevaret inopiam, haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præcipui, octo boni & pii viri Teutones, qui cum viderent Christianos tam misere interire, commiseratione ducti curam illorum susceperunt, diligentiaque illorum plurimi infirmi convaluerunt. Postea xenodochium, sive hospitale, sub titulo beatæ virginis Mariæ, Aconæ erexerunt. Primusque xenodochii præfectus, Henricus de Valpot electus est, ex Germania oriundus. hic maxi-

mam

mam diligentiam in fovendis infirmis & egenis adhibuit. ultimum diem Aconæ peregit, ibidemque sepultus est, anno Domini 1190. Postea Balduinus Rex, Hierosolymis templum, & xenodochium, pro pauperibus & pluribus nobilibus infirmis, qui in bello Aconiensi læsi erant, extruxit, sub titulo beatæ virginis Mariæ.

Tandem anno 1191 Clemens Papa hujus nominis tertius hunc ordinem confirmavit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis xenodochii Hierosolymitani beatæ virginis Mariæ. Præterea Divi Augustini regulam illis servandam imposuit, Stemmatequc cum cruce nigra eos insignivit.

Postea Patriarcha Hierosolymitanus, singulos fratres Teutonici ordinis à Pontifice Romano confirmatos, alba chlamyde ex utraque parte crucem nigram habente ornavit, sicquè illi habitum suum susceperunt. Fuerunt, qui vestiti sunt, XXIV fratres laici & VII sacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, missam celebrare concessum erat. nullus barbam tondebat, & super saccum stramine impletum, regula jubente, dormiebant. sed statim hæc mira quadam metamorphosi immutata sunt.

Secundus, Henrico de Valpoth, primo magistro Xenodochii Hierosolymitani, Otto de Karpen, nobilis Germanus, in magisterio successit, anno Domini 1200, sub Imperatore Romanorum Philippo hujus nominis II, & Innocentio summo Pontifice. Hic in humilitate & cordis simplicitate Deo & fratribus servivit. Sexto anno officium absolvit. Aconæque sepultus est.

Tertius ordinis magister, Hermanus Brand Olsacensis, electus est sub Pontifice Innocentio III, & Philippo II, in ordine Germanorum Imperatorum XXII, anno 1206. Præfuit officio quatuor annis. Pauperibus quantum potuit satisfecit. Aconæ sepultus est.

Quartus, Hermanus à Salicen, Nobilis Misnensis, Ottonis, & Friderici II, Imperatorum, Innocentii III & Honorii Gregoriique IX, Pontificum, temporibus, anno Domini 1210, electus est. Hic omnium præclarissima privilegia Ordini à Pontifice, & Friderico II, Cæsare, consecutus est. Nam cum simultates & odia inter Pontificem Romanum & Fridericum Cæsarem exortæ essent: ille hujusmodi cladem prudentia sua è medio sustulit. Sub eo Conradus Marchio Turingensis habitum suscepit. Bis mille nobiles, & aura-

auratos equites Germanos in ordine habuit, quos 30 continuis annis rexit. Ejus temporibus fratribus Ordinis à Saracenis Hierosolyma pulsis, Prussia concessa est, Regum Poloniæ, Conradique Ducis Masoviæ, & Imperatoris Friderici II concessu. Quorum viginti millia in Prussiam venerunt, Prussosque Gentiles, auxilio Polonorum, ex terra Culmensi ejecerunt.

Quintus Magister, Conradus Turingorum & Cathorum Marchio, sub Cælestino IV Pontifice, & Friderico II Imperatore, anno 1240, electus est. habitum Mariemburgæ in Prussia suscepit, cum multis nobilibus adolescentibus, & viris eximiis, ac prudentibus. Cum Prussis Gentibus multa bella gessit, magnoque labore fines Regionum Ordinis dilatavit, &, si quæ ruinam minarentur, illas resarciens optime conservavit. Postea è vivis excessit. Mariemburgæ sepultus est.

Sextus Ordinis Magister, Poppa ab Osterling, electus est Conradi IV Imperatoris & Innocentii IV Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Livonienſibus, & Svvantopolo Duce Pomeranorum, gessit. Postea ante Ligniciam civitatem cum Conrado Silesiæ Duce, sanctæ Heduigis

duigis marito, à Tartaris totam fere Sarmatiam vastantibus interemptus est: à Christianis vero VVratislaviam delatus, ibique in Basilica divi Alberti, terræ mandatus est. Hujus magistri tempore Regiomontum constructum est.

Septimus Magister, Ioannes Sangerhusensis, officium suscepit, tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Romanorum Imperatoris, & Alexandri IV Pontificis, anno 1263. Infidelium Prutenorum vires mirabiliter diminuit, Ordoque eo præsidente plurimum profecit. Dominicanorum Monasterium Toruniæ fundavit. Brandenburga quoque civitas cum arce, ejus temporibus ædificata est, anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo sexto. Tapia quoque munitio erecta. Annis duodecim præfuit. Treveris sepultus est.

Octavus Magister, Hartmannus, Comes Heldringensis, constituitur, sub Rodolpho XXVII Imperatore, Habsburgensi Comite, & Clemente IV Pontifice, anno Domini 1275. Vir pius & industrius extitit. Nadraviam Sudaviamque regiones Prussiæ debellavit, cum cæterisque finitimis longas acies tenuit. Eo præsidente, anno 1279, Me-

nia

nia civitas ædificata est. Anno Domini 1281 Mariemburgense castrum erectum est. Venetiis ultimum diem clausit, ibidemque sepultus est.

Nonus Magister, Burchardus à Svvenden, sub Rodolpho Cæsare XXVII, & Pontifice Ioanne XXI, electus est anno 1283. Eo præsidente, fratres ordinis, cum Prussis infidelibus bellum acre larga sanguinis effusione gesserunt, eosque in integrum ad obedientiam compulerunt. Postea, septem annis in officio expletis, magistratu se abdicavit. Mortuus est Rodiis, ibidemque ad Basilicam S. Ioannis sepultus.

Decimus Magister, Conradus de Feuchtvangen, munus magisterii suscepit, sub Adolpho XXVIII Imperatore, & Nicolao IV Pontifice, anno 1290. Eo præsidente ordo multum profecit. Septem annis fratres in officio continuit. Pragæ, Bohemiæ metropoli, spiritum exhalavit, Trebniciæque sepultus est.

Vndecimus Magister, Gotfridus, Comes de Oloch, electus est, sub Cæsare Adolpho XXVIII Germanorum Imperatore, & Pontifice Cœlestino V, anno Domini 1267. Hic Venetia cum multis fratribus in Prussiam profectus est. Decem annis officium gessit.

Postea

Postea Comitiis celebratis, magisterium resignavit, in Germaniamque profectus, è vivis excessit.

Duodecimus Magister, Sofridus de Feuchtvangen, anno 1307 creatus est, Alberti Imperatoris Austriæ Ducis & Clementis Pontificis temporibus. Hic sedem Venetiis Prussiæ castrum Mariemburgam transtulit: nam in terra sancta, Venetiis, Neapoli, & in Anglia sedes suas & præclara ædificia propter quasdam simultates amiserat. Duobus annis officio præfuit. Mariemburgæ mortuus est.

Decimus tertius Magister, Carolus Treverensis, susceptus est sub Henrico VII Imperatore, & Clemente V Pontifice, anno 1309. Erat insignis vir, prudens & industrius. Anno Domini 1312, eo præsidente, Memula arx in Curlandia regione Prussiæ fundata est, ad propulsandos Lituanorum incursus. Tandem prædictus Magister à Pontifice Romam citatus, adeo crimen objectum auxilio Dei diluit, ut in adversariorum caput redundaret. Romaque discedens, in itinere, Viennæ morbo oppressus expiravit, ibique tumulatus est. Hujus tempore pestis per integrum annũ tantopere grassata est, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

Deci-

Decimus quartus Magiſter, Vernerus Vrſelenſis, temporibus Cæſaris Ludovici XXXIII & Ioannis Pontificis XXII ſuſcepit officium ſuum, anno 1322. Ordini cum ſumma laude præfuit. Cito poſt interemptus eſt à fratre ordinis Ioanne Bunſdorfio, in vigilia ſanctæ Eliſabeth, cum ex veſpertinis precibus egrederetur.

Decimus quintus Magiſter, Ludolphus Dux Tuliſurgenſis, ſive Bruſvicenſis, ſub Ludovico XXXIII Cæſare & Ioanne Pontifice XXII Magiſterii celſitudinem ſuſcepit, anno 1325. Vir pius & ſapiens extitit. Fratres ad cultum divinum ſummopere compulit, largeque illis omnia adminiſtravit, ideo eos liberalitate obedientes ſibi effecit. Iuſtitiam magnopere adminiſtravit.

Decimus ſextus Magiſter, Dietrichus, Comes Aldemburgenſis, octogenarius jam electus eſt, temporibus Ludovici XXXIII Imperatoris, & Ioannis XXII Pontificis, anno Domini 1329. Eloquentia validus, autoritate gravis, juſtitiaque rigidus extitit. Gentilibus terrori fuit. Templum beatæ Mariæ virginis Mariemburgæ extruxit. Toruniæ obiit. tranſlatus Mariemburgam, in templo S. Annæ ſepultus eſt.

Decimus ſeptimus Magiſter, Rodolphus

phus Dux Saxoniæ, Ludovici XXXIII Imperatoris ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium susceptus est, anno Domini 1339. Hic anno Domini 1341 magnas copias conscripsit, Neumarcoviamque oppugnavit. Interim vero Lituani Prussiam invaserunt, eamque fere totam igne & cædibus consumpserunt, multos captivos abducentes. quæ causa illi tantum mærorem attulisse creditur, ut mente captus, ab officioque depositus, præ mærore vitam terminarit. In Marienverderque civitate sepultus est.

Octodecimus Magister, Henricus Dusmariensis, Clementis VI Pontificis tempore officii dignitatem consecutus est. Sex annos in regendo ordine consumpsit. Cum Lituanis & Rutenis bellum egregium, in die purificationis beatæ Mariæ, gessit, auxilioque divino decem millia inimicorum prostravit. E vivis postea decessit, Mariemburgæque humatus est. Hic virginum cœnobium, Lebenich dictum, Regiomonti erexit.

Decimus nonus Magister, Henricus Kimpradiensis, Carolo Cæsare XXXII & Clemente VI imperantibus, ad dignitatem Magisterii accessit, anno 1348. Eo præsidente Ordo doctis viris abun-

abundavit. Fratres in timore & amore Dei instruxit, annis 31 officio præfuit, Mariemburgæ vitam terminavit, ibidemque sepultus est.

Vigesimus Magister, Conradus Zolner, temporibus Venceslai XXXIII Imperatoris Romani, & Vrbani sexti Pontificis, ad officium vocatus est, anno Domini 1379. Multa egregia bella & facinora, contra Gentiles Lituanos & Samogitas, temporibus Keystudi, Iagielonis, Vitoldi, & Suidrigelonis, Ducum Lituaniæ, gessit. Ordinem in potestate octo annis tenuit. Mariemburgæ naturæ debitum persolvit.

Vigesimus primus, Conradus Valenrodensis, Venceslai XXXIII Imperatoris, & Bonifacii Pontificis tempore, munus Magisterii oblatum suscepit, anno 1388. Vehemens & iracundus extitit: totis viribus bello incumbebat. Monachos, Sacerdotes, & omnes ecclesiasticos, furore percitus, odio persequebatur, nullumque in hora mortis ad se venire passus est. Anno 1521 fratres ordinis, armata manu, per fluvium Crononem, Lituanis Nemen dictum, ad arcem Cavvnensem in Lituaniam navibus terraque pervenerunt, ibique tres munitiones celerrime erexerunt, Neuverder, & Riteverder, & Metemburg

burg appellatas. ex his Crucigeri Lituanis magna damna inferebant, regionem igne & ferro vastando, incolasque occidendo.

Vigesimus secundus Magister, Conradus Iungingen, ad munus obeundum vocatus est, Venceslao XXXIII Imperatore & Bonifacio Pontifice præsidentibus. Hic propter morum probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, pacisque observantissimus erat. Ideo ab Ordinis fratribus eum multa pati oportebat. Annis duodecim officio præfuit. Postea ex carceribus corporis liberatus, Mariemburgæ Divæ Annæ templo humatus est.

Vigesimus tertius Magister, Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Ruperto XXXIV Cæsare & Gregorio XII Pontifice munia obeuntibus, officium suscepit, anno 1404. Strenuus & bellicosus vir extitit. Regulas Ordinis non admodum observavit. Consanguineos odio prosequebatur, illorumque arces partim eripuit, partim destruxit. Cum Lituanis & Polonis plurima bella gessit. Hunc postea Iagielo Rex Poloniæ, & Lituaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligavit: ubi & ipse, cum plurimis Commendatoribus, quorum ducenti recensentur, cecidit. Dux

quoque

quoque Stetinenſis, & Oleſnicenſis, Kerczdorffque Dux exercitus Crucigerorum, à Polonis capti. Quinque millia Crucigerorum à Polonis cæſa ſunt, Lituanorum tamen in caſtris Polonorum militantium ſeptem millia trucidata fugataque in primo conflictu.

Vigeſimus quartus Magiſter, Henricus Comes Plavenſis, ſub Sigiſmundo XXXV Imperatore & Ioanne XXIII Pontifice electus eſt. Hic volebat ulciſci injuriam quæ à Polonis Crucigeris illata erat: ſed antequam quicquam inciperet, ab officio dejectus eſt, & Engelſburgæ in carceres conjectus, deinde ad Lebſteg miſſus. ubi ſeptimo anno in vinculis peracto fatis conceſſit. Sepultus Mariemburgæ.

Vigeſimus quintus, Michaël Sterbergenſis, Imperatoriæ culinæ Magiſter, Sigiſmundo XXXV ſceptrum tenente & Ioanne XXIII Romano Pontifice, ordini præpoſitus eſt, anno Domini 1410. Primo anno, cum ſuſcepiſſet officium, Iagielo Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lituaniæ, Oſterrodam, Helsburgenſemque Epiſcopatum, Reſenburgam, Elbingam, & Chriſtburgum civitates depopulati ſunt. Argentoratum obſederunt, re tamen infecta diſceſſerunt. Novem annis Ordinis cu-

ram gessit. Postea, ut deponeretur, precibus obtinuit. Gedani vitam finivit. Marienburgæ vero sepultus est.

Vigesimus sextus, Paulus Rudolfiensis, Sigismundi XXXV Imperatoris & Martini Pontificis tempore, Magisterii celsitudinem consecutus est, anno Domini 1419. Hujus tempore provinciæ & civitates Prussiæ ad Regem Poloniæ Casimirum defecerunt, & jugum Crucigerorum excussérunt. Officium novem annis hic magister retinuit, mortuus tandem, Mariemburgæque sepultus.

Vigesimus septimus, Conradus Erlihusius, Alberti XXXIX Romani Imperatoris tempore, officium suscepit, anno 1438. Hic à bello, quoad vixit, abstinuit, nimio dolore ob fratrum perversitatem consumptus. Mariemburgæ mortuus, ibidemque sepultus.

Vigesimus octavus, Ludovicus Herlihusius, sub Cæsare Friderico, hujus nominis III, fratres regere cœpit, anno 1450. Hujus tempore Prussia ab Ordine descivit, ad Regemque Poloniæ Casimirum major pars eorum defecit. Milites quoque Ordinis præsidiarii Mariemburgam Regi anno Domini 1457 pro summa 476000 florenorum vendiderunt, cum aliis castris & civitatibus.

bus. Postea Rex Poloniæ, capta arce Choynicze, pacem cum Crucigeris iniit. Atque ab hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adjuncta est, pro qua Poloni 150 annis perpetuo cum Crucigeris belligerabant.

Vigesimus nonus, Henricus Rheus, Comes Plavensis, dignitatem Magisterii assecutus est, sub Friderico hujus nominis III Imperatore, anno Domini 1467. Vndecim hebdomadis officio præfuit. Regiomonti in Cathedrali Ecclesia terræ mandatus est.

Trigesimus Magister, Henricus Comes Ritherbergensis, anno 1470 officium suscepit, præsidentibus Friderico III Imperatore, & Sixto Pontifice hujus nominis quarto. Fuit vir rigidus furibunduque. Theodorum Episcopum Prussiæ captum in vinculis fame peremit. Ordini annis septem præfuit. Regiomonti sepultus est. Hujus tempore bellum sacerdotum in Germania fuit.

Trigesimus primus, Martinus Truchses VVeczhausensis, sub Friderico III Imperatore, & Sixto IV Pontifice, ordini præfectus est. Duodecim annis præfuit. Casimiro, regi Poloniæ, obedientiam præstitit. Regiomonti mortuus, ibidemque sepultus est.

Trigesimus secundus Magister, Ioannes de Tiefen ex Helvetia, celebri familia oriundus, Maximiliano sceptrum tenente, & Iulio Pontifice præsidente, Ordinem in tutelam suscepit, anno 1489. Eodem anno Polonia Regi juramentum præstitit. Postea eidem regi Ioanni Alberto auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipseque peremptus est. Regiomontum delatus, ibidem terræ mandatur.

Trigesimus tertius, Fridericus Dux Saxoniæ, Turingorum & Hermandurorum Marchio, Maximiliani Imperatoris & Iulii Pontificis temporibus, anno Domini 1468, in festo divi Michaëlis, Regiomonti Magistratum suscepit. Nunquam Regi Poloniæ juramento se obstringere voluit. qua de causa à Polonis sæpius infestatus, in patriam suam Hermanduriam profectus. ubi, duodecim annis extra Ordinis fines exactis, mortuus est. Hujus tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ è vivis decessit, cui in regno Alexander frater germanus successit.

Trigesimus quartus, Albertus Marchio Brandenburgensis, Casimiri regis Poloniæ nepos, Maximiliani Cæsaris & Iulii Pontificis temporibus, Ordini

solen-

solenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus est, anno Domini 1512. Sigismundo Regi Poloniæ avunculo suo juramentum præstare noluit, sed arces necessariis omnibus munivit, ut se contra Polonorum incursum defenderet. Magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit, in quo ex utraque parte multi ceciderunt, eam ob causam, quod juramento se obstringere Regi noluisset.

Gesta hujus Magistri tempore præcipua.

ANno Domini 1519, in autumno, inter Sigismundum Regem Poloniæ, & Magistrum Prussiæ Albertum Marchionem, bellum ortum est. Anno 1520 Albertus Marchio, die festo Circumcisionis Christi, Bransbergam inopinate occupavit. Eodem anno, Mielzak, Milimlyn, Regi traditæ sunt, cum aliis plurimis civitatibus castrisque. Quadragesimali tempore, mense Aprili, copiæ Regis Oland civitatem & arcem sub Magistro cœperunt. Eodem anno Brandemburga arx & civitas à Polonis capta & depopulata est.

Anno Domini 1520 Volfangus, Dux Schonemburgensis, cum exercitu Ordinis decem millium peditum & qua-

tuor millium equitum, Gedanum oppugnavit, ex episcopique monte (ut vulgo vocant) civitati imminenti, quater mille globos tormentorum bellicorum, in civitatem frustra tamen exoneravit. nullum enim hominem læsit, sibi vero ingens damnum in tormentis & globulis intulit: nam ex muro civitatis tormentum unum præstantissimum in mille frusta concussum est; & si aliquis ex exercitu se ostenderet, in hunc quatuor vel quinq; tormenta ex turribus civitatis exonerabantur. tantaq; miseria & penuria omnium Crucigerorum milites afflicti erant, ut multis suorum desideratis, quibusdam captis, fuga sibi ab obsidione consulere cogerentur. Interea vero Poloniæ Rex in subsidium Gedanensibus 1200 equitum electorum misit, qui milites Crucigerorum, à Gedani obsidione discedentes, insecuti sunt, plurimosque ex eis trucidaverunt, quosdam captivos abduxerunt, multi etiam à Cassubiis & Pomeranis jugulati sunt. Postea Regius exercitus Dirschoviam & Stargerdum arces occupavit. Choynicz quoque arx cum civitate capta est. Postea cæteræ civitates & arces ultro se Regi Poloniæ obtulerunt, & milites Ordinis una cum Crucigeris ex Prussia sunt ejecti.

Anno

Anno Domini 1525, die octava Aprilis, Prussia, quam primum religiosi Crucigeri videlicet tenuerunt, in mundanam politiam & principatum sæcularem cessit. Albertus enim Marchio Brandenburgensis, in ordine trigesimus quartus & ultimus Magister Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæsus, difficileque contra stimulum calcitrare videns, Regem sibi per internuntios fratres & affines suos reconciliavit, Cracoviamque veniens, juramentum solenniter Regi Poloniæ Sigismundo, in Majestate Regia ad id fabricata in medio foro Cracovienſi sedenti, Regalibusque induto, præstitit cum multis Principibus. Ibique prædictum Albertum Marchionem Brandenburgensem, post jurámentum solenniter præstitum, Sigismundus Rex Principem secularem, equitemque, ut vocant, auratum creavit. Terrasque omnes Prussiæ certis sub conditionibus eidem, ut feudali, clientique, & subdito suo concesit, vexillumque illi suum sub insigniis Polonicis dedit. Atque hic finit ordo ille, ut vocant, Teutonicorum Crucigerorum in Prusia. Anno Domini 1526, Alberto Prussiæ Duci, soror Regis Daniæ in matrimonium data est: ex qua suscepit filium, Albertum

Fridericum modernum ducem Prussiæ, qui etiam post mortem patris Regi Poloniæ juramentum homagiumque solenniter præstitit. Nunc, quo ordine & quibus ceremoniis hoc juramentum præstitum sit, quoniam ipse præsens rerum spectator fui, breviter dicam.

Anno Domini 1569, mense Iulio, in Comitiis regni generalibus, Lublini celebratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenburgensis, Alberti Ducis Prussiæ prædicti filius, patri in Principatu succedens, juramentum Regi Poloniæ præstitit, hoc modo. Decima nona die Iulii, amplissimum suggestum, (sive Majestas, ut dicitur, Regia) tectum sericeis & stragulis tapetisque pretiosis, in suburbio Lublinensi sumptuose erigitur, ubi Rex sessurus esset. Concursus fit ad forum immensæ hominum multitudinis; opplentur viæ, omnesque plateæ, quacunque incessus erat. satagit pro se quisque vel ornatus splendido vestitu, vel armis instructus apparere. Interim Majestas regia ex arce in thronum proficiscitur; cingitur ingenti & splendida Senatorum Procerumque universi Regni corona, præcedentibus Principibus viris, ac omnis ordinis consiliariis, & aulicis. Vexillumque pulcherrimum & ampliſ-

ampliſſimum album, novo Duci de more cum inſigniis donandum, Eraſmus Debinski, Cancellarii regni filius, præferebat. Poſtea Rex in domum quandam ſuggeſto oppoſitam divertitur, ibique ornatu regali induitur, ſandaliis videlicet aureis, alba Dalmatica, & chlamyde, ſive Piviali ex panno aureo confecta, & Corona regia aurea, gemmis lapidibuſque pretioſis concinne affabreque ornata; chirothecas quoque annulis gemmiſque ornatas manibus impoſuit. Induta Majeſtas regia ornamentis regalibus, de modo illa in ſuggeſtum procedit media inter reverendiſſimos Dominum Iacobum Vchanski Archiepiſcopum Gneſnenſem primatem regni, ac Dominum Padnievvski Epiſcopum Cracovienſem, præcedentibus & ſubſequentibus contigue primariis Dominis, Conſiliariis, Spiritualibuſque. Gladium evaginatum ancipitem Dominus Andreas Zborovvski, Gladiator (ut dicitur) Regni, præferebat. Pomum aureum, cruce inſignitum, Petrus Zborovvski, Palatinus Sendomirienſis, portabat, & ſceptrum Staniſlaus Myſſkovvski, Palatinus Cracovienſis, anteferebat. Cum itaque ſacra regia Majeſtas in ſolio ſedit, quatuor Germani

proce-

proceres Prussiæ, nomine Ducis sui, supplices venerunt, & genibus flexis unus eorum orationem facundo lepore ad S. R. M. recitavit. Oratione finita, regia Majestas quatuor consiliarios suos cum illis quatuor Germanis ad Ducem Prussiæ accersendum misit. Veniens itaque illustrissimus princeps Albertus Fridericus, disertissima facundia orationem fecit ad S.R. M, singularem fidem, supplicitatem, & subjectionem testantem. Responsum est postea ipsi Principi consiliariisque ejus Latinis verbis, nomine Regis, Sacram regiam majestatem tam ipsum Principem quam omnes subditos & optimates ejus omni favore & gratia complecti defendereque velle. His finitis accessit Princeps ad solium, & pedes regios genu flexus cum summa reverentia attigit: accepitque de sacræ regiæ majestat. manibus vexillum album insignitum aquila nigra, cum literis S & A colligatis in pectore, cum institutione ore Regio facta his verbis: Nos Sigismundus Augustus Rex, annuentes vestris & vestrorum subditorum precibus, tradimus & concedimus Illustritati tuæ, prout parenti tuo illustrissimo tradideramus, in feudum, terras, civitates, oppida, & arces in Prussia: & ad eas

eas Illustriratem tuam investimus, per hujus vexilli traditionem: ac instituimus gratia & benignitate nostra, qua tuam Illustritatem uti nepotem nostrum carissimum complectimur. speramusque, quod ejus beneficentiæ nostræ & memor & grata fidelisque Illustritas tua sit futura. Deinde Princeps Prussiæ caudam vexilli tenens, super libro Euangeliorum in hæc verba juramentum præstitit.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgensis, in Prussia, Stetinensis, Pomeraniæ, Slavorum, Cassubiorum Dux, Princeps Rugiæ, & Burggrabius Norimbergensis, promitto & juro, quod Serenissimo Principi ac Domino, Domino Sigismundo Augusto, Regi Poloniæ Invictissimo, Magno Duci Lituaniæ, Russiæque ac omnium terrarum Prussiæ Domino & Hæredi, sicut meo naturali hæreditarioque Domino, & ejus Sacræ Majestatis hæredibus, & successoribus regibus, & Regno Poloniæ, ero fidelis & obsequens, ejusque Majestatis ac hæredum & totius regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcavebo, ac omne id faciam, quod ad fidelem vassallum feudalemque pertinet. ita me Deus adjuvet, & hoc sanctum Dei Euangelium.

Accepto

Accepto hujuſmodi juramento, Majeſtas Regia gladium ancipitem à Gladiatore Regni Domino Andrea Zborovvski accepit, novumque Ducem ter præcinxit, inclinatum de more, dicens: Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime. Poſtea ei torquem auream Regio munere non indignam impoſuit. Mox omnis Ordinis Nobiles qui ad Equeſtre munus contendebant (in quorum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti ſunt. Quibus omnibus ex ordine ſolenniter peractis, ac depoſitis Regalibus indumentis, cum toto illo comitatu Duceque Pruſſiæ cum ſuis præcedente in arcẽ rediit.

XII.

LIVONIÆ DESCRIPTIO.

Addita eſt quoque brevis narratio, quomodo hæc regio in jus invictiſſimi Regis Poloniæ Sigiſmundi Auguſtj, Magni Ducis Lituaniæ, ceſſerit, & quo pacto à Moſchorum Principe & Svveciæ Rege diminuta fuerit.

LIvonia ſive Lieflandia, Regio ampliſſima, ab Oriente, Ruſſiæ, Moſchorum Principi ſubjectæ, contigua eſt; Nervaque fluvius

fluvius navigabilis (in cujus utraque ripa duæ arces ejusdem nominis, una Livoniensium, altera Moschorum, sibi ex adverso sitæ sunt) imperium Moschoviticum à Livoniensi dislimitabat. Sed modernus Moschorum Monarcha, Ioannes Basiliades, Derpt insigni urbe Episcopali cum sibi adjacente provincia occupata, ulterius fines suos (prout inferius dicitur) promovit. A septentrione cum Svveciæ Regno & Phinlandiæ Ducatu fines suos sinu maris Balthici disterminat. Ab occidente mari Balthæo (quod Germanicum & Prutenicum appellatur) contermina est. A meridie Samogitiæ & Lituaniæ, nonnihilque in Occidentem vergens, Prussiæ adhæret. Nonaginta miliaribus Germanicis in longitudinem, & quinquaginta in latitudinem, cum sinu maris Balthici adjacenti extenditur. Sed nunc bellis sævientibus, pluribus in locis vastata & diminuta est. Continet autem in se plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari possunt. Horum singula cum suis civitatibus & castris succincte describi curabo. Sed primo quomodo & quando Regionis incolæ nomina Christo dederint, paucis aperiam.

Totum pene orbem terrarum, post maxi-

maximum illud universæ terræ diluvium, fallacium dæmonum fraude seductum, veram unius Dei religionem, impio multorum & falsorum Deorum cultu, vanaque superstitione, commutasse constat. Quidam enim mortuos homines, propter merita beneficia & egregia gesta, cultu divino venerabantur. Alii malignos Dæmones, mentitis miraculis & prodigiis hominum oculis sese insinuantes, adorabant. Denique belluis atque serpentibus, & sculptis pictisque arte humana simulachris, gloriam veri Dei exhibebant. Donec Iesu Christi, veri Dei hominisque benignitas, & Euangelii ejus claritas, post multa sæcula, quasi lux clarissima, mundo cœlitus affulgens, has terras terribilesque tenebras discussit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem vergentes, Christianæ religionis ignaræ, vano idolorum cultui diutius subjugatæ fuerunt. difficilis enim ad eos externis gentibus aditus erat, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam & Græci, qui primo fidem Christianam amplexi sunt, septentrionalium plagarum minus exactam notitiam habebant: unde factum est, ut Livonia, cum cæteris ad aqui-

aquilonem vergentibus regionibus, noviſſime omnium Sacro Baptiſmi fonte lavata fuerit. Demum, Friderici primi ex Ducibus Germaniæ Romanorum imperatoris temporibus, mercatores rem familiarem ex Germania per mare Balticum in Livoniam appulerunt, & gentis barbaræ ſimpliciſſimæque animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ ſimplicitatis, opumque parandarum & rei familiaris juſto negligentior. melle enim expreſſo (quo maxime regio abundat) cæram, velut alias quiſquilias & purgamenta, domibus everrebant. Poſtea ſuccedente quæſtu, & mercatoribus Occidentalibus eo loci confluentibus, Sacerdotes paulatim ſe illis immiſcere, adjungereque, piæ peregrinationis cauſa, cœperunt, ut, mercatoribus videlicet theſauros Livonum acquirentibus, ipſi animas gentis Chriſto, per verbum Euangelii ſalutiferum, lucrifacerent. Erat igitur ea tempeſtate vir quidam, Meinardus nomine, in Lubeca, civitate celeberrima, pietate & ſanctimonia vitæ inſignis. hic una cum mercatoribus conſcenſa navi in Livoniam, anno partæ per Chriſtum ſalutis milleſimo ducenteſimo, trajicit; & con-

ſpiciens, in tam inſigni & præmatura meſſe nullos operarios extare, continuo ibi unius famuli victu contentus, ætatem tranſigere conſtituit, caſamque ſibi ex arbuſtis propter imbres arcendos conſtruxit. Paulatim deinde hominum familiaritatem captare, & tædio ſuperato, adhibita jam mutui victus & contractæ notitiæ cum incolis Regionis oportunitate, Religionis & rerum Divinarum eos admonere cœpit, ſenſimque à vano Idolorum cultu ad Chriſtianæ fidei obſervantiam adducere; auſpicanteque Deo, & pium viri religioſi conatum ſecundante, complures incolarum in agnitam veritatis doctrinam conceſſerunt, quorum creſcente numero, multorumque animis (ut fit) rei novæ & inuſitatæ religionis ſtudio flagrantibus, Baſilica inſtauratur. Nec multo poſt Meinardus à Bremenſi Archiepiſcopo in Livoniæ Epiſcopum conſecratur. qui in meſſe Chriſti ſtrenui operarii munus adimplens, rem Chriſtianam multum adauxit, & magnam gentis partem ad Chriſtum convertit. Poſtea vitam cum morte feliciter commutavit. Huic ex vita decedenti Bertoldus Ciſtercienſium abbas ſucceſſit, qui contra irruentes hoſtes fidei Chriſtianæ, una cum per-

peregrinis militibus, qui pietatis ergo ad militiam Christo exercendam ex Germania confluxerant, pugnare instituit. Vbi vero ad pugnam ventum est, equo infreni in mediam barbarorum aciem projectus confoditur. Tandem crescente multorum pietate, plurimi sacræ se militiæ devoverunt, Ordinisque fratrum Teutonicorum habitu suscepto, Ensiferos fratres sese nuncupaverunt. Sed cum rebus gerendis superesse non possent, hostiumque barbarorum vis undiquaque invalesceret, Teutonicorum fratrum Ordini in Prussia se conjunxerunt. Cum enim audivissent, quod Ordo Teutonicus Cruciferorum in tota Germania proficeret, Volquinus Præpositus eorum, à quinto in ordine Magistro Prussiæ Conrado, olim Comite Turingensi, in ordinem Teutonicum susceptus est, anno Domini 1234. Suffragiisque ejusdem Magistri Prussiæ Conradi, Gregorius summus Pontifex Romanus hujus nominis nonus, jussit ubique, & præcipue apud infideles Prutenos Livonosque, proclamari, quod Ordo fratrum à gladio in Livonia (qui nondum confirmatus erat) Teutonico ordini in Prussia unitus, incorporatus ascituſque esset. Susceperunt itaque fratres à gladio

dio Livonienſes, crucem, habitumque, more fratrum Teutonicorum in Pruſſia. Et ſemper ab hoc tempore Magiſtri Pruſſiæ, à Livonienſibus Magiſtris tributa certa & obedientiam exigebant, uſque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgenſis, Magiſtri Pruſſiæ, qui anno Domini ſupra milleſimum quingenteſimum decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam, accipere maluit. Itaque Livonienſes, data præſcripta ingenti ſumma pecuniæ, in poſterum ab obedientia Prutenicis Magiſtris exhibenda liberati ſunt. Hanc tamen libertatem paulo poſt per inſolentiam ſuam amiſerunt: Rex enim Polonorum Sigiſmundus Auguſtus eos in poteſtatem ſuam, prout inferius dicetur, redegit. Sed ad rem accedo. Livonienſes Cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Pruſſia aſſumpto, graviſſimis bellorum laboribus cum barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Livonia potiti ſunt, Magiſtrumque ſibi elegerunt, qui cum Commendatoribus, ſeu etiam Præfectis, totam Regionem gubernabat. Erant præter hunc in Livonia Epiſcopi quinque: utpote Archiepiſcopus Rigenſis; Derptenſis, Habſelenſis, Oſeliæ, Curlandiæ, Revaliæque Epiſcopi.

Hi sua munia strenue & magnifice ut Principes obibant. Sed anno Domini MDLVIII, Moschorum Dux, Derpta sive Torpato, insigni urbe Episcopali, potitus, Episcopatum Derptensem penitus abolevit. Rex quoque Poloniæ Archiepiscopatum Rigensem cum omnibus arcibus & civitatibus (rerum enim in Livonia potitur) tenet. Revalienſem Episcopatum Svveciæ Rex, urbe Revalia capta, administrat. Oselenſem Episcopatum & Abselenſem frater regis Daniæ, Magnus nomine, una cum insula Oselia possidet.

Ordinis Teutonici Magister, una cum suis Commendatoribus, plurima oppida & arces munitas possidebat. & primo quidem ordinis Magister & Archiepiscopus Rigensis, simul & conjunctim Rigam urbem metropolim regionis occupabant; monetamque uterque propriam, qua adhuc incolæ regionis utuntur, cudebat. Verum Magister, præter dominii & possessionis consortium, arcem quoque ibi habebat. Hic jam ordine territoria, arces & civitates, tam Magistro ordinis, quam Episcopis & Commendatoribus subjectas, describere pergam. Hæc vero sunt territoria sive provinciæ, in Livonienſi

dominio, quæ pro Ducatibus valent: utpote, Leitlandia, Vikeclandia, Curlandia, Semigalia, Eſtlandia, Virlandia, Haria, Gervendiaque.

Leitlandia ſive Rigenſis Provincia.

LEitlandia regio Livoniæ, præcipuas has arces & civitates, regi Poloniæ ſubjectas, habet.

Riga urbs celeberrima, totius Livoniæ metropolis; muro fortiſſimo propugnaculiſque & turribus denſis, tormentis bellicis apprime munitis, valloque inexcuſſo tribus ordinibus tormentorum, undiquaque munita; foſſis duabus, ex utraque valli parte, circumducta, & ſtipitibus acutis circumſepta; rebus bellicis, tormentis & commeatu copioſo, militibuſque ſtipendiariis, pacis & belli tempore, bene proviſa. Arcem quoque bene munitam, & omnibus neceſſariis proviſam, ſibi adjunctam habet. in qua olim Magiſtri ſedem ſuam habebant. eam nunc Gothardus Kettler Dux Curlandiæ, regis Poloniæ feudalis, nomine regio adminiſtrat; in civitatem tamen ipſam jus nullum habet. Adminiſtratorem enim, ſive Capitaneum aliquem, cives ſibi dominari (libertatem aſſerentes) non patiuntur: ſed obedientiam & tributa

buta regi Poloniæ fideliter exhibent, ipsique civilibus legibus urbem administrant. Hanc urbem fluvius Dvvina ampliſſimus (ex Severa regione Ruſſiæ, Moſchovitæ Duci ſubjecta, ortus) una cum arce alluit, & duobus à Riga in mare ampliſſimis oſtiis exoneratur. Per hunc naves ex mari, de ultramarinis regionibus, utpote Svvecia, Dania, Holſatia, & cæteris repoſtis provinciis, appellunt: Ex Ruſſia quoque & Lituania cineres, aſſeres, ligna cæſa, & lævigata omnis generis ad naves fabricandas, frumentum quoque grandi copia, & cætera, importantur. Magnumque hac in urbe & celeberrimum eſt emporium. quamvis enim duobus miliaribus à mari diſtat, naves tamen omnigenæ facillime de mari ſub ipſa mænia urbis veniunt & redeunt.

Hæ vero arces, civitates & præfecturæ, Capitaneatuſque, in hac Leitlandia ſive Rigenſi provincia, continentur; Videlicet

Dunamunt, arx inexpugnabilis natura oportunitateque loci. Mari adjacet, in oſtiis Dvveni fluvii, duobus à Riga miliaribus ſita, præſidiiſque Polonicis munita. In ea omnes naves ex ultramarinis regionibus ad Rigam ve-

nientes, merces indicare, teloniaque persolvere, coguntur.

Flokhaus, munitio inter Rigam & Dunamunt, ad Dvvinam condita. In ea quoque omnes naves excutiuntur. Hæ autem duæ arces Rigensibus maxime inviſæ ſunt.

Kircholm, arx murata ad Dvvinam fluvium, duobus miliaribus à Riga ſita, in orientem procedendo.

Hæ quoque arces Dvvinæ impendunt:

Vxul, arx deſolata, curia tamen in ea, ubi Præfectus manet, extructa. A Kircholm duobus miliaribus abeſt. Crudelem illic quondam conflictum & hominum ſtragem inſignem, cumulus oſſium ingens congeſtus teſtatur.

Lenvard, arx ab Vxul quatuor miliaribus ad Dvvinam ſita.

Aſcherad, olim Palatinatus: arx ad Dvvinam munita. Moſchovitæque ab ea aliquoties repulſi ſunt. Quatuor miliaribus à Lenvarda abeſt.

Nitavv, Seſuegen, Georgenburk, Levenborg, Roſſiten, Lucen, Luden, Nevenhul, arces muratæ abſque civitatibus.

Dunemborg, arx ad Dvvinam munitiſſime ſita. Commendator ſive Palatinus ei olim Magiſtri nomine præſidebat.

Sep-

Segevolt, arx & civitas, olim Ordinis. Marſchalci primi à Magiſtro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, videlicet Levvburg, Nitavv, Georgenburg, & Choen caſtris.

Aries, arx; VVolmer civitas & caſtrum; Hermes arx. quatuor miliaribus à Pernavva & Phelin.

Has ſupradictas omnes arces, & civitates, cum ſuis Palatinatibus, & Præfecturis, invictiſſimus rex Poloniæ poſſidet, excepto Mariemburga caſtro, quod Moſchoviæ Princeps occupavit. Adzel autem, & Rodempeus, à Moſchovitis exuſtæ & deſolatæ ſunt.

Archiepiſcopatus Rigenſis.

IN eodem territorio Rigenſi Rex quoque Poloniæ omnes arces, civitates, Capitaneatus, & Præfecturas Archiepiſcopales poſsidet.

Kokenhaus, arx & civitas, natura & oportunitate loci munitiſsima, ad Dvvinam fluvium ſita, cæterarum Archiepiſcopi arcium principalis.

Vxul, Lenvard, ſupranominatæ arces: Krevvburg, Landon, Seſuegen, Schamborg, Serben, Conemburg, arx cum civitate, Salis, Vanſel, Dalen, Iencel, Treyden.

Smilten, arx à Moſchovitis deſolata,

Cremon, castrum olim Capituli Metropolitanæ Ecclesiæ Rigensis.

Sancel, arx apprime munitissima, mari adhærens, ad Archidiaconatum Rigensem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & civitates enumeratæ, Regi Poloniæ subsunt.

Arces nobilium in prædicto Archiepiscopatu hæ sunt: Nochrosen, Rosemberg, Mayan, Pierkiel, Roppe, Nabbe, Elner, & Bersen. Earum domini Polono Regi obtemperant.

Episcopatus Derptensis.

DErpt, sive Torpatum, sive Derbet, insignis urbs Episcopalis, & arx in colle munitissima, urbi impendens. Hæc anno Domini 1558, ab exercitu Moschorum Ducis, violenta oppugnatione cum tota circumjacenti provincia, capta est. Hæ vero arces ad hunc Episcopatum pertinebant: Falcanavv, castrum, & monasterium insigne; Neinhaus, 18 miliaribus à Derpt sita, Rutenis contermina; VVerbeke, Oldentorn, Kiriepe, Verpech. Nobilium arces in hoc Episcopatu quatuor præcipuæ erant, videlicet, Olsen, Kanelichth, Raden, Cunctal, sive Regental; omnesque à Moschorum Duce cum Episcopatu subjugatæ sunt.

Episco-

Episcopatus Habselensis & Ozelensis.

VIkechzlandia regio ad Habselensem Episcopatum cum suis arcibus & civitatibus pertinebat. quæ quatuordecim miliaribus in longitudinem, duodecimque in latitudinem patet, mari Germanico adhæret, & has arces complectitur, quas Svveciæ rex una cum regione possidet.

Habsel, arx principalis cum civitate, in qua est Ecclesia Cathedralis. Eam rex Svveciæ vi ad deditionem coëgit.

Lode arx munita, quam Dux Curlandiæ Gothardus Kietler à Svvecensium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormenta ademerat; sed postea ab eisdem capta est.

Lehal castrum, & civitas, in qua est insigne virginum monasterium. nunc præsidiis Svvecensium tenetur.

Ficzkel & Felin, arces, à Moschovitis exustæ & desolatæ sunt.

Verder arx munitissima, ad fluvium Zundam sita, ab ipsis Cruciferis Livonicnsibus destructa & demolita est.

Ozilia insula in mari Germanico, aliquot à litore miliaribus sita est. Ad Ozelensem Episcopatum pertinebat. Arces & civitates duas munitissimas habet.

habet. eas Cruciferi regi Daniæ prodiderunt. quas nunc Magnus ejusdem Regis Daniæ frater possidet, Episcopatusque titulo utitur. Harum arcium una Arnczburg, altera Sonemburg, appellatur.

Thuan. lib. LIX. *ad annum* 1574. Ioanni Suecorum Regi hoc anno res parum feliciter cessere. Nam in Livonia, cum Nicolaus Achazius & Pontius Gardius Gallus cum Germanis & Scotis circiter VCIↃ, qui superiori anno Revaliam venerant, ad recipiendam Vesenbergam medio inter Revaliam & Narvam itinere positam profecti essent, trimestri obsidione tempore per desidiam transacto, tandem post aliquot irritas oppugnationes exitiosa inter Germanos & Scotos rixa exorta est, quæ & ad justum prælium devenit, in quo ex Scotis CIↃ IↃ perierunt, cæteri cum vexillis suis ad Russos, qui Vesenbergam tenebant, transfugerunt. Itaque obsidione soluta Aprili mense Suecici Duces re infecta ad sua redierunt. Russi successu elati ad rapinas effusi totam Harigiam ad Revaliæ usque portas excurrentes vastant. Nec melior fuit popularium ac rusticorum condicio sub Livonis equitibus; qui & ipsi rapinis & licentiæ assueti, nec suis qui-

quidem parcentes, ſummaque immanitate cuncta diripientes, tota ea æſtate bacchati ſunt; & ad extremum, ut ſævitiam perfidia cumularent, Hapſelam, Lodem & Lealem arces, quas pro ſtipendiis exactis ab Ioanne traditas acceperant, Daniæ Regi, paciſcente Nicolao Vngerno Oſiliæ vicario, vendunt XXC aureorum CIↃ, ſolutione in VIII Kal. Quintiles ſequentis anni dilata. quod provinciæ detrimentoſum, Livonis propudioſum, & emtori infructuoſum fuit. Nam paulo poſt Ruſſi Duce Kneſio Mikita, licet illi pacem cum Dano haberent, Lodem, Lealem, Vikelam, & ipſam tractus illius metropolim Hapſelam, præſidio & commeatu inſtructiſſimam, flagitioſa præfectorum ſive ignavia ſive perfidia, deditione capiunt, & expoſtulantem de injuria Danum ambiguo reſponſo ludificati ſunt.

Curlandia Regio.

HÆc regio in Livonia ſita. A Septentrione maris Balthici ſinu, ab Occidente vero, ubi Pruſſiam contingit, Pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur. A Meridie Samogitiæ confinis eſt, Regique Poloniæ ſubeſt. ſed eam Gothardus Kietler, regis gratia & benigni-

nignitate tenet, tituloque ejus utitur. Has civitates & arces complectitur:

Vinda, arx cum civitate & Palatinatu, Polonis Kiefs dicitur. In ea Magiſtri ſedem ſuam habuerunt, & Comitia conventioneſque celebrare ſoliti erant. nunc Polonicis præſidiis tenetur, adminiſtrante illuſtri & magnifico domino Ioanne Chodkievvicz, Generali Samogitiæ, & ſupremo Gubernatori Livoniæ, ac magno Marſchalco Magni Lituaniæ Ducatus.

Goldingen, arx & civitas cum diſtrictu amplo.

Grubin & Candaph, arces cum præfecturis ditiſſimis.

Tuczkom, Sabel, Durbin, Aſempoth, Shruden, Frauemburg, Alfangen, arces. Nevvburg, caſtrum in finibus Samogitiæ.

Epiſcopatus Curlandiæ ſeptem arces continet, quas Magnus Regis Daniæ frater poſſidet. Epiſcopatuſque titulum ſibi uſurpat. hiſque nominibus hæ arces nominantur: Edvvalen, Pilthen, Haſempot, Angermunde, Dondangen, Neinhaus, & Ambothen.

Semigalia Ducatus.

HIc Ducatus Curlandiæ adhæret. A Meridie Lituaniæ contiguus eſt. Haſque

Hasque arces continet: Solemburg, arx & præfectura; Basemborg, Doblin, Nithavv, arces cum districtibus. Civitates nullas habet. Totumque territorium, una cum arcibus enumeratis, Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia & benignitate commissum tenet.

Estlandia Ducatus.

ESTlandiæ, sive Estoniæ Ducatus, mari Svveciæ à Septentrione adjacet. Has arces præcipuas cum civitatibus & præfecturis complectitur:

Felin, arx & civitas munitissima. Vna cum ultimo Magistro Livoniæ Vilhelmo Furstemberg, feudali Regis Poloniæ, à propriis militibus stipendiariis Germanis Moschorum Duci dolose prodita est. Civitas ipsa exusta, arx vero præsidiis Moschoviticis munita, unaque cum districtu, sive Palatinatu, Moschorum Duci subest. Magister vero in ea captus, Moschoviam abductus, in vinculis spiritum exhalavit. Atque hunc extremum exitum Magistri Livonienses habuere.

Lais & Talczkosen, arces, à Moscho quoque occupatæ sunt.

Tarnest, sive Taurus, arx munitissima, præsidiisque Moschoviticis provisa.

visa. A Lituanis, Duce exercitus illustri & magnifico domino Nicolao Radzivvil Palatino Vilnensi, pulveribus bombardariis suppositis ejecta, & cum Moschovitis, à vi & impetu pulveris volantibus eversa est. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata & exusta, Lituani quibusdam Moschorum abductis, quibusdam occisis, velut Tartari, arce desolata relicta & non occupata, nec munita, (quæ facile instaurari potuit,) cum spoliis, tormentisque & cætera supellectili bellica ablata discesserunt, anno Domini 1561, Iulii ultima.

Operpal arcem exercitus regis Poloniæ exussit & desolavit.

Has autem in hoc Ducatu arces rex Poloniæ possidet:

Karxhaus, Helmeth, Rugen, Parnavam, arcem insignem & munitam, cum civitate, mari adjacentem. Hæc à Svveciæ rege primum occupata erat, sed postea à Polonis inopinate capta in ditionem Regis Poloniæ cessit.

Virlandia.

TErritorium hoc Livoniæ inter Orientalem & Septentrionalem plagam situm, à Septentrione Balthici maris

maris sinu terminatur, ab Oriente Nerva fluvio celebri, ex lacu Pleybas emergenti & in mare Balthicum ingredienti, alluitur. A Meridie Estlandiæ, ab occasu Hariæ contermina est. Et octo milliaribus in longitudinem, à Nerva fluvio ad Revvaliam usque extenditur; hasque arces complectitur:

Nerva, arx & civitas insignis, munitissimaque, ad fluvium ejusdem nominis sita. Ex adverso in altera ripa arcem à Moscho erectam, Ianovv-Gorod dictam, habet. Atque fluvius prædictus Nerva, has arces interfluens, Moschorum & Livonienssium imperium olim dislimitabat. *Additio.* Hæc urbs hodie ob continua bella, & incendium, superioribus annis misere est deformata.

Tolczeburg, arx ad sinum maris Balthici, inter Nervam & Revaliam civitates æquali distantia sita. Distat à Revalia xv mill., & mænia illius à fluctibus marinis pulsantur.

VVesenburg, arx & capitaneatus.

Bercholm, olim arx Episcopi Revalliensis erat. Ass quoque, & Est, duæ arces nobilium Livoniæ: una Roberti à Gilsen; altera Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum suo territorio Moschorum Princeps occupavit.

Verum rex Svveciæ jam eaſdem recuperavit.

Haria Provincia.

HAria juxta mare Svveciæ ſita, in longitudinem ſedecim miliaribus, & octo in latitudinem, extenditur. Cum Virlandiæque territorio pro Ducatu computatur.

Hæ arces in ea ſitæ ſunt:

Revalia, urbs celebris cum arce munitiſſima, ad ſinum maris Balthici condita eſt. Sede Epiſcopali clara. Sub Rege Poloniæ à Svveciæ Regis exercitu occupata. Monetam Revalienſes propriam quadrangularem cudunt. Revalienſis Epiſcopus arces aliquot ſibi ſubjectas poſſidebat; in civitatem tamen nullum jus imperiumve habebat, ſed Magiſter ordinis eam adminiſtrabat.

Badis, caſtrum & monaſterium inſigne, Suecenſes inopinata irruptione ceperunt.

Fegueur, arx olim Epiſcopi Revalienſis. A Moſchorum duce expugnata nunc tenetur.

Gervenlandia Ducatus.

GErvenlandia regio mari adjacens, ſeptem milliaribus in longitudinem, ſex in latitudinem patet. Frumenti

menti & cæterarum rerum ex terra naſcentium feraciſſima. unam arcem, Vitenſtein dictam, principalem, cum pagis & curiis compluribus nobilium, habebat. Eam ſub Rege Poloniæ, Sueceníium Rex occupavit. Bialykamien, id eſt, albus lapis, Polonis dicta. In his territoriis ſive Provinciis Livoniæ prædictis (quæ etiam pro Ducatibus computari poſſunt) variæ ſunt multarum gentium linguæ: plebs ipſa Livonica tribus fere linguis (non multum tamen à ſe differentibus) utitur, ad Lituanicumque idioma magna ex parte alludunt. Barbarie & moribus incultis rigent. Lituanis & Samogitis ob vicinitatem in omnibus perſimiles ſunt. Veſtitu vili, eoque ut plurimum cineritio, ad Germanicum habitum alludenti, utuntur. Ex tiliæ libro, more Lituanorum & Rutenorum, cothurnos connectere ſolent; vel ex jumentorum pellibus, una cum ſetis detractis. Fœmineus ſexus in pagis, more gentis Cyganorum, (vel, ut quidam volunt, Cyrenæorum) vagabundæ, veſtiuntur, veſtitumque quibuſdam globulis plumbi, cupri & electuariis exornant. Induſia quoque, circa collum præcipue, annulis intertexturiſque variis ornant.

Crinibus passis mulieres vetulæ & virgines omnes promiscue incedunt. Capitis ornamenta quædam, mire ex globulis quibusdam confecta ad similitudinem unionum gemmarumve, varii coloris, gestant. Omnes fere matronæ, sagæ & incantatrices peritissimæ sunt, artibus magicis supra modum deditæ. Pane vilissimo teterrimoque, & cibariis simplicissimis, utuntur. Frumenta omnis generis, trituranda excutiendaque, perinde ut Lituani, primo in calidissima casa, ad id præparata, fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt. In ollis figulinæ artis nusquam, sed in lebetibus æreis, cupreisve, in pagis & civitatibus coquunt; neque tibi ollam argilleam ullibi per totam Livoniam videre licebit. Paleis quoque frumentorum, vulgus magna ex parte cum farina siliginis mixtis, utitur. Et quamvis miserrima gens fuerit, supra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad cædes patrandas prompta. Polonos, Lituanos, Rutenos, cæterosque extraneos, Regi Poloniæ militantes, (extra Germanos, quorum sub jugo olim fuerunt) maxime invisos habent, eosque deprædatores & comestores bonorum, fundique sui calamitatem, appel-

lant,

lant, & ubi possunt, quoscunque milites astu circumventos & incautos opprimunt. Vni vel duobus viris transitus difficilis est, præcipue si apud agrestes pernoctaverint; nam somno oppressos, magna ex parte trucidant suffocantque. Diversoria in hac regione rara vel penitus nulla reperiuntur, sed ad curias & prædia viatores divertere, ibidemque pernoctare solent. Templa quoque rarissime, nisi in arcibus, visuntur.

Cives & Nobiles omnes Germani sunt, Germanisq; moribus & idiomate utuntur. Fœmineus sexus pallia rubea, communiter capiti imposita, ad talos cum frequentissimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, sed contricatos crines, (quos maxime nutriunt, vel ad id præparatos adaptant,) tam matronæ quam virgines capiti circumnectunt. Pileos sive biretos quadrangulares, more Cardinalium Romanorum, gestant; quædam vero palliis cum velamine, velut tecto, frontem & caput tegente, utuntur.

Sponsa, cum ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotunda & in altum prominente ornatur; omnisque virginalis & matronarum chorus, rubeis palliis vestitus, longo ordine præit & sequi-

tur. Cervisia ex hordeo & lupulo passim in pagis & civitatibus gustu amarissima, maxime differenti à cæterarum regionum cervisia, utuntur; attamen gens illa, & omnes Germani regionis incolæ, hunc potum suaviter præbibunt.

Siliginis & frumenti Livonia dives est; adeo ut exteræ quoque & transmarinæ nationes, Lubeca, Amsterdam, Olandia, Dania, Svveciaque, ejus ubertatem percipiant; ad quas grandi copia frumenta è Livonia deportantur. In Livoniam quoque ipsam ex Russiæ Lituaniæque regionibus, fluvio Dvvina & Nerva, siligo & id genus rerum plurimum abvehitur. Pecoribus & jumentis domesticis omnis generis abundat; lacubus, fluviisque piscosis, & sylvis ad venationem idoneis referta; in quibus habet ursos, alces, vulpes, lynces, marturos, castores, & omnis generis animalia. Lepores in Livonia mutant æstate & hyeme colorem, perinde ut Helvetiis in alpibus: hyeme sunt albi, & æstate cinericii. Inferunt & Moschovitæ pelles ursarum albas in Livoniam, quas ex frigidissimis Septentrionis regionibus, maxime ex Dvvina provincia Oceano glaciali adhærenti, acquirunt. Religiosissima gens Livonica,

nica, post susceptam Christianam fidem, Romanæ Ecclesiæ ritum ardenter observans erat: Domini etiam ordinis Teutonici, & ipse Magister, priusquam ad Lutheranismum desciscerent, religiosa pietate diligenter ordinis regulas, in moribusque & habitu cultum decentem, observabant. Divorum delubra, pietate & pulchritudine decorabant, quæ hodie à Lituanis pene demolita & desolata videntur: ditionemque suam ab omni incursu barbarorum strenue summa cum laude vindicabant: omnia denique illis ex voto (benignitate divina propter religionis antiquæ observantiam prosperante) cedebant: & Moschum barbarum, potentem hostem, à finibus suis sæpissime summa cum victoria propulsabant; prout ex his duobus præclaris & victoriosissimis certaminibus (quæ mihi explanare lectori haud ingratum visum est) apparebit.

Ab anno, quo lux divina, humana in specie cœlitus mundo affulsit, 1381, Magnus Moschoviæ Dux, Livoniensium castrum Nienhuys, in provincia Derptensi, acerrime oppugnabat. cui oppugnationi ipse sua persona cum trecentis millibus armatorum interat. Demum post diutinam & acrem

obsidionem, crebrasque irruptiones, mœnia & propugnacula diruta, labefacere inceptabant: obsessi etiam defatigati, & viribus exhausti ac destituti, divinæ propugnationi & tutelæ humiliter sese submittunt. ipse etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, insomnis ante aram quandam prostratus, flagranti corde orabat ut Deus in tam deplorato rerum statu sibi suisque auxiliari dignaretur, felicemque gravis obsidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis discutiente, cum Moschovitæ certã jam arcis expugnationem sibi promitterent, Præfectus ille è precibus exurgit, arcuq; arrepto telum cum cuspide præacuta, è fenestra propugnaculi in medium exercitum Moschoviticum jaculatur, &, aspirante conatibus Deo, ipsius magni Principis cor lethaliter transfigit. Concurrunt trepidi Moschovitæ, dominumque exanimatum levant, & cum magno ululatu deplorantes funestissimum casum Domini sui, relictis castris & arrepto cadavere, in Moschoviam, fuga sibi consulentes, pergunt. Livones ex árce sese proripientes, hostes fugientes persequuntur, per agrosque, sylvas & pagos, palantes assecuti trucidant, obruunt, telisque transfigunt; & videntes

dentes, mirabili memorabilique modo numinis auſpicio ſe liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Baſilica arcis ad altare appendunt. Solebatque in eo templo cultus divinus magna pietate & devotione peragi. Sed poſtea anno Domini 1551, Lutheranis dogmatibus aſſumptis, nullum priſtinæ pietatis veſtigium conſpiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat. donec tandem anno Domini 1558, Ioannes Baſiliades modernus Dux Moſchoviæ, eadem arce potitus, religionem quoque Lutheranam immutavit.

Aliud celebre & perpetua memoria dignum prælium Livones contra Moſchoviæ Ducem geſſerunt, anno 1500, ſub ordinis Teutonici Magiſtro, Domino VVoltero à Pletenburg. Qui cum Moſchis bellū inferre ſtatuiſſet, publica jejunia & ſolennes litanias, ſecundum morem Eccleſiæ Romanæ, inſtituit; nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholiciſmo tranſverſos egerat. Menſeque Septembri, paulo poſt nativitatem Mariæ virginis, exercitum ordinat. Rigenſis quoque Archiepiſcopus mille Germanos equites adducit, Torpatenſis Epiſcopus quingentos, Revalienſis & Habſelenſis itidem quingētos

simul. ita ut magister Livonicus septem haberet Germanorum equitum millia, & quinque millia Curionum pedestrium, (qui populi sunt Livoniæ, in regione quæ Curlandia dicitur.) Hoc cum exercitu Magister Russiam finitimam Moschoviæ Ducis invadit, arcesque & oppida quædam expugnat. Inde ipso exaltationis sanctæ crucis die ad urbem Pscoviam exercitum ducit. Iuxta hanc sita est planicies duorum miliarium latitudine patens. in quam cum devenerunt, obviam illis procedit Moschoviticus exercitus, centum millia armatorum (in duodecim acies distributus) continens. His adjunctæ erant Tartarorum copiæ, barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magister, ubi aut turpiter fugiendum aut ingenti cum animo adversus tantum exercitum, barbarie & armis formidabilem, procedendum videt, nihil de victoriæ spe remittens, aleam belli tentare constituit, &, animis suorum confirmatis, classicum canere jussit. Moschovitæ quoque ex adverso signa tollere, patrioque more tubas inflare, & timpanulas (quas parvas singuli præfectorum habere solent) pulsare cœperunt. Magister Teutonicus, globos tormentarios

ſclopetarioſque, velut crebra continuaque tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, ſtrepitu, armorumque coruſcatione, utrinque concurrunt. Tartari & Moſchovitæ, arcubus & ſagittis aſſueti, denſiſſimo creberrimoque telorum jactu æthera obumbrant; quæ tamen emiſſa aërem irrita verberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fuſi fugatique fuere, duodecim Moſchorum acies centum millia conficientes, viribus animiſque recentes ſuccedunt. Teutones cæſis Tartaris, ubi bellum recrudeſcere ſentiunt, quanto majorem hoſtium vim prioribus ſuccedere vident, tanto majoribus animis in hoſtes irruere, & velut ab integro nova virtute reſumpta, ingenti cum fremitu, cæſim punctimque, vergente jam ad veſperam die, confligunt. Ex Moſchovitis qui ſupererant, fuga ſibi conſulentes, in Pſcoviam ſe recipiunt. Prælio itaque dirempto, compertum eſt, ex Teutonicis unum duntaxat deſideratum, complureſque, ſed non lethaliter, vulneratos: Moſchovitarum vero & Tartarorum circiter centena millia trucidata; ita ut duobus milliaribus cadavera paſſim proſtrata jacerent: triginta vero millia fuga elapſi ſunt. Memorabilis ſane

triumphus, & ſempiterna memoria dignum ſingularis virtutis & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade ſuorum Moſchorum Dux Baſilius Ioannides audita, ſummo ſtupore admiratus, tantum exercitum à tam exiguo tam turpiter cæſum & proſtratum, ad quinquaginta annos cum Teutonicis inducias confeſtim firmavit; Rutenique & Moſchovitæ ab eo tempore Teutonicos ferreos viros appellabant.

Ex his igitur feliciſſimis & victorioſiſſimis duobus Livonorum cum Moſchovitis prælis (quamvis multa varii eventus prælia inter eos utrinque eveniebant) apparet, quod Livonienſes, ordoque Teutonicus, priuſquam à Catholiciſmo deſciſcerent, manu divina contra quoſvis incurſus hoſtium propugnabantur, omnibuſque rebus ex terra naſcentibus, & cæteris fortunis, copioſe affluebant. Vbi vero Lutherana dogmata amplecti anno Domini 1527 cœperunt, pietatem & religionem avitam cum omnibus virtutibus una excuſſerunt. Poſtea variis & diverſis plagis omnes paſſim graviſſime afflicti ſunt; adeo ut univerſa elementa in vindictam eorum conſpiraſſe viderentur. Terra enim regionis, quæ omnium frugum & fructuum le-

gumi-

gŭminumque feraciſſima erat, victum (nihil proferens) illis denegabat. Aqua etiam lacuſque olim piſcoſi nullos piſces dabant. Aër quondam ſaluberrimus, hominum ſaluti à Deo conceſſus, in venenum & contagium converſus erat. Igne etiam & ferro Moſchovitæ univerſam Derptenſem Provinciam crudeliter vaſtabant. Sed Teutonici fratres nobiles, & cives, hujus afflictionis culpam, & numinis offenſam, Catholicis imputabant.

De inteſtino & civili Livonienſium bello, & cauſa expeditionis Regis Poloniæ contra Magiſtrum Livonienſem.

MAgiſter Livoniæ, cum omnibus Teutonici ordinis fratribus & equeſtri ordine, poſt Lutheraniſmum ſuſceptum, Archiepiſcopo Rigenſi collegæ ſuo, ob non ſuſceptum dogma Lutheri adverſabatur. Hic autem Archiepiſcopus ex illuſtri proſapia Marchionum Brandenburgenſium genus ducebat, frater Alberti Marchionis Brandenburgenſis, olim Magiſtri Teutonici ordinis, & poſtea Ducis in Pruſſia, nepoſque Regis Poloniæ.

Magiſter itaque, Comitiis generalibus celebratis, concluſit & conſtituit, Archie-

Archiepiſcopum bello appetendum eſſe. in quod totus ordo & nobiles cum omnium ſuffragiis conſenſerunt. Epiſcopus quoque Torpatenſis Hermanus, ut erat inconſtantis animi, facile ad oppugnandum Archiepiſcopum inductus eſt. Revalienſis etiam & Habſelenſis Epiſcopi, Magiſtrum metuentes, facile in caſtra eius conceſſerunt. Et ita univerſa Livonia in Rigenſem Archiepiſcopum hoſtiliter conſpiravit. Anno itaque 1557, paulo poſt natalem divi Ioannis Baptiſtæ, ordinis Teutonici Magiſter, Vilhelmus Furſtemberg, exercitum cum Commendatoribus conſcribit. tres quoque Epiſcopi prædicti copias ſuas eidem conjunxunt. Sicque inſtructiſſimo exercitu, & magno cum apparatu, Rigenſem Provinciam hoſtiliter invadunt. Archiepiſcopus Rigenſis tametſi defenſionem meditaretur, & magnam nobilium partem ſibi adjunctam haberet, infirmior tamen erat, & viribus impar, ut tanti exercitus vim ſuſtinere & propulſare neutiquam poſſet. In arcem itaque Cokenhuſen, natura loci munitiſſimam, in edita rupe conſtructam, cum ſuis profugit. Magiſter vero eum cum univerſo exercitu ibidem gravi obſidione oppugnabat, tormentis machiniſque belli-

bellicis muros fatigans. Sed neque tormentorum crebra tonitrua, neque validos hostium impetus muros labefacere poterant; sola fames & inedia obsessos ad deditionem compulit. Octavo itaque obsidionis die, portis adapertis, Archiepiscopo jubente, hostibus sese dederunt. Ordinis Teutonici Magister Archiepiscopum, non ut unius Provinciæ & urbis Rigensis consortem, non ut claræ prosapiæ Brandeburgensium Marchionum Principem, non ut Præsulem & Primatem, sed veluti barbarum hostem tractat, contumeliis & probris ludificatur, omnibusque oppidis, arcibus & pagis mulctatum, carceri mancipavit, totóque anno vinctum detinuit.

Rex Poloniæ Sigismundus Augustus, ubi id ab ordinis Marschalco (quem Magister bonis omnibus spoliatum, eo quod bellum contra Archiepiscopum dissuadebat, expulerat) resciviſſet, nepotis sui servilem captivitatem ægre ferens, Episcopum quendam in Livoniam ad Magistrum destinavit. Qui cum multis rationibus de liberando Archiepiscopo nomine Regis coram Magistro ageret, Magister neque excarcerandi Archiepiscopi nec componendorum dissidiorum spem præbuit. Itaque

que Legatus re infecta ad Regem revertitur. Qui, ut operam ſuam irritam cognovit, ordinis Magiſtro, omnibuſque ejus auxiliariis, bellum denunciat. quo nuncio accepto, confeſtim magiſter ingentem theſaurum in Germaniam ad exercitum ibidem conſcribendum, mittit; adductaque ſunt aliquot millia equitum & ſex vexilla peditum Germanorum in Livoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infeſtis ſignis in Livoniam contendit: equitum ſimul & peditum armatorum virorumque electiſſimorum centena millia, cum tormentis, ampliſſimaque bellica ſupellectili, procedunt. Ordinis Magiſter univerſos quos habebat præfectos & commendatores Regi opponit. Epiſcopi quoque tres, Derptenſis, Revalienſis, & Habſelenſis, copias ſuas eidem conjungunt. Itaque ordinis Magiſter tunc temporis habebat Germanorum equitum ſeptem millia & ſex peditum vexilla, bene armatos. præterea etiam agreſtium aliquot millia Livonorum. Sed Magiſter, Polonorum validiſſima lectiſſimaque manu conſpecta, victoriæ ſpem prorſus abjecit; legatumque ad Regem, qui præſens in armis erat, ocius deſtinavit, prælium deprecando, & pacem humillime efflagitan-

gitando. Rex clementer & benigne reſpondit, Niſi viduas, pupillos, orphanos,& inopes, innocenteſque colonos miſereretur, nullo pacto pacem ſe cum Magiſtro initurum; ſed ut Magiſter ordinis agnoſcat, (inquit,) me ſanguinis aut belli ſitientem non eſſe, ipſe, ſi pacem expetit, huc ad nos intra 18 horarum ſpacium accedat, Principemque & Archiepiſcopum Rigenſem una adducat. dein pacis & concordiæ rationem inibimus. Teutonicus Magiſter hoc reſponſo accepto, confeſtim Archiepiſcopum, qui non longe aberat, cuſtodia liberari & è vinculis educi jubet. Ambo itaque, trecentis equitibus inermibus ſtipati, ad regem veniunt. Ibi cum ultro citroque de pace ageretur, tandē concluditur, ut Magiſter ordinis Archiepiſcopum in priſtinum ſtatum reſtitueret; omneque damnum & detrimentum eidem illatum reſarciret; Præterea Regi Poloniæ ſtipendia in milites erogata perſolveret. Graves hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones. attamen Magiſter, metu gravioris periculi urgente, conſenſit,& ſecundum pacta omnia præſtitit. Poſtea Archiepiſcopo prædicto è vivis decedente, Rex omnes arces civitateſque, pagos, & curias, ad Archiepiſcopatum per-

tinentes, jure propinquitatis in Livonia occupavit. Magistro quoque prædicto à Moschovitis in arce Felin per proditionem militum suorum capto, & in Moschovia in vinculis mortuo, tota Livonia cum suis Provinciis in jus Regis Poloniæ cessit. Atque hic ultimus Magister ordinis, Vilhelmus Furstemberg, Magisterium, Teutonicorumque fratrum Crucigerorum in Livonia ordinem, terminavit, absolvit, finemque supremum imposuit.

XIII.

IOANNIS BOTERI
POLONIÆ DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

POloniæ regnum nunquam tam amplum fuit quam nunc est; quod Magnus Ducatus Lituaniæ & Livonia ei adjuncta sint. Extendit se à flumine Notes & Obra, quæ id à Marchia dividunt, & fluvio Odera, qui ipsum à Silesia distinguit, ad Beresaiam & Borysthenem usque, qui ipsum à Moscovia separant: à mari Balthico ad flumen Niester, quod

quod id à Moldavia distinguit: & ad montes Carpathios, qui ipsum ab Hungaria separant, usque. Occupat itaque à finibus Silesiæ, ad terminos Moscoviæ usque, inter Occasum & Ortum, CXX milliaria Germanica: nec minus ab ultima Livoniæ parte, ad fines Hungariæ usque. Cum itaque talis sit ejus forma, ut cum rotunditate participet, multo capacius est, quam quisquam credere posset. Multas amplasque Provincias continet: nempe Poloniam majorem & minorem, Mazoviam, Prussiam, Russiam, Volhiniam, Livoniam, Lituaniam. Inter eas Provincias Polonia, à Polonis inhabitata, inventa fuit. Prussia, cum parte Pomeraniæ, Podolia, Volhinia, Mazovia, Livonia, armis acquisitæ sunt. Lituania, cujus erat Samotgithia, & Russiæ pars, patrimoniales familiæ Iagellonicæ fuerunt. Anno enim MCCCLXXX Iagello, tunc Dux Lituaniæ, duxit in uxorem Heduigim Principem, quæ familiæ regalis Poloniæ ultima erat. factusque fuit Rex tribus conditionibus. una fuit, ut Christianus fieret: altera, ut suos ad idem faciendum induceret: tertia, ut suam ditionem Poloniæ uniret. Ea conditio nostris temporibus (cum familia Iagellonica defecisset.) adim-

pleta fuit. Cum enim Reges se ditione hæreditaria, cujus merum habebant imperium, privare nollent, eamque electioni submittere, distulerunt semper adimpletionem conventionis, allegantes, proceres & populum Lituaniæ id non passuros, ne illa admixtione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani, cum ab una parte viderent deficere stirpem suorum Principum, (quæ, quod ad masculos attinet, defecit in Rege Sigismundo Augusto,) & ab altera parte sibi metuentes à potentia Moscorum, consenserunt ut unirētur. Livonia fuit quondam equitum Teutonicorum, qui in ea suum Præfectum specialem, qui Magnus Magister dicebatur, habebant. Sed cum anno MDLVIII, à Magno Moscorum duce, maxima ditionis parte spoliati essent, confugerunt ad Sigismundum regem Poloniæ, qui eos in suam tutelam suscepit; sed Livonia ante liberata non fuit, quam cum anno MDLXXXII Rex Stephanus id fecit. Regni Poloniæ pars plana est: exceptis enim aliquibus montibus, qui in minori Polonia visuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus à Prussia distinguitur, omne reliquum explicat se in latissimos campos. Verū quidem

quidem est, quod in eo regno satis multæ sylvæ sunt, præcipue in Lituania, quę iis occupatur. Minor & major Polonia frequentius inhabitantur, quam ulla alia hujus regni provincia. Idem dicendum fere est de Russia, Prussia & Livonia, quæ propter oportunitatem maris, portuum, & fluminum ibi concurrentium, aliis provinciis, civitatibus & fabricis ornatiores, commerciis quoque & concursu mercatorum ditiores sunt. Cum enim ibi diu dominati sint equites Teutonici, ædificarunt civitates in morem Germanorum: arces quoque & loca præclara, quæ se extendunt ad longum littoris maris, amplius quam per octingenta milliaria. Habent multos & oportunos portus, dominanturque omni mercaturæ inter Poloniam & mare Balthicum. Est ea res magnæ consequentiæ: fluvius enim Vistula, qui ortum habet in extremitate Silesiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem majoris, Mazoviam & Prussiam, conditque se mari Balthico, infra Gedanum, quo conducit per plusquam cccc millia navigationis (quo spatio recipit diversos alios fluvios) bonam partem siliginis, frugum, mellis, & ceræ regni. Ab alia parte Duina flumẽ nobilissimum (quod oritur ex lacu

Rutenigo auctum aquis, findensque mediam Livoniam) condit se mari sub Riga, ad quam urbem magnus concursus est. Sunt præterea in Prussia & Livonia multi lacus, inter quos unus, qui mare novum dicitur, quia antiquus non est, ad centum milliaria in longitudinem extenditur. In Livonia est lacus Peibas, plus quam 40 milliaria longus. Ex eo flumina, quæ Pernoviam urbem ad mare, & Narvam, alluunt, fluunt; faciuntque duos portus satis celebres. Inter dictas civitates sita est Revalia urbs, quæ duabus supra dictis civitatibus non cedit. Samogitia aliis provinciis incultior est, retinetque plus barbariei. Podolia aliis magis deserta est, non terræ vitio, (copiosissima enim est omnium rerum, quas fert clima, cui subjacet,) sed culpa Tartarorum, qui eam suis excursionibus adeo infestant, ut præ ipsorum metu aut fugiant incolæ, aut abducantur in captivitatem à Tartaris.

Opes.

POloniæ opes consistunt in copia frumenti, frugumque omnis generis. quibus tanta copia abundat, ut anno elapso, qui fuit MDXC, & anno præsenti, partim subvenerit necessitati

Genuen-

Genuenſium, Thuſciæ & Romæ, partim etiam gentium, quæ viciniores erant: ubi fame, non caritate extrema tantum, laborabatur. Abundat quoque Polonia melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ provinciæ ſeptentrionales, Polonia, Lituania, Ruſſia, Moſcovia, à natura vino donatæ non ſint, ejus loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem. ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicatam & ſanam. Apes mellificant partim in ſylvis, ubi arbores aut carie, aut hominum induſtria excavatas reperiunt; aut in alvearijs, quæ ruſtici in campis poſuerunt; aut in terræ puteolis, omnique in loco, ubi vel minimam oportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia lino & cannabe, gregibus & armentis, equis quoque bonis & mulis. ſylveſtres equi quoque ſatis frequentes ſunt. Inter ſylveſtria animalia eſt biſons magna beſtia, equi indomiti, boves colore nigri, qui extra ſylvam, quæ in Nazovia eſt, non vivunt. Theſauri regni conſiſtunt in ſalinis Bacænæ & Veliſcæ, quæ loca in territorio Cracovienſi ſunt. Divitiæ Poloniæ utplurimum inter dominos & nobiles ſatis bene diviſæ ſunt: nemo enim ex patrimonio adeo dives eſt, ut

alios præter modum ſuperet; nec maximi reditus excedunt XXV aureorum millia. Soli Duces Curlandiæ & Regii Montis excedunt mediocritatem. Quamvis enim hi tanquam regni feudatarii Regem ſuperiorem agnoſcant; non ſunt tamen viva membra regni: non veniunt ad comitia regni: non habent ſuffragia in electione Regis, nec partem in regni gubernatione: nec pro dominis naturalibus habentur, ſed pro extraneis, ſicut vere ſunt; Dux Curlandiæ nempe ex familia Ketlerorum, Dux Regii Montis autem ex familia Brandeburgica. Omnis Pruſſia fuit olim Equitum Teutonicorum, qui ibi habebant (ſicut ante diximus) Magnum Magiſtrum ſpecialem: qui cum viribus Polonorum reſiſtere non poſſet, ſubmiſit ſe tanquam feudatarius Regi Caſimiro. Cum deinde Magnus Magiſter Albertus Brandeburgicus Lutheraniſmum amplexus eſſet, factus eſt ex Magno Magiſtro Dux Pruſſiæ, quæ tunc in duas partes fuit diviſa. In Regiam nempe, quæ immediate ſub corona permanſit, & Ducalem, quæ tanquam feudum Alberto & ejus ſucceſſoribus relicta eſt. In Regia parte ſunt Mariæburgum, Torovia, Culma, Varmia, Gedanum: Ducalis partis (quæ reddit

reddit cxx aureorum millia annui reditus) caput est Regius Mons civitas, quam Germani appellant *Koningsberg*, ubi Dux aulam habet.

Regimen.

POloniæ regimen potius Reipublicæ quam regni est, quod nobiles (qui magnam auctoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligunt, dantque illi auctoritatem, quam volunt: tamen ipsorum potestas major fit. De electione Regis non habent legem, nec statutum aliquod, non regulam aut formam scriptam nec traditam. Tantum hoc scitur, apud Archiepiscopum Gnesnēsem, interregni tempore supremam auctoritatem esse: ipse denuntiat diætas, præsidet in Senatu, proclamat novum Regem; sic ut cum Archiepiscopo Leopolis, & suis suffraganeis, qui tredecim, Palatinis, qui 28, Castellanis majoribus, qui 30 numero erant, antequam rex Stephanus instituisset novos Episcopos, Palatinos & Castellanos in Livonia, quam ipse acquisiverat, pauci alii interfint Regis electioni. Habent ibi quoque quandam auctoritatem nuncii terrestres. (ita appellant quosdam quasi agentes circulorum nobilitatis, qui in provinciis habentur.)

Comitiorum tempore conveniunt hi in loco Senatui vicino, eligunt ibi duos Mareſcallos, per quos ſignificant Senatui, quid deſiderent, ſed cum auctoritate fere Tribunitia. Crevit enim parvo abhinc tempore eorum auctoritas exiſtimatioque in tantum, ut auctores, & capita potius, quam miniſtri & participes deliberationum publicarum regni ſint. fuitque unus, qui, exemplo Clodii, renuntiavit dignitati ſenatoriæ, ut fieret nuncius. Hi omnes ſimul, cum novus Rex eligendus eſt, reſtringunt magis magiſque potentiam Regis, nec eam nimis excreſcere ſinunt. Quamvis autem Corona Poloniæ à decreto nobilitatis dependet, non tamen legitur, ipſos unquam ſucceſſores regios excluſiſſe, aut præteriiſſe, nec regnum in aliam familiam tranſtuliſſe, excepta una vice, cum Ladiſlaum deponentes (qui tamen poſtea fuit reſtitutus) elegerunt VVenceſlaum Bohemum. Filiarum Regum quoque ſemper ratio habita eſt, ſicut olim Heduigis, quæ Iagelloni ab ipſis collocata fuit, &, noſtra ætate, Annæ, quæ Regi Stephano in uxorem data. Sigiſmundo III non parum profuit natum fuiſſe Catharina, Sigiſmundi Auguſti & Annæ ſorore, ut Coronam Poloniæ adi-

piſce-

piſceretur. Etſi autem Regis auctoritas ita ab electione dependeat: ejus auctoritas tamen, cum electus eſt, in multis rebus abſoluta eſt. Ipſius muneris eſt convocare diætas, aſſignare tempus & locum, ut ipſi placet: eligit Conſiliarios laicos, nominatque Epiſcopos, qui deinde manent Conſiliarii. Eſt abſolute patronus redituum Coronæ, & dominus eorum, qui ei immediate ſubſunt: in nobilium ſubditos nullum eſt jus. Eſt abſolutus executor decretorum in diætis factorum: eſt ſupremus judex nobilium in cauſis criminalibus. Habet in manu omnes modos remunerandi, beneficioque afficiendi, quos ipſi placet. Vt finem faciam, tantum poteſt Rex, quantum ipſe dexteritate & prudentia valet. Propter rationes ſupra dictas vivunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipſis placet. Decreta Regis (ſicut ipſimet dicunt) non durant plus quam tres dies: verſantur cum Rege non tantum tanquam cognati (quod faciunt Franci) ſed ut fratres. Sicut Rex cum plenaria auctoritate, eos, qui immediate ſubſunt, regit: ita & nobiles diſponunt independenter de ſuis vaſallis, in quos ſuorum unicuiq; imperium plus quam regium eſt, habentque ipſos fere

fere pro mancipiis. Stabiliendo ſuo imperio, fecerunt Poloniæ Reges rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani ſuas vires amplitudinemque auxerunt, communicando jus Latii & civitatis Romanæ, aliis civitatibus, imo integris provinciis: ita & Reges Poloniæ extenderunt, unierunt, firmaruntque ſuum ſtatum participes faciendo privilegiorum nobilitati Polonicæ propriorum provincias armis aut alia via acquiſitas, ipſarumque nobilitatem Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladiſlaus hoc modo aggregavit, imo univit Poloniæ Ruſſiam & Podoliam: Sigiſmundus Auguſtus Lituaniam, Stephanus Livoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos unitos in neceſſitatibus & periculis.

Vires.

HVjus regni vires, ſicut & aliorum, conſiſtunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu, armis & munitionibus. De commeatu diximus ſupra. Pecuniis quidem non admodum dives eſt. Excipiendo enim portum Gedanenſem non habet emporium alicujus exiſtimationis. Merces autem, quæ exportubus Pruſſiæ & Livoniæ evehuntur,

tur, non ditant regnum pecunia, imo vix pannis ex ſerico & lana, qui ex Flandria & Anglia: vino, ſaccharo, aromatibus, fructibus, quæ ex Hiſpania & Luſitania advehuntur, ſufficiunt. Eo uſque ab alia parte quoque defertur vinum Malvaticum ſive Creticum, cujus dolium LXX aureis venit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non ſit, nec civitates mercimoniis deditæ ſint, nec populi induſtria polleant: Nobilitas autem magnanima ſit, profuſa in expendendo, quæque in victu & veſtitu plus quam in reditu habet, conſumat: cumque condimenta ciborum, aroma, (quorum Poloni plus abſumunt quam ulla natio) vinum, panni è ſerico, & potiſſima pars laneorum, ipſis ab extraneis adferantur: fieri non poteſt, ut regnum auro & argento dives ſit. Opes enim uniuſcujuſque regni conſiſtunt in eo, ut multæ merces inde evehantur, paucæ inferantur: ut exeuntia pecunias externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re conſiſtunt opes regni Neapolitani, & Ducatus Mediolanenſis: illud emittit maximam frugum, vini, olei, ſerici, croci, equorum, fructuum, & aliarum rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo pertrahunt.

Hæc

Hæc ſuppeditat multis regionibus frumenta, oryzam, pannos, ferramenta, & merces omnis generis, recipitque parum rerum. Si regnum Neapolitanum, & regnum Siciliæ, ita abundarent operis artificioſe factis, ſicut fructibus & bonis, quæ natura largitur, divites ſunt, nulla alia regna eis poſſent comparari. Sed ut ad Poloniam revertamur, ejus reditus non ſunt adeo tenues, ſicut aliqui exiſtimant. Reditus enim regni, qui ex mineris ſalis & argenti percipiuntur, accedunt ad ſexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem eſt, Sigiſmundum Auguſtum, redituum partem oppignoraſſe: Rex quoque Henricus, uno ante fugam menſe, ut ſibi unam nobilitatis partem obligaret, ex reditibus plus quam pro ccc aureorum millibus quoque anno alienavit. Rex quoque poteſt applicando coronæ bona caduca, quæ reges privatis perſonis concedere ſolent, ſibi magnos reditus parare. Dictorum redituum magnam partem poteſt Rex ſibi ſervare, parcereque ſumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quando rex cum aula in Lituania degit. idem quoque fit in maxima Poloniæ parte. Hoc parvi non facit is, qui perpendet, Scotiæ, Navarræ, Sardiniæ regno

regnorum reditus non excedere centum aureorum millia quotannis: nec regna Aragoniæ, quoque triennio, plus quam c millia aureorum pendere. Reditus Regis Angliæ, antequam usurpavit bona Ecclesiasticorum, non excedebant sexcenta aureorum millia quotannis. Rex Poloniæ multo plus redituum haberet, si erga suos Palatinos & Castellanos tanta liberalitate non uteretur. Concedit enim eis ut plurimum duas partes tertias, & fere semper omnes reditus, quos in ipsorum gubernationibus habet. Sed in necessitatibus bellicis, & arduis expeditionibus, (facto decreto in Comitiis regni,) gravat Rex populum magnis impositionibus aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali cerevisiæ; adscenduntque ea tributa ad talem pecuniarum summam, ut ea Rex Stephanus sustinuerit onera gravissimi triennalis belli, quod cum Magno Moscorum Duce gessit. Sed illud maximum est, quod nobiles propriis expensis, pro defensione regni, Regi inservire obligati sunt. Serviunt hi equis, armis instructi partim sicut nostri cataphracti equites, partim aliquanto levioribus, partim sicut Tartari. Dicuntur hi, Cosacchi. Horum ars

est

eſt furari, depopulari, omnia vaſtare, peſſundareque. Eunt in bella pompoſe, ornati ſagis & veſtibus, quæ auro, argento, milleque variis coloribus diſcriminantur. Ornant ſe quoque pennis & alis aquilarum, exuviis leopardorum & urſorum, vexillis labariſque multis variiſque. Hæc aliaque ornamenta ipſos ſuis viſendos hoſtibus terribiles faciunt, ſuoſque animos ad feritatem ferociamque incitare poſſunt. Ipſorum equi mediocres ſunt, ſed agiles, & Germanicis longe animoſiores. Æſtimatur, Poloniam neceſſitate exigente centum, Lituaniam LXX equitum millia colligere poſſe; ſed tantum circiter centum equitum millia educi poſſe exiſtimant aliqui. Verum quidem eſt, quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores ſunt. Fidunt Poloni tantum magno numero ſui equitatus, ut non verentes ullius hoſtis vires, parum de munitionibus extruendis ſolliciti ſint ſuumque exercitum in locis apertis, adverſus hoſtes, pro patria, liberis, libertate, omnibuſque ſuis bonis, magno animo pugnaturum credunt. Hoſtibus ſe nunquam, etiam in quacunque fortuna, terga obvertere profitentur. Sigiſmundus Auguſtus tentavit, ut in Comitiis regni deliberaretur de munienda

nienda Cracovia, propter Cæsaris vicinitatem: sed Polonis id persuadere nunquam potuit, tum quod nolint Regibus, medio præsidiorum, commoditatem dare, invadendi merum imperium, & absolutam dominationem: tum quod dicunt, sua pectora defendendo regno sufficere. Pedestrem militiam non habent, quod omnis regni populus divisus sit in mercatores & artifices, (qui oppida incolunt,) rusticos & villicos, qui ruri in tali subjectione (sicut dictum est) degunt. Sunt itaque arma in manibus nobilium tantum, qui pedibus non militant. In necessitate peditibus Germanicis & Hungaricis usi sunt; habuitque rex Stephanus in expeditione Livonica, sub signis, plus minus XVI peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis, cuniculariorum & fossorum loco utuntur Tartaris & suis rusticis. Quod ad tormenta bellica eorumque apparatum spectat, regnum iis satis instructum est: tum quod nobiles satis illorum in suis arcibus habent, tum quod illorum indigentiam pati non possit, ob Germaniæ vicinitatem, quæ metallorum ferax est, habetque multos magistros fundendi tractandique tormenta, atq; omne quod

ad usum armorum facit. Tanto quoque tormentis instructior est Rex Poloniæ, quanto minorem arcium numerum habet. Sunt tamen non parvæ considerationis arces Leopolis & Camnetzy in Russia, arx Cracovienſis in minori Polonia, Poloſcenſis in finibus Moſcoviæ, Mariemburgi & aliquorum oppidorum in Prussia & in Livonia, quæ oppida non à Polonis, ſed ab Equitibus Teutonicis (qui earum domini erant) munita ſunt. Poloniæ vires, quas commemoravimus, ſunt & numero & natura tales, ut pauca Europæ regna eas æquent, non ſuperent. Vna res eis deeſt, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cujuſcunque ſtatus quatuor res requiruntur; nempe ut vires ſibi propriæ, numeroſæ, validæ & agiles ſint: propriæ, quia ægre ei credi poteſt, quod alterius eſt: numeroſæ, ut in rebus adverſis & incommodis ſemper aliquæ ſuperſint: validæ, quia numerus abſque fortitudine parum juvat, imo potius moleſtiam quam auxilium adfert: agiles, ut facile colligi poſſint, impellique quo exigit neceſſitas. Polonis deeſt dictarum quatuor qualitatum ultima, agilitas nempe. quæ à rebus duabus dependet: una eſt Principis auctoritas: altera, prompta pecunia. Rex

poteſta-

poteſtatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, onera ad conflandum pecuniam imponendi, abſque conſenſu Comitiorum. Sed Comitia & conſultationes, quibus multos intereſſe opus eſt, ſimiles ſunt machinis ex pluribus partibus multiſque inſtrumentis conſtantibus, quæ progreſſum alicujus momenti non niſi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis ſunt ii Principes expeditiſſimi, qui ſoli imperare poſſunt, qui pecunias in promptu habent: alioquin in indicendis diſponendiſque Comitiis, ut decreta propoſitioni reſpondeant, deinde exequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis jactura fit, ut ad expeditionem parum ſupersit, fugiatque occaſio. Barones & nobiles Poloni tam magnos ſumptus faciunt inviſendo comitia, hærentes degenteſque in iis, ut ad bellum vires non ſuperſint. Fieri poſſet, ut ad defenſionem ſtatus promptior expeditiorque reſolutio inveniretur, quod imminens periculum omnibus pavorem incutiat: ſed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moſcum abſtuliſſe Sigiſmundo

Augusto statum Poloscensem & Smoloczensem, nec hic tamen persensit, aut vindicavit, sicut tanto Regi regnoque conveniebat. Idem Moscus absque obstaculo invasit Livoniam, quæ se sub umbra & protectione Sigismundi Augusti contulerat. Tempore quoque Henrici Andegavensis Regis Poloniæ, Iohannes Moldaviæ Princeps (qui magno animo & claris victoriis per aliquod tempus bella adversus Turcas gessit) à Polonis præter pacta fœderis, inter ipsum & Sigismundum Augustum, desertus fuit. Dicamus tamen, vires Poloniæ per se numerosas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in Rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Ejus rei fidem fecit Stephanus Battoreus. cujus tempore Polonia non solum conservavit sibi nomen & existimationem regni, quod se à viribus extraneis defendere queat: sed quod etiam magni momenti acquisitiones de potentibus hostibus facere & referre valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cujuscunque status necessaria est, non præter institutum erit, causas ipsius agilitatis adjungere. Præcipuæ sunt (sicut diximus) auctoritas Principis, qui motum

motum dat, & vis pecuniæ, quæ ipsum conservat. Vidimus enim potentissimos exercitus propter tarditatem, torporemque capitis, tempus inutiliter trivisse: & præclarissimas victorias nullum fructum peperisse aut fecisse, propter pecuniarum penuriam, sine qua moveri non potuere milites. Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non potest, peditem Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non posse. quæ laus absque dubio, Italo, Hispano & Franco debetur, non ob id solum, quod corpore melius constituti sint, sed, quod plus est, quod in bello minori contenti sint. quamvis enim vinum non habeant, non pavent: nec cadunt animis, si carnes desint; & quomodocunque cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Levis equitatus magis agilis est, quam cataphracti; & tractatio sclopetorum, quam lancearum. Id considerantes Franci, ultimis bellis lancearum usum, in quibus ipsorum militaris gloria consistebat, reliquerunt, utunturq; earum vice sclopetis, sicut equites Germani ense. Sed quo judicio id fecerint, excutiet alius. hic non dico, equitem levioris armaturæ, in rebus bellicis absolute cataphracto esse meliorem; id dico,

quod expeditior promptiorque sit. Multum quoque facit genus equorum: Flandrici multum superant Frisicos & Germanicos: nec minus præstant Hungarici Polonicis, Asturcone Turcicus. Barbarici prædictis sunt velociores. Inter utrosque sunt equi Neapolitani, qui vernacule *corsieri* appellantur. Quamvis enim Asturconi velocitate pares non sunt, perdurant in labore, feruntque melius pondus armorum, nec tardi sunt. Vt, quod verum est, dicatur: Experientia docet, equitatum Germanicum propter eorum tarditatem aptum non esse ad insequendum fugientes, nec ad effugiendum hostes. Si enim Valacchici, Hungarici, Polonici, Turcici, Mauri, Barbarici equites, Germanicos fuderunt, non possunt effugere: si illi autem rupti sunt, non possunt equi Germanici illos insequi. Falconum enim instar aggrediuntur hostes, rursusque avolant longissime. In expeditionibus maritimis, agilitate parum valent naves: destitutæ enim vento moveri non possunt, neque verti: aliquantulum, sed parum, amplius faciunt magnæ actuariæ naves, sed velocitate præstant maxime triremes, quas galeres vocant. Vidimus itaque, classes Christianorum, quorum vires

in

in navibus sitæ sunt, bonam æstatis partem, temporisque expeditioni commodi, in progrediendo trivisse. Turcicas autem classes cito institutum cursum effecisse. Nulla autem res Turcis in sua agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipsorum parsimonia, & nostra ingluvies. Vinum enim, similesque delitiæ, sunt nostris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus simul. Mirum itaque non est, quod ipsi in expeditiones eant quam optime instructi tormentis, globis, pulvere sulphureo, & commeatu: (iis enim rebus currus terra, triremes mari onerant:) non vino, pullis, rebusque non necessariis. Eunt denique in bella ut pugnent, non ut crapulæ indulgeant.

XIV.

DE NOVO IN POLONIA Rege eligendo Honorii Dissertatio.

Anno 1587. perscripta.

NAtionis Polonicæ studia & volũtates adeo mobiles sunt, & privatis utilitatibus ducuntur, ut futurarum ejus actionum difficile judicium existat: nihilominus tamen, ut Amplitudinis Vestræ mandatis obtemperem, dum jubet, ut, de novo eligendo Rege Polonorum quid ego sentiam, in scriptis referam, libenter ea, quæ ingenii mei imbecillitas, & nonnulla earum partium, in quibus aliquot me annis detinui, cognitio suppetent, communicabo. Regnum Poloniæ, ut nemo nescit, electivum est, non hæreditarium, & reges eliguntur, non ut tanquam regnum & absolutam exerceant auctoritatem, sed tanquam civilia Reipublicæ capita, simul cum Senatu de pace, de bello, de rebus arduis ac delictis nobilium conjunctim decernant. Senatus absque nobilium interventu atque consensu eligere non potest: Nobiles vero, cum aliquis ex nova stirpe Rex inducendus

cendus est, ad Comitia in armis consistunt, perinde ut consueverant prætoriæ cohortes in acclamandis Imperatoribus Romanis: Eo loco jus in armis; & juxta libitum ipsorum Rex eligitur; & quisquis eligi cupit, ei Nobilitatis magis, quam Senatorum favor & gratia aucupanda est. Plerique sunt candidati Principes, qui in præsenti interregno proponuntur: verum quia celebriores sunt Dux Parmensis, Archidux Ernestus Austriæ, Vaivoda Transylvaniæ, vel ejus cognatus Cardinalis Battoreus, & Princeps Sueciæ; de his meam sententiam declarabo, omittamque indigenas Nobiles, quos Piastos nuncupant, siquidem inaniter credi puto, fore, ut Polonica capita consensura sint ad unum ex se ipsis promovendum, cui cætera omnia natura æqualia subsint & obediant: quod à sexcentis annis nunquam accidit, post electum scilicet Piastum illum primum hominem sordido genere natum, quo tempore Respublica nondum leges, quibus utitur, constabiliverat, & populorum ingenia moresque plurimum à præsentibus discrepabant.

Si ætatem, prudentiam, virtutem militarem Ducis Parmensis respexerimus, nulla adversus illum exceptio

timenda videtur, cum jam provectæ ætatis, rerum humanarum experientissimus, & nostro seculo præclarus existat Imperator, materno genere Austriacam stirpem referens, quæ in eo Senatu plurimum pollet, ex domo Farnesia, & Farnesii Cardinalis Polonici Regni apud Sedem Apostolicam Protectoris nepos, à quo Cardinale Poloni publice & privatim in Italia eximios honores & plurima benevolentiæ argumenta retulerunt: neque deficit illum pecunia, cujus ope apud Nobilitatem gratiosus fiat, si tamen homines habuerit virtute atque eloquentia insignes, qui in Polonia causam suam tueantur: hæ quidem omnes dotes sunt, quæ magnum rei momentum ad eam Coronam consequendam afferre deberent.

Verum plurima, neque minoris considerationis eidem obstitura esse videntur. Primo quidem origo Italica nihil ipsum adjuvabit. nam tametsi proceres Poloni, qui Italiam aliquando inviserunt, moresque Italicos observarunt, nostram videntur nationem diligere: tamen in universum nihil minus convenit, imo illic nostra gens abhorretur, estque in abominatione, scilicet Italos astutos, & fraudulenti ingenii

ingenii homines putant. Mallent ipsi Regem, qui natura & assuetudine mores regionis amplecteretur, ac secum familiaritate quadam versaretur, quam in Principe Italo minime sperarent se comperturos, multo minus in Duce Parmensi, qui inter Hispanos in exercitibus educatus est, in quibus suprema semper auctoritate imperavit: quocirca propter ejus magnitudinem animi dubitarent semper, ut contemptis ipsorum legibus, animum ad opprimendam Rempublicam converteret: quin etiam Stephani Regis exemplum, qui superbius imperitavit, eosque ad humilitatem animorum coëgit, circumspectiores ipsos efficiet in futura electione. Præterea cum Respublica illa Turcicum bellum valde abhorrenter evitet, rebus præteritis edocta, cavebit in posterum, justamque timoris occasionem habere sibi videbitur, ne Dux Parmæ ob affinitatem atque clientelam, quæ sibi est cum Rege Hispaniarum, ipsius intuitu bellum excitet adversus Turcas quod postea extinguere opus arduum sit. quanquam Reges, vigore legum, absque Senatu & nobilitatis assensu, in publicis Comitiis, neque de pace, neque de bello quidquam possunt decernere; tamen prudens aliquis

quis Rex occasionem aperire facile posset, qua se extra culpam poneret, suamque libidinem simul exequeretur: & profecto si Cosaccis frenum paulisper laxaret, nedum eos instigaret, cum ii naturales sint Turcarum hostes, saltem causa finium incredibiles motus excitarent. Neque hanc ob causam electio Parmensis Ducis Turcæ Imperatori quicquam placeret: proinde verisimile est, operam daturum, & omni ope enixurum, ut omnino excludatur. Stragem etiam, quam adversus hæreticos in Belgio admodum cruentam edidit, meo quidem judicio ejus causam remoraretur. nam Poloni hæretici, qui numero valent, ab eo semper abhorrebunt: neque injuste suspicabuntur, si Rex foret, ut ille, etsi adversantibus regni statutis, ipsos persequeretur, vel saltem commodis publicis & honoribus, qui omnes absque interventu Senatus per meram unius Regis auctoritatem distribuuntur, eos nunquam cohonestaret.

Archidux Ernestus Austriacus faventem habiturus est in eo Senatu Austriacam factionem, quæ ad hæc usque tempora Principibus illis plurimum addicta est. Princeps est singulari virtute præditus, generosus, & natura affabilis,

bilis, demum Polonorum genio moribus respondurus videtur. Duo tamen illi, nisi me animus fallit, adversabuntur. Primum quia Germanus est; nam miram Poloni cum Germanis antipathiam habent: & quanquam Archidux ille, qui benignissimum gerit animum, forte gratiæ plurimum collecturus videtur, tamen dum considerabitur, sub illius umbra & patrocinio in Poloniam Germanos, gentem invisam, ingressuros, & hic auctoritatem habituros, id certe privatim & publice consultantiũ mentes valde turbaret. Alterum impedimentum videtur esse, quia cum Polonica Nobilitas nihil potius & optatius habeat, quam antiquæ libertatis suæ jura tueri, quæ hactenus illibata servaverunt; inprimis caverent, ne vicinum Principem tot viribus & amicitiis validum eligerent, qui Regno frenum injicere queat, quemadmodum ab aliquo Austriaco sibi timere possent, & ab ipso Ernesto, quem facile cupiditas incessere potest supprimendæ Polonicæ libertatis, illudque regnum hæreditarii juris facere, sicuti in Hungarico & Bohemico fecerunt, quæ regna nativos Reges non habebant. Et hæc ipsa fortasse dubitatio nobiles movit, ut electionem, quam Senatus in Maximilianum

num Imperatorem fecerat, in interregno Regis Galliæ exploderent. Quod si Turca in hujusmodi Comitiis aliquam habuerit auctoritatem, credibile est, eum minime passurum, ut Austriacorum Principum quispiam eligatur, ne Polonorum viribus aggregatis illam Hungariæ partem, quam occupaverunt Turcæ, recuperare, & Othomanicum Imperium lacessere velit. Quod si etiam in eodem ambitu alii ex domo Austriaca, sicuti forte Ferdinandus & Carolus Archiduces, aut Maximilianus & Matthias ejus frater, concurrent, Ernesto major supererit difficultas. Transylvanus Regulus, ut nepos & hæres Stephani regis, nihil in ea successione juris habet. nam rametsi antiqua fuerit consuetudo, ut filii atque etiam nepotes defunctorum, usque ad lineæ sive stirpis totius occasum, in Regnum vocati fuerint; tamen spatio ducentorum annorum nunquam nepotes electi fuere, qui non ex stirpe regali descenderint. &, quanquam Stephanus Rex eximia virtute decoratus, deque toto regno optime meritus fuit, propter egregia facinora, quæ adversus suos hostes peregit: nihilominus, cum Poloni eum magis veriti fuerint ob ipsius potentiam, ac timuerint, quam dile-

dilexerint, cum ille in honoribus & commodis publicis parum proceribus satisfecerit; præterquam quod suorum bonorum parcus extitit, successoribus suis tenues opes reliquit. Neque Princeps ille alibi spem suam firmare potest, quam in auxiliis cognati sui Cancellarii, cujus auctoritas sicuti regnante Stephano cæteros proceres supereminebat, ita nunc, quia nobilitatis odium subivit ob superbiam suam, & quia familiæ Sboroskæ primatem supplicio ultimo extinxit, credibile est, eum de culmine suæ potentiæ dejectum fuisse. Tamen cognatum non mediocriter juvabit, quia magni est vir ingenii, divitiis affluens, audacia promptus, & ad hæc Turcicis auxiliis, & pecunia, quæ eum non deficiet, nonnihil boni efficere valebit. Verum non usque adeo valiturus esse videtur, ut difficultates objiciendas queat diluere, præsertim nondum adultæ Princeps ætatis, cum is adhuc adolescentulus sit. Quod si unquam Regnum illud adulto ac præstante Rege indiguit, per hæc tempora vel maxime indiget, propter occasionem, quam Moschorum civilia bella bene gerendæ reipublicæ offerunt. Et quanquam Turca ipsum, tanquam fiduciarium ac vasallum suum,

vehe-

vehemẽter promoturus videtur, quemadmodum Stephanum ejus patruum promovit, non video, Turcicam opem, præsertim his temporibus, quibus imperii illius vires alio intentæ sunt, plurimum eidem afferre posse adjumenti. Nam Poloni, ut in interregnis imminentibus assolet fieri, fines regni validis præsidiis dispositis sorte muniverunt, quo ab insultibus Turcarum, & cujuslibet Principis qui molestiam iis inferre tentaret, sese tutos efficiant, ac tueantur. Cardinalis Battoreus ejus patruelis, & nepos ipse quoque Stephani Regis, minora fortasse obstacula patietur: propterea quod ætate jam adultus est, & in ordine Ecclesiastico audit honorifice, notus & plurimum dilectus Senatoribus multis, ingenio & virtute pollens, apprime affabilis, & qui naturæ Polonorum se adaptabit: nihilominus credibile non est, ut natio illa, de patruo ejus Rege haud jucundam servans memoriam, & Hungaros immortali odio prosequens, dubitans etiam, ne ipso electo Cancellarii amplitudo re surgeret, consensura sit unquam ad quemquam ex Battorea domo eligendum. Princeps Sueciæ etsi adolescentulus est, non tamen adeo acerbæ est ætatis, ut regnum capessere, & paucis post annis

annis recte gubernare nequeat; multisque virtutibus, ad eligendum se, & senatores & nobilitatem potest compellere. Nam quia ex materno latere Iajelloniam domum refert, quæ domus ob egregia illorum Regum facinora, & in Rempublicam merita, summopere à Nobilibus diligitur, & præsertim ideo, quia Reipublicæ aggregavit maximi momenti regionem, cujusmodi est Lituania: item quia nepos est ejus ex cujus autoritate magnam gratiam consequetur: præterea, quia suppetet ei pecunia, cum ex paternis thesauris, tum ab ipsa Regina, ad concilianda sibi nobilium studia: hæc medius fidius magna sunt adminicula, unde facili negotio ad regnum promoveri posset. Verum si ad hæc adjungeretur, ut rex Sueciæ amplificandi magis filii sui causa, Sarmatis offerret (ut eum facturum verisimile est) sui regni unionem ad Polonicam Rempublicam, si filium elegerint, nihil mihi supereſt dubitandum, quin ipse, cæteris omnibus candidatis suis superatis, coronam illam obtineret. etenim regnum Polonicum vicini regni accessioni mirum in modum lucrifaceret, non solum in seipso, sed etiam propter bona plurima, quæ inde Polonorum emolumento conse-

querentur, præsertim in compescendis subditis, ac speciatim Dantiscanis & prætensis Ducibus Prussiæ, aliisque qui Suecorum ope nixi sæpenumero defecerunt, & contra proprios dominos reges Poloniæ arma sumpserunt: cessarent quoque controversiæ atque prætensiones jurium, quas Princeps Sueciæ habet in Lituania, tanquam in Statu ad maternam hæreditatem spectante: quæ res inter illa duo regna ingentes motus excitare posse videtur: portus Narvæ in Livonia ad Polonos rediret, quem portum Sueciæ Rex haud pridem occupavit, dum Stephanus cum Moscho bella gereret; quamobrem Poloni coacti sunt portum illum recuperare, acceptamque injuriam ulcisci. Sed quod magis referret, illud est, quod junctis duorum regnorum viribus adversus Moschum progressus fierent feliciores; non enim ignoramus, Moschoviam modo civilibus dissensionibus vehementer agitari. Adeo ut ex iis, quæ diximus, non videam, cur Sueciæ Princeps, si regni sui unio proposita fuerit, excludi queat: quandoquidem probabile est, oblationem hujusmodi nihil minus virium habituram, quam Iajellonis magni Ducis Lituaniæ habuerit oblatio-

tio. is enim, ut Eduigem Poloniæ Reginam in matrimonium obtineret, Ducatum suum reipublicæ consociandum proposuit: quæ propositio tantum effecit apud Rempublicam, ut quanquam Heduiges Gulielmo Archiduci Austriæ ante promissa fuisset, jamque ille ad celebrandas nuptias Cracoviam advenisset, nihilominus Iajelloni concessa fuerit: cujus propago sive linea postmodum annos ducentos feliciter regnavit. Quod si Princeps Sueciæ Catholicam religionem sectatur, quemadmodum uno ore omnes consentiunt, profecto nescirem, quem Respublica Christiana Regem ipso posset eligere fructuosiorem: is enim, debellatis Moschis, in magnitudine & continuatione Imperii cæteros omnes Europæ Principes longo intervallo post se relinqueret; quoniam ab ortu ad occasum totam regionem, quæ inter mare Caspium & Germaniæ terminos comprehenditur, possideret; ab Austro vero ad Septentrionem, à Caucaso usque ad ultima Scythici maris littora imperii sui limites protenderet. quantum vero Turcis terrorem tam magnus Princeps adeo vicinus incuteret, quantumque auxilii fessis Christianorum rebus adferre posset, unusquisque

ex seipso id animi cogitatione consequitur.

XV.

IOANNIS BARCLAII IVDIcium de Polonia & ingeniis Polonorum.

HVngariæ à Septentrione Polonia est, inde ad Oceanum procedens, Russiæque contermina. Tot spatiis diffusa regio pene nullibi in montes assurgit; & à planitie factum nomen, quam Scythico verbo *Pole* appellant. Campi in immensum patent, quos nix altissima hyeme obruit: hac discussa segetes crescunt, non in indigenarum tantum usus; sed & mari delatæ, per multa Balthici littoris spatia, sterilibus fundis annisve opem ferunt. Sævæ hyemes terram fluminaque advinciunt. quia violentia Aquilonis, nullis montibus repercussa, liberum ut in pelago cœlum rapit. accedit Septemtrionis vicinia, & ibi emoriens Solis vis, præsertim cum recessit ad brumam. Natura subsidium admovit profundissimas sylvas, quæ & in ignem datæ frigus expellant, & in suis præterea umbris animali-

malia alant, quorum pelles fulciendis veſtibus precioſiſſimæ habentur. Hac duplici ope utuntur in hyemem. Alio quoque commodo ſuis ſilvis obnoxii. quippe alicubi immenſa examina apum fervent. Agreſtia illa ſunt, nec cujuſquam cura aut paſtum aut tecta accipiunt. Vacuis quercuum ramis, aut truncis, inhærent; ibi cereas domos extruunt, & optimo melle implent. Hinc ingens faciliſque in regionem proventus. Ceram mercatores devehunt; ipſi melle conficiunt potum, quem in deliciis habent. Flumina, paludeſque, plus juſto quaſdam provincias obruunt; adeo ut æſtate vix poſſint adiri. concretis per hyemem undis curricula habent, quæ lubrica glacies facile evolvit; ita per regionem feruntur: & hoc eſt commercii tempus quo externi ad eos commeent, ceramque & pelles mercentur, ac ſi quid præterea ſub tam rigido cœlo in pretium naſcitur. Plerumque lapides extruendis domibus deſunt. Lignis ad parietes utuntur, ſtramentoque operiunt; præterquam in celebrioribus oppidis, arcibuſque Optimatum, quantum illa regio ferre poteſt, excultis.

Polonis ut plurimum dura vita, cœlo aſpero, nec populi moribus factis

ad noſtri ſeculi venuſtatem. & hinc aliquando ſæviora ingenia. Diverſoriâ peregrinos excipiunt, longe à noſtrarum terrarum ratione. Deducuntur in ſedem, quæ inanis, & plerumque perfoſſis ad accipiendum lumen parietibus, ventis quoque & hyemi patet. nulli quibus decumbant lecti, non erecta ad epulas menſa. longo ac multiplici clavo paries fixus eſt. Illic hoſpites ſarcinas quas habent in ordinem appendunt. Multo deinde ſtramento ſternitur ſolum; & hoc in illis diverſoriis pro thoro eſt. Itaque per illam regionem proceſſuri, ad iter ita ſe comparant quaſi domum circumducant. cibos, & cætera in alimentum ferunt, lectulos in rhedis collocant; ut nudis illis tectis excepti, ſua ſupellectile & famem & frigora arceant. Gens eſt ad ferociam, & licentiam nata, quam vocant libertatem; adeo ut infandæ barbariei legem multis ſeculis ibi ſolemnem, vix nunc demum omiſerint; Ea ſcilicet caverant, ut qui hominem peremiſſet, ſolveretur metu judiciorum, ſi in jacentis cadaver projeciſſet pauculos nummos, quorum numerus eadem lege deſtinabatur. Nec tam vile feciſſent humanæ vitæ precium, niſi ſui genii impetu

pro

pro levi facinore haberent humanum cruorem prodigere. Ipsum nomen non tantum servitutis, sed & justi ac legitimi regni oderunt. Rex ad patrias leges vi & armis adigitur. Nobilitas tristibus prærogativis se ipsa donavit, quibus possit sibi invicem & impune nocere. quippe Principi non satis juris est, ut quod peccaverint ipse vindicet. Maxime sibi credunt; nec major libido est libertatis in moribus, vitaque civili, quam in religionum & cœlestium rerum sensu; de quibus, ut placet, sine metu & sentire volunt, & loqui; scilicet immani fiducia sui, quibus sapere alieno ductu pudet. Hinc in diversa hodie scissæ mentes, errorumque omnium lues, quicunque antiqua secula polluerunt. Quisque in suæ familiæ laudem intentus est; præsertim si in exteros incidit, & expertes suarum fortunarum. Sævire quam decipere promptiores; & ipsi magis fraudibus quam vi patent.

XVI.

EX ALSTEDII CHRONOLOGIA, DE REGNO POLONIAE.

QVinque dynastiæ hic recitantur. Prima est ante tempora Piasti, quæ ad certos annos redigi non potest. Secunda est ducum Piastadarum, anno Chr. 806, quo Piastus ex rustico factus est dux Polonorum. Tertia est regum Piastadarum anno 1000, quo Boleslaus filius Miecislai, primi Ducis Christiani in Polonia, creatus est rex ab Ottone III Imperatore. Quarta est regum Iagellonidarum, qui sic dicuntur à Iagellone Lituano, qui baptizatus est anno Christi 1368, & Vladislai IV nomen accepit. Quinta est regum exterorum, puta Hungarorum, Gallorum & Suecorum, inde ab anno Christi 1571, quo moritur Augustus, ultimus Iagelloniæ stirpis masculæ. Successit ipsi Henricus rex Galliæ: & huic Stephanus Bathori Transsylvanus anno 1576: & huic Sigismundus III rex Sueciæ anno 1587.

SERIES AC ORDO PRINCIPVM AC REGVM POLONIAE.

Anni nati Christi.	*Principes.*	*Annò Regiminis.*
550	Lechus Primus.	
	Duodecim Palatini.	
700	Cracus.	
	Lechus Secundus.	
750	Venda.	
	Duodecim Palatini.	
760	Præmiſlus ſive Leſcus Primus.	
804	Leſcus Secundus.	
810	Leſcus Tertius.	
815	Popielus Primus.	
830	Popielus Secundus.	
842	Piaſtus regnavit	19
861	Ziemonitus	32
892	Leſcus Quartus	21
913	Ziemomiſlus	51
964	Mieciſlaus primus Princeps Chriſtianus.	35

Reges.

999	Boleſlaus Primus cognomine Chrobri	25
1025	Mieciſlaus	9
1041	Caſimirus Primus	17
1059	Boleſlaus Secundus Audax	22

Anni nati Christ.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
1082	Vladislalaus Primus cognomine Hermannus.	20
1103	Boleslaus Tertius Crivoustus	36
1140	Vladislaus Secundus	6
1146	Boleslaus Quartus Crispus	27
1174	Miecislaus Senex	4
1178	Casimirus Secundus	16
1195	Lescus Albus cum matre Helena 4	
1199	Miecislaus Senex iterum / Lescus Albus cum matre } *turbæ per biennium.*	
1202	Miecislaus Senex tertium. Eodem anno moritur.	
1203	Vladislaus Lasconogus	3
1206	Lescus Albus tertium	20
1226	Boleslaus IV Pudicus	53
1279	Lescus Niger.	10

Reges.

1295	Præmislus Menses 7 aut 8.	
1296	Vladislaus Locticus	4
1300	Venceslaus Bohemus	5
1305	Vladislaus Locticus iterum	28
1333	Casimirus Secundus cognomine Magnus	37
1370	Ludovicus Vngarus	12

1386

an. Chr.		an. Reg.
1386	Vladislaus Iagello Lituanus	48, menses 3.
1434	Vladislaus Tertius	10
1447	Casimirus Tertius	45
1492	Ioannes Albertus	9
1501	Alexander	5
1507	Sigismundus Primus	41
1548	Sigismundus Augustus	25
1574	Henricus Valesius Gallus	
1576	Stephanus Batoreus Transsylvanus	10
1587	Sigismundus Tertius, qui nunc regnat.	

XVII.

DE RE NVMMARIA POLONORUM, ex Historia Salomonis Neugebaueri à Cadano.

IN magna rerum omnium copia, vt fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique nummariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent Polonis transmarina mercimonia. Neque proprium habebant nummum Poloni, sed externis & maxime Bohemicis usi sunt ali-

aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos annos à Casimiro Magno Rege Poloniæ æs & argentum signari ad Bohemorum exemplum. Aureos vero nummos primus omnium Sigismundus Rex nostra memoria signavit, bonitate & pondere Vngaricorum: tametsi Alexandri Regis quoque fratris ejus aureus nummus visus est. Sic autem crevit jam auri pretium, vt duplo nunc carior sit aureus nummus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo partim propter luxum ac crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesimaoctava, nunc sexagesima pars Vngarici, sexagenæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima. Sunt & minores grossio nummi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans crucigerum Germanicum, sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus vero decimaoctava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati: superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiam nunc habent

habent grossi & mediantes. Argentei vero sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus primus. Sed jam pauci extant: exportantur enim & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiam nunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

XVIII.

DE VECTIGALIBVS REGIS Poloniæ ex eodem Salomone Neugebauero.

VEctigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Conferebant enim ei omnes agrestes & ascriptitii quotannis tributum rastrale sive regale in jugerum seu mansum duodenos grossos, & quidem Pragenses. Solvebant & alias quasdam cum nummarias tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo agricolæ, sed & oppidani: quin & Nobiles non penitus immunes erant: jumentaque ei, qua-

quacunque iter faciebat, alii ſecundum alios ſuppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere neceſſe habebant. Ne monaſtica quidem & alia eccleſiaſtica bona initio prorſus erant libera ab hujuſmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in vetuſtis Principum diplomatis. Liberæ autem Principi erant ubique piſcationes ac venationes: aliis non item, ne in ſuo quidem cuiquam fundo, abſque peculiari Principis indulgentia. Multæ quoque maleficiorum Principi dependebantur. Exinde cum permagna eſſet rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & nec dum maritima cum externis populis commercia extitiſſent, non diſtrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis, quæque ex penſionibus in cellam ejus comportata erant, neque ad unum aliquem totius regni locum (quod non ſine gravi agreſtium preſſura futurum erat) convehebantur, ſed in præfecturis aſſervabantur. Cumque ad officium Principis pertinere exiſtimaretur, non deſidem & uni alicui loco affixum hærere, ſed obire omne regnum, ac fines ejus tueri, & omnium uſibus ſeſe exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum

tiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu ac comitatu suo aulico, ejus præfecturæ fructibus ac proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusve esset, sive quoad horrea cellæque sufficerent, seu denique descriptis cuique præfecto pro ratione præfecturæ & proventuum certis temporum spaciis. Cæterum postea cum Principes vel certo se loco continere, vel bellis distenti peregre diutius abesse cœpissent, distrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cujusque familia moderatis usibus supereslent. Remissæ sunt deinde Principum beneficentia sacro & equestri Ordini, & utriusque adscriptitiis ac subditis pleræque omnes pensiones atque onera. Nunc sane equestris & ecclesiastici Ordinis homines nil Regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitii, præter binos grossos vernaculos de manso pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemque suburbani & sceltetorum agri ab ea quoque pensione immunes sunt: ne subserviunt quidem Principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani

dani, præterquam ad arces tempore belli perficiendas, atque etiam novas, si id è senatusconsulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ stationes vulgo dicuntur, Regi denuo pendere cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad colendos Principi agros, subvectiones ac pensiones quasdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tutiores sint ab injuriis improborum. His autem exceptis, soli præfecturarum adscriptitii in suis quique præfecturis agros colendo,& vectigalia pensitando rem familiarem Principis sustinent: quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: quarum impensa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in illis Nobilitas hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum horum nemo jus ullum habet insti-

tuend

tuendi & exigendi telonii, præter peculiarem Regis indulgentiam, idque ob neceſſariam extra ordinem refectionem viarum, pontium & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in ſuo cuique ſolo inſtituere licet.

Duplex autem eſt telonium, vetus & novum. Ac vetus quidem exile eſt, quod ab iis ſolvitur, qui intra fines regni negociantur. Novum autem majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, ſebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine penſitatur. Vtriuſque immunitatem habent eccleſiaſticus & equeſtris ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc eſt, venum ea exportet, quæ ipſe abunde emerit, ac non de ſuo pararit. Si quis tamen boves emptos ſuo pabulo ac frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac ſi domi ejus nati eſſent. Publice quoque civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. Hæc igitur nunc ſunt perpetua Principis vectigalia: quæ diſtrahere, aut addicere cuipiam hæreditario jure Rex Alexandri Regis lege prohibetur. extra ordinem nihil à quoquam, niſi forte à Iudæis Regi penſitatur. Ex his autem

vectigalibus Rex cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes & elocationes filiarum, arcium præsidia, & sarta tecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se, ac de Republica, & in alios usus impendit: inde & Senatoribus fere, ac magistratibus publicis, ac nonnullis sacerdotiis certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate ac beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios precio venditi. Et hæc de Rege & vectigalibus ejus.

FINIS.

INDEX.

INDEX.

A.

Abrogandorum honorum ratio. 174
Academiæ. 79. 238
Alberti, Marchionis Brandenburgensis, Ordinis Teutonici magistri tempore gesta quædam præcipua. 359
Albus lacus, & natura ejus. 65
Alce, & ejus natura. 69. 70. & 239. 240
Aluta fl. 255
Ambra. 55
Animantia Poloniæ. 69
Appellatio. vide Provocatio.
Aquæ tepidæ. 68
Arces. 86. 266. 267. 418
Archiepiscopi. 4. 5. 135. *Munia.* 142
Argia amnis. 255
Arma seu insignia gentilitia. 103
Armenorum religio. 116

B.

Balneæ. 88
Barones. 3
Belli ratio. 206. *constitutiones pro Ducatu Lituaniæ.* 309
Bella Livoniensium. 392. 393. 396
Beresina fl. 56. 239
Bisontis ferè historia. 69. 71. 239
Bogus, Bohus, sive Bugus, fl. 60. 61. 244

Borussi antiqui. 291
Boryſthenes, Nieper dictus. 61. *non eſt Berezina.* 56
Brunsberga urbs. 85
Burggrabii. 160

C.

Camenecia urbs Podoliæ. 81
Campiductor. 147.148
Cancellarii. 145.250
Capitaneus, ſeu præfectus arcis. 154
Captorum in bello rat.o. 79.208
Carbunculus. 53
Caſſiniria. 237
Caſtellani. 8. 135. *&c.* 239. *munia eorum.* 143. *autoritas.* 250
Caſtorum natura. 70
Chodkievicii comites. 240
Chronon fl. 239
Cimbrorum hiſtoria. 257
Cleparia. 79
Cleri ordo. 168. *electio.* 171
Comites Poloniæ. 103
Comitiorum ratio. 198. *eccleſiaſticorum.* 205
Commercia Polonorum. 120
Conſilium publicum, id eſt, Senatus regius 139
Convivia. 97.98
Coturnicum Polonicarum natura. 74
Cracovia. 78.237

Cracus. 237. 245
Crinice locus, & natura ejus. 65
Cromeri familia & gentilitia. 107
Cruciferi notati. 225. de illorum initiis. 320. 335. 343. magistrorum triginta quatuor historia. 344. &c. inter eos fratres Ensiferi. 371
Cujavia. 238
Curatores regni. 251. tenutarii. 158
Cypselorum & hirundinum mirabilis natura. 75

D.

Dantiscum. 82
Dii. 300
Diœceses. 4
Dobenisa amn. 255
Donajecius flu. 57. 58
Drausenus lacus. 64
Duces Polonia. 103
Duces ante reges fuere. 123. eorum quæ fuerit potestas. 124
Duces exercitus. 147
Dunamunt. 375

E.

Ecclesiastica munia. 168
Ecclesiasticorum immunitates. 177
Ecclesiasticus ordo. 117. 168
Elbinga. 83
Electrum. 55

Ensiferi fratres, id est, Crucigeri.
Episcopi. 5. 135. *illorum munia.* 142. *reditus.* 177
Equestris Ordo. 3. 100
Equitatus Poloniæ. 416
Exactores tributorum. 161

F.

Familiæ. 103. 104. &c.
Felin civitas. 383
Feræ Poloniæ. 69
Feudatarii Polono qui. 1.2.3
Fluvii Poloniæ. 56. 405
Fons pestilentis naturæ. 68
Frigus hiemale in Polonia. 51
Fruges. 50.51.52
Frumentorum & seminandi arandique ratio. 283.286.287.288.289.388

G.

Danum. 82
Gepidi, qui nunc Lituani. 260
Getæ. 255
Glacies æstiva. 54
Gnesna. 236
Gophus lacus. 64
Græca religio. 11

H.

Habitandi consuetudo Polonorum 78. 86. 87

Habs

Habsel arx. 379
Habus lacus. 63
Hæretici in Polonia qui. 113.114
Hæreticorum malleus. 339
Hebræorum vicus. 239
Hieraſus fl. 255. *ejus fontes.* *ibid.*
Hirundinum Polonicarum mirabilis natura. 75
Hoina amn. 255
Honorum mandandorum ratio. 171
Hypocauſta. 87

I.

Idololatriæ hiſtoriæ. 276.277
Inſignia gentilitia. 103
Inſulæ. 79.84.85
Iudicia. 179. *nobilitatis.* 191. *plebis.* 194. *eccleſiaſtica.* 179. *politica.* 181. *Iudæorum ad quem pertineant.* 7
Iumenta Poloniæ. 73
Iuſtitiæ Tartarorum & Lituanorum inæqualitas. 268

K.

Kokenhaus. 377
Koningsberga. 83. 409

L.

Lacus Poloniæ. 63
Lacus peſtilentis naturæ. 68
Lapides Poloniæ. 54

Lechus. 236. 245
Legatorum & nuntiorum ratio. 201. *&c.*
Leges Poloniæ. 133
Leha! castrum & civit. 379
Leopolis urbs. 81. 288
Liblium, seu Lubovulia arx. 43
Lingua Latina quam Polonis usitata. 76
Lituaniæ descriptio. 239. 280. 289. *Ducatus.* 289. *nomen.* 240. 267. *termini.* 267
Lituani. 282. 287
Lituanorum gentis deductio. 256. 265. *conversio.* 240. *Princeps.* 241
Livones. 282. 307. *eorum bella.* 392. 393. 396
Livoniæ descriptio. 366. *& provinciarum.* 373. *&c. descriptionis continuatio.* 387
Lode arx. 379
Lublinum. 80
Lutheranismus notatus. 80. 113. 114. 115. 391. 393. 396
Lutherus notatus. 219
Lubovulia arx. 43

M.

Magistratus. 123. 144. 147. 148. *plebeius.* 169. *terrestres.* 148. *Vide* Officiales.
Magistratuum reditus. 176. *creandorum ratio.*

ratio. 171. *plebeiorum.* 175
Marchiones regi feudatarii. 1. 3
Mareschalci. 144. 250
Mariæburgum. 84
Mariani, id est, Crucigeri. 320
Masovia. 244
Metalla Poloniæ. 52
Milites olim, qui nunc equites. 100
Militia. 97
Ministeria aulica. 161. *viliora.* 166
Mirabilia Poloniæ. 54.55.61.65.68.75
Moldava amnis. 255
Moldavia. 255
Monasteria. 86
Montes Poloniæ. 49

N.

Narva fl. 239. 244. *ejus natura.* 61
Nerva arx & civitas. 385
Nester fl. 255
Nieper, id est, Borysthenes. 61
Nobiles, seu Nobilitas. 3. 100. *ejus studia.* 108.109.110. *Lituaniæ.* 240
Notarius thesauri regii. 161. *castrensis, seu campestris.* *ibid.*
Notessius fl. 59
Numaria res. 118. 443
Nuntiorum & legatorum ratio. 201. *&c.*

O.

Officia curiæ. 161. *terrestria.* 149
Officiales. 13. *&c.* 18. *&c.* 23. *&c.* 26. *&c.* 28. *&c.* 139. 144. 147. 148. 250. *inter officiales qui non censeantur.* 164
Ordines in Polonia. 99
Ordo Teutonicus. Vide Crucigeri.
Olicæ Duces. 240
Oppida Poloniæ. 78
Ozilia insula. 379

P.

Pagi. 86. 87
Palatini. 7. 135. *&* 136. 137. 238. *eorum jura & munera.* 7. 142. 239. *auctoritas.* 259. *Lituani.* 273
Pauperiani, id est, Crucigeri. 320
Pecora Polonorum. 73
Peditatus ratio in Polonia. 209. 210. 417
Pisces Poloniæ. 66
Piscinæ arte manuque factæ. 65
Plebs Poloniæ. 111. 169
Ploscovia. 245
Ploscum. 82
Podolia provincia. 47. 48
Polona gens. 32. 33. *sacra Christiana suscipit.* 236
Poloniæ provinciæ. 1. *divisio & partes.* 41. *&c.* 235. *fines & ambitus.* 34. 37. 39 *situs*

ſitus. 32. 33. *ſolum & cœlum.* 48. 404. *nomen.* 34. 235. *Rex.* 1. 30. 402. *regimen.* 409. *interregnum.* 253. *opes.* 246. 406. *vires.* 412

Polonorum genera & ordines. 99. 100. *cultus corporis.* 89. 99. 387. *mores & habitudo.* 90. *idioma.* 75. *ingenia & inſtituta.* 75. 88. 91. 92. 405. *educatio & ſtudia.* 91. 437. *victus.* 89. *potus.* 89. 90. 239. *reſpublica.* 123

Pomeraniæ quædam deſcriptio. 334. 339. 340

Poſnania urbs. 80. 238

Præfecturarum diſtinctio. 157. 158. *reditus.* 159

Præfectus arcis. 155. *tenutarii.* 158

Prælatorum reditus. 177. 178

Principes Poloniæ olim ſine titulo regis. 123. *eorum poteſtas.* 124. 246

Pripetius fl. 61

Procurator magnus. 155

Provocatio ad certamen. 191

Provocationum judicia. 187. 188. 189. *in plebes.* 194. 195. 196. 197

Pruſſiæ fines. 45. *ducalis.* 214. *regia.* 216. *alia deſcriptio.* 318. *Ducatus duodecim.* 323. *deſcriptionis continuatio.* 335

Pruſſorum ordinum diſtinctio. 219

Prutenorum antiquorum religio. 320. *barbaries.* 335

Prutus fl. 62

Q.

Quæstores teloniorum. 160

R.

Reginæ comitatus. 166. 167. *inauguratio.* 127
Regius mons. 83
Rex Poloniæ. 1. 30. 402. *primus qui.* 123. 245
Regum de electione dissertatio. 424. *creatio.* 126. *officium.* 129. *potestas.* 125 247. *vires.* 412. *comitatus.* 164. 165. *equitatus.* 249. *opes.* 246. 406. *census.* 249. *vectigalia.* 128. 445
Religiones in Polonia quæ. 113
Revalia. 386
Riga. 374
Rivus Scepusii naturæ mirabilis. 68
Russiæ rubræ limites. 47

S.

SAl, lapidea duritie. 53
Salinæ. 248
Salinatores. 160
Samogitæ. 282. 293. *Itali.* 292. *pigri.* 294. *frugales & annosi.* 295. *conversi.* 295. *eorum studium & vita.* 226. *dii.* 300

Samogitiæ ducatus. 274.291. *nomen & regio.* 293. *solum.* 294
Sanus fluvius. 58
Sauromatiæ Europæ regiones. 234
Scepusium. 43
Scriba thesauri regii. 161. *castrensis. ibid.*
Senatus regius. 135.139. *convocatio.* 141. *autoritas.* 250. *munia. ibid.* 251. *potestas unde.* 252
Signa gentilitia. 103
Slavonicæ gentis linguæ. 236
Soczavia. 255
Stanislaus Hosius. 339
Succinum, vulgo ambra. 55
Sylvæ Poloniæ. 50.436.437
Synodi ecclesiasticæ. 25

T.

Tarnest arx. 385
Tarnovisa. 254
Teloniorum quæstores. 160
Tenuta, & tenutarii. 158
Tergovista. 254
Thesaurarius. 147
Torpatum. 378
Torunia. 83
Tributa pro peditatu. 211
Tributorum exactores. 161
Turi boves. 244

Typographiæ. 95
Tyra, Neſter, fl. 255

V.

Vaivodæ, Palatini. 238.256.274
Valachia. 254. *hujus Princeps Polono feudatarius.* 1. 2
Varſavia. 82.244
Varta fl. 59. 238
Vectigalia Poloniæ. 128. 445
Velia fl. 239
Vilna fl. & opp. *ibid.*
Vinda civit. 382
Viſimirus, ſeu Cracus. 253
Viſtula fl. 56.237. *ibid.* 244
Vitenſteyn. 387
Vitriolus. 54
Vladislavia. 238
Vlmigavia, id eſt, Pruſſia. 318
Volucria Poloniæ. 74
Vrbes Poloniæ. 73
Vri boves. 244
Vrſorum captura. 73
Vxul, arx Livoniæ. 376

Z.

Zupparii quinam. 160

FINIS.

Summa Privilegii.

ILlustrium & Præpotentium D D. Ordinum Fœderatarum Belgiæ Provinciarum decreto cautum est Bonaventuræ & Abrahamo Elzeviriis, *Academiæ Leydensis Typographis, Ne quis præter illorum aut hæredum voluntatem toto decennio proximo, his in regionibus excudat, aut alibi extra Provincias excusum inferat vendatve, librum hunc, cui titulus,* Respublica sive Status Regni Poloniæ, Prussiæ, Lituaniæ, Livoniæ, &c. *Quod si quis contempta auctoritate, directe vel indirecte, librum hunc, totum, vel partem ejus, hoc sive alio modo, intra dictum temporis intervallum typis mandare, vel impressum alibi in has oras inferre & vendere præsumpserit; confiscatione exemplarium, mulctaq; insuper sexcentorum florenorum, damnas esto. uti latius patet in ipso Privilegio, dato Hagæ in conventu D D. Ordinum Generalium,* XV *Maii,* CIↃ IↃ C XXVI.

G. V. HERTEVELT Vt.

Ad mandatum Præpotentium
D D. Ordinum General. ſſ.

J. van Goch.

BIBL.
C. MS